

**T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

SOVYET DÖNEMİ ÖZBEK EDEBİYATINDAN SEÇME HİKÂYELER

(Sümbül, Çadirhayal, Mucize)

İnceleme-Metin-Aktarma-Dizin

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZCAN KOÇ

İSTANBUL

2008

**T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

SOVYET DÖNEMİ ÖZBEK EDEBİYATINDAN SEÇME HİKÂYELER

(Sümbül, Çadirhayal, Mucize)

İnceleme-Metin-Aktarma-Dizin

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZCAN KOÇ

TEZ DANIŞMANI

DR. ERDAL ŞAHİN

İSTANBUL

2008

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Özcan Koç'un "Sovyet Dönemi Özbek Edebiyatından Seçme Hikayeler (Sümbül, Çadır Hayal, Mucize) İnceleme-Metin-Aktarma-Dizin" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebeyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Dr.Erdal Şahin
Üniversitesi Marmara

İmza

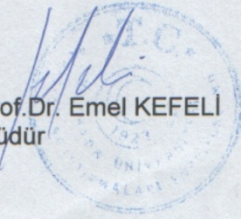
Üye : Prof.Dr. Emine Gürsoy Naskali
Üniversitesi Marmara

Üye : Yrd.Doç.Dr.Arzu Erdoğan Öztürk
Üniversitesi Marmara

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun ...22.../...12.../ 2008 tarih ve ...20-5... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Emel KEFELİ
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
ÖN SÖZ.....	IV-V
TRANSKRİPSİYON İŞARETLER.....	VI
KISALTMALAR VE İŞARETLER.....	VII
1. GİRİŞ.....	1
1.1 ÖZBEK TÜRKÇESİ.....	1
1.2. ÖZBEK EDEBİYATININ GELİŞİMİ.....	1
2. İNCELEME.....	14
ÖZBEK TÜRKÇESİNDE UNVAN GRUPLARI.....	14
3. METİN.....	17
SUMBUL.....	17
TAĞ ÄFSÄNÄSİ.....	24
ÇÄDİR XAYÄL.....	29
MOCİZÄ.....	38
4. AKTARMA.....	60
SÜMBÜL.....	60
DAĞ EFSANESİ.....	66
ÇADIRHAYAL.....	71
MUCİZE.....	78
5. DİZİN.....	96
5.1. KELİMELELER DİZİNİ.....	96
5.2. ÖZEL İSİMLER DİZİNİ.....	237
KAYNAKLAR.....	241
6. ORJİNAL METİN.....	246

ÖZET

Bu tezde Özbek Türkçesiyle yazılmış, ikisi aynı kişiye ait olmak üzere toplam dört(4) hikaye üzerinde çalışılmıştır. Bu eserlerin yazarları ve hikâyeler şöyledir: Said Ahmad “Sümbül” ; Said Ahmad “Tag Efsanesi” Askad Muhtar “Çadırhayal” ; Ölmes Umerbekow “Mucize”

Yapılan bu tez çalışması altı (6) bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan girişte : Özbekistan, Özbek edebiyatı ve Özbek Türkçesi hakkında bilgiler verildi.

İkinci bölüm, hikâyede geçen unvan gruplarının yer aldığı bölümdür, burada Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesi mukayeseli olarak incelenmiştir.

Transkripsiyon üçüncü bölümde verildi.

Dördüncü bölümde hikâyelerin Türkiye Türkçesine çevirisi yer alıyor.

Beşinci bölüm dizin bölümüdür.

Hikâyelerin kiril harfli şekli (orijinal şekil) son bölümde verilmiştir.

ABSTRACT

In this thesis there are four studied on which were written in Uzbek Turkish and two of them were written by the same person.

The names of the stories and authors are: Said Ahmad “Sümbül”; Said Ahmad “Tag Efsanesi”, Askad Muhtar “Çadırhayal”, Ölmes Umerbekow “Mucize”.

This thesis is composed of six chapters. In the first chapter which is the introduction, information about Uzbekistan, Uzbek Literature and Uzbek Turkish is given.

The second chapter is a study of interjections which take place in the text of the stories. In this section, Turkey Turkish and Uzbek Turkish are also analyzed in a comparative way.

The transcription of the stories is given in third chapter.

The Turkish Translation of the stories takes place in chapter four.

The fifth chapter includes the index.

The cyrillic form of the stories is given in the last chapter.

ÖN SÖZ

Türk milletinin yaşam mekanı olarak seçtiği Türkistan coğrafyasında bir çok Türk devleti kurulmuştur. Bunlardan biri olan Özbekistan Cumhuriyeti' ni kuran Özbek Türklerinin ismi Altınordu hanı Özbek Han'dan gelmektedir. 1 Eylül 1991' de bağımsızlığını ilan eden Özbekistan Cumhuriyeti' nin başkenti Taşkent' tir. Cumhuriyetin 25 milyon civarında nüfusu vardır.

Tarihi Çağatay edebiyatı temelleri üzerinde çağdaş bir edebiyat yapan Özbek Türkleri, kendi lehçeleriyle edebiyatın bir çok türünde eserler vermişlerdir. Bu eserler içinde büyük bir bölümü çeşitli dönemlerde Özbek ediplerinin yazdığı hikâyeler oluşturur.

Bu çalışmada Sovyet Özbek edebiyatı ve çağdaş Özbek edebiyatı ürünleri olan dört hikâye seçildi. Bu hikâyeler “Kuyaş Fesli” (Güneş Zamanı) isimli delemenin içinde yer almıştır. Bu derleme Özbek edebiyatının en çok okunan ve okunmaya devam eden hikâyelerden oluşmaktadır. Özellikle Said Ahmad, Asqad Muhtar ve Olmes Umerbekav Özbek dünyasında tanınmış hikâyecilerdendir. Hikâyeler derlemede şu sayfalar arasında yer almaktadır: “Sümbül” Said Ahmad (62 –69), “Tağ Efsanesi” Said Ahmad (69 –75); “Çadırhayal” Asqad Muhtar (76 –85); “Mocize” Olmas Umarbekav (86 –111).

Çalışmanın “Giriş” bölümünde Özbek edebiyatı ve çalışmaya konu hikâyelerin yazarları hakkında bilgiler verildi. “İnceleme” bölümünde teze konu olan hikâyelerden hareketle Özbek Türkçesinde unvan öbeği konusu incelendi. “Metin” bölümü hikâyelerin kiril alfabesinden transkripsiyon alfabesine çevrilmesinden oluştu. “Çeviri” bölümünde, metin bölümünde yer alan hikâyelerin Türkiye Türkçesine aktarımı verildi. “Kelimeler Dizini” bölümünde, metinde yer alan kelimeler Latin alfabesine göre sıralanmış; madde başı olan kelimelerin belirlenmesi ve anlamlandırılmasında Özbekçe sözlükler ve Türk Dil Kurumunun 2006 yılında tek cilt olarak yayımlandığı “Türkçe Sözlük” esas alınmıştır. Kelimelerden hemen sonra türleri ve kaynakları belirtilmiş; Arapça ve Farsçadan alınmış kelimelerde ve diğer yabancı kaynaklı kelimelerin şekil değişikliğine uğramış olanlarında, orijinal şekillere de yer verilmiştir. Rusça kelimelerle birlikte, Özbek Türkçesine Rusça aracılığı ile geçmiş olan diğer yabancı kaynaklı kelimeler de Rusça kabul edilmiştir. Deyim ve birleşik fiillerin anlamları ilk kelimedede açıklanmış, sonraki kelimelerde ise kelimenin içinde yer aldığı deyim ya da birleşik fiil parantez içinde gösterilmiştir. Özel isimlerin tümü, “Özel İsimler Dizini” başlığı altında verilmiştir. Çalışmanın sonunda hikâyelerin Kiril harfli orijinal şekillerinin fotokopisi verildi.

Yüksek Lisans Tezi olan bu çalışmanın Tezini hazırlamamda bana olan desteğini ve inancını kaybetmeyen ümitsizliğe düştüğüm anlarda bile bana daima güvenen, beni de buna inandıran değerli danışman hocam Dr. Erdal Şahin'e; hayatımın her anında örnek bir insan olarak gördüğüm kendi öğrencilerime daima örnek bir şahıs olarak tanıttığım pek kıymetli hocam Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali' ye; yaptığım çalışmalarda emeği geçen tüm Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü hocalarıma; her zaman güler yüzle yardımlarını esirgemeyen İSAM çalışanlarına yine aynı şekilde daima bana yardımcı olan TDK Kütüphanesi çalışanlarına; bu geçirdiğim zaman zarfında bana güvenen bana hep destek olan, hayattaki tek gayesi oğlunu daha iyi yerlerde, memlekete faydalı biri olarak görmek isteyen biricik anneme son alarak gerçekten en sıkıntılı zamanlarımda bile beni sakinleştiren, üzgün olduğum anlarda bana moral veren çok sevdiğim değerli eşime teşekkür ederim.

Özcan Koç
İstanbul –2008

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

Kiril Alfabeti

Aa

Бб
Вв
Гг
Дд
Ее
Ёё
Жж
Зз
Ии
Йй
Кк
Лл
Мм
Нн
Оо
Пп
Рр
Сс
Тт
Уу
Фф
Хх
Цц
Чч
Шш
Ъ
Ээ
Юю
Яя
Ўў
Ққ
Ғғ
Ҳх

Transkripsiyon İşaretleri

Aa –Ää

Bb
Vv
Gg (ince)
Dd
Ee –ye
yå
Cc
Zz
Iı –İi
Yy
Kk
Ll
Mm
Nn
Åå
Pp
Rr
Ss
Tt
Uu –Üü
Ff
Xx
ts
Çç
Şş
'
Ee
yu
ya –yä
Oo –Öö
Qq
Ğğ (kalın)
Hh

KISALTMALAR VE İŞARETLER

bağ. Bağlaç

bk. Bakınız

c. Cilt

çev. Çeviren

e. Edat

is. İsim

s. Sayfa

sf. Sıfat

T. Türkçe

ünl. Ünlem

yay. Yayınları

zf. Zarf

zm. Zamir

< Gelişme işareti

I. GİRİŞ

1.1. ÖZBEK TÜRKÇESİ

Özbek Türkçesi Özbekistan’da ve Özbekistan’ın yanında Özbek Türklerinin yaşadığı Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan, Afganistan ve Doğu Türkistan’da da konuşulmaktadır. Özbek Türkçesi Özbekistan Cumhuriyeti’nin resmî ve yazı dilidir. Özbek yazı dili Taşkent ağızına dayanmaktadır; ama yıllarca Fergana Vadisi’nde gelişen Çağatay edebiyatının etkisiyle Fergana ağızı da kullanılmaktadır. Taşkent ağızı Farsçanın da etkisiyle ünlü uyumunu bozmuş olan bir ağızdır. Özbek Türkçesi bir çok farklı ağızdan oluşmuştur.

Yüzyıllar boyunca Arap alfabesini kullanan Özbekler, 1927’de Latin, 1930’dan itibaren de Kiril harflerini kullanmıştır; 1991’den sonra yapılan alfabe çalışmalarıyla da tekrardan Latin harflerine dönüş yapmışlardır. 1993’te kabul edilen Özbek Lâtin alfabesinde Türkiye Türkçesi alfabesine ve “ortak Türk alfabesi” uygun veya benzer olarak [ç] sesi için “Ç ç”; [ş] sesi için “Ş ş”, [yumuşak g] sesi için “Ğ ğ”, [nazal n] sesi için “N n (üzeri çizgili)”, [o ve ö] sesleri için “Ö ö” işaretleri kabul edildiği hâlde daha sonra 1995 yılında, bu seslere karşılık olarak “ortak Türk alfabesi”nden uzaklaşarak sırasıyla “Ch ch”, “Sh sh”, “G’ g” “Ng ng”, “O’ o” işaret grupları kabul edilmiştir. Yine 1993’te kabul edilen Özbek Lâtin alfabesindeki [j] sesi için kullanılan “J j (ortası çizgili)” işareti 1995 yılında kaldırılmıştır. Özbek Kiril alfabesinde olduğu gibi yine aynı işaretlerle gösterilerek Özbek Türkçesinin yazımını ve söyleyişini zorlaştıran [o ve ö], [u ve ü], [a ve ä], [o ve â] seslerini işaret olarak ayırma yoluna gidilmemiştir. ¹

1.2. ÖZBEK EDEBİYATININ GELİŞİMİ

Tarihi Çağatay edebiyatı temeline dayanan Özbek edebiyatı, çağdaş edebiyat türleriyle zenginleşmiş ve Türk diliyle yazılan edebiyatların önemli bir temsilcisi olmuştur. ²

¹ Erdal Şahin, “Türk Cumhuriyetlerinde Lâtin Alfabesine Geçiş Çalışmaları ve Sonuçlar”, *Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, edt. Emine Gürsoy Naskali-Erdal Şahin, Haarlem 2002 s. 65

² Bu bölümün hazırlanmasında şu kaynaklardan yararlanıldı: Abdurrahmanov, G. A. , Hojiev, A. P. , *Özbek Dili Grammatikası*, Taşkent, 1975; Azimov, S. , *Hamid Alimcan Edebiyatı*, Taşkent, 1964; Elekberov, Sefer, *Folklorda Estetik ve Ehlaki Fikirler*, Taşkent, 1977; Yakubov, H. , *Gafur Gulam (Hayati ve İcadı)*, Taşkent, 1959; Yusuf Berdak, Mehmet Mahir Tulum, *Özbekistan Türkçesi –Türkiye Türkçesi; Türkiye Türkçesi – Özbekistan Türkçesi Sözlük*, İstanbul 1994; Valigyajev, B. , *Özbekistan Epik Poeziyası Tarihinden*, Taşkent, 1974; Volkan Coşkun, *Özbek Türkçesi Grameri*, Ankara 2000. ; <http://www.milliuiku.com> Johannes Benzing, *Özbek ve Yeni Uygur Edebiyatı*, Philologiae Turcicae Fundamenta, II. , Wiesbaden. 1964. ; Kadiri, Abdulla, *Abid Ketmen (Povest)* , Özedebineş. , Taşkent, 1960. ; Kadiri, Abdulla, *Mehrebden Çeyan (Roman)* , Gafur Gulam Edebiyat ve Sanat Neşr. , Taşkent, 1974. ; Kadiri, Abdulla, *Ötgen Künler (Roman)* , Gafur Gulam

XIX. asırda Özbekistan'ın Kokan, Hive, Semerkand, Buhara ve Taşkent şehirlerinde edebî bir muhit mevcuttu. XVIII. asrın sonlarıyla XIX. asrın ilk yarısında Kokan'da, Muhammed Şerif Gülhanî, Nadire, Medalihan Umarhan, Mahzune, Üveysî, Mahmur; Harezmi'de, Şermuhammed Munis; Buhara'da, Molla Kurban, Şevkî; Hive'de Muhammed Rıza Erniyazovlu Agehî dönemin tanınmış şairleridir.

XIX. asrın ortası ve XX. asrın başlarında Kokanlı Muhammed Emin Mirza Hocaovlu Mukimi (1850 –1903) , Zakircan Furkat (1859 –1909) , Ubeydulla Salihoğlu Zevkî (1853 – 1921) , Osman Hoca Zarî (1839 –1916) ; Fergana Vadisinden Muhayyir (1842 –1918) , Namanganlı Nedim (1844 –1909) , İbret (1862 –1937) , Sufizade (1869 –1937) ; Andicanlı Abdurrezak Bimî (1847 –1918) ; Hocanlı Taşhoca Asrî (1864 –1916) ; Sayramlı Yusuf Sayramî (1840 –1912) ; Taşkentli Kerimbek Kamî (1865 –1922) , Siraciddin Şevket (1882 – 1934) gibi şair ve yazarlarla karşılaşmaktayız. Bu şairlerin bir kısmının Kokan'da edebî sohbetler için sık sık bir araya geldikleri bilinmektedir. O dönemde Semerkant'ta Abdulazim Sipandî(1829 –1909) , Sıddıkî Aczî (1864 –1927) , Seidahmed Vaslî (1870 –1925) gibi edipler mevcuttu.

Çolpan yeni Özbek şiirinin, Kadirî Özbek romancılığının temelini oluşturdu. Fıtrat'ın, tiyatro eserleriyle drama türünün en güzel örneklerini verdiğini ve Özbek edebiyatşinaslığının temelini attı.

Avlanî'nin “Edebiyat yahut Millî Şiirler” (1909) , Seid Ahmet Vaslî'nin “Millî Şiirler” (1912) , Sıddıkî Handeylikî'nin “Tuhfe –i Şevket” (1913) , “Sevgat –i Şevket” (1914) ve “Bezm –i İşret (1914) , Hacı Muin'in “Gülistan –ı Edebiyat” (1914) kitapları yeni Özbek Edebiyatı'nın ilk örnekleridir.

Behbudî'nin 1911 yılında yazdığı ve 1913 yılında yayınlanan “Pederkuş” draması ise Özbek dramasının ilk örneğidir. Sonraları Abdurrauf Şehidî'nin “Felaketzade” (1911) , Mirmuhsin Şermuhammedov'un “Beferzend Açıldibay” adlı realist dramaları gibi tiyatro eserleri yazılmıştır.

Edebiyat ve Sanat Neşri, Taşkent, 1974. ;Kayumov, Eziz, *Kokan Edebiy Muhiti*, Özbekistan SSR EA Neşr. , Taşkent, 1961. ; Kayumov, L. , *Asr ve Nesr*, Gafur Gulam Neşr. , Taşkent, 1975. ; Kayumov, L. , *Şaire Zülfiya, Hayati ve İcadi Hakide Oçerk*, Taşkent Bediiy Edebiyat Neşr. , Taşkent, 1965. ;Kettebekov, Ethem (Komisyon) , *Özbek Sovyet Edebiyatı Tarihi*, Okıtuvçi Neşr. , Taşkent, 1990; Abdüssemetov, H. , *Abdulla Kahhar, Hayati ve İcadi Hakide Oçerk*, Özedebyneşr. , Taşkent, 1957. ; Abdüssemetov, H. , *Semedov M. Yaşin*, Taşkent Bediiy Edebiyat Neşriyatı, Taşkent, 1964. ; Cabbarov, İsa, *Özbek Halk Etnografyası*, Taşkent, 1994 ; Fıtrat, Abdurrauf, *Özbek Edebiyatı Numuneleri*, Taşkent, 1928. ;Mallayev, N. M. , *Özbek Edebiyatı Tarihi*, Okıtuvçi Neşr. , Taşkent, 1965. ; Memecanov, S. , *Uluğ Vatan Uruşı Devride Özbek Edebiyatı*, Özbekistan SSR Fen Neşr. , Taşkent, 1975

1905 –1917 yılları kısa, ama çok önemli sosyal ve siyasî olayları içine alan bir dönemdir. 1905 –1907 Birinci Rus Revolyutsiyası, 1917 Şubat Burjuva Devrimi ve Ekim İhtilali vücuda gelmiştir. Edebiyatı o güne kadar tanımadığı roman, makale, eleştiri vb. türleri işlenir. Günlük yaşamla ilgili olaylara, toplumcu görüşlere yer verilir. Gazeteler, halka okuma sevgisi ve alışkanlığı vermeye çalışır. Halkı aydınlatmaya yönelir. Tiyatro, bu akımı pekiştirir.

Cedit edebiyatında görülen şekil değişiklikleri, “öz”ün değişmesinden doğar. Nesir ve nazımda konu alanı genişler. Halka halk diliyle hitap etmek düşüncesi uyanır. Vatan, millet sevgisi işlenir. Çeviri edebiyatı bu dönemde görülür. Cedit edebiyatı yerli kaynaklardan beslenmekle kalmaz, batıdan ve Türk edebiyatından yararlanır.

Yirminci yıllarda “proletar” edebiyatı oluşturma yolunda atılan adımlar sosyalist edebiyatı yaratma şekline dönüşmüş ve 1934 yılında Moskova’da toplanan Şura Yazarlarının I. Kurultayı ile sonuçlanmıştır. Kurultayda alınan kararlar doğrultusunda diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi Özbek edebiyatında da yeni bir dönem başlamıştır. Sosyalist realizm esasına dayanan bu edebiyatın iki farklı yönde geliştiğini görmekteyiz. İlki yirminci yıllarda ortaya çıkan çeşitli edebî akımlardır ki, bunlar otuzlu yıllarda varlığını devam ettirmişlerdir. Otuzuncu yılların ortalarında edebiyatta çok seslilik yavaş yavaş yerini tek sesliliğe bırakmaya başladı.

Edebiyattaki ikinci küçük dönem savaş yıllarını kapsamaktadır. Gerçi bu dönemde de yukarıda belirtilen yöneliş devam etse de, savaş edebiyatın tüm alanlarına mührünü vurmuştur. Yalnızca konu ve gaye değil, belki kahraman tipini de değiştirdi. Bu bir taraftan, Özbek edebiyatını zamanevi konulara yaklaştırması, yaşanan anın problemleri ile ilgilenme imkanı vermiş; diğer taraftan, seferberlik edebiyatı ile bedii yönden ilerlemeye zemin hazırladı.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, edebiyat politikasında değişiklikler meydana geldi. Türkistanlıları, Rusya’yı işgal eden Almanlara karşı savaşa seferber edebilmek için millî konuların, tarihî şahsiyetlerin edebî eserlerde konu olarak işlenmesine izin verildi. Hamid Alimcan, Aybek ve Maksud Şeyhzade tarihî roman ve piyeslerini bu yıllarda kaleme aldı. Savaştan sonra sanat eserlerinde Sovyet hayatını ve Sovyet insan tipini yüceltme politikasına yeniden dönüldü. Bu doğrultuda eserler vermek istemeyen şair ve yazarlar siyasî suçlu sayıldı ve hapsedildiler. Tarihî hayatı ve gelenekleri terennüm eden “Alpamış” destanı, zararlı adetleri ve feodal burjuva ahlakını aşıl原因an bir eser olarak değerlendirildi. Bu yıllarda Gafur Gulam, Uygun, Zülfiye, Mirtemir, Aybek, Askad Muhtar, Abdulla kahhar gibi şair ve yazarlar eserler verdi.

Ellili yılların ortalarında; uzun bir süre devam eden totaliter düzenin edebî alandaki siyaseti, sanatçıları izleme ve hapsedme politikaları tenkit edilmeye, ülkede özgürlük rüzgarları esmeye başladı. Stalin'in ölümünden sonra demokratik hareketler başladı, kanunları yürürlüğe geçirme yolunda adımlar atıldı. Bu arada Komünist partinin 1956 yılında toplanan yirminci kurultayı tarihî bir rol oynadı. İç ve dış siyasette eski ölçütler dikkate alınmaya başlandı. Otuzlu, kırklı yıllarda ortaya çıkan ve kullanılan memurî buyrukbazlık usulleri ortadan kaldırılmaya, insanperverlik idealleri esas alınmaya çalışıldı. Manevî yönden zorbalık, acımasızlık siyaseti yumuşatılıp, çok saf, temiz iklim hakimmiş gibi bir hava estirildi. Özgürce eserler verme, gerçekleri söyleme ve kendini ifade etme imkânına kavuşuldu. İlmî gelişmeler, uzayın keşfiyle ilgili ciddi başarılar elde edildi. Halkın maddî durumu düzelmeye başladı.

Özbekistan'da manevî –edebî hayatın düzelmesi için ciddi tedbirler alındı. Abdulla Kadiri, Osman Nasır, Sufizade, A. Süleyman Çolpan, Abdurauf Fıtrat gibi “temizlik hareketi” kurbanı olan sanatçılara atılan iftiralar ve suçlar kaldırıldı, isimleri aklandı. Abdulla Kadiri, Osman Nasır ve Sufizade'nin eserleri yeniden okuyucuların hizmetine sunuldu. Kırklı yılların sonu, ellili yılların başlarında hapsedilen M. Şeyhzade, Şuhret, Şükrulla, Said Ahmed gibi edipler suçsuz bulunup, yeniden eserler vermeye başladılar. Abdulla Kahhar, Mirtemir gibi büyük şair ve yazarlara karşı düzenlenen komplolar, atılan iftiralar kısmen de olsa engellendi. Kültürel mirasa yaklaşımdaki bazı hatalar –Alpamış Destanı'nın asılsız karalanması gibi –³düzeltilti. Edebiyat nazariyesinde geleneksel bakış açısı, sosyalist realizmin tek taraflı, dar değerlendirmeleri eleştirilmeye başlandı.

Yayıncılık bir hayli gelişti. “Gafur Gulam Namındaki Edebiyat ve Sanat Neşriyatı”, takiben “Yazuvçı”, çocuk ve gençlere yönelik eserlerin oluşturulmasında önemli bir rol oynadı. “Özbekistan Medeniyeti”, günümüzdeki adı ile “Özbekistan Edebiyatı ve Sanatı” gazetesi yayımlanmaya başlandı. “Gülistan” dergisi yeniden düzenlendi; “Şark Yıldızı” dergisinin hacmi genişletildi, tirajı arttı. Seksenli yıllara gelindiğinde “Yaşlık”, “Yaş Güç” dergileri bunlara ilaveten çıkmaya başladı. XX. asır yeni Özbek Edebiyatının en büyük, en güzel örneklerinin, çok ciltlik seçme eserlerinin, antolojilerinin birçok baskısının yapıldığı görüldü. Hamza, Aybek, Gafur Gulam ve Hamid Alimcan'ın en güzel eserlerinin bir araya getirildiği kitaplar Özbekistan'ın kültürel hayatındaki önemli olaylardan biri oldu.

³Jirmunskiy, V. M. , Zarifov, H. T. , *Özbek Halkının Destanları*, Moskova, 1947; J. C. Dewey, *SSCB' nin Türk Halkları, Dünyada Türkler*, s. 224;

Bu ve benzeri güzel unsurların, Özbek edebiyatına nispeten rağbet ve itibar sağlaması sebebiyle; söz sanatında, edebî düşüncede canlanış, yeni bir uyanış, yükseliş başladı. Orta yaş grubuna mensup Aybek, Gafur Gulam, A. Kahhar, Uygun, K. Yaşin, Zulfiye, Mirtemir, M. Şeyhzade değişen şartlar münasebetiyle büyük bir gayretle yazmaya devam ettiler. Aybek hastalığı ağırlaşmasına rağmen kısa zamanda “Kuyaş Karaymas”(Güneş Kararmaz) , “Uluğ Yol”(Ulu Yol) , “Balalık” (Çocukluk) gibi manzumeler, “Devrim Cerahatı” (Devrim Yarası) gibi keskin ve sivri bir dille günlük siyasî sosyal meseleleri ele alan eserler, destanî onlarca felsefî – lirik şiirler ilmî, edebî, tenkidî makaleler yazdı. Abdulla Kahhar “Sinçalak” (Serçe) , “Toyda Aza” (Düğünde Matem) , “Dehşet”, “Tabuttan Tavuş”(Tabuttan Ses) gibi halkı derinden etkileyen Özbek edebiyatının önemli eserlerini kaleme aldı. Ş. Reşidov, Şuhret, Said Ahmed, Şükrulla, A. Muhtar ve Mirmuhsin gibi edebiyat dünyasına otuzlu yılların başlarında giren sanatçılar eserler vermeye başladılar. İşte bu güzel, ümit verici değişim rüzgârlarının tesiriyle yetişen S. Zünnunova, A. Yakubov, P. Kadirov ve onlarla aynı dönemde edebiyat dünyasına giren E. Vahidov, A. Aripov, Ö. Umarbekov, Ş. Halmirzaev, Ö. Haşimov, H. Tohtabaev, A. Matcan gibi yetenekli isimler Özbek edebiyatının gelişimine yeni bir soluk getirmişlerdir.

Edebî alanda çok sayıda tercüme yapıldı. Dünya edebiyatının önemli eserlerinden J. W. Göthe’nin “Faust”unu şair E. Vahidov; S. Esen’in “İran Teraneleri”ni A. Aripov; Dante’nin “İlahi Komedi”sini başarıyla tercüme etti. Yeni Türk edebiyatından da tercümeler yapıldı. R. N. Güntekin’in “Çalıkuşu” romanı M. İsmail tarafından Özbekçeye aktarıldı. R. Parpi, Nazım Hikmet’in “İnsan Manzaraları”nı; M. Kahimov ise Aziz Nesin’in hicvi hikayelerini Özbekçeye aktardı. Özbek okurları arasında büyük bir üne sahip W. Sheakespir’in dramaları da orijinalinden Özbekçeye çevrildi.

Edebiyat ilminde, özellikle sosyalist realizm nazariyesini değerlendirme ve öğrenmede belirli değişiklikler ortaya çıktı. Metotlar konusunda şiddetli tartışmalar yaşandı. Sosyalist realizmin açık bir sistem olduğu şeklinde yapılan değerlendirmelerin hakim olduğu dönemlerden sonra, altmışlı yıllarda bu bakış açısı eleştirilmeye başlanmıştır. Bu eleştiriler sosyalist realizmin dar, dogmatik yönünün vurgulanmasıyla değerlidir. Bu nazariye o dönem edebiyatındaki cesur arayışları, en güzel edebî eserleri korumayı hedeflemesiyle önemlidir.

Bu devir edebiyatında şekil yönüyle bazı değişiklikler oldu. Öncelikle kırklı yıllarda hayattan kopan, hayatı süsleyip püsleyerek tezatlardan uzak gösteren, övgülere boğulmuş edebiyat gerçek hayata yöneldi. Olayları olduğu gibi, tüm karmaşasıyla gösterme eğilimi arttı.

Edebiyat konu bakımından epey genişletildi. Sovyet hükümetinin geçtiği yolları tenkit; inkılap devri, otuzlu yıllar, faşizme karşı verilen savaş, II. Dünya Savaşı’ndan sonraki dönem

ve gerçekleri, önemli şahsiyetlerin arkasına saklanma, tutuklamalar sebebiyle Özbek insanının başına gelen külfetler gibi konularda eserler verildi. Zamanevî konulardaki eserlerde hayatın muammaları ortaya konulmaya başlandı. Edebiyatta insanın iç dünyasına merak, onun dertlerine ortak olma duygusu güçlendi. Bu sebeple eserlerde ruhî –psikolojik tahliller arttı, yapıtlar dramatik bir şekil kazandı. Kısacası, edebiyatta realistik prensipler yeniden gündeme getirilip, edebî sanatlar tüm canlılığıyla eserlerde yer almaya başladı, şekil ve üslup çeşitliliği için imkanlar doğdu. A. Kahhar’ın “Sinçelek”(Serçe) ; Mirtemir’in “Suret”; M. Şeyhzade’nin “Mirza Uluğbek”; Pirimkul Kadirov’un “Üç Yıldız”, “Kara Kızlar”; Seyid Ahmed’in “Ufk”; Şuhret’in “Altın Zenglemes”; A. Muhtar’ın “Togulış”(Doğuş) , “Çınar”; A. Yakubov’un “Mukaddes”, “Bir Feleton Kıssası”; Mirmuhsin’in “İskenderiye Körfezi”, “Ümid” adlı eserlerinde ve Aybek, M. Şeyhzade, Zülfiye, Mirtemir, Şuhret, S. Zunnunova’nın şiirlerinde bu tür yenilikler açıkça görülmeye başladı.

Zülfiye, Özbek edebiyatının dünya çapında tanınan ilk kadın şairidir. “Nehru” ve “Nilifer” ödülleri sahibi olan şairin eserlerinde bir taraftan kabiliyetli bir özgürlük arayışçısı diğer taraftan pencere kenarına oturup eşini, çocuklarını bekleyen saf bir kadın görülmekte. 1934 yılından başlayarak Kamil Yaşen, ders veren piyesler yazmaya başladı. Onun Muzaffer Muhammedov ile yazdığı “Gülsara”, “Namus ve Muhabbet”, “Nurhan” ve “Aftabhan” gibi eserleri devrin çelişkilerini açıp gösterirdi.

Kırklı yılların şair ve yazarları Komünist Partisi’nin ortaya koyduğu; “Partiye bağlılık, Mefkure saflığı, halkçılık, realizm, Sanatkarlık ve Mücadelede vatanperverlik” ilkeleri etrafında cephelere gönderildiler. Bu sanatçılar arasında İbrahim Rahim, Edhem Rahmet, Gafur Gulam, Behram Rehmanov, Hasan Seyidov, İlyas Müslüm yer almaktadır.

Savaş, Özbek –Sovyet yazarlarını birleştirdi. Onlar kısa sürede partinin istekleri doğrultusunda birçok eser yazıldı. Hamit Alimcan’ın “Ana ve Oğul”, “Silah Götür Eline”, “Yeginlik” eserleri okuyucunun ilgisini arttırdı. Uygun’un cepheye yardım çağrısı amacıyla yazdığı “Güleyşe Nar” şiiri dönemin özelliklerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Edebiyat dünyasındaki bu estetik değişiklikler altmışlı yılların ortalarından itibaren özellikle yetmişli yıllara gelindiğinde ciddi problemler, engellemelerle karşılaştı. Öncelikle yukarıdan başlayan pek çok iyi teşebbüs ve kabul edilen kararlar kâğıt üzerinde kaldı. İktisadî, manevî düzensizlik, dağınıklık güçlenmeye başladı. Ülkede ağır bir durum ortaya çıktı. Sovyetlerin bağımsız Afganistan’a çeşitli bahanelerle girmesi ve Afganistan savaşında başarısızlığa uğraması komünist rejimin çöküşünü hızlandırdı. Sovyetlerin dünyadaki itibarını azalttı. Bu yıllarda debdebeli bir hayat, halkı aldatma, göz boyama, yetkiyi kötüye kullanma, hırsızlık, alkolizm gibi hastalıklar arttı. Millî meseleleri halletmede gösterilen başarılar

olumsuz bir şekilde değerlendirildi. Millî münasebetler ufak tefek, küçük işler, debdebelik olarak değerlendirildi. Milletlerin, millî dillerin kullanımı hakkındaki fikirler, Rusçanın rolü meselesi geniş ölçüde kitlelere yayıldı, benimsetildi. Sonuçta millî dillerin konumu ve istikbali önceki durumuna göre geriledi. Halkın millî, medenî değerleri, ümitleri hor görülme, aşağılanmaya başlandı. Bu durum halk arasında belirgin bir hoşnutsuzluk yarattı.

Bu tür olumsuz durumlar, olaylar Özbekistan'da da hayli çoğaldı ve bazı alanlarda felakete sebep oldu. En kötüsü, pamuk üretimi o kadar arttırıldı ki, iktisadî, ekolojik ve manevî alanlarda çeşitli zararlara yol açtı. Meyve ve sebze üretimi durdu. Aral gölü kurudu, toprağın verimi düştü. Zararlı ot ve böceklerle karşı kullanılan tarım ilaçları yüzünden kanser ve benzeri hastalıklar arttı. Tarımda çalışan Özbek kadınları arasında düşük doğum oranı ve bebek ölümleri çoğaldı. Öğrencilerin zamanının büyük bir kısmı pamuk tarlalarında geçti.

Seksenli yılların ortalarından itibaren Sovyetler Birliği'nde hayat şartlarında köklü değişimler meydana geldi. “Kayta Kuruş”(Yeniden Düzenleme) , “Paklanış”(Temizlenme) , “Aşkarelik”(Açıklık) , “Demokratikleştiriş” (Demokratikleşme) denilen akımlar esnasında ülkedeki reel durum, sosyalist toplumun yaşadıkları olaylar, geçen yıllar boyunca olanlar ciddi bir şekilde eleştirilmeye başlandı. Ekim Devrimi'ne, Sovyet Devleti'ne, Bolşevik liderlerin kişiliklerine, atılan her adıma ve harekete ait yeni tarihî belgeler yayınlandı. Sonuç olarak Şuralar tarihine ait açılan yeni kanlı sayfalar, binlerce günahsız, suçsuz insanın cesetleri üzerinde zorbalıkla kurulmuş ve halka ağır yıllar geçirtmiş sosyalist düşüncenin çöküşe doğru gittiği artık sır olmaktan çıktı. Komünist parti, Sovyetler Birliği yönetiminin girişimi ile toplumu yeniden düzenlemeye, durumu iyileştirmeye çalışsa ve çeşitli tedbirler alsa da tarihî süreci durduramadı. Toplumdaki çöküş günden güne arttı. Ortaya atılan “Hayırlı tedbirler” daha fazla istenmeyen sonuç doğurdu. Mesela Özbekistan'da suçlara karşı alınan tedbirler “Özbek işi” diye adlandırılmış, eşi benzeri görülmemiş kanunsuzluklar, toplu tutuklamalarla sonuçlanmıştır.

Günümüz şiirinde belli başlı eğilimleri belirleyen Abdulla Aripov, Erkin Vahidov, Rauf Parfi, Hurşid Devran, Halime Hudayberdiyeva, Aman Matcan, Şevket Rahman, Osman Azim, Abduveli Kütbidin, Eşkabil Şükürov, İkbâl Mirza, Zeba Mirzaeva gibi şairlerin son yıllarda yazdıkları şiirleri de Goethe'nin fikirlerini tam olarak destekleyici niteliktedir. Bugünkü şiir hayatın kendisi kadar renkli, karmaşık, ananevî ve beklenmeyendir. Hurşid Devran, Mirza Kencabek gibi sanatçılar yüz yıllardan sonra bağımsızlığa kavuşan fakat hür düşünmeyi unutmaya yüz tutmuş halkı bilinçlendirmek için atalarının ruhundan medet ummuş; Şevket Rahman, Halime Hudayberdieva komünist emperyalizmin kurbanlarından ibret almaya ve dertleri paylaşmaya davet etmiş; Erkin Vahidov, Azam Öktemler de

“yukarıdakiler mutlak hakim, aşağıdakiler baş eğici” düsturunun hakim olduğu bir zamanda sersefil dolaşan kayserliği eleştirdi. Milletin derdine ortak olan, halkı anlayıp, onların çözemediği sorunlar üzerinde düşünen şairlerin eserlerinde evlatlık duygusu, cömertlik hissi açıkça ortaya çıkmakta. Bu yönden Osman Azim, Hurşid Devran, Mirza Kencebek gibi ediplerin eserleri dikkat çekicidir.

Yetmişli yılların sonunda edebiyat dünyasına katılan bir grup nasır çeşitli ve renkli tecrübelerini eserlerine yansıttı, özellikle yeni nasirler, nesir türünde ciddi başarılar elde edilmeye başlandı.

Hikayecilikte esas alınan içerik ve şekil tekdüzeliğinden kaçış, psikolojik tahlillerin çeşitli usullerine müracaat, bu türün imkanlarına yeni bir ümit doğurdu. Onlarca hikaye arasında Askad Muhtar’ın “Çadır Hayal”, Şükür Halmirzaev’in “Gök Deniz”, “Üstaz”; Hayreddin Sultanov’un “Gulamgardış” (İçeriden dışarıyı ayıran engel) ; Erkin Azamov’un “Bağbalalık Kökaldaş”, “Hu”; Hurid Dostmuhammed’in “Cecmen” (genellikle beş altı yaşlarındaki kızlar için kullanılan küçük ve güzel) , Nurilla Atahanov’un “Ak bina akşamları” gibi eserleri özellikle dikkat çekicidir. Onlarda millî şüursuzluktan başlayıp divane aşıklığa kadar, atadan evladına geçen kulluk psikolojisinden, kendini arayan adamın haleti ruhiyesine kadar çeşitli ruh tahlilleri yapılmaya başlandı. A. Muhtar’ın “Çadır Hayal” hikayesinde millî, manevî mankurtluk durumu aydınlatılmaya çalışılırken, H. Dostmuhammed esaret, iktisadî ve manevî talan tarihini “Cecmen” adlı eserinde ortaya koydu.

Seksen ve doksanlı yıllarda onlarca kıssa yazıldı ki, onların baş kahramanları genellikle toplum tarafından itilmiş, kıyıda köşede kalmış kişilerden seçildi. Fakat bu adamların kalbinde coşan duyguların, fırtınaların tasvir ve tahlili şunu tekrar gösterdi ki; baş kahraman seçiminde asıl ölçü onun toplumdaki yeri değil, belki sanatçı olarak niyetini tam ve inanılır bir şekilde vermeye uygun olup olmadığıdır. Bu hikayelerde kahramanlara verilen isimlerle de müellifler onların kaderleri hakkında okuyucuya ip uçları verdiler. Mesela; Elçiev (E. Azamov, “Cevap”) ; Elamanov (Murat Muhammed Dost, “İstifa”) ; Ziyadulla Kal, Kaplanbek, Aymama (Toğay Murad, “At Kışnegen Akşam”, “Aydında Yürüyen Adamlar”) , Gulam (Hayriddin Sultanov “Gönül Azadedir”) vb. Bu kahramanların ekseriyeti öyle ya da böyle toplum tarafından horlanmış, haksızlığa uğramış ve bu duruma karşı mücadele edip, mağlup olmuştur. Ziyadulla (“At Kışnegen Akşam” hikayesinde) güpegündüz, herkesin gözü önünde gerçekleşen zorbalığa dayanamayıp, bir insana yardım ettiği için oğlu yaşındaki gençler tarafından tekmelenmiş, hiç kimseden hatta atından bile yardım isteyemeyecek duruma düşmüştür. “Cevap” romanında da kahraman Elçiev düzenin adamları tarafından

mahvedildiği gibi etrafındakilere yalnızca iyilik dileyen bu adamın adı ve itibarı da yok edilmiştir.

Seyid Ahmet, Özbek edebiyatında hiciv türünün nadir ustalarından biridir. Onun hikayelerinde, romanlarında ve tiyatrolarında, Özbek halkına has iyimser bakış açısı bazen kara mizah türüne dönüşen bir hiciv, insan ruhunun okşayan bir lirizm dikkati çekmektedir. “Leylek keldi” hikayesi, savaş yıllarını anlatan bir hikayedir. Bu Seyit Ahmet’in hikaye türündeki başarısını göstermesi bakımından önemlidir.

Tarihî konularda da bir çok eserler yazıldı. Abdulla Aripov’un “Sahipkıran” manzum draması, Töre Mirza’nın “Sahipkıran Timur”; Salahiddin Sirajiddinov’un “Tomaris” ve “Figan”; Şuhret Rızaev, Nevai’nin “Sed-i İskender” destanından etkilenerek yazdığı “İskender” oyunları bunlardan birkaçıdır.

Hikâyelerde adı geçen yazarların bilinen özellikleri ve eserleri ise şöyledir: Ölmes Umarbekov (1934-1994) : Özbek edebiyatının son dönemlerinde adını daha sık duyduğumuz yazar, Özbekistan’ ın bağımsızlık mücadelesini desteklemiş, halkı eserleriyle bu yönde bilinçlendirmeye çalışmıştır, dili ve üslûbu son derece kuvvetli olan yazarımız; “Adam Boluş Kıyın” (1971) romanı ile Cumhuriyet Gençler Ödülünü (Respublika Yaşlar Mükafatı) kazanmış, “Fatima ve Zuhre” romanı da ölümünden sonra yayınlanmıştır.

Said Ahmed (15. yüzyıl) : Türkistan'da toplum hayatının, meteniyetinin en parlak dönemi Emir Timur ve Timur'un oğullarının hükümranlılığı devrine rastlar. Çünkü Timur'un kendi büyük bir kültür sahibiydi. Nesilleri de öyle eğitilip yetişmişlerdir. Onların arasında sultan olmalarıyla birlikte meşhur bilgin ve şair olarak yetişen kişiler çoktur. Ali Şir Nevayî, "Mecâlisü'n-Nefâis" adlı eserinde Timur hanedanlığında yetişen yirmiden fazla sanatkârı sayar: "Ebabekir Mirza, Sultan İskender Şirazî, Halil Sultan, Uluğ Beg Mirza, Baysungur Mirza, Bâbüir Mirza, Abdullatif Mirza, Cihânşâh Mirza, Yakup Mirza, Seyyid Ahmed Mirza, Sultan Ahmed Mirza, Baykara Mirza, Kîçik Mirza, Sultan Bediüzzaman Mirza, Şâh Garib Mirza, Baysungur Mirzalar bunların arasındadır (A. Ş. Nevâyî, "Mecâlisü'n-Nefâis", 15 ciltlik "Eserlerin 12. cildi, Taşkent, 1968, 168-177. s.) Timurî sultan şairler hem Türkçe hem Farsça hem Arapça eser vermişlerdir. Nevâyî onlardan Ebabekir Mirza'nın şu tuyuğunun meşhur olduğunu belirtir: "İnsan ateşe yanmalı, tutuşmak, Uyup gitse atının yeline . İt ölümüyle ölse daha iyi Er ad alıp, düşmanını kaçırsa"

Şair Said Ahmed Timurlu, şehzadeler içinde saltanat işlerine o kadar karışmayan (ya da karışma imkânı bulamayan) , ama tarihte Türkistan Türkçesinin güzel örneklerinden biri olan "Ta'aşşûk-nâme" adlı eserini evlatlarına miras bırakan şahıstır. O, Emir Timur'un üçüncü oğlu Celaleddin Miranşah (1368-1408) hanedanında doğmuştur. Bir Timurlu şehzade gibi

eğitim görmüştür. Babası Miranşah, İran, Azerbaycan, Irak hükümdarıydı. Onun, Azerbaycan hükümdarı Kara Yusuf ile savaşta öldürülmesinden sonra, tabii ki oğlu Said Ahmed'in durumu da gerilemiştir. Nevâyi "Me-calîsü'n-Nefâis"te bu konuda: "Selim tabiatlı ve açık zihinli kişiydi. Hayli meşhur manzumları var-dır. Hem gazel, hem mesnevi, hem Türkçe, hem Farsça gazel tarzında divanı vardır" der (yukarıdaki eser, 173. s.) . Bir Türkçe, bir Farsça beyitlerini verir. Onlar aşağıdakilerdir:

"Sayd etti fîrakın meni murg-ı seherî dek Kıl âdemîlik kılma nihân yüzni perî dek"

(Ayrılığın beni sabah kuşu gibi avladı; insanlık yap yüzünü peri gibi gizleme)

Bir Farsça gazelinin matlaı şöyledir:

"Mehem ger piş ez ân pinhân bîmâhed Aceb ger bî-dilân râ cân bimâhed"

(Eğer o ay bundan sonra da gizli kalırsa, kalpsiz âşıkların canlı kalışı şaşırtıcıdır.)

Said Ahmed'in hayatı hakkında tam bir bilgi bugüne kadar açıklanmamıştır.

Nevayî'nin söz ettiği divanı bulunmuş değildir. Said Ahmed'in bilinen eseri "Taaşşuknâme"dir. Şair bu eseri 1436 yılında yazıp bitirmiş ve Şahrûh Mirza'ya sunmuştur. Şahrûh Mirza (1377-1447) 'nın 1409-1447 yıllarında Timurîler Devletinin büyük hükümdarı olduğunu, başkenti Semerkant'tan Herat'a taşıdığını, devrinde Semerkant, Her at ve Merv'de medeniyet, sanat ve bilimin ilerlediğini kabul edersek, Said Ahmed'in de Herat'ta yaşamış olduğunu tahmin edebiliriz.

Said Ahmed'in "Taaşşuknâme" (Aşk Mektupları) eseri eski Türkistan edebiyatında şekillenen hat-name tarzında yazılmıştır. Bu eserin yegâne yazması Londra'daki British Museum'da korunuyor, ondan alınan fotokopi ise, Özbekistan Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü'ndedir.

Said Ahmed'den önce de Türkistanlı şairler bir çok nâme yazmıştır. Bunların en meşhurları olarak Harezmi'nin "Muhabbetnâme"si, Yusuf Emirî'nin "Dehnâme"si, Hocendî'nin "Letâifnâme"si sayılabilir. Said Ahmed, şühpesiz. onların eserlerinden etkilenmiştir. Ama Said Ahmed'in eseri mükemmelliği, tam Türkçe oluşu, eserde halk dilinden faydalanılması, Türk sözünün bir çok anlamda kullanılması ve zenginliğinin gösterilmesiyle ayrılır. Bunun gibi "Taaşşuknâme"deki on gazelin de özel makamlara göre yazılmış olması dikkat çekicidir. Mesela birinci ve ikinci gazeller "Irak" makamına, üçüncü gazel "Neva", dördüncüsü "Hüseynî", beşincisi "Rast", altıncısı "Uşşak", yedincisi "İsfahan", sekizincisi "Hâvî", dokuzuncusu "Ni-havend" ve onuncusu "Pencgâh" makamına göre yazılmıştır. "Taaşşuknâme"den parçalar ve Said Ahmed hakkında bazı bilgiler çeşitli kitaplarda basılmıştır: Özbek Edebiyatı, I. Cilt (Taşkent, 1959) ; N. Mal-layev'in "Özbek Edebiyatı Tarihi" I. kitap (Taşkent, 1976) , "Özbek Şiiriyeti Antologiyası"nin ikinci cildinde

Said Ahmed ve onun eseri hakkında kısa malumat vardır. Biz, buradaki parçayı bu cildin 146-152. sayfalarından aldık.

Askad Muhtar (Fergana, 1920) : Özbek Sovyet edebiyatının tanınmış tem-silcilerinden biri olan Askad Muhtar, 1920 yılında Fergana'da doğmuştur. O, yetiştirme yurdunda büyümüştür. Orta öğrenimini bitirip, Semerkant Devlet Üniversitesinde okumuş sonra Endican'daki Pedagoji Enstitüsünde çalışmıştır (1942-1945) . Daha sonra Taşkent'e gelmiştir. "Yaş Leninçi", "Kızıl Özbekistan" gazetelerinde sorumlu kâtip olarak çalışmıştır. Özbekisatn Yazarlar Birliğinde kâtip olarak çalışmıştır. "Şark Yulduzi" (1960-1965) ve "Gülistan" (1969'dan itibaren) dergilerinde baş redaktör olarak çalışmıştır. Bu yıllarda edebiyata yeni giren yazar ve şairlerin ilk eserleri, bu dergilerde ya-yımlanmaktaydı. Sonra, Özbekistan Edebiyatı ve Sen'eti gazetesinde çalışmıştır. Kısaca o, ömrü boyunca Özbek Sovyet edebiyatının yaratıcılarının beşiği sayılan gazete ve dergilerde çalışarak yaratıcıların yetişmesine, halkın kültürel gelişmesine büyük bir katkıda bulunmuştur. Üstat bir şair olan Askad Muhtar, 1996 yılında vefat etmiştir. ⁴

Askad Muhtar'ın ilk şiirleri, 1938 yılında ya-yımlanmaya başlamıştır. "Bizning Evladler "Bizim Kuşaklar"" adlı destanı 1939'da yayımlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Sovyet vatanperverleri hakkında şiirler yazmıştır. Sonra şairin çeliğe su verenler hakkındaki destanı "Polat Kuyuvçi "Çeliğe Su Verenler" (1947) , "Şeralining Dosti Berhayat "Şirali'nin Dostu. . " gibi destanları, "Hemşehrerlerim" (1949) , "Mehnetge Şan-Şeref "Emeğe Şan Şeref", "Kette Yolde "Büyük Yolda", "Polat Şehri (1950) , "İstikbal" (1951) , "Rehmet Meh-ribanim "Teşekkür Ederim Mihribanım" (1954) , "Hayatge Çağırq "Hayata Davet" (1956) gibi birçok kitapları yayımlanmıştır. Bu eserlerde Askad Muhtar, savaştan sonra Özbekistan'da canlanma dö-nemi, ziraat ve sanayiye geliştirmeye aktif olarak katılanların hayatı ve arzularını ele almıştır. 1958'de onun "Tenlengen Eserler "Seçme Eserler"i çıkmıştır. Bu eseriyle bile Askad Muhtar, halka şair olarak tanınmıştır.

Bu dönemde Askad Muhtar, "Merdlik Çoqqısı "Mertlik Zirvesi" (1948) , "Yahşilikke Yahşilik "İyiliğe İyilik" (1949) gibi dramlar da kaleme almıştır.

1950 yılmda onun "Deryaler Tutaşgen Cayde "Deryaların Birleştiği Yerde" adlı ilk mensur eseri olan uzun hikâyesi basılmıştır. Bu eserde yazar, Özbek işçilerinin, çelikçi ve demircilerinin hayatını işlemiştir. "Ape Singiller "Ablalar ve Kız Kardeşler" (1955) adlı romanı ise onun adını bütün Sovyetler Birliği'ne ve dünyaya tanıtmıştır. Eser, Sovyet hayat

⁴ Muhtar, Askad, *Deryalar Tuteşgen Cayde (Povest)* , Özedebineşr, Taşkent, 1951.

tarzının edebiyattaki görünüşünü, kadınların dokuma sanatına katılmalarını, çalışmalarını, hayatlarını, arzu ve ümitlerini ele almasıyla ayrılmaktadır. Bu roman, İngiliz, Hint, Urdu, Çin ve Romanya diline tercüme edilmiştir.

Askad Muhtar'ın "Karakalpak Küssasi" (1958) adlı eserinde, Sirderya boylarında yaşayan Ka-rakalpakların hayatı hikâye edilmiştir. "Tugılış "Doğuş" (1961) adlı romanında da yazar, kendinin iyi incelediği Özbek Sovyet işçilerinin hayatını tasvir etmiştir. Burada özellikle Özbek Sovyet işçisi dememin sebebi, Özbekistan'daki bütün işletmelerde başka devletten getirilen yüz yirmiden fazla milletin temsilcisi çalışmış, Özbekler ise köylerde pamuk yetiştirmiştir. Aynı zamanda eserde halkların dostluğu, işçiler arasındaki dostluk, yani bir devlet için sadakatle çalışma gösterilmiştir.

Askad Muhtar'ın edebiyatta yıllarca edindiği tecrübe ve yeteneği "Çinar" (1969) adlı romanında hissedilir. Sovyet hükümeti, 1925 yılından başlayarak 1955'e kadar olan hapsetme, öldürme ve terör ile korkutup yok ettiği millî benlik, bana göre bu romanda aydınlatılmaya başlamıştı. Milli benliği ben bu romada birkaç noktada görüyorum. İlk olarak kendi döneminde Fitret'in zararlı diye hüküm çıkardığı Yesevî'nin yaratıcılığına bakış olumlu olmuş, hikmetlerden parçalar verilmiş ve bu romana sindiriliştir; ikinci olarak Türkistan'ın geleceği için mücadele eden "Türkistan" gazetesinin redaktörü olarak Türkistan ceditçilik ülküsünün yaratılmasında ve Hokand Millî Muhtariyet hükümetinde büyük bir görevde bulunan, sonra teröre kurban giden EseduUahoca oğlu tipinin olması yazarın cesaretinin göstergesidir.

Ancak yazarın "Buharaning Cin Köçeleri" Bu-hara'nın Dar Sokakları" adlı uzun hikâyesi, 80'li yıl-larda yazılmış olsa da tarihe yine Sovyetlerin bakış açısıyla bakışın üstün olması sebebiyle millîlik açı-sından Çinar romanına göre nispeten geriye gidiş olmuştur diye düşünüyorum. Buna rağmen, diğer yazarların bu dönemi karaladıkları bir zamanda böyle bir hikâye yazmak da övgüye değerdir.

Askad Muhtar, Özbek Sovyet şiirinde kendine özgü bir ekol yaratan şairdir. Bununla birlikte onun tercümeleri de dünyanın en güçlü şairlerinin eserlerini Özbekçeye etkili tercüme etmesiyle tercümanlara bir ekol olarak hizmet etmiştir. Özellikle onun Tagor, T. Şevçenko, Puşkin, Lermontov, Blok'tan yaptığı şiir tercümeleri, okuyucuları tarafından iyi bilinmektedir. Askad Muhtar'ın şiirleri, uzun hikâyeleri ve romanları Rus, Çin, Hint, Urdu, İngiliz, Bulgar, Roman ve başka dillere tercüme edilmiştir.

Askad Muhtar'ın "Tenlengen Eserler"! birkaç defa yayımlanmıştır. O, "Hemze Devlet Ödülü "nü almıştır. "Özbekistan Halk Yazarı" unvanına sahiptir. Aşağıda şairin "Sizge Eyter

Sözlerim "Size Söyleyecek Sözlerim" (Taşkent, 1978) adlı şiir kitabından seçilen şiirler verilmektedir.

Toplum hayatının temizlenmesinde açık olarak yapılan tenkit ne kadar önemli bir yere sahipse, söz sanatının gelişiminde de edebî tenkit o kadar önemlidir. Seksenli doksanlı yıllarda edebî tenkit saf edebiyatşinaslık dairesinden çıkıp ciddi tarihşinaslık, toplumculuk ilmine dönüştü. Genel, sosyal, siyasî dünya görüşünün gelişiminde önemli bir unsur oldu. M. Behbudi, A. Avlani, Mustafa Çokay, A. Çolpan, A. Fıtrat, Hamza, Abdulla Kadiri, Abdulla Kahhar, Osman Nasır gibi sanatçıların takdiri ve eserlerini yeni bir bakış açısıyla değerlendiren ciddi çalışmalar son dönemlerde yazıldı ve yazılmaya devam etmekte. Azat Şerafettinov'un "İstiklal Fidaileri: Mustafa Çokay, Çolpan, Atacan Haşim"; Naim Kerimov'un "İstiklal Fidaileri: Osman Nasır"; Ömerali Narmatov'un "Kadiri Bağ"; Begali Kasimov'un "İstiklal Fidaileri: Meslekdaşlar"; Uluğbek Dalimov'un "İstiklal Fidaileri: İshakhan İbret"; İslam Osmanov'un "Kanat ve Kanaat" eserleri bunlar arasındadır. Ayrıca Hamidulla Baltabaev'in, "Fıtrat'ın hayatı ve eserleri hakkındaki çalışması, Dilmurad Kurban'ın Çolpan'ın şiiri ve şiir anlayışına yönelik çeşitli makale ve kitapları, Narbay Hudayberganov, İbrahim Gafurov, İbrahim Hakkul, Sultan Murad Alimov, Rahimcan Rahmet gibi edebiyatşinasların Millî Uyanış Devri Özbek Edebiyatına ait çeşitli konulardaki makaleleri ile Özbek edebiyatşinaslığı ve edebî tenkidin bugünkü şeklini almasında önemli bir rol oynamaktadır.⁵

⁵Tağayev, O. , *Askad Muhtar (Edebiy Portret)* , Taşkent Bediiy Edebiyat Neşr. , Taşkent, 1966. ;Timur Kocaoğlu, "Çağdaş Özbek Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, 3. Cilt ;

2. DİL İNCELEMESİ

ÖZBEK TÜRKÇESİNDE UNVAN GRUPLARI

Türk yazı dillerinde, unvan (Har. (*Emine*) *Hatun* “Emine Hanım”), meslek (Kaz. (*Asan*) *brigadir* “Asan ekipbaşı”) veya yakınlık (Tür. (*Ayşe*) *abla*) bildiren kelimeler yalın hâldeki özel kişi isimleriyle birlikte unvan öbeği oluşturur.⁶

Özbek Türkçesinde *apä* “abla”, *ekä* “ağabey”, *ämäki* “amca”, *dädä* veya *atä* “baba”, *taga* “dayı”, *baba* “dede”, *büvi* “nine”, *halä* “teyze”, *yängä* “yenge” gibi yakınlık bildiren; *cänab* “bey, efendi”, *bek* “bey”, *cänabläri* “beyefendi”, *hanim* “hanım”, *hatin* “hanım” gibi unvan bildiren; *han* “han”, *hakan* “kağan”, *onbaşı* “onbaşı”, *paşa* “paşa”, *sultan* “sultan” gibi meslek bildiren kelimeler yanındaki bir isimle unvan grubu oluşturmaktadır.⁷

Özbek Türkçesinde, isim bahsinde, anlamlarına göre isimler sınıflandırılırken bu tür özel isimlerden “ataqlı at” terimiyle bahsedilmiştir. Ne varki burada, özel isimler tek başlarına ele alınmış olduğu için bir kelime grubundan söz edilemez.⁸

Özbek Türkçesinde bu tür gruplar, kelimelerin şekli ve anlamlarını bir yana bırakacak olursak, grubun teşkili bakımından yani söz dizimi açısından Türkiye Türkçesi ile aynıdır. Unvan adı ve kişi ismi ile kurulan gruplar unvan grubu değil, sıfat tamlaması olarak kabul edilir. Yani “156- *Hâkim Toräyeviç äytgänlär!-dedi.* (156) Vali Torayeviç söyledi. 188- *Trubkadän keläyätgän ävâz, şubhäsiz, Hâkim Torayaviçniki edi.* (188) Ahizeden gelen sen şüphesiz Vali Torayeviç’in sesiydi. 189- *Hâkim Toräyeviç, ävvälä, qârä közlärgä mening sälâmimni yetkazing, dedilär.* (189) —Vali Torayeviç bütün kara gözlere benim namımdan selam söyle dedi. 192- *Hâkim Toräyeviçning ävâzidän eribrâq otirgän birinçi ettinçigä qarädi.* (192) Vali Torayeviç zeki birisi, bulduğu şeye bakın “kara gözler”. 571- *Yigit Polät uni Mâskvä, kiyevdägi tämqlicärrählärgä älib bârgänini, bir yildän beri esä nämängänlik Mühiddin täbibgä qatnäşäsätgänini eşitgän edim.* (571) Delikanlı Polat, kız da Aydın’dı. Aydın’ın iyileştiğini, Polat onu Moskova’da Kiev’de meşhur cerrahlara götürdüğünü, bir yıldan beri Namangan’lı Muhittin tabibe gittiklerini duymuştum. 029- *Äbbä, doxtir ukä-ye, muni garängä, kärişärkänmiz-ä.* (029)-Abba, Doktor Bey, şuna baksanıza daha önce görüşmüştük.” gibi şekiller unvan grubu değil, sıfat tamlamasıdır.

⁶ Erdal Şahin, *Tarihi ve Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Hâl Ekleri ve İşlevleri*, Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2003 s. 53

⁷ Ertuğrul Yaman, *Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması*, Ankara 2000, s. 125-126

⁸ Ertuğrul Yaman, *age.*, s. 128

Çalışmamıza konu olan hikâyelerde geçen unvan öbeği örnekleri şunlardır:

004- *Men sizni täniyäpmän. Qâsim äkä emäsmisiniz?*

(004) - Ben sizi tanıyorum. Kasım amca değil misiniz?

005 - *Qâsim äkäning közläri çagnäb ketdi.*

(005) - Kasım amcanın gözleri ışıldadı.

008 - *Qâsim äkä uning golidägi çamaddonini âlib, gayergä goyişini bilmäy, xânäni bir äylänib çıgdi.*

(008) - Kasım amca onun elindeki bavulu aldı ve nereye bırakacağını şaşırarak odayı bir kere dolaştı.

012- *U Su payt Qâsim äkä pätнисdä xurmâ, änâr, âlmä âlib çıgdi.*

(012) - O an Kasım amca tepside hurma, nar, elma getirdi.

028- *Qasim aka yelkädä sâçig, golida çoynik bilän çıggändä u änä şundäy oylär bilän bän dedi.*

(028)- Kasım amca omzunda sofranın elinde demlikle görüldüğünde böyle düşünüyordu.

030- *Qâsim äkä äsli devânlik bolib, otin kesiş uçun sâygä ätäyin bârârdi.*

(030) Kasım amca aslen Devan'lı idi.

035- *Qâsim äkä trubkani âlib, “yâğ” deb cāvâb bedi-yu, yänä coyigä ilib guydi.*

(035)- *Kasım amca ahizeyi kaldırarak “hayır” dedi.*

040- *Qasim äkä gârângidä timirskilänib kârävâtgä coy gilib bedri-dä, gugurt çağıb, zinadän tuşib ketdi.*

(040)- *Kasım amca odadaki ranzaya yatak hazırladı.*

044 - *Qâsim äkä bilän xayr-xoşlaşib güzärgä çıgdi.*

(044)- Kasım amca ile vedalaştıktan sonra yola çıktı.

104- *İnâbät âpamlarning ükäläri- dä.*

(104) - İnobat ablanın kardeşi.

219- *Kiçkinä...Kiçkinäginä bir başlıgçä säyläymizdä.*

(219) Küçük. . . Küçük patron seçelim şimdilik idare eder.

319- *Âyingiz. . sänâbär âpäm birgä ketdilär*

(319) Anneniz, Sanobar ablamla beraber gittiler.

326- *Sänâbär âqa oşä yerdä ekänlär.*

(326) Sanobar abla da oradaymış.

372- *Särâbär âpâ deç nârsä demädi.*

(372) Sanobar abla hiçbir şey demedi.

424- *Sänâbär âpâ härgälgidek güruçi yäkä-yäkkä bolib yältiräb turgän pälâv qilib âlib keldi.*

(424) Sanobar abla her zamanki gibi pirinci tane-tane olan (Özbek) pilavı getirdi.

429- *Bâr, yâzilib keläsän, bäläm, -dedi sänâbir âpä.*

(429)- Git. Biraz açılırsın. Dedi Sanobar abla.

560- *Sänâbâr âpä hām nimä deyişini bilmäy çäynälä başlädi.*

(560)- Sanobar abla ne diyeceğini bilmeden yutkunuyordu.

Sonuç olarak, Özbek Türkçesinde unvan, meslek veya yakınlık bildiren kelimelerle kurulan unvan öbekleri diğer Türk yazı dillerindeki şekillerle yapı olarak benzerlik göstermektedir.

III. METİN

SUMBUL

(“Sürhân Hikâyaları”dan)

Said AHMAD

001 Vähâbcân Denâvgâ bemâhâl kelgânidân u yâg-bu yâqqa telefon qılıb, heç kimni tâpâlmâdi. Âxırı öylâb-öylâb kâlxâz mehmân xânâsidadâ tunâb qâlışni mâ’qul tâpdi. Mehmân xânâ qârâvuli çâpânini başigâ yâpib uxlâb yâtğân ekân, uning iltimâsigâ dongıllâb-dongıllâb zorğa köndi.

002 Vähâbcân işlâgân pâytlardâ bunaqa bağ yoq edi. Mehmân xânâ hâmi keyin qurilibdi. Qârâvul uni âylâpmâ taxtâ zinâdân başlâb çıqıb çirâğni yâqqandâ, ikkâvlâri birlârigâ tikilib qâlışdi.

003 -Közimgâ issiq körinâsân, ukâ. Qayerdâ körgänmân?

004 –Men sizni tanıyâpmân. Qâsim âkâ emâsmisiz? Bundân yigirmâ âlti yıl âldin köriçâğinqız mî kesib taşlâgân edim?

005 Qâsim âkâning közlâri çaqnâb ketdi.

006 –Ânâvuni qarâng-â, ânâvuni qarâng-â. Vây, cânıngdân...

007 Qâsim âkâ uning qolidâgi çamâdonini âlib, qayergâ qoyışini bilmây, xânâni bir âylâniş çıgdi. Âxırı stâl ustigâ goyib, ungâ qarâdi. Keyin çamâdonni yânâ âlib uşlâb turgâniçâ, gâpira başlâdi:

008 –Tirik âdâm âxır bir kün bir-birini körâr ekan. Tân-câninqız sağmî? Muni qarâng-â. Hâzir, hâzir.

009 U gâpini tugâtmây, yigitlârdâk çâqqânlik bilân zinâdân tuşib ketdi. Sâl otmây pâstdân toq-toq otip yârgân tâvuş eşitildi. Vähâbcân derâzâni açib yubârdi. Keç kûz bolışigâ qarâmây, köklâm hâvâsi uygâ yâpırıldı. Tâşkentdân çıqayâtğandâ izğırın cânini açitâr, âllaqaçân yâlângâç bolib qâlgân nâvdâlâri buydâlâr edi. [62]

010 Xumârzâr ârqasidadân yârim pâllâ târvuzdek qıp-qızıl ây kötârilâ başlâdi . Vähâbcân papiros külâni taşlâş uçun küldân qıdırıp u yâq-bu yâqqa âlânglâgân edi, bufet ustidadâ turgân külrâng nârsâgâ közi tuşdi. Beixtiyâr yaqın borib qarâdi. Qarâdi-yu, bādâni ğalâti seskândi. Bu dur bağlâgân sumbul butâğı edi. Qoligâ âldi. Pâncâdek butâqlâr usti nâvvât duridek qalınlaşib ketğân, saç tâlâsidek sumbul nâvdâsi faqat durning singân coyidadân ârâng körinib turârdi.

011 U sumbulni qoligā ālib, irāğ tāgigā keldi. Qollāri beixtiyār titrārdi. Šu payt Qāsim ākā pātnisdā xurmā, ānār, ālmā ālib ıqdi. Vāhābcān ungā yol berāmān deb, qolidān sumbul durini tuşirib yubārdi. Sumbul pālgā tuşib, cārānglāb sindi. Vāhābcān āfsuslānib bōlāklāri terib ālār ekān, Qāsim ākāgā günāhkārānā qarādi.

012 –Heqısı yoq. Serāb nārsā Xurmāni ermāk qilib turing, hāzir āy dāmlāb ıqamān. Vāhābcān sumbul sinıqlārigā tikilib, öylāb ketdi. U bu sumbullārning qayerdā bitişini bilādi. Sumbulsāydā xayāl surib otirgān künlārni eslādi.

013 Vāhābcān uruşdān āldin meditsinā taxnikūmini tugātib, Sumbulsāydā yubārilgān edi. Sumbulsāy tāğ ārālığıdāgi qışlāq. Pāsti bālānd tepāliklār, ārā vā qarağaylārgā burkāngān yānbağırlār, kōz yāşidek tinıq bulāqlār, māydā bārg āzāmāt tāllār qoynidā mudrāgān solim qışlāq.

014 Qışlāqning qāq belidān kesib otgān sāydān keib ādirgā kōtārilsa, butun qışlāq kāftgā turgāndek kōrinādi. Ādirning ārquasida esā tik cārlik. Bu cārlikdā faqat quşlārning ırqıllāşı-yu, şāmālning güvillāşı eşitilādi, xālās. Cārlik tubidā mācnuntāllār qoynigā yāşirgān sumbulsāy bār. Qışlāq yigitlāri yāzning cāzirāmā künlāri ādir āşib şu cārgā tuşışādi. Xuddi nāvvtādan yāsālgān qasrdek Sumbulsāydā bir tekis şuvillāgān tāmilārgā qulāq sālīb, sātātlāb oy surib qālışādi. Ungurlārdān āsilgān sā tālāsidedek qārā sumbul nāvdlāridān şudring tāmādi. Yillār otib bu şudringlār tāşgā āylānadi. Sumbul tālālāri yoğānlāşib, bā’zān tāk zangidek durgā āylānādi.

015 Vāhābcān hām Sumbulsāydā sātātlāb qālīb ketārdi. Šu yerda sumbul tālālāridān tōkilāyātgān tāmilārning qol sātāt ıqıllāşigā uxşāş tāvuşigā qulāq sālīb, kōngligā ot sālīgān qızning kelişini kūtārdi. Tāğliklār [63] ādāti yāmān. Qız bālāning yigit bilān xılvātdā turgānini kōrişsā, qattā cāncāl ıqadi. Şungā qarāmāy, qız kelārdi. Ādirlārdān āşib tāşlār pānāsida bıqınıb, Sumbulsāydā etib kelardi.

016 Gülsum qışlāqning oqımışlı qızı edi. U ātā-ānāsining qarşiligigā qarāmāy, Sāmārquanddāgi medsestrālār kürsini bitirib kelgān. Āmbulātāriyādā Vāhābcānning qolidā işlārdi. U pāytlārda qışlāq āyāllāri erkāk doktorgā kōrinmāsdilār. Vāhābcān uçun Gülsum nihāyātdā zārur edi.

017 Vāhābcān bilān Gülsum Sumbulsāydā cudā kōp uçrāşārdi. İşq-mühābbāt ortāgān yurāklāri bir-birlārigā tikilib āvutişārdi. Āmmā kikināgina qışlāqda bundāy sirning uzāq saqlānib qālışı mumkūn emās edi.

018 Kimdir ulārning Sumbulsāydā uçrāşışlāri pāyqap qālgān. Ānā şundāy uçrāşışlārning biridā tōrt-beş yigit ulārning yolini pāylāb, Sumbulsāydā tutib ālişādi.

019 Qizni qoyib yubârişâdi—yu, Vâhâbcânni qışlâqqa âlib tuşışadi. Betigâ qârâ surtib, eşâkka teskâri mindirgânçâ qışlâqdân çiqarib yubârişâdi.

020 Çoldâ qoli bağliq, eşâkka teskâri mingân. Vâhâbcânning golini çopân çâl yeçib yubârâdi, ungâ rähmi kelib, âtidâ Devân yoligâçâ çiqarib goyâdi. Çopân çâlning gâplâri hâli hâmi Vâhâbcânning gulâğidâ:

021 –Âdâtimiz qursin, bâlâm. Kelgindigâ qız bermäymiz. Qızimga sâl mumdârâq qarâgânni âyämäymiz.

022 Uşândâ Vâhâbcân Denârgâ tângâtâr päytidâ kirib kelgândi. Âdâmlârning közlâri besârâncâm. Hâmmâ tâşviştâ Uruş başlânbdi. Uruşgâ ketgâni mâ’qul.

023 Vâhâbcân toppâ-toğri Hârbîy kâmissâriyâtgâ uchrâşdi-yu, ertâsiqayâq armiyagâ conâb ketdi.

024 Qırq yıl kırğın bolsâ, âcâli yetgân oladi, deydilâr. Vâhâbcân frontdâ tört yıl kezdi. Qançâ yârâdârlârni câng mäydonidân sudrâb olib çıqdi. Qançâ behâl cângçilârgâ qân quydi. Bâdânlâri oqdây ilmâ-teşik bolib ketdi.

025 Uruş tugâşi bilân tuğilib usgân Çinâzqa qaytib keldi. Dünyâ kezgân âdâm bir coyda turâlmas ekân. Tâşkentgâ keldi. İnstitutgâ kirib yânâ oqışqa şongıb ketdi. U frontdâ päytlâridâ ikki-uç märtâ Sumbulsâygâ xat yâzib, cävâb küttdi. Ämmâ Gülsum ornigâ imzâsiz cävâb kelârdi.

026 “...Bâşâräng qârâkuyâ sâğingân bolsâ kelâ qâl...” [64]

027 Änä şundân keyin u xat yâzişni toxtâttdi. Gülsumni hâmi, Sumbulsâyni hâmi unutdi.

028 Şu tâpdâ u dur bâylâgân sumbul sinıqlârimi uşlâb turib, oşâ vâqeälârni bir-bir eslâdi. Köngli hâmi quvânc, hâmi âlâm bilân ortândi. Qasim aka yelkädâ sâçıq, qolida çoynik bilân çıqqandâ u änä şundây oylâr bilân bând edi.

029 Äbbâ, doxtir ukâ-ye, muni qarâng-â, körışârkânemiz-â. Tinç-âmanmisiz? Esingizdami, Sumbulsâydan qaytgâningızdâ, biznikidâ tunâgân edingiz, ozim armiyagâ küzâtib qoygân edim.

030 Qâsim âkâ âsli devânlik bolib, otin kesiş uçun Sumbulsâygâ âtäyin bârârdi. Bir kün yângâq zârdâ sârcin kesâyâtgândâ qârnini çângällâb yâtib qâlâdi. İkki yigit zâmbildâ uni âmbulâtâriyâgâ âlib kelişâdi. Vâhâbcân qaräsâ, körîçâgi tutib qâlgân ekân. U umridâ operatsiya qılmâgân. Ämmâ uni dârrâv operatsiya qılmäsâ, nâbud bolışı âniq edi. Vâhâbcân tâvakkâl qilib operatsiya qılâdi. Qâsim âkâ âman qâlâdi.

031 Vâhâbcân qışlâqdan quvilgândâ, devângâ kelib, şu kişining uyidâ tunâgân edi. Mânâ, bemâhâldâ u bilân yânâ uchrâşib qâlâdi.

032 – Sizdän olä-olgünçä qarzdärmän. Qolingiz yengil ekän. Mutlaqâ tuzälib ketdim. Uruşgä häm, bârib keldim. İkki ârden, uç medäl’âldim. Xoş, endi soräb goyây: biz tāmānlärgä sizni qaysi şāmāl uçurdi?

033 – Qızım şu yerdä. İkki ây buldi işgä kelgänigä, Duşānbādān qaytā turib qızımni körüp otây, dedim.

034 Şunaqami? Qani, çaygä qaräng. Siz bâr päytlaringizdä bunaqa xurmälär yoq edi, şekilli. Hâzir hämmä yâq xurmâzâr, limânzâr bâlib ketgän. Hali Sumbulsâygä yolinqız tuşmägändir? Hä äcâb zāmānlär edi. Sumbulsâyda hām ozqarişlär kattä.

035 Telefon ciringlädi. Qâsim äkâ trubkani âlib, “yâq” deb cävâb berdi-yu, yänä coyigä ilib qoydi.

036–Räisni sorâyäpti. Râis Âybäräkkä ketgän.

037 Vähâbcân bir burdä nân uşätib, ikki-uç piyälä çây içdi-dä, yänä urnidän turib, taşqarigä qarädi. Âydindä ärçälärning uçı bälîq skeletidek tärälib gurinädi. Semon âriqdä suv şäldiräb âqadi. Qaydädir sä’vâ säyräydi. Âsmâni fälâkdä çirâğını miltirätib samolyot ketyäpti. Uning âvâzi eşitilmäydi.

038 Şu päyt elektr lämpäsi sekin-sekin xıralaşıb, qızıl ipdek bolib qâldi. Säl otmây u hām sundi. [65]

039 – Şunaqa, dvicok on ikkigäçä işläydi. Xudâ xâhläsä birân häftädän keyin kattä simgä ulâyimiz. Oşändä keçä-yu, kündüz yänädigär bolädi. Sim Nurekdän kelyäpti. Lämpä yâqıb beräymi?

040 – Yoq, âvârä bolmäng. Yâtāmān. Yoldä urinibmān şekilli.

041 Qasim äkâ qarängidä timirskilänib kârâvâtgä coy qilib berdi-dä, gugurt çaqıb, zinädän tuşib ketdi.

042 Vähâbcân ornigä yätib, änçä vaqtgäçä köz yummay, uy surdi. Bu coylärdä keçgän künlärining hämmäsini eslädi. Közigä Gülsum körinib ketdi. Endi u yâşligining unutib bolmas bir pârçäsi bolib körinärdi. Vähâbcân äyläb-äyläb, âxırı uxläb qâldi.

043 Qızı xat yâzgändä, Denâvdän qayergä yubârişlari hâli nāmâ’lum, degän edi. Ertäläb u şu yerning ozidän râyân sağlıqni sâqlaş bolimigä telefon qıldı. Qızini suriştirdi. Ungä: Zärâfâtning Sumbulsây ämbulätâriyasigä işgä yubârilgänini äytişdi.

044 Äcâb, ozi işlägän ämbulätâriyägä endi qızı ketibtı. Vähâbcân ikkilänib otirmây oşâ yâqqa bârişqa qarâr qıldı.

045 Qâsim äkâ bilân xayr-xoşlaşib güzärgä çıgdı. Kitâb sävdâsi mäsînası Sumbulsâygä ketâyâtgän ekän, şâfyârdän iltimâs qılğän edi, râzi boldi.

046 Endi u bir vaqtlar eşakkä teskari minib qaçgan yollaridan ketyapti. Yol-yolakay şafyarni hayran qaldirib, gah kuladi, gah gashlari çimürilib, ciddi bolib qaladi.

047 Sel alib ketgan coylar, tagdan dumalab taggan xarsanglar bolmasa, yol yaxshi bolib ketibdi. Anda-sanda yangi imaratlar ucrab qaladi. Alisda esa, qishlaqni bagriga algan asriy qayalar sadaf devar bolib turibdi.

048 Masina aylanma, pasti baland yollardan otib, tag arasiga qarab ormiladi.

049 Sumbulsay hamon oshandek. Osha gerdaygan qayalar, osha sharqirag telba suvlar. Yanbagirlarda osgan asriy arcalar arasida ilashib qalgan bulutlar sokin sudraladi. Kiraverishdagi tepa artida Qizqorgan koka intilgan. Qizqorganining ucini bulut oragan. Uning qizgimtir tanasida osgan giyahlar yerga qarab asilgan.

050 Vahabcn taniş manzaralarga mahliya bolib bararkan, xuddi yigitlik çagi qaytib kelgandek etnikardi. [66] Goya hazi Gulsum camalak sacclarini silkitib çapib ketayatgandek...

051 U shunday xayallar bilan ambulatariyaga yetganini bilmay qaldi. Eşik aldidä bir dam toxtab, u yaq-bu yaqqa qaradi. Uning xuddi yanginasidan tolagina bir xatin gursillab otdi. Zina aldigä kelib, tuflisining çangini qaqib kirib ketayatgan edi, Vahabcn gap qatdi:

052 – Zarafat Vahabvani çaqirib yubarmaysizmi?

053 Xatinning işi tizirag ekan şekilli, cavab orniga bas irgab kirib ketdi. Sal otmay aq xalat kiygan Zarafat çiqdi. Dadasining kutmaganda kelişiga hayran bolib, gashlarini kerib qarab turdi-yu, birdan uning bagriga atildi. Ata-bala şu kuyi ança turışgandan keyin, Zarafat uni içkariga undadi. Vahabcn konmadi.

054 İşingi qilaver, balam. Men qishlaqni biran saat aylanib kelaman. Keçqurun yana qaytib ketaman. Yol ustida korib otay dedim.

055 U, qizi harçand qilsa ham, konmay, aylangani ketdi .

056 Vahabcn Sumbulsayga barışni ahd qilgan edi. Osha tarafga yol aldi.

057 Adir ortasidan ikki arava sigadigan yol açişibdi. Yol tepasida har coy-har coydan nav kesib otgan. Navning yarigidan yolgä suv tamib turibdi. Arava izlaridan pastga qarab suv silciyapti. Vahabcn yuqariga intildi. Tepaga çiqib qishlaqqa yana bir martä qaradi. Butun qishlaqning yarmiga tag sayasi tuşgan. Qishlaqning yarimida keçasi-yu, yarimida kunduziga oxşaydi. Vahabcn suqlanib bir dam qarab turdi-da, keyin adirning artiga qarap ketdi. Car yaqasiga keldi. Pastlikdan macnuntallar korindi. U şitab bilan osha yaqqa qarab tuşa başladi. Bir gala quş çag-çag qilib kotarildi. Vahabcn zum otmay carning tubiga etdi.

Macnuntallarning tanişi yanada yoganlaşib ketibdi. Yerdä sudralgan navdalarni kotarib. Vahabcn içkariga kirdi. Gar içi cimcit. Tepadan tuşib turgan boyradek aftab nuri durdan

yäsälğan devärlärni ğaläti yäritgän. Tär nâvlär boynigä âsilgän sumälâkdek durlär uçidän suv tomçilâydi. Tomçilär durgä säçrägändä, päşşä qanâti tekkân tânbur simidek nâzik tâvuş çiqarâdi. Kättä xarsäng taşlär ustidän yâpiritib uçı suvgä tegib turgän xol sumbul täläläri xuddi baş yuv[67]maqçı bolib câmgä engäşgän xâtinlärning saçigä oxşaydi.

058 Devâr taşlâri dur bağlâgän bu ğâr xuddi kättäkân nâvvât qâzânigä oxşardı. Hâr bir dur bâylägän sumbul Tälâsidän mäydä, közğa körinmas tomçilär säçräydi. Nâfäs âlmây quşlaq tutgän kişi muttâsil şavillâgän tâvuş eşitâdi. Guyâ âlisdä şivälâb yâmgır yâğayâtgânde.

059 Vähâbcân xarsänggä otirdi. Suvning şavillâşigä qulâq soldi.

060 U ertâklär âlämigä kirib qalgândak, hâr bir tâvuşdän, hâr bir tâmçining çaqnâşidän, säçrägändä cärângläşidâr hâzir qandâydir mo'ciza yüz beradi deb kütârdi.

061 U Gulsüm mühâbbâtini şu coydä, şu âfsânâvâr tâvuşlär ârâsidä tuygän edi. Qani u? Bârmikân? Bâr bolsa, hâli hâm oşândâyмикân?

062 Ârädän yigirmä âlti yil otib, Gülsum hâmân oşândây qızälâq bolib turgânde tuyulârdi ungä.

063 Yigit-qızlärning qıyırığı uning xuşini ozigä keltirdi. Baş kötarib, tâlning rodâpâ nâvdäläri ârâsidän tepägä qarâdi. On çaqlı qız-yigit şu tarafqa qarâb yügürişardı.

064 Vähâbcân qimirlâmây otirâverdi. Biri fotoapparat, biri papiros qutisidek radiopriyomnik bilân ğargä kirib kelişdi. Ğâr içi şavqın-surân bolib ketdi.

065 Râdiyâdän tärâlgän qoşıq dur devârlärdä âks-sâdâ berib, çıqıp ketâlmây âylânârdi. Yigitlär tepägä tirmâşib çıqıp, ğaläti dur häykälçälärni sindirib tuşışardı. Durlär hâr singändä cärângläb ketârdi.

066 Vähâbcân ulärning oyun-külgisigä hâlâk bermâslik uçun ğâr içidän çıqdi. U endi âriqçädän hâtlâyâtgändä qârâçâginä qız kelib uning qolidän tutdi.

067 – Sumbulsâyğä[68] kelib quruq ketyäpsizmi? Mänä buni âling.

068 U Vähâbcângä xuddi âyâqlarını kerib turgän kiyikka oxşaş durni berdi. Vähâbcân ungä raxmât âytib, tepägä intildi. Uning bir qolida bir sıqım qâp-qârâ sumbul, bir qolida dur qâplâgän sumbul-butâğı. Äväylâb, sindirib qoymâslik uçun ehtiyât qılıb tepägä çıqıp âldi.

069 Zârâfât eşik âldidä uni kütib turardi.

070 – Qayâqdä edingiz? Änçädän beri kütämân.

071 – Qızim, sengä sumbul âlib keldim.

072 Zârâfât bu yâqqa yaqında kelgänidän Sumbulsâyni hâli körmâgän edi. Şâşib dädâsining qolidän sumbulni âldi.

073 – Sâçğä oxşâr ekân. Yuring. Birpäs dâm âling.

074 Vähâbcân çärçägän edi. Qızıgä ergäşşib yänä sayning närgi tərəfigä otdi. Bir tävaqali eşikdan hätläb keng hävligä kirişdi. Bir kämpir oçaq âldidä nimädir qilyäpti. Uygä kirişdi. Şifti tãqılı uy devârläri âqlängän, tãqçälärdä här xıl kitâblär.

075 – Baş vrâçimizning uyi. Yaxşı âdämlär. Mänä şu xänäni mengä boşätib berişgän.

076 Bâyä âmbulâtâriyâ eşigi âldidä uçragän xâtin kirdi. Hâli Vähâbcân uning yüzini körmägän edi. Endi kördi. Bu oşä. Oşä Gülsum. İkkâvläri bir-birlärigä tikilişgäniçä qimirlämäy qalışdi. Gülsum, âxırı közini âlib qaçdi-dä, titrâq tâvuş bilän eşitilär-eşitilmäs sälâmläşdi.

077 Gülsum çıqıb ketdi. Şundän keyin Vähâbcân ketär çağıda häm körinmädi. Vähâbcân yolgä çıqqandä häm, Denâvgä yetib kelgändä häm uning âppâq, saçläri, äcin qaplägän yüzläri, äynıqsä, iyägdägi tirtiqni köz âldidän näri ketkizâlmädi.

078 – Qarib qâpti. Bemähäl qaripti. Közläri hämân oşändäy.

079 Ârädän on beş künlär çämäsi vaqt otib, Vähâbcân qızidan xat âldi.

080 “Dädä, baş vrâçimiz oşä küni siz bilän xayrlaşâlmäy qâlgäni uçun âfv etişingızni soraydi. Oşä küni bir bemârni köriş uçun taqqa cädäl ketib qâlgän ekän. Ozi cudä yaxşı mehribân xâtin. Başidän cudä köp sävdälär otgän, deyişädi. Qırq birinçi yildä eri âtilgän emiş. Nimä sâbâbdändir u Gülsum äyäni piçâqlägän ekän. Bäläsi yoq. Äynıqsä, siz kelib ketgändän keyin mengä cudä mehribân bolib qâldi. Ropärämğä otirib közlärimğä tikilädi. Keçä yänä şundäy qıldı. Qozimğä uzâq tikilib turdi-dä, yığläb, bağrigä bâsdi...”

081 Vähâbcân xatni oqıb, ağır uh tãrtıdı. Boğzidän näfäs emäs, âlâv âtilib çıqqandek boldi.

TÂĞ ÄFSÂNÄSI

082 Maşina xop yaxşı nârsä-yu uning hām ozigä yâraşā hağmäläri bār-dä! Mäşinā ālgān ādāmlärning xâtinläri häzil äräläş, bu mäşinā emäs kündäşim deyişän[69] ekān. Sābābi, er işdān kelibāq āvqatgā hām qarāmāy, mäşinäsining tagigä kirib ketgāniçā yārim keçädā maygā qārişib çiqar, āzānlāb yānā mäşināgā unnāb ketārkān.

083 Vāhābcān rāyvodxozdā taxnik. Uning hām ozigä yâraşā körimsizginā “Moskviç” i bār. Ozi häydaydi. Eski mäşinā mingān ādām yaxşı şāfyār hisāblānādi. Hädeb buzilāvergānidān keyin u yāğını kāvlaydi, bu yāğını kāvlaydi, xullās, içidā nimäsi bolsā, bārini bilib ālādi. Yaxşiyāmki, Vāhābcān hāli uylānmāgān. Uylāngāndā, ālbättā, xātini çidāmasdi, yā meni deysān, yā mäşinā deysān deb turib ālārdi. Rāst-dā, u boş gāldi degünçā mäşināni kāvlaydi. Uni gürillātāverib qoni-qoşnilärning cānigā tegdi. Qoşnilār, şu Vāhābcān uylānā qālsāydi, ozidān tinçib ketārmidi, deyişādi. Ämmā Vāhābcānning hāli-veri uylānādigān niyāti yoqqa oxşaydi. Ozi mundāq birāntāsini tāpmāydi, qarindāş-uruğlār tāpgānini yāqtirmaydi. Kāmpir āyisi nālib qālsā, häzilgā āldi-dā, yānā mäşinā tāgigä kirib ketādi. Äxiri cānidān bezār bolgān qāşnilār kāmpirgā çiqib yālinişi:

084 –Oğlingız mäşināni keçāsi garacgā ābārib qoysin. Uxlātmāyātibdi.

085 Rāyvodxozning garaci yoq qayāqdā qāldirādi. Undān tāşqari, ozingizgā mā’lum, Vāhābcānga keçäläri hām, u yāqni suv urib ketdi, bu yāqqa suv kerāk, deb räislār telefon qilib turişādi. Şāfyār ālāylik deyişsä qaysi şāfyār bunaqa şālāq mäşināgā – bunaqa bezāvtā işgā könādi. Bittā-yārimtā yānglişib kelib qālgān şāfyārlār hām ikki küngā çidāmāy tāşlāb qāçişādi. Xullās, bu işga Vāhābcānning ozidān başqasi toğri kelmāydi .

086 Mānā şu Vāhābcān bāhār tāşqinidā suv ālib ketib, hāligāçā tuzatilmāgān kānāl toğārini tuzattirişgā bir häftādān beri āvārā edi. Şu pāytgāçā räislār şāh bāstirib, bu yāğigā şağal töktirib eplāb kelişāyātgān edi. Şu Kālxāzdā paxta suğārib bolādimi, kim qançā suv ālāyātgānini bilib bolmasā! Räislār bāy-bāylāb vodxoz mäsālāsini byurāgā qoyib qālišdi-ku. Änā, vodxoz başlığining tipirçilāb qālišini köring. İkki kündā tsement hām topildi, bul’ dāzer hām, betān pilitālār hām tāpildi. Keçāsiyu künduzi iş Kālxāzlār ādām hām tāpiş berişdi. Dārātdel yolgā “otilmasin!” degān belgi qoyib, mäşinā vā avtabuslārni vaqtinçā başqa yoldān qatnāydigān qilib qoydi[70].

087 Sāç-sāqāli osib ketgān Vāhābcān, procektor yānidā turgān māntyār bālāgā baqırādi, şağal tokāyātgān sāmāsvālgā çirāğni toğrılā, kābelni tārt, suv tegmāsin, deb qıçqırādi. Ārqaşigā tisārilib şağalli mäşināgā yol körsātādi. İş qızıgāndān qızib ketgān. Yāz keçäläri şunaqa işlāşlik bolādi. Äyniqsā, bu tāmānlärning āqşāmigā heç nārsā teng ketālmāydi. Dāryā

şavilläydi, tığ ârqaşidän âsmängä sut purkägändek bolib ävväl ây şu'läsi körinadi, keyin ozi salmaqqlab Osmängä kötärilädi-dä, tığ çoqqısıgä äyri minib turib qälädi. Biräm çirâyli, biräm yâqimli şamâl esadi. Särätân dâzmaldek qızdirgän tâşlärni şu şäbädä puflab sävutädi. Ot-olängläрни silkitadi.

088 Cocäsi häli uçirmä bolmägän ânä ordäklärning ällägä oxşaş ğaläti ğaqqullaşını uzâqlärdän âlib kelädi. Kânalning betosıq-betolqın suvi âydindä xuddi pâyâni yoq, yaxlit âynädek yältiräydi. Qulâq başidä suv açâyâtgän miräblärning tâvuşı eşitilib qälädi. Äynıqsä, bittäsi ezib-ezib âşulä äytädi. Keçäsi âlisdän kelgän qoşıq ğaläti bolärken. Âdämning tâmir-tomirrigä kirib ketämän deydi. Betânçı bälä häm qoşıqqa işqıvâz ekän. Âvâzi biräm dorillägän Qoşıq sozlärini pâyma-pây qılib xâniş qılib qälädi. Quruvçılär âtäyim uni mäynä qılib “yänä bolsın”, “dost”, deb qoyışädi. Yigit häm ulärning “iltimâsi”ni yerda qaldirmäy âşulägä âşuläni uläb ketädi .

089 –Tâşgä yâmgır kâr qılurmi

090 –Mattasil yâqqan bilän

091 – Dost, bu Nävâiydänmi?

092 –Yoğ-e Mâşräbnikidir.

093 Qıyqırıq külgı

094 Şu zäyldä külgı bilän, qoşıq bilän iş dävâm etadi. Vähâbcân u yâqdan-bu yâqqa zir yügürüb, işni cädällätädi. Kättäkân bak âldidä çây dämlängän tunukä çoynakni çoqqa qoyib otirgän çälning yänigä tuşib ketâyâtgän edi, uzâqdän mâşinä çirâğını körüb toxtädi. Mâşinä “otilmäsin!” belgisi qoyılğan muyulişdän otib, topa-toğrı keläverdi. Vähâbcân icrâqom dän biräv kelâyâtgän bolsä keräk, deb oylädi. Tikilib qaräsä, tängädek zängäri çirâğı bär. Neçün taksi mâşinäsi bu tāmānlärgä otdi ekän, deb yolğä çığdı-da, qolini kötärüb toxtätädi[71].

095 – Mumkün emäs, belgini körmädingizmi, qayting!

096 Şâfyâr kâbinädän baş çıqarib, golini köksiqa qoyib, uzr äytgändek boldi.

097 – Köktâşgä ketayâtgän bolsänglä, Xânimâbâd tāmândän äylänib otäsizlä.

098 Xânimâbâddan äylänip otiş uçun ârtıqça on toqqız kilâmetr yol yuriş keräk. Här qandây âdämğä häm taksidä bariş cäbr bolädi.

099 Şâfyâr kâbinädän tuşdı. İkki golini beligä goyib, u yâğ-bu yâqqa qarädi-dä, otib ketişning sirä ilâci yoqligini bilgändän keyin nâilâc ârqa eşikni açib, içkärigä qarab yelkäsini qısdı.

100 – İlâci yoq, âpâcân. Bu yâğı köp qâlmadi. Piyädä yigirmä minutdä etäsiz Xânimâbâddän bârsânqız qımmätgä tuşädi. Mâyli desängiz, yänä ozingız biläsiz. Mengä bäribir.

101 Mâşinädən çamadon kötärgän bir äyâl tuşdı. Vähâbcân qârängidä uning yüzini âniq körolmadi. Äyâl şâfyâr bilän ânçä vaqtgäçä nimänidir ğäpläşib turib qâldi. Keyin mâşinä

ârqasigä qaytdi. Äyâl bittä-bittä bâsib. Vähâbcânning âldigä keldi. Köktâşgä qaysi tāmāndan bârişni soradi. Tävbä, âvâzi täniş. Qayerdä eşitgän bu tâvuşni? Şu päyt şağal tökib bolgän sāmâsvâl keskin burilgän edi, uning otkir çirâğidä äyâlning bâşârâsi bir dām yârîşib ketdi.

102 Sâçlâri bâşigä çämbäräk qilingan, läblârigä bilinar-bilinmäs qızıl surtilgän, yigirmä-yigirmä ikki yâşlârdägi kelişgän qız. Vähâbcân uni tänidi. Bu qızni u bir märtä, âtigi bir märtä körgän. U bilän yānmä-yān otirib çây içgän. Şu qızning ozi ungä çây quyib bergän. Ämmâ Vähâbcân, toğrisini äytgändä, u quyib bergän çâyni qıynâlib içgän, negäki, bu qızning bir qolidä âdāmning källä suyägi bâr edi. Vähâbcân otgän yılning avgustidä sirtqı institutgä imtihân tâpşirgäni Tâşkentgä tuşgän edi. Kânsul’tasiya otqazadigän oqıtuvçining tâbi qâçib qâlib, institutgä kelâlmäy qâlibdi Dekân, Vähâbcângä oqıtuvçining uyigä bârişni mäslähät bergän edi. Bârdi. U çilânzârdägi kättä köçä betidägi uyning ikkinçi qavätidä yâşârken. Kirib gäplâşdi. Bilmägänlâri sorâb âldi. Oqıtuvçı Vähâbcângä imtihângä kirsängiz bolâdi, deb mäslähät berdi. U xursänd bolib çıqsa, mäsînasining bir qıldirägi şälpäyib yâtibdi, kämeräning zâlâtnigini birâv burâb âlib qoyibdi. Asfal’t yolkadä “bâsdimmi”[72] oynâyâtgän qızçâlär ungä qarâb turîşârdi. Ularning biri yaqın kelib şivirlâdi:

103 –Äkbâr minnârsängizni burâb âlib qoydi.

104 – Qanaqa Äkbâr?

105 –Xu ânavu uydä turâdi. Hâzir qâçip çıqib ketdi. İnâbât âpâmlarning ükälâridä.

106 Vähâbcânning cudä cähli çıqib ketdi. Bu qandây gâp! Zâpäs ğıldiräk bolgändä hām bâşqa gâp edi.

107 Vähâbcân bâyâğı körsâtgän uy eşigining tugmäsini bâsti. Cävâb bolmâdi. Yänä qongırâq tugmäsini bâsgän edi, äyâl kişiningi “Hây Axbâr, eşikni aç, birâv keldi” , degän tâvuşi eşitildi. Hädegändä eşik açilâvermedi. Äñçädän keyin şippäk tâvuşi yaqınlâşdi-dä, eşik qarsillâb açildi. Vähâbcânning qarşisida âdāmning källä suyäğini uşlägän koxlik bir qız turârdi. Vähâbcânning yurägi ârqasigä törtib ketdi. Qız qâşlâri kerib, kimdä işinqız bâr edi, degändek häyrân bolib turibdi.

108 – Äkbârdä işim bâr edi. Çaqirib bersangız.

109 Qız ermäk qılâyâtgändek ârqasigä qarâb qıçqırdi:

110 – Hây, Äkbâr, ortâğing keldilär, bu yâqqa çıq.

111 İçkâridän turuşıçan, âlti yâşlârdägi bir bälâ burnini târtib çıqdi. U Vähâbcânni körişi bilän toxtâdi. Keyin Vähâbcânning ortâğı birdän ârqasigä tiraqaylâb qâçib kâldi. Qız nimä gäpligä tuşunâ âlmäy, häyrân. Vähâbcân bolgän gâpni äytib berdi. Qız hicâlât bolib, undän uzr sorâdi-dä, hâzir oşâ buyumni âlib berämân, deb ârqasıqa burildi. Keyin toxtâb, qolidägi källä suyäğini Vähâbcânning qoligä tutqazdi.

112 – Hâzir, hâzir âlib beramân.

113 Äkbâr vânnaxânâning içidân berkitib âlgân ekân. Qız yälindi.

114 Äxırı Äkbâr eşikni açdı. Vähâbcân qaräsä, u vânnägä suv toldirib, ming yâmâq bolib ketgân avtokameragä nasos bilân yel berâyâtgân ekân.

115 – Bu olgürça çomilişgä keräk-dä Suzışgä orgänâyâtgânmiş Qani, ber, kim orgätدی sengä birävning nârsasını âlišni? !

116 – Mägâzindä yoq-dä, bolmäsä âlärmidim -dedi Äkbâr burnini târtib.

117 Şundây dedi-yu, vânnädägi ilmä-teşik kâmerä âğzidân zolotnikni çıqazib berdi. Vähâbcân qızgä rähmät äytib taşqarigä çıqdı. Ust kiyimini yeçib, mäşinägä[73] domkrat qâyib, ğıldiräkni kötärđi, uni çıkarib âlib, başqatdân yel berä başlädi. Tâ u işini bitkâzgünçä qârâ tergä tuşib ketdi. Änçä keç hâmbolib qâlgân edi. Uning qıynälâyâtgânini balkondân körib turgân qız:

118 –Kirib yuvinib âling, -dedi.

119 Vähâbcân bir soz demây qaytib kirdi. Qız yelkäsida saçiq, qolida sâvun bilân uni kütib turardi.

120 U yüzigä sâvunni surtyä yâtgânida hâmb, âppâq, kraxmällängân saçıqqa ârtinâyâtgândä hâmb, bir oy källäsida ketmädi. “Qandây çirâyli qız-ä, ämmâ qolidağı âdâmning källä suyägi nimäsi”.

121 – Çây dämläb qoydim, içip âlä qâling, qârningız hâmb açğandır.

122 Vähâbcân uzr äytsä hâmb, qız qoymadi. Çây quyib uzätđi. Bälä beçärä içişini hâmb, içmäsinini hâmb bilmây häyrân edi. İçdi-yu, yänä bâyäğı källäni eslädi. Äxırı u qızgä rähmät äytib ketär ekân, Äkbärgä zolotnik keltirib berişgä vä'dä qıldı.

123 Änä şu vâqeädân keyin Vähâbcân qızni uçratmadi. Uyigä, Äkbärgä vä'dä qılğân nârsäni âlib bârgândä qız yoq ekân. Mänä, ârädân bir yıl otdi. U oşä qızni eslägânida nihâyätdä koxlik bir qızning yüzi, közi, kelişğân gävdäsi köz âldigä kelärđi-dä, zum ot mäy, bu gözallik ornini tircäygân källä suyägi egälläb âlärđi. Şuning uçun hâmb Vähâbcân uni eslämäslikkâ tirişardi.

124 Mänä bugün däryä şävullägân, şağallär qaldirägân tâğ âqşâmidä ikkâvi yänä baqamti kelib otirişibdi. Qız uni tanımagân bolsä keräk. Negäki, Vähâbcânning saç-sâqâli osib ketgân, kiyimläri çäng tupraq edi.

125 Ulärning här ikkâvi bir-birlärigä qaräb änçä turib qâlišğândân keyin Vähâbcân gäp başlädi.

126 – Köktâşgä ketyäpmân deng. U yerdä qarindâşläringiz bârmi?

127 –Yoq, – dedi qız. –İşgä şu yâqqâ töyin qılışdı. Rayzdrav ıxtiyârığa...

128 Qızning âvâzi birâm yâqimli, birâm cārāngli. Vāhābcān seskānib ketdi. Demāk, bu qız rāyāngā dāktār bolib kelyāpti. U doktorlikni bitirgān. Ādāmning källä suyāgini bekārgā kōtārib yurmāgān ekān u...

129 – Meni tāniyāpsizmi? –dedi Vāhābcān.

130 – Yoğ-ā, –dedi qız yelkāsini qısib[74].

131 – Uyingızgā bārgānmān. Ākbārning ketidān vānnāgā kirgānim...

132 Vāhābcānning gāpi āğzidā qaldi.

133 – Ā –ā –ā, oşā sizmidingız, buni qarāng-ā tānimāpmān. Uyingızgā yānā bir kelgān ekānsiz. Yoqligimni qarāng-ā.

134 Bul’dāzerçi Vāhābcānni çağırīb qāldi. U qızgā: “Hāzir kelāmān, ” deb çāpgāniçā ketdi.

135 Āllāmāhāl bolib qālgān edi. Vāhābcān prorabgā tāpşırıqlāri berib, qızning āldigā qaytdi.

136 Qani, mehmān, ketdik. Kōktāşgā ozim ābārip qoyāmān.

137 Qız qarşilik kōrsātmāy “Moskviç” eşigini açdı. Yolgā tuşışdı. Āy xuddi māşinā bilān yānmā-yān ketāyātāngā oxşaydı. Sāyādek bolib kōrināyātān tāğtizmālāri birām ācāyib, birām ācāyib.

138 Vāhābcān rul’ başqarib bārarken, oy oylārdi.

139 “Qani endi şu qızgā uylānsām, mengā tegārmikin? Tegmās, bālki sevgāni bārdir”

140 Maşina mātāri bir-ikki yotālib oçdı. Vāhābcān şāşib tuşib kāpātıni açdı. Ventilyatsiya tasmāsi uzilib ketibdi. Zāpāsi yoq, endi nimā bolādı? Şu yerdā tunāb qālışdān başqa ilāc yoq! Ulārning ikkāvi hām hāfsālālāri pir bolib tāşqa otirişdı.

141 – Qızıq boldi-ku! –dedi Vāhābcān hicālāt çekib. Qız indāmādi. U āzāmāt tāğ tizmālārigā, qāyāgā ciğa bolib qonib turgān bāldāqdek āyqa cimginā qarāb otirardi.

142 – Bilāsizmi, men heç tāqqa çıqmāgānmān. Buni qarāng, keçāsi, āynıqsā, āydindā cudā ģalāti bolārken. Birām yaxşiki.

143 Qızning tāvuşidān sāvūqqātānligi şundāqqinā bilinib turārdi. Vāhābcān māşināni açib, āld suyānçigini tuşirib ketidāgisigā yāndāştirib qoydı.

144 – Siz kirib bir āz mizğıb āling.

145 Qız āvvāligā kōnmāy turdı. Keyin sāvūqdān titrāb içkārigā kirib ketdi. Vāhābcān radioni sekinlāb burāb qoydı.

146 Tāğ unguridā yâqimli kuy āqar kiçkināginā kōrimsiz māşinā içidā esā xusni bir dūnyā bolib bir qız uxlārdi.

147 Vāhābcān uning ātrāfidā papiros çekib āylānib yurdi[75].

148 Bu yerdä hämişä şävulläb tupraq tökilib turädi. Tepälik oyilğan coydä tikkä devärdän, belkürägu ketmändän, şor başğan yelkälärdän, çökiç zärbidän, kəcävä zämbillärdän şitirläb tökilärdi. Bu şävulläş on beş-yigirmä yıl näridän keläyätgändäy, boğıq, daim bir mărämdä älläläb eştilädi.

149 Tepälik oyilib, qara däy kättä käväk häsil bolğan, içi nimqarāngı, hürmät taxtasining tepäsida yenib turgan ikkitäginä lampočka bilän säl yarışib turibdi. Bu yerdä iş täbiatning incıqlıklärigä qaramay, qaru qırav, selu cälädä häm, sävuqdä häm issıqdä häm tinmäy däväm etädi, tupraq tökilädigän cärgäçä soqmä yol yaxşı şibbälängän, oşa yerdän tepälikning qavciräq şumğıyayu şilvi buçğun çökirtäkläri çirmäşib yätgän sirti bemähäl körinädi.

150 İşläyätgänlärning biri eng içkäridä, arqa devärdän tupraqni metin bilän oyib berib turibdi. U orta boyli, qaräçädän kelgän baquvvät ädäm, här zärbidän räsä yarim zämbil tupraq tökilädi, közläri tim-qaräligidän ğırä-şirädä häm yiltilläb körinädi. İkkinçisi tupraqni bel bilän zämbil kəcävisigä täşläb turibdi. Yaruğlik arqadan tuşgani uçun, miyänäginä tıqmäçäq gävdäsi çadırhäyälning qoğırçäq säyäsidadä lipilläb körinädi, yaqınigä bārgän ädäm qaräçoğlärıda işgä ästäydil ıxlāsni oqtin päyqaydi.

151 Ulär ozi yetti kişi. İkkitäsi, yä’ni ucinçi vä törtinçisi –zämbildä. Bulär äkä-ukä bolsa keräkmi, bir-birigä cudä oxşaş: qaräçädän kelgän yüzläri häm, pişiq-puxtä cussäläri häm –quyib-quygändäy. Bir-birlärini köz qaräşläridän tuşunişadi, qaräçoğ yilt etdimi –“kötär!” degäni, bilinär-bilinmäs im qaqdimi –“ağdär!” degäni. Turäq tökilädigän coygä mākıdäy qatnāb, soqmä yolni şulär şibbälängän[76].

152 Beşinçisi yaruğraqdä, kiräverişdägi eski yazuv stāli yānidä... hä, dārvāqe, toxtāng-çi, yaxşısi –bunisini āltinçi deyaylik. Çunki u...

153 Beşinçisi esä ketmändä. U başqalärdän şu bilän häm äcrälib turädi, oyilğan ğarning yerini qırıp tekisläydi, tupraqdan dumälängän täşu kesäklärdän täzäläydi. Ozi keksäräq bolsä häm, häli baquvvät, ğırdıgum gävdäsigä çāğ ketmān obdān yäraşib turibdi.

154 Endi āltinçisigä keläylik. U, äytgänimizdäy, eski yazuv stāli yānidä (stāl ustidä çāng-ğubār qongān telefon apparati häm bār) taxtädäy qatib turädi. Közi qandäyligi mā’lum emäs çunki u qozāynāk taqadi. Qaräçä yüzidä ädāmgä lāp etib körinädigän nārsä şu – közāynāk. Lekin u başqalärdän bu bilānginā färq qilmäydi. Färqı yānä şundäki, ävvälä, häli

äytgänimizdäy, stäl yänidä qätib turädi, şungä bağläb qoyilgändäy. Songra –işlämäydi. Bir zämānlär, yāşlıgıdā, mānā bu “hürmät taxtasi”ni tākşil etib uni hāmmā közlärning surātlari bilān, ğārning peştāqını esā şıār bilān bezāb quygān. Endilikdā şulārning tā’sirini küzätib, qımir etmäy miyāsini işlätib turibdi.

155 Yettinçi kişi, qolidā ketmāni bilān, keyinrāğ yetib keldi. Uning boyi pāst hām emās bālānd hām emās. Ozi ketmān bilān quçāqlāşib tuğılğändäy, yumālāq. Tepālikning ārqa tāmānidān çıqib kelib, pāstgā yumālāb tuşğändäy birdān pāydā boldi.

156 –Hä, şu yerni kāvlāş kerāk ekānmi? –deb sorädi kelāsālib:

–Negā kāvlāş kerāk ekān?

157 –Hākim toräyeviç äytgānlār! –dedi İkkinçi.

158 –Hä undäy bolsa... –deb käftigā tuflädi-dā bārini beligā qıstirib, işgā tuşdı. Endi ungā şu yerni kāvlāş kerāk ekānligi hām, negā kāvlāş kerākligi hām äyān edi. Äftābdā qārāygān peşānāsıgā şārrās ter qalqdi.

159 Lekin undā yānā sāvāl tuğıldı. U başqalārdān mānā şu orinsiz sāvāllari bilān ācrālib turārdi.

160 – Änā u kişi nimāgā işlämäyāpti? –dedi u yazuv stāli yänidä taxtādäy qätib turgān Ältinçigā işārāt qilib. Uning bu qadār sersāvāllıgıgā hām häyrān bolib, hām ğaşı kelib turgān Birinçi işdān baş kōtārmāy tongıllādi:

161 –Tepādägi şıārni oqımādingizmi?

162 –Oqış kerākmi? –dep sorädi Yettinçi.

163 – Yānā sāvāl berädi-yā. Munçā sāvāli köp ekān? [77]

164 Keyin şıārni oqıdı: ”Qoşımçā mächburiyätini muddätidān āldin bācārāmız!”

165 Uning āvāzini eşitgāç qızıl ālvāndägi bezāklār birdān cānlānib ketgändäy, hāmmā ānqayib tepägā qarädi.

166 –Änā endi tuşundingmi? –dedi Birinçi Yettinçigā. Keyin qätib turgān Ältinçigā işārāt qıldı: –U ānā şuni ğāyāviy cihātdān tā’mīnlāydi.

167 Äftidān, birinçi köp nārsāni bilār, şıārni hām oqıgān ekān şekilliyyu, kāmātār ekān-dā. Tārbiyā körgān ādām kāmātār bolışi kerāk. Kättā ādāmlār bār, kiçkinā ādāmlār bār. Kiçkinā, kāmātār ādām hārgız oz häyāllārigā izn berāvermäsligi kerāk. Hädep sāvāl hām berāvermä, dedi ozigā ozi Yettinçi.

168 Şu bilān gāp-soz tinib qāldi, āstāidil mehnāt qılışgā şart-şarāit tuğıldı. .

169 ... Tupraq şāvullāydi. Betinim, bir mārāmdā, hāmmā coydā tupraq şāvullāydi. Telefonli stāl yänidä turgān Ältinçining xayāligā “mehnāt poeziyasi!” degān tāniş soz birikmäsi kelädi, qarāçā yüzlāri yārışādi.

170 Şundäy cimlikdä ğayri-tabiiy bir şitirläş eşitildi. İkki märtä eşitildi. Säväl beräveriş naqadär näquläy bolsa häm, Yettinçi ozini tuyalmadı:

171 –Bu, deymän, cudä içkärigä oyib kirib ketdik-ku, tepämiz öpirilib bäsib qalmasmikin?

172 –Bäsmäydi. Bäsmäydi deyişgän, –dedi Uninçi bilän Törtinçi bäräbärigä boş zämbilni yergä qoyib.

173 –Hä undäy bolsa... –deyä, xâtircäm bolib kəcävägä tupraq taşläy başlädi Yettinçi. Tepälikning bäsib qalmäsligigä endi işänçi kâmil edi, qâräçä mängläyidän mehnät terini sidirib taşlädi.

174 Lekin bir pästdän keyin häligi şitirläş yänä eşitildi. İlhambaxş mehnät cäräyänidä bungä kim häm e'tibâr berärdi. Hiyâl otib, kiräverişdä tepädän tıp etib ikkitä kesäk tuşdı. Kesäklär uşalıb, saçilib ketdi. Tıp etgän tāvuşgä qayrilib qaräşgän häm ediki xuddi oşä coydä tepädän güp etib lombäzdäy tupraq opirilib tuşdı. Çäng tozğıp, taşqari körinmäy qaldı, yänä ällänimälär gürsillädi. Zimiständäy qârängidä çängdän näfäsi qaytgän ädämlär cân hălätä ävväl uyâq-buyâqqa yügürüşib, keyin gürsilläşü şävulläşlärän qulâqlari häm bitgäç, bir-birläridän näcät istägändäy qol uşlaşib ortalıqdä ğuc bolib qaldılar. Dähşätli gursa-gurslar tingändä häm qulâqlarigä işänmäy, bir-birlärini [78] quyib yubârişdän qurqqandek, tirik cân taftidän umid uzalmasdän şu hălätä uzâq turib qaldılar. Heç närsä eşitilmäs, heç närsä körinmäs u dünyädämi-bu dünyädämi ekänliklərini bilälmägändäy ğarangsib, qimir etgäni cur'ät tıpalmäy turäverdilär.

175 Änçädän keyinginä quyuq tozân ästä bäsilib, ävväl yân devärdä “Hürmät taxtäsi” tepäsidägi ikki çirâğ hiräginä bolib körindi. Ädämlär oz näfäslärini eşitib, bir-birlärining çänggä belängän äfti-angarlärini kördilər. Hämmägä göyâ qaytädän cân kirdi, tirik ekänliklərigä quvândılar, közläri häm ästä-sekin qârängigä orgänib oräb älgän qârä devärlärni ilğay başladılar. Çâr ätrâf köru gümgürs edi. Yügürä bärrib devärlärni bir-bir uşläb, itärib, tepib kördilər. İlğäri açıq turgän tāmân häm butunläy bäsib qalgän, ulär tirikläy kömilgän edilär.

176 – E... endi... nimä qılämiz? –dedi Yettinçi.

177 Bu –çeksiz cimlikdä qârä devärlärdän titraq äksädä bergän birinçi cur'ätli tāvuş edi. U häm bolsä-säväl. Şu hălätä häm säväl berädi. Yettinçi ozi birän coyäli fikr täklif qılalmäydi-yu, säväl taşlägäni taşlägän.

178 Ämmâ şu birinçi sädä hämmäni huşigä keltirdi: qimirläb qaldılar, kimdir ust-başını qâqdi, kimdir säl ozigä kelib zämbilğaltäkkä otirdi, yänä kimdir äğzidägi läyni tufläb taşlädi...

179 Nimä qılârdik... Heç kim tâpşırıqni bekâr qılğani yoq, hâr qandây âb-hävâ... tâyes hâr qandây şarâitdâ...

180 Ozi qaysi tāmānni qaziyâtuvdik? –dedi bu vâhimâli zimziyâdâ bâşı âylânib qâlgân İkinçi.

181 –Mänâ bu tāmānni... – beşinçi qâqılâsurilâ ârqa devâr tāmângâ yurdi. –Mänâ bu yâq âçiq edi. Mänâ bu “Hürmât taxtâsi” –yân devâr, demâkki... –U gâpidân toxtâb qâldi. “Hürmât taxtâsi” yânidâ Âltinçi işgâ tuşgân edi. U “Hürmât taxtâsi”ni maxsus lâttâ bilân ârtib, ungâ Yettinçining hâmi surâtini âsib ulgûribdi. Ozi taxtâdâ hâmmâ bâr, faqat bittâ coy boş qâlgân edi. Endi qarâbsizki, taxtâ âçilib ketibdi, xuddi şundân sıqilib turgân ekânmi... Çirâyli! Çirâğlâr hâmi şuning tepâsidâ. Ğârni yâritib turgân çirâğlârmi, ilğârlârmi –Âltinçining yüzidâ mänâ şu zâvqli vâ hâyretâmuz xıtâb pârlâr edi. U âmmâning kâyfiyâtini âcâyib tezkârlık bilân pâyqaydi. Tuprâq tægidâ qâlgân şîârni hâmi yangittân [79] yâzib âşişi kerâk. Stâl târtmâsidân tiş paroşogini âlib, işgâ tuşdi.

182 Tuprâq tâşiydigân yol bekilib qâlibdiku... –deb bârâbâr gâp başlaşdi Uçinçi vâ Törtinçi! Lekin Âltinçi işni ğâyâviy cihâtdân tâ'minlâş uçun cân çekâyâtgân âğır şarâitdâ ârtıqçâ ob'yektiv vâchu kasângâ kim qulâq sâlârdi. Äkâ-ukâlâr târbiyâ körgân âdâmlârgâ xâs âdâb bilân, cim bolışdi. Ämmâ sâvâling başingdân qâlgûr Yettinçining isyânkârligini tiyib bolâdimi! U sâvâl bersâ bolğani, kimgâ sâvâl beryâpti –ozigâmi, birâvgâmi, câvâb âlâdimi – yoqmi, bu bilân işi yoq, içini boşâtib âlâdi şekilli-dâ. Yânâ sorâdi:

183 –Äxır, ävvâl bu qârâ ğârdân qandây çıqib qutulişni oylâymizmi?

184 –Buni oylâydigânlar bâr, âkâsi, –dedi bârini beligâ qıstirib, ketmânni qoligâ âlgân beşinçi. Hâzir uning işi köp-hâmmâ coydâ şiftdân tuşgân kesâklâr sâçilib yâtibdi. Tepädâ sendân kâttâ âdâmlâr otirişibdi. Oylâşâdi.

185 –Sizning gâpingız hâmi gâp, –dedi Yettinçi, –biz kiçkinâ âdâmlârmiz.

186 Endi hâmmâ oz işigâ kirişgân edi hâmkı, stâldâgi telefon çang-ğubârni tozğitib ciringlâb qâldi. Yaqınraqdâ turgân. Âltinçi trubkani âldi.

187 –Ähvâl qalây? –degân âvâz, eşitildi.

188 –Ähvâl yâmân emâs...

189 Trubkadân kelâyâtgân âvâz, şubhâsiz, Hâkim toräyeviç niki edi. Hâmmâ cim boldi. Birâq telefon simlâri şikâst etgân ekânmi, qançâ nâfâs yutib qulâq âlîşmâsin, bâribir uyâğını yaxşı eşitişâlmadi. Lekin Âltinçi tâpşırıqni yaxşı uqqan edi, hâmmâgâ yetkâzdi.

190 –Hâkim toräyeviç, ävvâlâ, qârâ közlârgâ mening sâlâmimni yetkâzing, dedilâr.

191 –Änâ äytmâdimmi, uylâydigân kâttâlârimiz bâr âkâsi, –dedi. Beşinçi kipriklâri qolqâpi bilân ârtib.

192 –Hä, uyläşyapti, –däväm etdi Ältinçi. –Ğärdägilärni qutqazişni oylädik, dedilär. Ämmä biz täşqaridän qaziylık desäk bu xavfli ekän, tepälikning birär coyi butunläy bäsib qalışı bär. Şuning uçun täpşiriq bundäy: ozläringiz şaräitgä qarab ehtiyät bilän mustaqıl häräkät qilinglär, dedilär.

193 Täpşiriqni älgändän keyin hämmä erkin, çuqur soriş älib, xâtircäm boldi. Xuddi qärä yer qa’rining[80] zim-ziyâ tutqınlıgıdän bir mo’cizä bilän qutulib, birdän yaruğlıkkä çıqqandäy, yäyräb otirib qaldılar. Hâkim Toräyeviçning ävâzidän eribrâq otirgän Birinçi Yettinçigä qarädi:

194 Hämmämiz uçun hürmätli Hâkim Toräyeviç dänä âdäm-dä, täpgänini qaräng: “Qärä közlär!” Muâmälä deb buni äytädi. Qaräng, heç kimni başqalärdän äcrätib häm ätämäydi, heç kimni xafä häm qılmäydi. Hämmägä yâqımlı –“qärä közlär” ! Şu kengligi hämmägä mä’qul-dä kättämizning.

195 –Zor zor. Gäpdä cubbâ kiydirädilär.

196 –Hä-dä. Çunânçi, mänä seni äting bilän äytib, älähidä ätäsä, sen hävlıqıb, bir qariç osib, yänä, xudâ saqläsin, açilib ketib, hämmä yâqni sävâlgä toldirib täşlärmiding! Şundäy emäsmi?

197 –Şundäy.

198 –“Qärä közlär” degändä esä hämmä bir qalıpdän çıqqandäy báb-bärävär. Heç kim hävlıqmäydi häm, kämsitilmäydi häm.

199 –Hä.

200 Yettinçi “hä” dedi-yu lekin yänä sävâlpärästligi tutib, ornidän turib ketdi.

201 –Häy, birädärlär, äytgänçä, bu mustaqıl häräkät qilinglär, degäni qanaqa bolädi?

202 –Ozläring bilib yolini topinglr degänidir-dä.

203 –Ozimiz qayâqdän bilämiz körsätmä bolmädi-ku?

204 Yettinçining “sävâlçi” ligigä orgänib, bungä pärvâ qılmäy qoygän ädämlär bu säfär xuşyâr tärtışdi. Çindän häm oz bilgiçä iş qılış mumkin ekänmi, unisi qanaqa bolädi?

205 –Telefon qılış keräk, äytişsin! dedi –İkkinçi.

206 –Telefon qilib bolär ekänmi. Telefon bir tāmānlāmā-ku.

207 –Qandäy “bir tāmānlāmā” ? –dedi Yettinçi.

208 –U tāmāndän gäpirib bolädi, bu tāmāndän –yoq. Uqdingmi?

209 –Qandäy? –dedi. Sirä tinçimädi bu “sävâlçi”. Göyâ faqat u hämmä närsäni bilişi keräk. Därräv bilän qalışı keräk. Birinçi ungä yänä tuşuntirib quyuşgä mäcbur boldi:

210 –Mengä qarä telefon ikki tāmānlāmā işläsä, tärtib bolädimi! Sen telefon qılsäng, men telefon qılsäm... sen bilän mengä oxşägänlär neçtä? Hâkim Toräyeviç bolsä[81]...

211 “Nimä qılāmiz bolmäsä?” –bu sävâl hämmäning häm könglidä bär edi. Bu “sävâlpäräst” pädäni bulğatdı şekilli-dä. Birinçi märtä bundäy bezävtä bolışlari. Ruhiy bezävtälik yämän ekän, hălâvât qaçdı. Bu qıynâqdän körä, tepälikni oşä körsätılğan coydän qaziyvergän äsänrâğ edi. Kävläyverilsä bir coydän cıqılâdı-ku âxır.

212 Biz yängi körsätmä âldik, demäkki, eskisi bekâr boldı. Yängi körsätmä şundän ibârätki, mustaqıl hărăkät qılış keräk, –dedi. Ältinçi gâğâzigä qarâb gırâät bilän. –Bu ävvälğisidän muşkulrâğ âlbättä. Ämmâ şundäy bolışı qânuniy. Çunki tâpşırıqlar tâbârä âğırlaşib barmäsä âlğa qarâb silciş bolmäydi.

213 –Bir coydän kâvlâb, teşib cıqışı keräk. Hävâ kirsın, yol açılsın.

214 –Undäy körsätmä bolğan emäs...

215 –Qaysi tāmānni kâvläymiz?

216 –Hä, mänä, opirilib tuşğan tāmānni Yol oşä yâqdä.

217 –U tāmānni kâvläşgä kim körsätmä berädi?

218 –Bolmäsä bir başlıq säyläymiz. Oşä nimä desä-şu

219 –Yoğe... –dedi Birinçi qorqib. –Tepädä başlığımız turib, yänä birävnı säyläş uni tән älmäslikkâ oxşab ketmäydi?

220 –Kiçkinä... Kiçkinäginä bir başlıqçä säyläymizdä. Bizgä boläverädi.

221 –Kimni?

222 –Mänä, sizni mäsälän, –deyişdi äkä-ukälär.

223 Birinçining moyi tikkä bolib, säpçib tuşdı.

224 –Meni? . . Seni kim täyinlädi, desä... Yoq, tärbiyä körgan ädämmiz ozbaşımçalık bolädi. Ävvälä yuqarıdän mengä işänç bildirilişi... –u bir tāmānlämä Telefongä munğayib qarâb qoydı.

225 –Yoq, birädärlär, –dedi. İkkinçi, –säylävi nimäsi. Här kim ozigä başlıq säyläb äläversä... Tâpşırıqning här bir sozini dıqqat bilän eşitdinglär: “Ehtiyât bilän” degän coyi bär. Bu dänälik bilän äytilğan. Ehtiyât bolinmäsä, mustaqıllıknıng mänä şundäy xavfli tāmānlari bär.

226 –Cudä muşkul närsä ekän-dä... –dedi. Beşinçi ketmānini suyāb otirärkän. Keyin u boxçasıdän nān, mäyız, tälqān ālib, qıyıqçasını yergä yāzdi. Buni körib başqalär häm açıqqanını sezdi çağı, biri belbâğdän[82], biri torxaltädän u bu ālib ortägä tökdi.

Tärtışuvlärden çärçäğanliklari häm endi bilindi. Şunçä tepälikni oyib, şunçä tuprâq täşib munçälik çärçämäğän edilär. Çindän häm muşkul ekän...

227 U-bu tāmāddi qılğändän keyin, ä’zāyi bādānlari boşāşib, uyqu tärtib tursä häm, xātircām bolālmäs, baxalāvāt edilär.

228 Äzıq-āvqatning hidini āldimi, pāygāk tāmāngä kälāmuş yugürib otdı.

229 Huv, pädäringgä lä'nät! –dedi iştähäsi qaçib, köngli betinç bolib otirgän Yettinçi. Endi uning sävâli hâmqâlmâgân edi Toğrırâğı –bir-birigä mingäşgân çigäl-çirmâv sävâllâr uni yenggân, dârmânini quritgân edi. U hâmqendi lâqayd bolib qâldi, köpgä kelgân toy, başqalârgä nimä bolsä, ungä hâmqşudä.

230 –Toxtä, toxtä! –dedi İkkinçi şü mähâl hâvlıqib. Äkä-ukä Uçinçi-Törtinçilârnıng “dästurxân” qılıb yâygân kök qâğâzını tâtırb âldi. Undägi piyälä yumälâb, ikki hâvuç ciydä, turşak, yänä âllânimälâr sâçilib ketdi. Äkä-ukälârnıng âğzi açilib qâldi. İkkinçi quludägi kök qâğâzgä tikilgân edi. Qâğâz ğicimlänib, yırtilib ketgân, çeti xol, bir burçägi butunläy yâq.

231 –Mengä qarânglâr! Mänä bu... Äxır bu...

232 Hâmqmä ungä qarâb engäşdi. İkkinçi ğırâ-şırâ gâğâzdägi kättä hârfılârni hıccälâb oqışgä hâraqät qılârdi.

233 –İns... İns...

234 –İnsi-cins!? Vây-dâd!

235 –Ozingni bâs, xursändçilik-ku qaytägä... “İns... instr... Buyâğı sâl yırtilibdi, ättäng” –dedi. İkkinçi gâğâzning yırtılğân büklängân coyını bârmâğı bilân tekislâb, oqıdı: –“ İnr–ukuktsiya” İnrtruktsiya!

236 –Ä? –dedi äkä-ukä bärâbârigä,

237 Hâmqmä âldidägi tââmini unutgân edi.

238 – İnrtruktsiya?

239 – Hâ-dä Mänä! İnrtruktsiya tâpildi, birâdârlâr! –dedi İkkinçi âtrâfidä çâraqılâgân qarâ közlârgä tikilib. Ozi hâmqxazınâ tâpgândây, olimgä mähkum etilgân dostlârnıng nâcâtکارidây baxtiyâr edi, açilib ketdi: –Mädâniy cämiyâtdä yâşâyimiz, âzizlâr. Bundây cämiyâtdä insân heç qandây vâziyâtda hâmqyol-yorıqsız qâlmâydi!

240 İnrtruktsiya –bâmisâli muşkuli kuşâd. Tâlıqqan vucudlârgä hâlâvât qaytib keldi. Ävqat, çârçâq, ruhiy xâtircâmlık, bu âmâd hâmqmäni elitdi. Keçädân beri [83] uxlâmâgân âdâmlâr, ğam-tâşvişdân ârib, âyâqlârini bemähâl uzâtdilâr, ä'zâyi bädânlâri râhâtdân hâlimdây boşâşib uyqugä tâldilâr. Endi miriqib ârâm âlsa hâmqbolâdi, hâ-hâ, yaxşılâb hârdiq çıqariş keräk, ertägä ânıq, tâyinli işlâr turibdi... Qayâqdâdir kâlâmuş şitillâyâpti. Şıtırılâsâ şitirlâyversin...

241 Ertâsigä nânuştâdân keyin hâmqmä bel bâğlâb eng şimârib bolğânidä İkkinçi çirâğ tâğigä bârib “İnrtruktsiya”ni oqıy başlâdi.

242 Hâmqmä tilâvât sâmedek cim otirârdi.

243 –“İnrtruktsiya” –deb oqıydi İkkinçi, –“Birlâmçi mâddä. Mâssâni ...”

244 –Mâssâni ?

245 –Hä, ämmäni degäni. “Mässäni härärät sel’tsiya boyınça 5° –dän päst bolmägän sälqın coydä saqlaş keräk. ”

246 –Hä sälqın coydä.

247 –“İkkilämçi...” bunisi yırtılıbdi. “Törtlämçi maddä. Uyläb bolgändän keyin... Qollärni älbättä, yuvib taşlaş keräk”

248 –Yuvdik, yuvdik!

249 –Toxtänglä! –dedi äkä-ukälärdä biri, Törtinçi.

250 –Toxtänglä, birädärlär... bu... “oyläb” emäs, “oynäb”, “oynäb bolgändän keyin” yä’ni, kiçkinä oğlim qoğırçaqadäm yäsäymän deb xarxaşa qılävergänidän, plästelin älib berib edim, bu oşäning qığazi... Nän oräb kelgän ekänmän, birädärlär!

251 Yüzläridägi su’lä uçdi. Bekärgä xursänd bolışgän ekän “Äldänib qälğän yämän”, deb bekärgä äytmäydi äşuläçi. Keçägi taşvişli, solğın hălät yänä qaytib keldi. Hättä Yettinçi häm birän säväl tãpãlmädi. İkinçi “İnstruktsiya”ni cähil bilän taşläb yubärgän ekän. Beşinçi uni ästä älib, ävayläb taxlädi-dä, içki çontägigä sãlib qoydi. Nimä bolsä häm instruktsiya äxır. Hürmät qılışı keräk tärbiyä körgän ädäm...

252 Cimcitlik ezäbaşlädi. Yäläng yergä keçägidäyğuc bolib otirib qalışgän edi. Qayerdädir yänä kälämuş şitirlägäni eşitildi. Här zämändä stãldägi telefongä qaräb qoyışädi –körsätmä bolib qälär degän ilinc, sirä olmäydiğän umid bär-dä...

253 Cimlik qulãqlärdä zingilläb, säbr-bärdäşni egävläydi. Şu yerdä dimiqib olib ketäsizlär desä häm... işqilib, birän bir körsätmäçä bolsä... Tävbäästäfirullã [84] şundäy uygä kelgänlär häm boldi-dä. Äxır ädämni häm oz-ozigä qoyib berädimi!

254 Bir päyt bir çinqırıqdän sukut därz ketdi.

255 –Änuni qaränglä!

256 Mizğıb otirgänläarning quti oçdi. Çinqırgän äkä-ukälärning biri –uçinçi edi. Uning älähidä ävãzini endi eşitişdi, ävãzi otkir ekän. Hämmä u körsätgän pãygäk tãmängä qarädi, oşä yerdän kiçkinäginä bir nuqtä yãruğlik qarängi ğärni teşib kirgän edi. İngiçkä şo’lä, bir çimdimginä nur içkäri tãmändägi kör devärgä oqdäy qadãlib turibdi.

257 –Yãruğlik! Yãruğlik! –deb qıçqırışdi.

258 –Kälämuş teşibdi! Kälämuş!

259 Birinçi şu nãfis nur täsmäsidadän sehrlägändäy, ästä oşä tãmän yurib, devär yãnidä toxtädi. Oyläb turib, etigi bilän bir tepgän edi, ikki zãmbil tupraq opirilib, şãvulläb tuşdi-dä, ädäm boyi teşik açilib ketdi. Kün kirib kelgändäy boldi ğärgä.

260 Corä-cämäät şãvqın-surän bilär oşä tãmän aşıqdi. Birinçi taşqarigä qarädi:

261 –Āġızläringdän gülläb quymäläring, kälämuş yol körsätدی deb! Kättämizning âri kelib,
bizni nâtoġri tuşunib otirmäsin! ... [85]

MO'CIZÄ

(Hikâyä)

Ölmäs UMÄRBEKÄV

262 Boks boyiçä cähân çempiâni Polät Râziyev nävbätdägi uçraşuvdän härgälgidek quvnâk qaytdi. Küzätib kelgän ikki ماشینä işqıbâzlâri, qançä zorlâmâsin, uygä kirişmadi.

263 –Turäversin, birätolä tuydä oçamız! –dedi kimdir häzil qilib.

264 Polät ulär kättä köçägä çıqqunläriçä ârqaaläridän qaräb turdi, keyin eşik qonğırâğını bäsdi.

265 Qonğırâq çälinişi bilän dârvâzâ âldigä yügürüb kelädigän, egäsini tänib cilpängläydiğän kiçkinä läyçä itläri bu gäl kelmädi. Polät bir-ikki çaqırdı:

266 –Bärläs! Bärläs!

267 İt âvâz bermädi. Polät häyrân bolib, dârvâzâ tägigä qarädi, şundä eşik açığıqligini kördi.

268 İçkärigä kirgänidä, itläri ozining kättä sim kätägi içidän qulâqlâri dikkäytirib ungä qaräb turgänini kördi. Äyvân zinäsidadän esä ädäsi hässäsigä täyanib âhistä tuşib kelärdi.

269 “İtni negä qamäb qoyışdı?” –häyâlidän otkäzdi Polät.

270 –Ädä, tuşmäng! Eşik açıq ekän! –Qıçqırdı u vä yügürüb bârib ädäsining qoltığındän âldi.

271 –Qalây, yaxşı otdimi uçraşuv? –sorädi äyvângä kötârilär ekän ädäsi.

272 –Cudä! Ädäm köp boldi. Zäl tolib ketdi. Rektârning ozi âlib bârdi uçraşuvni.

273 –Hä, yaxşı. Äying mâşkiçiri qilib ketgän. Orâğlıq turibdi qâzândä.

274 –Ävqat yemäymän, –cävâb qıldı Polät uni körpäçägä otqızär ekän. –Rektor qoymây bir piyâlâ çâygä täklif qıldı. Bir piyâlâ çây ziyâfätgä äylänib ketdi.

275 Polät içkärigä, oz xânäsigä kirib, yeçindi, yuvinib[86], uy kıyımlâri kırıdivä ädäsi yânigä çıqdi. Şundä u televizordän köz uzmây otirädigän âdäm, bu gäl qoymägänini pâyqadi.

276 –Tuzukmisiz, ädä? –sorädi täşvişlänib.

277 –Yaxşimän, fâtihägä qollâri yâzdi ädäsi, – Qani, âmin! Umring uzâq, märtäbäng bäländ bolsin. Här qandây bälâ-qazâdän xudâni ozi âsrâsin. Âllâhü âkbâr!

278 Polät qollâri yüzigä surtib, sorädi:

279 –Äyim qanılär?

280 –Äying käsälxânägä ketdi... –ädäsi yänä nimädir demâqçı boldi-yu, äytişgä qıynälib yotäldi.

281 –Negä? –sorâşgä mäcbur boldi. Polät säbri çidälmây. U bir nârsä yüz, bergänini itning qamäb qoyilgänidän sezgän edi. Keldi-ketdi köpâysä uni qamäb qoyışardi. Nimä boldiykin? Songgi yillärdä uni xavâtirgä sâladigän nârsä ädäsining yuräk käsâli edi. Lekin... Lekin ädäsi ropârasidä otiribdi. “Kim käsälxânägä tuşdı?”

282 –Negä kăsälxânägä ketdilär?

283 –Äydin... Äydinxânni uylärining âldidä mäsşinä urib ketibdi.

284 –Nimä? ! –Polät ornidän turib ketdi.

285 –Bezâvtä bolmä, –yupätgän boldi ädäsi. –Qattıq urmädi. Äyâğı, beli âzginä lät yebdi.

286 –Qaçân?

287 –Peşindä.

288 Polät içkärigä kirib, bir zumdä kiyinib çıqdi.

289 –Qaysi kăsälxânädä?

290 –Eski TâşMİdä. Äyingni kütmäysänmi? –sorädi ädäsi. –Bälki birân nârsä âlib boriş keräk bolär?

291 –Bârây-çi!

292 Polät şaşib uydän çıqdi. Mäsşinäläri yoqligigä şundä açindi. Bolgänidä uç yüz metrçä yurib kättä köçägä çıqmas, qol kötärib heç kimgä yälinmäsdä. Mäsşinäläri bâr edi. “Vâlgä” Âlışgänigä on yil bolsä häm kām minilgän, yaxşı saqlängän edi. Küzdä benädän, çempiânätdän qaytgänidä kättälär ozläri yängi “Vâlgä” täklif qılışdi. Ädäsi häm, ozi häm täklifgä işänib, köpdän beri hıqıllab yurgän benzinci tâğaväççälärigä sätib yubârışdi. Yängi mäsşinä ânä keladi, mänä kelädi bilän yarım yil otdi. Şu vaqt içidä nârx-nävâ Tâşkent hävâsidek ozgärib ketdi. Bir âyçä burun xabâr qılışdi “yängi “Vâlgä”lär keldi” deb. Bazadän âtä-bälä xâmuş[87] qaytişdi. Uygä kelgändä esä ozläri tutâlmäy räsä külişdi. Eski “Vâlgä” läriining puligä mâtâtsıkl häm endi âlib bolmäsdä. Tâğaväççäläri ulärning qandäy ähvâlgä tuşib qâlgänläri yaxşı bilsa keräk, ilgäriği âydä bir körinib qoyişini tärk qilib, mutlaqâ kelmäy ketdi.

293 Uzâqdän uçib kelâyâtgän qızıl “ciguli” ropäräsidä çiyillab toxtädi. Polät şaşib otirdi-dä, adresni äytdi.

294 –İya, men başqa tāmāngä ketâyâtuvdim-ku! –dedi şäfyâr, âlä-bulä. “Ädidäs” spärt-kästyumini kiyib âlgän ingiçkä muylâvli yigit. Ämmâ polätning ävzâyini körüb ozgärdi.

295 –Mâyli, şaşib turgängä oxşäysiz...

296 Polät TâşMİning temir pāncārālī dārvāzāsī âldi-dä tuşib bittä ming somlik pulni uzatdi. Şäfyâr yigit âğzi tolä tillä tişläri yārqrātib ilcâydi vâ uçtä bārmāğini kōrsātdi. Polät içidän tutâqib ketdi, ämmâ dārrāv ozini bāsib âldi, heçnârsä demây, yänä ikkitä ming somlik qāğāzni çıkārib uzāt-di-dä, bemārlār qābulxānāsīgä yügürdi.

297 Yâş vrâç Äydin Kāmālāvāning qaçân keltirişgänini, qayerdä yâtgänini äytib, ozi yetäklab ketdi. Äftidän uni tānidi şekilli, âtini äytib, bir munçä yupätgän boldi. Ämmâ Polät uning gäplärini eşitmäsdä. Xayâli, fikri-zikri Äydindä, tosätgän başlärigä tuşgän fālākätdä edi. Qandäy qilib u mäsşinägä duç keldi ekän? Mästmäsmikän haydovçı? Yä hämmä nârsäning

xudâsi pulhisâblâydigân bâyvâççâmikân? Yâkı Âydinning ozi pârişânxallik qıldimikân? Nimâ bolsâ hâmi âmân bolsin, tuzâlib ketsin!

298 Äydin bilän ulär “paxtakâr” stadiänining ârquasidägi “Egärçi” mahalla ätälmiş ilân izi, tär köçälärdä äyâqyäläng tupraq bâsib kättä bolışgân edi. Polätlärning köçäläri häli häm turibdi. Ämmâ undän nä âdâm otädi, nä mâşinä. Egäläri köçib ketgân, tomläri, eşigi, râmläri buzib âlingän uylärning devârläri nuräb yâtibdi.

299 Āydin ādasi, āyisi bilān Sāmārqand dārvāzaning bāšidāgi “dām”lārdān biridā turādi hāzir. Polātning ādasi esā uylāri buzilādigān xabār çıqışı bilān yer ālib imārāt kōtārişgā tuşib ketgān edi. Yaxşi hām şundāy qılğān ekān, mānā çāl-kāmpir ozlāri hām, oğullāri Polāt hām uycoylik. Beş xānā, āldi rāvān uy ikkitā āilāgā bemālāl yetādi. [88]

300 Polāt universitetgā kirālmāy fizkul'tura institutigā coylaşgāndā, Āydinni közdān yoqātđi. Āmmā yil otmāy, Āydin uni ozi tāpdı. Otgān yili ħempiānātğā kerışidān āldin ulārni unāştirib qoyışđi. ħempiānāt, keyin Āydinning bitiruv imtihānlāri, diplām işi sābāb bolib toy surildi. Otgān hāftā esā qarındāş-uruğ, mahalla kättālāri yığılışib bāyrāmning uċinċi künı, tōrtinċi sentyābrğā toy qılışğā uzil-kesil kelişışđi. Qudā tāmāndāgilār, Āydinning ozi hām şungā rāzi boldi. Uning kāyfi ċāğ edi. Otgān künı uċrāşğānlāridā aspirāntura māsālāsi hāl bolgānini, fakül'tetdā kiċik oqıtuvċı qılıb tāyinlāşğānlāri xursānd bolib āytib bergān edi. Ulārning uċrāşib turışlāri, āynıqsā unāştirib qoyılğānlāridān keyin, ikkālā tāmān hām gāp-soz qılmāy qabul qılışđi. Xufyā yurişdān, āċıq, ātā-ānālāri kōz āldidā cāvābgārlik, mācburiyāt his qilib yuriş hāmmālāriğā mā'qul edi.

301 Kõz âldilâridâ kattâ bolgân qızni kelin qılışâyâtgânidân polâtning âdâsi, âyisi nihâyâtda xursând edilâr. Âyidin eski mahalladâgi âdâti boyiçâ Polât yoq pâytlâri kelib, uylârni yığıştirâr, hättâ hâvlini supurib sidirib hâm ketârdi... Yaqındâginâ burni aqib yurgân qoşni bâlâning câhângâ dângı ketib, ungâ küyâv bolâyâtgânidân Âydinning ânâsi Râhbâr âpâ hâm, âpâsi qunduzxânlâr hâm bâşlâri âsmândâ edi. Nimâ boldi? Qayerdân çıqib qâldi bu fâlâkât?

302 Cərrahlıq bolimigə yetişgəndə yaş vrac yugurib içkarigə kirib ketdi.

303 Binaning aldidagi serdäraxt bağçadä közlärini ärtäyätgän Qunduxxân körindi. Polät tuğni uning aldigä bardı.

304 –Polätçân! Bu qandäy körgülik boldi? !

305 Qunduzxân yänä qıp-qızıl közlärini ärtib, u bilän körışdi.

306 –Ähvåli qaläy?

307 –Ozini bilmäy yätibdi Bolim başlığının ozi Operatsiya qıldı Änä! Ozläri keläyäptilär! . .

308 Polät binä tāmāngä qarädi. Yāş vrāç yelkādār, bäländ boyli, xuddi ozi kâbi oq xalät kigän âdām bilän ulār qarşisigä kelâyâtgän edi. Polät yurägi güpilläb urib şu tāmāngä yurdi.

309 –Polät äkä, tanişing, –dedi yaş vrâç. –Prâfessâr Mominâv İlham Äzizâviç. Kâmâlâvâni ozlâri operatsiya qıldilâr! [89]

310 Prâfessâr yırıq, ağır qolini uzatdı.

311 –Sâlâmaleyküm, İlham äkä, –Polät uning qolini mâhkâm qısdı. –Qalây âhvâli? Nimä bolibdi ozi?

312 –İkkitâ qâvurğasi singân. Umurtqa suyâgi ikki coydân, boynidân, belidân dârz ketgân, bâlki singânhamdır, hâzir bir nârsâ deyiş qıyin. Yânâ çâp âyâğı topığıdân singân. Mâşinâ çâp tãmândân kelib urgân bolişi kerâk, –Prâfessârning âvâzi hâm gâvdâsi kâbi yuğân edi. –Gipsga sâlib qoydik. Tört coydân. Älbättâ, bulârni yengil cârâhât deb bolmâydi. Ämmâ âyâqqa turib, heç nârsâ körmâgânde bolib ketadi. Hâzir nârkózning tâ'siridâ uxlâb yâtıbdı. İsdâsangiz uyğângândâ âldigâ kirişingiz mumkin.

313 –Râhmât, –dedi âhistâ ruhi tuşib Polät. U bunçâlik deb uylâmâgân edi.

314 –Ezilmäng bunçâ, ortâq çempiân! –qolini uning yelkâsigâ tâşlâb cilmâydi prâfessâr. –Âtdek bolib ketâdilâr. Tuygâ çağırışni unutmäng! Keçirâsiz!. . .

315 U ketdi. Yâş vrâç hâm xayrlâşâ başlâdi. Polät minnâtdârçilik bildirdi.

316 –Yârdânim kerâk bolsâ, târtinmäng, dâim täyârmân, –yâş vrâç şimining çontâgidân qoldâ qorasiyâhdâ dâná-dâná qilib yâzilgân ismi, familiyasi, adresi vâ telefoni yâzilgân qalin adres qâğâz çıkarib uzâtdı. Ozi yâzgân bolsâ kerâk. –Hâr ehtimâlgâ qarşı.

317 Polät mâhkâm uning qolini qısdı.

318 –Âyimlârning hâm mâzâlâri yoq, –dedi yâlgız qâlışgândâ Qunduzxân.

319 –Nimâ qıldı?

320 –Bâyâ şu yerdâ huşlâridân ketib gâldilâr. Uygâ conâtdik. Qudaâyim... –Qunduzxân şundây deb, birdân toxtâb qâldı. Bûgüangi fâceâdân song, ”qudaâyim” deyiş orinli bolârmikân? Yurâgining bir çetidâ şundây tâhlikâ ozi sezmâgân hâldâ pâyda bolgân edi. Şu oy bilân ozi gâpini tuzâtdı. –Âyingız... Sânábar âpâm birgâ ketdilâr.

321 –Âydining uyğânişigâ hâli bâr. Yuring, telefon qılâmiz, –heç, nârsâ sezmây tâklif qıldı Polät.

322 Qunduzxân TâşMÎ dârvâzâsi tãmân yurişâr ekân, yol-yolâkây Âydin bilân nimâ bolgânini gâpirib berdi. Tramvaydân tuşib, köçâni kesib otâyâtgân ekân. Mâşinâlârgâ yol berk bolsa hâm tramvayning âldidân bir yengil mâşinâ vizillâb çıqıb qâlibdi. Âydin qâçib ulgirâlmâbdi. Mâşinâ zârb bilân urib, toxtâtmây ketib [90] gâlibdi. Mâşrâng “ciguli” ekân Âydin yıqılıbdi –yu, köngli ketib qâlibdi. Heç kim uni tanimâbdi. Tâniğândâ, uyi şu bekâtning ropârâsidâligini bilârdı. Xabâr berârdı. “Tez yârdâm” kelgünçâ taxminân yârim sâât ozini bilmây, âğzıdân qân ketib yâtıbdı. “Tez yârdâm” kelib, TâşMÎgâ âlib bârgândâgînâ uning

kimligini bilişibdi. Telefon qılışlari bilän hämmälari käsälxânägä yügürişibdi. Yaxşı häm Qunduxânning eri uydä ekän. Mäşinäsida âlib bârıbdı. Kelişgändä operatsiya endi başlängän ekän.

323 –Urgän kim ekän?

324 –Heç kim bilmäydi. Birântä yängi çıqqan báyvächälärdän bolsä, keräk-dä, –dedi ensäsi qâtib Qunduxân.

325 –Bolmäsä ruxsät yoq köçägä kirädimi? ! Âdäm urädi –yu, toxtämäydimi? ! Âddiy şäfyâr bolgändä toxtardı, tuşib yârdäm berärdi. Tâpgäni teşib çıqsın yer yutkürning! Umri qamâqdä otsin!

326 Polät imdämädi. Dilidä ungä qoşildi Âdämgarçilikni yoqâtğan, ozi yärädâr qılğan âdämğä yârdäm qolini çozmägän bir mähluqqa bu qarğışlär âz edi. Lekin qançä qarğaşmäsin, sökişmäsin, fâydäsi yâq. Fälâkät yüz berib boldi.

327 –Därvâzäning yänidä ikkitä telefon-avtomatlärdän häytâvur bittäsi işläydiğän çıqib qâldı. Qunduxân uzâq qaplaşmädi. Âyisi tuzukmiş. Lekin yığıdä ozini tiyâlmây otırqanmiş. Sänâbâr âpâ oşä yerdä ekänlär. “Gäpinqız bârmi? ” –sorädi Qunduxân Polätdän. U qolini siltädi. Qunduxân eri bilän qaplaşdı çağı, dârrâv kelişini buyurdi.

328 –Âvqat qilib kelây, –dedi trubkani ilib Polätgä. –Âydin yeyâlmäsä häm vrâçlär, hämşiräläri yer. Yaxşırâq qarâşädi.

329 Ârädän beş sââtçä otgändä nävbätçi vrâç ulärni Âydinning âldigä tâklif qıldı. Âydin maxsus kârâvâtdä yâtardı. Başidän beligäçä u qâlipgä sâlingän, çäp âyâğı taxtâkâç ustigä âsib qoyılğan edi.

330 –Âydxân! –dedi sekin nävbätçi vrâç.

331 Âydinning bittä qârä çiziqdek bolib turgän uzun kiprikläri yâyilib, közläri âhistä açıldı. Bir-birigä yâpişib turgän qansız läbläri qaltırâb ketdi. Âftidän u bir närsä dedi, ämmâ âvâzi çıqmädi, läbläri açilmädi.

332 Qunduxân ozini tutâlmây hängräb yubardı-dä, eşikkä âtildi[91].

333 Polät kârâvâtgä yaqınlâşdı.

334 –Xafä bolmäng, Âydin. Şu körgülük bâr ekän. Prâfessâr operatsiya yaxşı otdı, yaqın ârädä âtdek bolib ketädilär, dedi. Eşityäpsizmi, Âydin?

335 Âydin sekin közlärini yumdı vâ başqa açâlmädi. Âppâq peşânäsida ter tāmçiläri körindi.

336 –Çärçädilär, –dedi nävbätçi vrâç poläteânning tirsägidän âlib. –Däm âlsinlär endi.

337 –Men şu yerdämän, dâim yâningızdä bolämän, –dedi Polät vâ oz-ozidän közlärigä yâş quyilib ketdi.

338 –Qançä yâtädilär qâlipdä? –sorädi eşikkä çıqışgändä nävbätçi vrâçdän.

339 –Kämidä ikki ay. Präfessâr nimä dedilər, bilmäymän Ähvällari ağır. Ämmâ amân bolışlärigä şubhä yoq.

340 –Rähmät, –Polät közlärini artıdı.

341 –Hävâtir âlmäng! Nimä lâzim bolsä qılâımız.

342 –Nävbâtçı vrâç xayrlâşib, pälâtägä kirib ketdi.

343 Oşâ küni Polät yarım keçädä uygä qaytdı. Ertäsigä hâ, indinigä hâ. Umumân, şu kündän başlâb uning häyâtı, fikri-zikri Âydin yatgân kăsâlhanägä bağlânib qaldı. Bir kün kelmäsä, bir kün şipgä tikilib yatgân Âydinni körmäsä, köngli coyigä tuşmâydıgân bolib ketdi. Nävbâtçı vrâç vâ'dä qılğanidek, präfessâr hâ, başqa şifâkârlâr hâ, hämmâ, hämmâ nimä lâzim bolsä aqılları, täcribäläri yetgäniçä, şuni qılışdı.

344 İkki ay otib, Âydin başını qimirlätädigân, hättâ âz bolsä hâ kötärädigân boldı. Ämmâ coyidän qimirlây âlmädi. Präfessâr âvutdı:

345 – Birdänmäs-dä, qızım! Sekin-sekin! Âz-âz!

346 Polätgä hâ şu gâpni âytdı.

347 Nimä bolmäsın Polät ânçâ xursänd edi, eng mühimi, şifâkârlärning gâplärigä qattıq işânardı. Präfessâr, pälätâ vrâçı ikki âydä ânçâ tuzuk bolib ketädi, deyişdı. Âytgänläri hârhâldä boldı, boynidägi qalıb âlindi. Başını kötärädi, qolları işläydi. Âyâqları hâ, belı hâ, tuzalıb ketädi. Yänä bir ay. Bâring, ikki ay otsın!

348 –Polät şundây deb, ozigä hâ, uydägilärgä, Âydingä hâ dâldä berdi. Âydin bâ'zi – bâ'zidä közläri çäraqlâb lâbläridä täbâssum bilân kütib âlädigân bolib qaldı. Bu âlbättä, yaxşılıkkä edi. Demäk, turib ketişigä işânädi.

349 Polät vaqtinçâ spârt qomitäsining boksçılâr [92] sektsiyasidägi işini taşlâdı. İdârâçilik, hâr küni iş bârmi, yoqmi, bârib otiriş keräk keçgäçä. Uyâq-buyâqqa bârädigân bolsä, sektsiya başlıgıgä âytib ketişı keräk yâkkâyü-yägânä câhân çempiâni bolsä hâ qomitä räisidän târtib âddiy apparat xâdimigäçä ungä hürmät bilân qarâşsâ hâ, ornâtilgân intizâmni buzgisi kelmädi, ämmâ bu intizâmğä, âynıqsä, Âydin kăsâlxânägä tuşib qâlgänidän keyin könikâlmädi. Şuning uçun ârizä yâzib boşädi. İnstitudä esâ hârhâldä erkin edi. Keyin ustozlâri, birgä oqıgân ortâqlâri şu yerdä edi. Ulâr heç nârsädä uni çegärälâşmäsdi. Şundây dângdâr âdâmning institudä işlâşı institut âbrosi edi. Buni ulâr açıq-âydin âytişdı. U nimäni lâzim tâpsä, şuni qılışı mumkin edi. Faqat bâ'zi-bâ'zidä mäsâlâtläriini âyämäsä, âydä bir- ikki tâlâbälâr, oqıtuvçılâr bilân uçrâşib tursä boldı edi. Polät ulârdän cudâ minnâtdâr boldı. Hâr küni ertälâb kăsâlxânägä kelâr, bir sâât-yarım sâât şu yerdä bolib, nimä kerâkligini bilib âlârdı. Çunki Âydingning ânäsigä kündä ikki mähâl qatnâş âğırlik qılârdı, Qunduzxân bilân eri işlik âdâmlâr, faqat keçqurun vâ dâm âliş künläriginä kelişlâri mumkin edi.

350 Äydin bä'zi künläri, köprüq präfessâr kirib uni körib ketgân künläri, açilib, Polätning şu yerdäligidän xursänd bölüb uzâq gäpläşâr, uni hättâ ketgizgisi kelmädi. Şundäy künlärning biridä u Polätning singân, keyin bitib ketgân qıyşıq pâncälärini silâb, dedi:

351 –Polät äkä... –u unäşilgünläriçä uni Polät derdi, ulâr teng edilâr. Kimdir mäslähät berdi şekilli, yâ ozi lâzim tâpdimi, äkä deydigân vâ sizläydigân boldi. Polät hâmi uni sizläşgä otdi.

352 –Polät äkä... Köp kelâyäpsiz. Rähmät. Men buni heç unutmäymän. Faqat iltimâs, meni deb işingizdän qâlmäng.

353 –Qälâyâtgânim yoq, hämmäsi coyidä! –uni tinçiggân boldi Polät.

354 Ämmâ Äydin qulâq sâlmädi.

355 –Gäpimni eşiting, Polät äkä. Sezyäpmän, tez âyâqqa turib ketämän. Lekin iltimâs, işingizdän qâlmäng, Qomitädän ketibsiz. Mâyli, bu ıxtiyâringiz. Qâhirägä bârişingiz keräk edi. Hämmâ musulmân mämlikätläri qatnâşâr ekân. Sizgä maxsus taklif kelgân[93] ekân. Negä bârmädingiz? Nâhâtki âhvâlim şunçâlik çätâq bolsä?

356 –Undäy demäng, –Polät uning peşânäsigä qolini qoyib, cilmäydi. –Ähvâlingiz yaxşı. Kündän-küngä yaxşı bolib ketâyäpsiz. Qâhirägä... ozimning bârgim kelmädi. Musâbaqagä qatnâşmägänimdän keyin bârişim şart emäs.

357 –Körib kelärdingiz... Misrdä bolmägänsiz-kü? Yâ bolgänmisiz?

358 –Bolmägänmän. Birgä bârämiz. Xudâ xâxläsä bârib pirâmidälärni tāmâşâ qılâimiz. Pârt-Säid, Äleksändriyälärgä bârämiz. Sfinks bâрку... oşâning âstidä spektakllâr körâimiz...

359 Rähmät. Äytgâningiz kelsin, –Äydin Polätning peşânäsi ustidägi qoligä qolini qoydi. – Lekin bâribir bârişingiz keräk edi. Ägâr meni yaxşı körsängiz, İkkinçi bundäy qılmäysiz. Xopmi?

360 –Xop, –yänâ cilmäydi Polät vâ qayliğıning qalın qârâ qâşlârigä, yirik közläri, uzun, qayrilmâ kipriklârigä mehr bilân tikildi.

361 –Tuzälib ketämän-ä? –Uning uzâq tikilib qâlgânini oziçä tuşunib sorädi Äydin.

362 –Älbättä! Äz qâldi. Säbr qıling.

363 Äydin ozini tutâlmây yığlâb yubârdi, muzdek ârıqqolläri bilân Polätning boynidän quçâqlâb, peşânäsidadän öpdı.

364 –Tuzälib ketämän. Siz äytgândeک bolsin, birgä bârämiz. Kâhirägä. Butun Misrni äylänib çıqamiz. Keyin Hindistângä bârämiz. Ägrâni körâimiz. Kunduzi şâhârni äylänâimiz Keçqurun, Tâc-Mâhâlni tāmâşâ qılâimiz. Tâc-Mâhâl cudâ bâşqaçâ körinârmış!... Xuddi dengizdä suzib ketâyâtgân kemägä oxşârmış.

365 –Bopti! Bopti, Äydin. Bopti, cânim! Yığlâmäng faqat!

366 Polät uning qalın saçlârini, qâşlârini silädi.

367 –Yığlāmāymān, –vā’dā berdi Āydin. –Endi sirā, sirā yığlāmāymān!. . .

368 Polāt xursānd bolib uyigā qaytdi. Qayerdān kelāyātganini ādasi bilsā hām, āvqat mähāli sorādi:

369 –Kāsālxānāgā bārdingmi?

270 –Hā.

371 –Qalāy?

372 –Yaxši. Cudā yaxši. Yaqın-ārādā turib ketādi.

373 – İnşāllā, āytgāning kelsin!. . . [94]

374 Şundāy der ekān, ādasi yer āstidān çāy quyāyātgan xātinigā qarādi. Sānābār āpā heç nārsā demādi.

375 Oşā yili küz ertā keldi. Oktyabrning ortālāridā birdān qārā sāvūq tuşib, qār uçqunlādi. Sāvūqning tāfti bir hāftādān ziyād tārquamādi. Āçıq coylārdāgi uzum, ānār, xurmā qārāyib tōkildi.

376 Polāt ortāqlāridān birining māşinasidā Ālāy bāzārīgā bārib yaxši mevālārdān āz-āzginā āldi, ustigā ikkitā issıq pātir qoyib turgāndā, kimdir tirsāgidān uşlādi.

377 –Hā, hā? ! Nimā hārākāt?

378 Polāt başini kōtārdi. Āldidā keng cigārrāng çārm kāmzul, xuddi şundāy rāngdā qunduz telpāk kiygān sāvlātli bir yigit ungā āğzi tolā tillā tişlārinı kōrsātib külib turardi.

379 Polāt tānidi. Uç yıl burun respublika çempionatidā oçkalār boyıçā ikkinçi orinni ālgān boksçi tāşkentli İsmāt Hāydārāv degān yigit edi u. Keyin, Ālmāātādā çārāk finaldā qālib ketdi. Şundān beri uni kōrmāgān edi.

380 –Sālāmāleyküm!

381 –Kōrişgānimizdān xursāndmān, –dedi. İsmāt. –Çempiānlik bilān tābriklāy mān. Bunaqasi bolgānmās! Qāyilmān! Bāşinggā tāşviş tuşdi, deb eşitdim. Tinçlikmi?

382 İsmāt qoymāy Polātning qolidāgi pāketni kōtārib āldi.

383 –Tinçlik. Hāzir ānçā tuzuk. Āldigā ketāyāpmān hāzir.

384 –Āmān bol! –maqtādi uni İsmāt vā yānigā ogirilib kimgādir imā qılib qoydi.

385 Ulār māşināgāçā birgā kelişdi.

386 – Senikimi? –sorādi İsmāt eski “Ciguli”ni kōrib.

387 –Yoq. Mendā hāzir māşinā yoq. Egāsi ruldā otiribdi. Ortāğım. Tāniş, fizkul’turā instituti oqıtuvçisi.

388 Polāt şundāy deb, māşinādān çıqayātgan ortāğını kōrsātđi.

389 İsmāt u bilān istār-istāmās kōrişdi. İkkitā nātāniş yigit ikkitā tārvoz bilān ikkitā qāvun kōtārib kelib māşinā yūkdānigā sālışdi.

390 –Nimä qılyäpsizlär? –Häyrân bolib sorädi Polät.

391 –Xâtircäm bol, –uni tinçitdi İsmät. –köp ornidä [95] kör. Seni körgänimdän xursändmän. Uying eski coydämi? Kökçädä? Bärämän. Bir otirişämiz

392 –Kel, kel, –täklif qıldı Polät. –men häm xursändmän. Xızmat qayerdä?

393–Bärgändä äytib berämän. İşim yaxşı. Xop, sağ bol.

394 İsmät Polätning yelkäläridän quçaqlab xayrlaşdı. Ortâğigä qolining uçini uzätib, başını bilinär-bilinmäs egib qoydı.

395 –Bâyväççä bolib ketibdi-ku! –dedi Polätgä ortâğı yolgä tuşığändä.

396 –Şunaqagä oxşaydı, –goşildi uning gäpigä Polät.

397 –Bolsin! Ozigä tog âdäm qançä köp bolsä, şunçä yaxşı.

398 –Älbättä, älbättä... Faqat uyidän neft yâ tillä çıqqan âdämgä oxşaydı. Äsmändä, mäyli, qandini ursin! . . .

399 Polät külib qoydı. Musâbaqalärgä qatnâşymây qoygändän beri, buning ustigä spärt gomitasidän ketgänidän keyin uning dârâmädi sezilärli dâracädä kämäygän edi. Çempiânlikkä âlgän mükâfâti tugâb bolgän, aqıllı âdämlärning mäslähäti vâ toy munâsâbâti bilän yärimini ozvaqtidä keräkli uy-cihâzläri kiyim-keçägu, dän-düngä sârf qilingän, gâlgäni oz qadrini yoqâtib, âdäsining âmânät kitâbçasidä yâtardı. Ätä-ânäsi, huşyâr âdämlär, uning qısılib qâlgänini sezişib, uy hâracâtläri qırqışdı, xuddi studentlik yilläridek ungä çontäk puli çıkarişdı. “çontäk puli”gä zâurât bärliğini u Qunduzxân päy, suyakni qâtirädigän bir nâyâb dâri qıdırib qâlgänidä cudä ânıq his qıldı. Präfessâr Äydingä şu dâridän ükol qılışni mäslähät beribdi. Polätning bir tanişi dârini âlis bir qışlâqdän tâpib keldi vâ uyälinqırâb qoldän âlgänini, yigirmä ming bergänini äytdi. Polät yüz ming desä häm âlärdi. İndämâyberdi. “Qayerdä işläyâtgän ekän? ” –qızıqib häyâlidän otkâzdi bâyväççä tanişini Polät.

400 –Qâvun-târvuzni nimä qılâsân? –sorädi ortâğı TâşMigä yetib barişgänidä.

401 –Älib ketäver , –täklif qıldı Polät. –Käfedradägilärgä soyib berärsän.

402 Oşä küni Äydinni köräâlmädi. Pälätaqa içkäridän hämşirä qız çıqıb qâldi. Polätni körüb u başını sâräk-sâräk qıldı.

403 –Hävâ äynigänigämi, keçäsi bilän miccä qâqmây [96] çıqdılar. Bel, âyâqläri âğridi. Dâmlä buni yaxşilikkä deyäptilər. İşqılıb şundäy bolsin. Ämmâ, Äydingän çärçädilər. Hâzir uxlätib çıqayâpmän.

404 Polät käsälxânä tungä bekilgünçä kütdi. Äydingän uyğänmädi. Nâvbâtçı vrâçning gäpigä qaragändä, u ânçä tinçigän, âğrıqläri häm bâsilgändek edi.

405 Uygä qaytâyâtqandä dârvâzä yänidä bâyväççä tanişi sâlib qoygän qâvun-târvuzläri kördi. Ortâğı uygä taşlâb ketibdi. Bâyvâççäning ozi esä äyvândä âdäsi bilän gäpläşib otirärdi.

Köçädä, deräzäläri ästidä bir yengil ماشینä qarayib turgänigä közi tuşgän edi. Demäk, u, birdän uning yolidä paydä bolib qalgän bayvächä kelgän ekän – dä. Yaxşılıkkämikän kelgäni, yâ? Polät nâxuş xayâlnı dârhâl häydäp, äyvängä kötärildi.

406 –Sälâmaleyküm!. . . İye, iye!

407 Qârä kâstyum-şim kiyib, âppâq köylägi yâqasını qârä galstük bilän tängigän İsmät Häydärâv ornidän turib uning qarşisigä yurdi.

408 –Keçiräsän, dostim! Künduzi körışmägänimizdän keyin şu pâytgächä kelmägänimizdän äfsuslänib keläverdim!. . .

409 –Yaxşı qilibsän! Qani otir!

410 Ulär otirişdi. Fâtihädän song, Polät beixtiyâr дәsturxängä e'tibâr berdi. Bâzârning âldi meväläri kättä sâpâl lägängä äralaş qilib sâlib qoyilgän edi. İkkitâ taqsimçädä xamiri yağlık uçburçäk sâmsä turardı. Xântaxtäning bir çetidä saçıq bilän uç-törttâ bärkäşdek-bärkäşdek pätir yapib qoyilgän edi. U İsmät Häydärâv âlib kelgänini tuşundi.

411 –Äyim qanilər? –sorädi negädir köngli ğaş bolib.

412 –Xâlâm oçaq başidälär! –dedi İsmät Häydärâv.

413 –Ortağing aşning xaracätini kötärib kelibdi, –cilmäydi dädäsi.

414 –Nimä kerägi bär edi? ! –aççığlänib sorädi Polät.

415 –Qızıqmisän? Hâr küni körışib yuribmizmi? Bügündän başläb endi män sâni yâlgızlatib qoymäymän. Hâli bir coygä âlib bärämän. Mäylim, ämäki? Yaxşı âdämlär yığıladi. Bir yâzilib kelsin! Çäydän iç!

416 İsmät Häydärâv âldidä turgän çoynakdän ozi çây quyib ungä uzätädi.

417 Polät çaynı âlib, xoplär ekän, könglining bir çetidägi ğaşlık qattıqrâq tügün bolib, käyfiyätini buzä başlädi. Negä keldi ekän? Undä nimä işi bolişi mumkin? [97]

418 –Äydin qalây? –sorädi ädäsi.

419 –Yâmânmas. Präfessâr ağrıq sezâyâtgäni yaxşılıkkä debdi, –xayâli bolinib cävâb qıldı Polät.

420 –İläyim yaxşı bolsin.

421 –Hä... Änçä cävr bopti sizlärgä, –gäp-gä qoşildi İsmät Häydärâv. –Kelib-kelib ماشینä uni urädimi-ä?

422 Polät birpäs başını egib otirdi, keyin ungä qarab, e'tirâz bildirmäydiğän qilib gäpirdi:

423 –Respublika baş xırurğı qarâyaptı. Ähvâli yaxşı. Yaqındä yurib ketädi.

424 –Undä yaxşı. Cudä yaxşı.

425 İsmät häydärâv ozini uning gäpidägi zärdäni sezmängä sâldi.

426 Sänâbär âpâ härgälgidek güruçi yäkkä-yäkkä bolib yältiräb turgän pälâv qilib âlib keldi.

427 Polät yemädi, çimçiläb otirdi.

428 Dästurxängä fätihä oqılgaç, İsmät Häydäräv ornidän turdi.

429 –Qani ketdik!

430 Ätä-änäsi äräläsmägändä, Polät bärmas edi.

431 –Bär, yäzilib keläsän, bäläm, –dedi sänäbär äpä.

432 –Şundäy ortäğing bär ekän, gäpini yerdä qaldirmä, –qoşimça qıldı ädäsi.

433 Deräzäläri ästidä turgän yengil ماشینä häli boyâq hidi tärqamägän yängi “ciguli” edi.

İsmät Häydäräv epçillik bilän rulgä otirib, ong tāmāndägi eşikni açdı.

434 –Otir, dostim!

435 Yärim sâät çämäsi şähär äylänib, Äläy bazarining ärqasidägi serdäraxt, kāmqatnāv köçälärdän birigä kirib barişdı. Kärnizidä ikkitä fonar yänib turgän uzun imârät âldidä İsmät Häydäräv ماشینäsinı toxtätib, ortäğigä qaradı.

436 –Keldik.

437 Polät ماشینädän tuşib, ätrâfigä qaradı. Köçäning ikki beti turli markadägi çet el ماشینälärigä tolib ketgän edi.

438 İsmät Häydäräv ماشینäsinı yapmädi, yügürüb kelgän bir yigit uning ornigä otirdi-dä qayâqqadir häydäb ketdi.

439 –“Bâyçeçäk” degän klub bu, –bäländ, oymākâr yâğaç dârvâzäning qonğırâğını bäsär ekän, tışuntirdi İsmät Häydäräv. –Köräsän, mänimça sängâyäm mä’qul bolädi. Keyin bu yerdä tâpgäningni heçqayâqdä tâpâlmäysän[98].

440 Dârvâzä eşigi qıyâ açıldı. Kimdir morälädi.

441 –Mänmän, –âvâz berdi İsmät Häydäräv.

442 Eşik keng açılğändä Polätning dimâğigä turli âvqatlär hidi urildi.

443 –Biz ärqadän kirdik. Xocäyingä äytib qoyây.

444 Polät hâvliä yâlgız ozi qâldi. Keng, çârsi hâvli, tordägi kättä, âldi peşâyvânli uygä râzm sâlär ekän, birvaqtlär xususiy uy bolgänligini tuşundi. Bälki, hâzir hām şundäydir, kim bilädi? Ämmâ klub âdätdä bir âdämgä qarâşlı bolmäydi, köpçilikniki, yâ bolmäsä dâvlätniki bolädi. “Bâyçeçäk”... Qızıq, bu klub kimgä qarâr ekän? Keyin negä “Bâyçeçäk? . . Bundäy nām bälälär tâşkilätlärigä berilärdi, köprâq. Bu hām bälälär klubimikän?

445 –Zerikmädingmi? –âldidä İsmät Häydäräv pâyda boldi vä cävâb kütmäsdän binâ içigä başlädi.

446 Yärim sâät otär-otmäs Polät undän bu did bilän qurılğän uydä sovet yilläri nimä bolgänini, hâzir nimä coylaşğänini bilib âldi.

447 Ottizinchi yillarda uy egasi yirik tashkentlik savdagar qamalib, mal-mulki musadara qilinadi. Balachaqa haryaqqa tarqab ketadi. Uygah icraqom kiradi. Uruhdan keyin icraqom yangi binaga ko'chib uyni pochtaga beradi. Pochta eplalmay, ikki yil burun satadi. Satib alganlar "salomatlik-tuman baylik" jamiyatining firmasi tashkil etishadi. Balalarga turli spart, fizkul'tura togaraklari ochishadi. Otgah yil filial mustaqil "Baychechak" klubiga aylanadi. Klub kunduzi balalarga xizmat qilgan. Qaranghi tuishi bilan milliy taamlar, ayniqsa, uygurcha-xitaycha avqatlar restorani sifatida ishlagan. Mashhur xananda, sazandalar kelib kantsert berishgan. Klub xocayinlari podvalni remont qilib, yaxshi zalga aylantirishibdi. Zalda frantsuzcha, milliy kurash, shaxmat-shaxka, boks musabaqalari otkozilgan. Ismat Haydaravning bugun shashib Polatni alib kelgani –ikkita mashhur bokschi nakautga oynagan.

448 Bittasini taniysan, ozimiznink yigitlardan, –dedi u. Ikkinchi mehman. Yutgan yuz ming, yutqizgan yetmi ming aladi. Shunchadan trenerlari ham alishadi. Qayilmi? Faqat bir kuniga! Ertaga tussa, yana shuncha aladi.

449 –Polat hayran bolib shuncha pulni klub qayerdan aladi [99] deb soramagchi edi, Ismat Haydaravning ozi aytib berdi. .

450 –Kiritish har bir adamga yigirma ming. Avqat, ichimlik hisabmas. Ular alahida. Har kuni kamida yuz ellik, ikki yuz adam yigiladi. Hisablayver shundan!. .

451 –Sen nima qilasan?

452 –Oyinчилarni, mashshaqlarning chiqishini man tashkil qilaman. Adamlarim bar, zakaz bersam boldi, alib kelaverishadi. Hali hech kim yoq degani yoq. Xalq artistlari ham g'iq etmay kelishadi. E, dostim, shuncha pul ko'chada yatibdimi? Keyin tekin avqat. Bir shish kabab bazarda palan pul. Bottah toyguningcha yesan tekinga.

453 Ismat Haydarav bularning hammaisini ag'zi tolib gapirib berdi.

454 Xocayin kelganingdan xursand. Shutta islasin devatti. Klubgayam yaxshi-da. Cahhan chempiani ishlavatti degan gap klubni kotarib yubardi. Abrosiniyam, bahasiniyam...

455 Polat klubdan kechasi ikkilarda qaytdi. Ismat Haydaravning ozi alib kelib qoydi, xayrlashaytib qalin kanvert uzatdi.

456 –Ikki yuz ming. Mukafat bu. Ertadan maashga otasan.

457 –Xop deganim yoq-kü, hali? soradi Polat.

458 –Cinnilik qilmah. Bunaqa ishi tapishing qiyin.

459 Polat indamadi. Amma kanvertni aldi. Aydinning kasalxanadaliqi masalari hal qilgan edi. Bundan tashqari klubda qiladigan ishi –kunduzgi mashg'ulatlarga ikki saatdan vaqt acratib kelib ketsa boldi ekan. Keçqurun yigitlarining chiqishlarini korig, kuzatish shart emas ekan. Podvaldagi zal birpadsa arqan tutilib ringga aylantirilganda Ismat Haydarav shunday dedi.

Nihâyat, boksçilər çıqışdı. Bärävär, yänmä-yân yurib kelişdi. Bittäsini İsmät Häydärâv äytgänidek, tanıdı. İnstitutning uçinçi kürsidän ketib qalgän nāmāngānlık cıkkāk, qārāçādān kelgän yigit edi. İsmiñi eslälmädi. U respublika, keyin Ortä Āsiyā çempianätläridä qatnāşgān, hättä mükāfātli orinläрни häm egällägän edi. Treneri, keyin institut rektori bilän urışib qalib, institutni häm täşlägän, musābaqalärgä häm qatnāşmāy ketib qalgän edi. Polät urışib qalış sābābini häm eslädi. Ungä Meksikägä yubārişni vā'dä qilib, āxırı kāmändä conäyātgändä ornigä rektārning [100]ciyānini royxatgä qoyışgän edi. Oşāndān beri bu iste'dādli yigitni Polät körmagän edi.

460 –Nimä iş qılādi u? Āti nimä edi? –sorādi İsmät Häydärāv dān.

461 –İkrām. İkrām Āliyev. Klub açılqanidān beri bizdä. Klub çempiāni desä bolādi. Hāli yengilgāni yoq. Faqat mendān çoçiydi.

462 İsmät Häydärāv tillä tişläriñi açib küldi.

463 –İkkinçi yigit kim?

464 –Bāküdān. Ozlāridä respublika ġālibi. Tez qaytişi kerāk ekān. Ertägäyām çıqadi şuning uçun. Qāplānni ozi!

465 Ortägä sud'yä çıqib boksçiläрни tanıştirdi. Mükāfātleri, çempiānätlärdägi oyunlarını äytib berdi.

466 Yeb, içib otirib boks tāmāşā qılışni Polät birinçi märtä körishi edi. Şuning uçun sud'yāning ba'zi gāplāriñi yaxşı eşitmädi. Yuqāridä restoranda otirganläurning deyārli hämmäsi podvalgä tuşışgān, zālning gir ātrāfigä bir qatār qilib qoyilgän stāllār ārqasidägi kreslālārdān coy alışgān edi. Polät āyāllār häm bārliğini kördi. Yānā şişälārning açilişi, ryumkalārning cārāngläşi qulāqqa çälinib, uning dıqqatini boldi. Āmmā köp otmāy könikdi. Cāng şiddāt bilän başlandı. Mehmān çindān häm qāplāndek sākrāb, raqibini butun ring boylāb āylāntirib çıqdi. İkrām küçini āyāb, āhistä-āhistä hücumni qaytārib, ozini ehtiyāt qilib alışdi. Tāmāşābinläarning gic-giclägānigä e'tibār bermädi. Uçinçi raund başlägändä, mehmānni ter bāsā başladı.

467 –Çegärä qançä? –sorādi Polät.

468 Şormağız çäynāb otirgän İsmät Häydärāv külib qoydi.

469 –Çegärä yoq. Märrä tolıq nākāut. Bolmäsä ādāmlärgä qızıǵı yoq. Kelişmäydi.

470 Yettinçi raunddä hämān çekinib-çekinib alışāyātgän İkrām yolbarsdek ökirib yubardı. Mehmān ikki бүkilib yıqıldı. Rāhbāri toqqızgāçä sänāb, İkrāmning qolını kötardı.

471 Cāng Polätgä yāqmadi. Āvvälā ikkälä boksçi heç qandāy qānun-qāidägä riāyā qılmädi. Bu āddiy, qopāl muştläşiş edi. Keyin İkrām tutgän yolni u qorqāqlār yoli hisāblardı. Bundāy boksçilər köprāq oçka bilän yutādilār. Mehmān haqiqiy boksçi edi. Āmmā [101] Polätning nāzāridä u şāşdi, ehtiyātsizlik qıldı. Bolmäsä ġalābā qılışi mumkin edi.

472 Kältä, tår köyläk kiygän qız kättä mis bärkäş kötärib, otirgänläрни äylänib çıqdi . Bir pästä bärkäş pulgä toldi.

473 –Bu boksyorläarning ozigä İkkälävi bolib äladı, –tuşuntirdi İsmät Häydäräv.

474 Polät ketmäqçi bolib ornidän turgän edi, ortäğı qoymädi.

475 –Käntsertni kör. Keyin ozib älib bärrib qoyämän.

476 Polät näiläc otirdi.

477 Ring älinib, ortägä uç-törttä stul qoyildi. Televizor, radiodä köp çıqib turädigän xänändä säzändälär bilän päydä boldi. İkkitä äşulä qilib kirib ketdi. Säzändälär qalışdi. Ğiccäkçi “Tänävär”ni başlädi. Zäl cimcit bolib qaldı. Ortägä pänäncigä orälgän raqqäsä çıqdi. U päränci içidä bir-ikki daqıqa oyın qilib çökkälädi vä muzika ähängidä ähistä tebränib, päräncini yeçdi. Ävväl uzun, qärä saçläri közgä täşländi, keyin äppäq yupqa köylägi körindi. Uni köyläk deyiş qıyın edi, nâzik ipäk, iplärdän toqılğan pärdä, toğırıräğı tänpärdä desä bolärdi.

478 Raqqäsä äriq läbidä nâz bilän yuvingän qızni täsvirläb, ornidän turdi.

479 –Vây –däd! Ozim äylänäy Iqbäl! –qıçqırıp yubardı kimdir.

480 Raqqäsä oynäb turib säzändälär yänigä bardı-dä, qıyıqçä äldi, oynäb turib belini bağlädi. Yupqa köylägi bädänigä yapişib yoq bolib ketdi. Kimdir ozini tutälmäy ortägä tuşdi. Bir-ikki oyın qilib säät çontägidän ming somlik bittä qäğäz pulni äldi-dä, raqqäsägä körsätädi. Raqqäsä tebränib qolini uzätgän edi, bermädi, äğzigä tutqazib ärqasıgä tisäridi. Raqqäsä äräzlägän bolib burilib ketdi. Bir äylänib yigitning äldigä keldi. Yigit sigaret tutätib, qolidägi pulni silkitib turärdi.

481 “Nähätki tişläsä?” –xayälidän otkäzdi Polät. Uning raqqäsägä negädir rähmi kelib ketdi.

482 Raqqäsä yigit äträfida yänä bir äyländi-dä, tizzälärini egip, bir qoli bilän uning pul uşlägän qolini uşlädi vä ähistä başini säräk-säräk qilib läbläri bilän pulni tişlädi. Şundä yigit uning başini egip öpdi. Zäldä qarsäk kötäridi.

483 Yigit ketişi bilän ortägä semiz bir ädäm tuşdi. [102] Uning qärni ozigä ikkitä kelärdi. U raqqäsägä qaräb, cilmäydi-dä, semiz, kältä qollarini kötärib oynäy başlädi. Besonaqay cussäsigä qarämäy, u cudä epçil, muzika ähängigä mäs häräkät qılärdi. Birdän uning qollaridä ikkitä beş ming somlik pul päydä boldi. U qäğäzlärni şildirätib, raqqäsäning başi ustidä äyläntirdi, keyin qollarini tuşirdi. Äftidän u çärçägän edi. Raqqäsä uning äldidä tizzälärigä çökdi vä änäsini emmäqçi bolgän buzäqdek qärni tägigä kirib ketdi. Ornidän turgänidä ikkalä qäğäz pul äğzidä hilpiräp turärdi. Yänä qarsäklär çälindi. Ğicimlängän beş yüz som, ming somlik pullär raqqäsäning başigä, äyäqläri ästigä ätilä başlädi.

484 –Däd! –zärq bilän qıçqırdı semiz ädäm vä läpängläb ortädän çıqabäşlädi.

485 Polät báyä häm qıçqırqan u ekánligini bildi. Oyun tugädi. Raqqäsä egilib tä'zim qıldı-dä, áyáqları ástidä yátgán ğıcmı pullärni yığıştırä başladı.

486 Polät uyálib ketdi. Lekin nimä qıláálardı? Yášaş keräk. Ämmä yášaş ásan emäs. Raqqäsäning başqa çäräsiyoq. Äcáb emäs, yıllar otib u bu künlärini unutib yubárar. Sázändälärdän bittäsi u qaddini rástlägändä, ustigä pärancisini táşladı. Ortädä yänä xánändä päydä boldi.

487 –Ketdik, –ornidän turdi Polät.

488 Bu gäl İsmät Häydäráv qarşilik bildirmädi.

489 Yoldä heçnärsädän-heç närsä yoq, kim bilädi bálki ozini yaqın algánidänmi, yä açingánidänmi, İsmät Häydäráv bir qarindášı haqıdä gäpirdi. İkkitä oĝli bär ekän. Kättäsi endi ongä kiribdi. Şu ádämning xátini yátib gálibdi. Yıl otgändän keyin qarindáš-uruĝları uni yängidän uylántirib qoyışibdi. Erkäk ádäm mehmân-izlâmi, kiyim-keçägi bär, yänä ıssıq-sávuĝı... Körpä-yátıq qılıb algán xátin xátinlik qılá álármidi.

490 Sorášgändä, buni qarä, uyäm yoq demäbdi. Ozläri bilädilär, nimä desälär, şu, debdi. Xop fe'li keng, ádämĝöy äyállärimiz bär-ä?

491 Polät uning nimä uçun bu gäpni qılĝanini tuşundi, lekin cäváb bermädi.

492 U dävüzä eşigini açib hávligä kirgändä, ädäsining háli yátmägänini kördi.

493 –Negädir xavátir áldim –dedi oĝlining sävâlini kütmäy u, –ĝâyıbdän päydä bolib qalgán báyvâççä ortâĝing unça yâgmädi mengä[103].

494 Polät külib qoydi. Ämmä ozi häm şu fikrdäligini äytmädi. Ğâyıbdän päydä bolĝan báyvâççä täniş ĝâyıbdän dărâmädli iş tákliif qıldı. Şundäy iş ungä hâzir cudä keräk edi. Şuning uçun cäváb qılmäy, semiz kânvertni ädäsining áldigä qoydi.

495 –Nimä? –häyrân bolib sorädi ädäsi.

496 –İşgä kirib keläyäpmän . Bu kirış haqqı ekän.

497 –Yaxşı, –ädäsi kânvertni käftigä álib kördi, –Yaxşı, lekin, oĝlim, tekin pulning bäräkäsi bolmäydi.

498 –Qani, işläb köräy-çi...

499 Polät Äydin tuzálib ketsä, oz işimni qılâmân, hâzirşu keräk, demâĝçı boldi-yu, hâcät sezmädi. Ädäsi áftidän uni tuşungán edi.

500 Ertäsigä Eski şähärdä yaxşı bázâr qılıb Äydinläring uyigä bardı. Rähbär äpâ uni duâ qıldı. Äydin uning käyfiyäti çağlıgini sezib änçä ruhi kötärildi. Polät ketĝanıdän song u álib kelĝan fräntsuzçä duxını dimâĝıgä tutib yıĝladı, tezrâĝ şifâ berişni tiläb, xudâgä yálvardı. Ämmä yänä ikki äy otdi, qış kirib yärimlädi, áyáqları, belidä heç qandäy ozĝariş yüz bermädi.

Göyâ tekis taxtâ kârâvât uning âyâqlâri, beli bolib ketgân edi. Qançâ tegmâsin, qattıg-qattıg çimçilâb körmâsin, âyâqlâridâ hâmb, belidâ hâmb cân yoq edi.

501 Polât kün otgân sâri Âydinning nigâhidâ sınıqlık küçâyib bârâyâtgânini körib, köprâq âldidâ otirâdigân boldi. Âydin buni oziçâ tuşundi vâ nihâyâti bir küpiyârildi:

502 –Polât âkâ, yârim yildân beri men bilân âvârâsiz Qançâ oyınlârdân, musâbaqalârdân qâlib ketdinqız. Men tuzâlmâydigângâ oxşâyman. Qoying endi. Meni deb hâyâtinqızni buzmân. Uylâning. Bâlâ-çaqa kiling.

503 –Âtinâyılârdâk gâpirâyâpsiz-â? –içini it timdâlâb ketgân bolsâ hâmb hâzil qıldı. Polât. – Uylânâmb, mâyli. Sizdaqa qız uçrâsin. Hâli uçrâgâni yoq.

504 Âydin cilmâydi. Taqdir uni şundây yigitgâ duç keltirgânidân, hâzir u ropârâsidâ ozining yirik mehrtolâ közlâri uni ungâ tikib otirgânidân xursând edi. Kâşkiydi turib ketsâ! Undân baxtli âdâmb bolmâsdi dünyâdâ. Dilidâ uning cāvâbidân mâmnun bolgân bolsâ hâmb e'tirâz bildirdi:

505 –Yaxşı qızlâr köp. Ketinqızdân yurgânlârning ozi sâmb mingtâ.

506 –Hâbâr kelib turâdimi?

507 –Hâr bir qadâmingiz hisâbdâ[104].

508 –Undâ uylânişim âniq ekân. Âyting âdâmlâringızgâ, ozlâri tâpib berişsin Faqat âti hâmb Âydin bolsin. Kelişdikmi?

509 –Kelişdik.

510 Âydin uning qollâri ni âvuçigâ âldi, ğadir-ğudur bârmâqlâri ni bittâ-bittâ silây başlâdi. Polât ânçâ otirdi âldidâ. Tungi dârilâr bilân şpiris kötârib hâmsirâ kirgândâginâ xayrlâşib ornidân turdi.

511 Yoq, ungâ Âydindân başqa heç kim kerâk emâs. U oz hâyâtini başqa qız bilân tâsâvvur qılâlmâydi. Âydin ungâ âçinâyâpti, hâzilning tâgi zil, u uning uylânişini âstâydil istâyâpti. Uni yaxşı körâdi. Yaxşı körmâsâ bundây demâsdi. Polât hâmb uni yaxşı körâdi. Âynıqsâ, fâceâdân song Âydingâ bâĝlâniş gâldi. Râhmdillikmi bu, mûhâbbâtmi, bilmâsdi. Buni fârqı hâmb yoq edi. U âlbättâ, kütâdi. Âydinning sâĝayib ketişigâ işânâdi. Nâhâtki şundây qız turib ketmâsâ? ! Âmmâ ertâsigâ kâsâlxânâgâ kelgânidâ prâfessârning ozi uni çaqırdi.

512 –Biz kânsilium qıldik, –dedi u otirişgâ tâklif qılâr ekân, –Âydingxângâ cāvâb bermâğçimiz. Bilgânimizni, imkâniyâtimizdâ bârini qıldik. Buyâğığâ biz âcizimiz. Yâşâydi, uzâq umr körâdi. Âmmâ yurmâydi. Âcâb emâs turib ketsâ. Hâzir bir nârsâ deyiş qıyin.

513 Bu gâplâri ni Polât butun vucudi muz bolib eşitdi. Ânçâ vaqt ikkâvlâri nimâ deyişlâri ni bilmây otirişdi. Âxırı Polât ozini tutib âlib sorâdi.

514 –Ozi bilâdimi?

515 –Hä. Bâyä äytdik. Lekin qaräb turışimizni, umidni uzmäslikni häm äytdik. Bâ'zân irädä, umid dâridärmândän küçli. Siz häm umidvâr boling, Polätcân!. . .

516 Polät uning songgi gäplärini eşitmäy, kâbinedän çıqdi. Nimä qılış keräk? Birinçi gäldä Äydinni körişi, uni yupätişi keräk!

517 U şu niyät bilän pälätägä ätilib kirdi.

518 –Eşitdingızmi? –uning ävzâyini körib sorädi Äydin.

519 –Ertägä älib ketişädi uygä. Biläsizmi, yaxşı boldi. Uyni cudä sağıngän edim... Utiring.

520 U yânidägi stulgä işârät qıldı. Polät otirgäç, cilmäydi.

521 –Keçä gäpimizgä fariştalär âmin degän ekän. Endi şundäy qılışingiz keräk Men sizdän râzimän Tagdir ekän, yolimiz bölindi. Ozingizgä qaräng endi. Men sizgä baxt keltirmädim. Endi buyâğığä baxtli boling... Sizgä tosiq bolişni istämäyman! [105]

522 –Nimälär deyäpsiz, Äydin! –Polät cahl bilän ornidän turib ketdi. –Tuzälib ketäsiz! Mengä sizdän başqa heç kim keräk emäs!

523 –Rähmät! Şu gäpingiz bilän men baxtlimän. Lekin buyâğığä endi meni, nâgirân âdämning gäpini eşiting. Meni qoying. Ozingizni uyläng! Şundäy qılmäsängiz, râzi bolmäyman. Endi keting. İltimäs İltimäs...

524 Äydin başını bir kötärib ârqağä taşlädi-dä, qolläri bilän yüzini berkitdi.

525 Polät bundäy bolişini kütmägän edi. Nimä qılışını bilmäy, beıxtiyâr eşik tāmāngä yurdi. Hâvligä çıqıb, ozi sezmägän hâldä közigä yâş âldi. Äydin bilän munäsäbätlärining bundäy tugâşını u xayâligä häm keltirmägän, vrâçlärning, äynıqsä sävlätli prâfessârning gäplärigä qattıq işāngän, uç-tört ây degändä Äydin mutlaqâ tuzälib ketädi deb oylägän edi. Beçârä qız! Prâfessârning gäpini qandäy eşitdi ekän? Tâğın häm fil ekän. Şunçä äzâb, täşviş, umrbâd şipgä qaräb yâtişdek keläcäk başidä tursä häm uni oyläyâpti.

526 Polät serdäraxıt, qârläri hâli erimägän âlä-bulä hâvlining çetidä turgän zax skameykagä bârib otirdi. U ozini yoqâtıb qoygän edi. Buyâğığä endi nimä qılış, qandäy yâşâş keräk? Bir nârsä hârhâlda ungä âniq edi. Nimä bolmäsin, yänä qandäy qutılmägän külfätlär başıgä tuşmäsin, u Äydingän vâz keçmäydi. Bu qarârgä u qaçân keldi? Fâceädän, Äydin käsâlxânägä tuşmäsidän âldinmi, yâ tuşgänidän keyin rähmi kelib mi? Bu sävâlgä cävâb yoq edi. Bilmäsdi bu qarârgä kelgänini. Keyin âhämiyâti yoq edi. Eng muhimi Äydinsiz hayâtnig ungä qızığı yoq, Äydin uni häydämädi, dârd uni häydäyâpti... Kim bilädi, bälki çâräsi bârdır? Ozgä şähärlärdä, ozgä mämläkätlärdä bundäy käsâlliklärgä şifâ bälki tâpişgändir?

527 Älisdän Qunduzxân körindi. Polätning bu yerdä otirişi endi befâyda edi.

528 Dârvâzägä yetäy degändä âldidän İsmät Häydärâv çıqdi.

529 Şu yerdäligingni bilib keläverdim!

530 Tinçlikmi? həyrân boldi Polät!

531 Tinçlik. Xocäyinni bir coygä älib bärrib kelämiz.

532 Men hämmi? –tuşunmädi uni Polät [106]

533 –Hä. İkkälämiz. Xocäyinnig cäni hämmämizgä qımmät.

534 Polät endi änglädi. Undän sogçi sifätidä häm fäydälänişmägçi. Yängi çıqqan bəylär bir tiyinni bekärgä sərff qılmäydi. Uning çempiänlik äbroydän bu işdä häm, sâqçilikdä häm fäydälänişmägçi. Zärdäsi tutib ketib qâlmâqçi boldi, ämmâ ozini bâsdi. Klubdä işläyâtğanigä ätiği ikki äy boldi.

535 İşläyâtğanini faqat hər on kündä äläyâtğan puldä sezdi. Dästläbki künläri hättâ uyälib häm yurdi. Ädäsining gäpini häyälidän kötärib taşläyâlmädi . Tekin pulning bäräkəsi bolmäydi degändi u. Zäränini Polät sezgäni yoq, fäydäsini bolsä hər küni, hər qadämüdä körrib turdi. Bâzärgä tuşgänidä ozini çeklägäni yoq, nimä közigä yaxşı körinsä, äldi. Bittä ozining uyigä emäs Äydinlärnikiğä häm älib bärrib, käsälxânägä qatnâvlärining keti uzilgäni yoq. Şuning uçun hâzirçä çidâş keräk. Bir kün keçgä xızmat emäs, pəşşä qoriş . On bittä yigit bilän İsmät Häydäräv başlıq, ikkitä trener şugullänädi. Ulärni Polät ilgäri, qandäydir musäbaqälärdä körgän ämmâ tanışliti yoq. Mäşgülatläri ulär älib bərişädi. Polät faqat küzätädi, lâzim tâpgänidäginä äräläşib, mäslähät berädi. Uning ämädi kelgänidänmi, yâ yigitläarning ozläri küçli bolgänläridänmi, ikki äy içidä tört märtä cäng boldi. Hämmäsüdä klub yigitläri ğälib çıqışdi. Ulär qatâri Polät häm mükäfât äldi.

536 –Yâqmädi-ä? –İsmät Häydäräv ilcäydi. –Nä ilâc? Yemâqning qusmâğı bär. Yaxşı äläyâpmiz. Äzginä xocäyinning könglini älsäk älibmiz-dä! Cähân çempiäni yuribdi ärqamdä, degän gäp keräk ekän bugün. Qızlärinikiğä ketayäptilär. Qudä çağırıq. Zor ziyâfät bolädi.

537 Polät yärim keçädä uygä qaytdi. Yänä İsmät Häydäräv älib kelib qoydi. Sâqçi sifätidä uning heçqandäy xızmatı bolmädi. Heçkim uni suriştirmädi. İçkäridän, xocäyinning qızı tuşgän häşämätli uydän turli ävqatläarning hidi kelib tursä häm heçkim ulärgä bir piyälä çây älib çıqqani yoq. Uçtä “täyâtä”ning şäfyäri, u, İsmät Häydäräv heç kimning esigä kelişgäni yoq .

538 Şundäy munäsäbät bolgänidän bir hisâbdä u quvândi. Tili qısıq bolmäydi, istägän päytdä tärtinmäsdän boşäb ketädi. Boşäb ketişigä esä uning işänçi kâmil edi. Bundäy dărâmädni körmägän bolsä häm, turmuşidä[107] mühtâclik sezmäsä häm dilining bir çetidä ozidän, qılâyâtğan işidän nârizä edi.

539 Eşikni qulfläb, hâvligä ogirilgändä, ädäsi bilän änäsining uyğâq otirişgänini kördi. Xayâli dârhâl Äydingä ketdi. U bilän bir nârsä bolgändek tuyuldi Ayvângä kötäрилиşi bilän sorädi:

540 –Tinçlikmi?

541 –Tinçlik xavâtir bolmä. Er-xâtin gäpläşib otiribmiz, –dedi ädäsi.

542 –Cudä qârnim aç, âyi! Nimängız bâr?

543 Polât tinçib içkârigä kirib ketdi. Ânäsi oçâq başigä bârib âvqat âlib kelgünçä yuvnib, uy kiyimlärini kiyib çıqdi.

544 Er-xâtin oğlınıg iştâhâ bilân âvqatlânişigä häväs, ğurur bilân qarâb otirişdi. Polât âpil-tâpil âvqatlânişib ozi qolini fâtiägä yâzdi. Ânäsi şâşib bir nârsälär şivirläşi bilân yüzigä târtıdı. Ornidân turmâqçı bolgânidä, ädäsi toxtâtdı.

545 –Polât... –u xâtinigä qarâb qoyib, başını egdi.

546 –Künduzi Râhbâr xân... Âydinıng ânäsi kelgân edi...

547 –Xoş? Polâtning yurägi ârqaşigä târtib boşâşdı.

548 –Âydin bilân fâtihäläringni bekâr qilib ketdi

549 –Negä? häyrân boldi Polât.

550 –Yâşirädigân coyi yoq, endi, oğlim, –sâlmâqlâb gâpirdi ädäsi. –Âydxân...Âydxânı uyğâ âlib kelişibdi. Beçârâ qız... körpâ-yâstıqqa bâğlânişib qâldi endi. Turmuş qurib, bâlâ-çaqa qılışı qıyın. Nâumid şäytân, oğlim. Âcâb emäs, bir künmäs-bir kün ornidân turib ketsä! . . .

Lekin bu kün qaçân kelädi, xudâgä âyân, bândäsi bilmäydi. Şulârni oylâb sening yolingni açib qoyışdı. Bu gâpdân. Âydinıng ozi hâm xabârdâr ekân. Kim bilsin, bälki ozi başlâgândır? . . .

551 Polât Âydinıng gâplärini eslädi. Älbättä, gâpni Âydinıng ozi başlâgân.

552 –Sizlär nimä dedinglär? –Polât âyisi, dädäşigä bir-bir qarâb çıqdi.

553 –Oğlim! . . Bu toğrı fikrgä qoşilmây ilâcimiz yoq. Râzimiz. Faqat iç-içimizdân açınıb, ezilib otiribmiz. Âydin yaxşı kelin, Râhbâr xân yaxşı qudâ bolardı. Lekin nimä derdik? Xudâ şifâsini bersin. Tuzâlib ketsä, Âydeindek qız uydâ otirib qâlmäydi. Baxtini tâpib ketädi. [108]

554 –Negä meni kütmädinglär? –sorädi zârdä bilân Polât ozini tutâlmây.

555 Âydin uzil-kesil gâp qilibdi, –şu pâytgäçä дәsturxânning bir çetini ğıcimlâb otirgân sânâbâr âpâ oğligä qarâb başını kôtardı. –Râzi bolmâsdân ilâcimiz yoq edi. Oğlim, ädäng äytgânläridek beçârägä xudâ umr bersin, şifâ tâpib ketsin. Ungä hâzir bundân başqa heç nârsä kerâkmäs, yurägigä hâm sığmâydi. Bizläring hâm umidlärimiz bâr. Bittäyu-bittä oğlimiz âilä qursä, toy qılsäk, nevärä körsäk, deymiz.

556 Yänä ädäsi gâpgä qoşildi.

557 –Hämmämiz oğlim, bu dünyädä mehmânımız. Körib turibsân, mening hâm âhvâlim köngldägidek emäs. Xudâ bilädi, peşânägä nimä yâzilgân. Közim açıqlıgıdä sendân tinçisäm, deymân. Lekin bilib qoy, âyinggä hâm mengä hâm râzilik beriş âsân bolgâni yoq.

558 Ällaqayerdä xorâz qıçqırdı. Ällâmähâl bolgân edi. Şuni bâhânâ qilib, Polât ornidân turdı. Xânäşigä kirib eçinmây ornigä çozildi. Ämmâ tâng âtgünçä miccä qâqqanı yoq.

559 Dimāğini tändirdän yāngi uzilgān nān hidi qitiğlāb. Ornidān turdi Uxlāmāy çıqqanini sezmadı, keçəsi bilān kökräğini bäsib turgān ağır xayallār, ātā –ānäsining gäpläri birdän qayāqqadir yoqāldi. Köz āldidā Āydin päydā boldi. U ānəsi yāpgān, buğı burālib, xamirturuş, aççıqpiyāz hidi ānqib turgān bir savat nān kōtārib uni āldidā turārdi. U beıxtiyār qolini uzātđi, eşik tāmān yurđi. Täsāvvuri tārqaldı. Āmmā bāribir u xursānd edi. Nān hidi niyāti, recālärini āydinläştirdi.

560 Nānuştā päyti ıssıq, piyāzlı nāndān uşātib āğzigā sālār ekān:

561 –Qaçān ulgürdingingiz? –sorādi ānäsigā mehr bilān bāqıb.

562 –Keçqurun āşirib qoyuvdim xamirini, –nāndek qızārgān yüzläri ārtib cilmāydi Sānābār āpā. –Xudā xāhlāsā kelin tuşirgānimdān keyin hār küni tāndir yāqamān .

563 Polātning bāyāgi täsāvvuri yānā köz āldidān otđi . Āydin bir savat nān bilān āyvāngā kōtāridi. Mānā, u savatni xāntaxtā burçāgigā qoyib, nānlārni ālāyāpti. Nān ıssıq, savatdān ālib qoygüniçā qollāri küyib ketāy deyāpti. Lekin kāsālligini unutālmāy läblärini tişlāb bittā-bittā ālāyāpti.

564 Polāt yārdām bermāqçı bolib qolini uzātđi. Qoli [109] yāngi külçā uşlāb turgān ānäsining qoligā tegdi. Täsāvvuri yānā tārqab ketđi. Āydin yoq edi. Dāsturxān ātrāfidā āyisi, ādāsi, ozi otirişārdi.

565 –Āyi! –Polāt yutindi, coyidā bir qozğālib āldi. –Ālbättā, kelin tuşirāsiz. Men uylānāmān. Faqat Āydingā uylānāmān. U tuzālib ketādi. Uni hāzirgi āhvālidā qāldirib, bāşqagā uylānālmāymān. Gāpim şu.

566 Ādāsi piyālāni kōtārgāniçā qātib qāldi. Sānābār āpā hām nimā deyişini bilmāy çāynālā bāşlādi. Polāt suv sepgāndek şāşib qollärini yüzigā surtdi-dā, ornidān turđi.

567 Kōçāgā çıqıb, āvvāl institutgā bārdi. Rektor ozidā ekān, kirdi.

568 –İnstitut qāşidā māydā bālālār uçun boks māktābi açsāk, nimā deysiz? –dedi dābdurrustdān.

569 –Cudā yaxşı bolādi! Qaçāndān?

570 –Bügündān .

571 Rektor Ornidān turib ungā qolini uzātđi.

572 Polāt kāfedrāgā kirib klubning telefonini terābāşlādi

573 – İsmāt Hāydārāvni mumkinmi? Ozingmisān? Sālām, āğayni. Hā Polātmān. Yoq, bārmāymān. Mutlaqā bārmāymān. Sāqçilik, muştlaşış qolindān kelmās ekān. Boksimgā qaytdim. Māktāb açāyāpmān institut qāşidā. Hāhlāsāng kel, iste’dādli boksçi eding. Māyli. ıxtiyār ozingdā. İstāgān päyting kel. Eşik açıq. Yoq. Qaytmāymān. Hāmmā nārsāni pul bilān olçāb bolmāydi. Xayr.

574 Trubkani qoyib, sekretar äyälgä murâcâat qıldı:

575 –Bir sââtgä eski TâşMîlgä bârîb kelâmân. Xopmi?

576 Äyâl başını qimirlätädi. Negä TâşMîlgä bârîşini u yaxşı bilärdi.

* * *

577 Dävân ârquali Färgânä vâdiysigä bârâyâtgänimdä älbättä Pungändä toxtäymän. Şu yerdä, Nämängän yoligä burılışdä cäcciginä çayxânä bâr. Birpäs äyâq-qollärimning çigälini yazıb, aççıq kök çay içib, däm älämän. Çayxânäçi men tenggi, ältmişlärgä bârgän dehqân ädäm. Sâbıq agranom . Çayxânä qarilikni tân älgänidän beri, toğrırâğı rähbärläri tân äldirişgändän beri qılâyâtgän ermägi . Çayxânäning ârqasi bağ. Äncir, şaftâli, nâk ekib qoyıbdı. Kim kirsä, şulärdän älbättä, äldigä qoyädi. [110] Râyhân, ätirgülläri hidi dimâgni qitiğläb turädi. Bu gäl häm ماشینäni körinädigän coygä qoyib, çay xânägä kirdim.

578 Boş taqsimça bilän çoynak kötärgän Äbidcân äkä açıq deräzä äldidä kättä yolgä tikilib turärdi. Beixtiyâr şu tāmāngä qarädim. Çayxânädän kättä yolgä tuşäverişdä qoliga termos kötärib älgän yigit uzun ätläs köyläk kiygän qızni tirsägidän uşläb bärärdi. Ulär âhistä-âhistä yurib, yāngi. “Moskviç” yānidä toxtäşdi. Yigit qızni qoyib yubärib, ماشینä eşigini açdı. Qız ârqa orındıqqa otirgäç, yigit eşikni âhistä yāpdi. Keyin ماشینäni äylänib otib, rulgä otirdi. Ulärni tānidim, ämmä körişişgä ulgürmädim. ماشینä yurib ketdi. Yigit Polät, qız Äydin edi. Birâz bolsä häm Äydin tuzälgänini, Polät uni Mäskvä, kiyevdägi tānıqlı cārrāhlärgä älib bārgänini, bir yıldän beri esä nāmāngänlik Mühiddin tābibgä qatnāşāyātgänini eşitgän edim. Ämmä Äydinni äyāqqa turgäni, yurädigän bolgäni mening uçun mo’cizä edi.

579 –Ulärni taniysizmi? –sorädim Äbidcân äkädän.

580 –İkkälâvi ikki farišta! –dedi u. –Biri Tāhir, biri Zührä biri Şirin, biri Färhād. . Färhād-Şirinlär çopçäk deyişädi. Yālgān ! Mānä, ulär çopçäk.

581 U qolini uzätib ماشینä ketgän tāmānni körsätädi, keyin şaqıllāb qaynāb turgän samovar yānigä bârîb, coy dāmlädi. Güldâr pātnisgä bittä yāpgän nān, bir baş uzum, bir sıqım qand sālîb äldimgä keldi.

582 –Ästāydil yığläsä soqır közdän hām yāş çıqar ekän, –Äbidcân äkä çay quyib uzätädi. – Polätcân faqat boksdä çempiān emäs, mehr-âqıbätdä hām çempiān ekän. Mühiddin tābib beçärä qızni äyāqqa turgazgäni mo’cizä toğri. Ämmä-lekin şu qızgä Polätcānning duç kelgäni İkkinçi mo’cizä. Uning ästāydil hārākäti, sādāqati bilän Äydin yurib ketdi. Hām mā nārsā pulgä çaqılädigän dāvrdä Polätcāndek yigitläring bārliğı yānä bir mo’cizä Tāşkəntdä māktab açıbdı. Hükumat quling orgülsin bir binā beribdi. Bu māktabni bitirgānlärdän çempiānlär çıqadimi, yoqmi, bilmädim . Çıqar. Ämmä yaxşı ädāmlär älbättä, çıqadi! Nīmā dedingiz?

583 Ungä qoşildim. Polätgä oxşägän sädâqatli, vâfâdâr yigitlär faqat qızlärning emäs, butun el, yurtning baxti. Ulär bâr, yâşäsä, ertägi küngä umid, işânç bilän qaräsä bolädi...[111]

IV. AKTARMA

SÜMBÜL

(Sürhan Hikâyeleri' nden)

Said Ahmet

Vahabcan Devan'a geldiğinde birkaç yere telefon açtı, ama kimseye ulaşamadı. Nihayet köy misafirhanesi aklına geldi ve orda kalmaya karar verdi. Misafirhane bekçisi ceketini yüzüne kapayarak uyuyordu. Rica etmesine rağmen homurdana homurdana kabul etti.

Vahabcan çalıştığı zamanlar böyle bahçe yoktu. Misafirhane de sonradan yapılmıştı. Bekçi onu tahta bir odaya getirerek ışığı yakınca birbirine bakakaldı.

— Seni bir yerden gözüm ısıyor kardeş. Nerde karşılaştık acaba?

— Ben sizi tanıyorum. Kasım amca değil miydi? Bundan yirmi yıl önce sizi apandis ameliyatı yapmıştım.

Kasım amcanın gözleri ışıldadı.

— Şuna baksana... Vay canına...

Kasım amca onun elindeki bavulu aldı ve nereye bırakacağını şaşırarak odayı bir kere dolaştı. Sonra masanın üzerine bırakarak ona baktı. Bavulu tekrar eline alarak konuşmaya başladı.

— İnsan yaşadıkça birbiriyle çok karşılaşıyormuş. Haliniz keyfiniz iyimi? Şuna bakar mısınız? Hemen şimdi...

Sözünü bitirir bitirmez yirmilik delikanlılar gibi hızla odadan çıktı. Çok geçmeden aşağıdan taktak ayak sesi duyuldu. Vahabcan pencereyi açtı. Sonbaharın son günleri olmasına rağmen ılık hava odaya yayıldı. Taşkent'ten çıktığında soğuk canını acıtmıştı, çoktan sararmış ağaçlar yapraklarını döküyordu.

Ağaçların arkasında yarım dilim karpuz gibi kıpkırmızı ay görünmeye başladı.

Vahabcan yaktığı sigaranın külünü dökmek için küllük arayarak etrafa bakmıştı ki dolabın üzerinde duran gri bir şeye gözleri takıldı. Elinde olmadan yakına gidip baktı. Bu sümbüldü. Eline aldı.

Sümbülü alarak lambanın altına getirdi. Elinde olmadan elleri titriyordu. O an Kasım amca tepside hurma, nar, elma getirdi. Vahabcan yol vermek için hareketlenmişti ki elinden sümbülü düşürdü. Yere düşen sümbül paramparça oldu. Yerdeki parçaları üzümlere toplarken bir taraftan Kasım amcaya mahcup bir şekilde bakıyordu.

—Önemli değil. Kıymetsiz bir şeydi. Siz hurmadan alın şimdi çay getireceğim.

Vahabcan sümbül kırıklarına bakarak düşünceye daldı. Bu sümbüllerin nereden geldiğini biliyordu. Sümbülsay'daki günlerini hatırladı.

Savaştan önce tıp eğitimini tamamladığında Sümbülsay'a gönderilmişti. Sümbülsay dağ eteğindeki bir kasaba idi. Yüksek tepeler, büyük çam ağaçlarla kaplanmış bayırlar, gözyaşı gibi duru çeşmeler, küçük yapraklı dev ağaçlar altında bir kasaba. Kasabanın tam ortasında ırmak kesip geçmiş. Irmağın karşısındaki tepeden bütün kasaba gözükürdü. Tepenin arkasında dik bir uçurum vardı. Bu uçurumdan sadece kuş sesleri ve rüzgâr esmesi duyulurdu. Kasabanın delikanlıları yazın sıcağında tepeyi aşarak uçurumun yanına geliyordu. Uçurumdan aşağıya akan şelale sesine kulak vererek saatlerce düşünceye dalıyordu.

Vahabcan'da Sümbülsay'da saatlerce kalırdı. Burada saat tıklamasına benzeyen damlayan su sesini dinleyerek, gönül kaptırdığı kızın gelmesini beklerdi. Kasabalıların adetleri kötüydü. Bir kızı bir erkekle görürse kavga çıkartırdı. Ona rağmen kız tepeleri aşarak kayaların arasından Sümbülsay'a gelirdi.

Gülsüm kasabanın okuyan kızlarından. Anne babasının karşı gelmesine bakmaksızın Semerkand'daki hemşirelik okulunu bitirmişti. Sağlık ocağında Vahabcan'la beraber çalışıyordu. O zamanlar kasaba kadınları erkek doktora muayene olmazdı. Vahabcan için Gülsüm çok zerurdu.

Vahabcan ile Gülsüm Sümbülsay'da çok bir araya gelirdi. Aşkla yanmış gönüllerini birbirine bakarak avuturlardı. Küçük kasaba olan Sümbülsay'da böyle bir sırrın uzun süre gizli kalması mümkün değildi. Kim olduğu bilinmeyen biri onların gizlice buluştuğunu görmüştü. Gene böyle bir buluşmada dört beş delikanlı onların yolunu kesmiş.

Kızı serbest bırakmış Vahabcan'ı kasabaya alıp götürmüştü. Yüzünü siyahla boyayarak, eşeğe ters oturarak bağlamış ve kasabadan çıkartmıştı. Çölde eli bağlı Vahabcan'ı bir çoban bulmuş elini çözmüştü. Ona acıyan çoban bir de atıyla Devan yoluna kadar bırakmıştı. Yaşlı çobanın sözleri hala kulağında çınlıyordu.

—Adetlerimiz oğlum... Başka kasabalara kız vermiyoruz. Kızımıza da böyle bakana acımiyoruz...

Vahabcan Devan'a sabaha karşı gelmişti. İnsanların gözlerinde korku ve heyecan vardı. Herkes dehşete kapılmıştı. Savaş başlamıştı. O da savaşa gitmeyi makul bildi. Hemen asker gönderilen komisyonun olduğu yere geldi. Ertesi gün savaşa gitti.

Kırk sene katliam olsa gene eceli gelen ölür. Vahabcan savaşta dört sene gezdi. Birçok yaralıyı savaş meydanından alıp çıkmış. Birçok bitap düşmüş savaş erlerine kan vermiş. Bedeninde delinmedik yer kalmamıştı.

Savaş bittikten sonra da doğup büyüdüğü Çinoz’a geldi. Dünya gezmiş birisi bir yerde durmaz dedikleri gibi o da Taşkent’e geldi. Üniversiteye girerek tıp eğitimine devam etti. O cephedeyken Sümbülsay’a bir iki kere mektup yazarak cevap bekledi. Ama Gülsüm’ün yerine imzasız cevaplar geldi.

“...Yüzü kara. Özlediysen gel...”

Ondan sonra bir daha mektup yazmadı. Gülsüm’ü de Sümbülsay’ı da unuttu.

Şu anda sümbül kırıklarını eline alarak bunları bir bir aklından geçirdi. Gönlü bir sevinçle bir üzüntüyle gidip geldi. Kasım amca omzunda sofraya elinde demlikle görüldüğünde böyle düşünüyordu.

—Abba! Doktor Bey, şuna baksanıza daha önce görüşmüştük. İyi misiniz? Hatırlıyor musunuz Sümbülsay’dan döndüğünüzde bizde kalmıştınız, askere de ben uğurlamıştım.

Kasım amca aslen Devan’lı idi. Sümbülsay’a ara sıra gelirdi. Bir gün hayvanlarına ot toplarken karnı ağrıyarak fenalaşmıştı. İki delikanlı onu zembille sağlık ocağına getirmişti. Vahabcan muayeneden sonra apandis olduğunu anlamıştı. Vahabcan hayatında bir kere bile ameliyat yapmamıştı. Ama hemen ameliyat yapmazsa öleceği kesindi. Vahabcan tevekkül ederek ameliyat yapmış ve Kasım amca sağ kalmıştı.

Kasabadan kovulunca bu adamın evinde bir gece kalmıştı. Şimdi gene karşılaşmıştı.

—Size ömrüm boyunca borçluyum. Eliniz hafifmiş. İyileştim ve savaşa bile gidip geldim. İki tane madalya aldım. Sormak ayıp olmazsa bizim tarafa sizi hangi rüzgâr uçurdu?

—Kızım burada. İki ay oldu tayini çıkalı. Duşanbe’den gelirken onu da ziyaret edim dedim.

—Öyle mi? Hadi çay için. Siz buradayken böyle hurmalar yoktu. Şimdi her taraf hurma, limon bahçeleriyle dolu. Daha Sümbülsay’a yolunuz düşmemiştir? Çok ilginç günlerdi. Sümbülsay’da çok değişti.

Telefon çaldı. Kasım amca ahizeyi kaldırarak “hayır” dedi. Yine ahizeyi yerine bıraktı.

Vahabcan biraz ekmekle bir iki kâse çay içti. Yerinden kalkarak dışarı baktı. Çam ağaçlarının kurumuş uç dalları balık iskeletine benziyordu. İrmaktan akan suyun şırıltısı duyuluyordu. Bir yerlerden böcek cırtlısı geliyordu. Gökte ise ışıklarını yakarak bir uçak geçiyordu ama onun sesi duyulmuyordu. Tam o sırada lambanın ışığı biraz azaldı sonra tamamen söndü

—Burada böyle. Jeneratör on ikiye kadar çalışıyor. İnşallah birkaç haftadan sonra hata bağlanacağız. Ondan sonra gece gündüz elektrik kesilmeyecek. Hat Nurek tarafından geliyor. Mum yakayım mı?

— Hayır. Zahmet etmeyin. Yatacağım. Yolculuk yormuş.

Kasım amca odadaki ranzaya yatak hazırladı. Sonra kibrit ışığıyla odadan çıkıp gitti. Vahabcan yatağına yattıktan sonra bir süre uyumadan düşünceye daldı. Buralarda geçirdiği günleri hatırladı. Gözüne Gülsüm görünür gibi oldu. Şimdi o gençliğinin bir parçası olarak kalmıştı hayatında. Vahabcan düşünürken uyuya kaldı.

Kızı, mektubunda Devan’ dan sonra nereye gönderecekleri belli değil demişti. Ertesi gün misafirhaneden İl sağlık bölümüne telefon açtı. Kızını sordu. Ona Zarafat’ın Sümbülsay kasabasına gönderildiğini söylediler. Hayret kendi çalıştığı sağlık ocağına şimdi kızı gitmişti. Çok beklemeden kızının yanına gitmeye karar verdi.

Kasım amca ile vedalaştıktan sonra yola çıktı. Kitap satıcısının arabası Sümbülsay’a gidiyormuş. Şoförden rica etti, o da kabul etti. Şimdi o bir zamanlar eşeğe ters bağlanarak kovulduğu yollardan geçiyordu. Yol boyunca şoförle kâh esprili kâh ciddi sohbet etti.

Sel basmış yerler, dağdan yuvarlanmış taşlar haricinde yollar eskiye göre daha iyi. Yer yer yeni kurulmuş imaretler vardı. Uzaklarda ise kasabayı içine almış eski dağlar gözüktüyordu. Araba eğri büğrü, yüksek alçak yollardan geçerek yüksekliğe doğru çıkmaya başladı.

Sümbülsay eskisi gibiydi. O yüksek kayalar, şarıldayarak akan gümüş renkli sular. Bayırlardan yükselen çam ağaçların uçlarında gözüken bulutlar yavaş yavaş hareket ediyor. Girişteki tepenin ardında Kızkorgan’ın başını bulutlar sarmış. Vahabcan tanıdık manzaraları seyrederken kendini gençliğinde zannetti. Birazdan Gülsüm kıvrık saçlarını oynatarak geliyormuş gibi hissetti.

Böyle hayallerle sağlık ocağına geldiğini fark etmedi. Kapı önünde bekleyerek çevreye bakındı. Yanından şişman bir kadın geçti. Binanın kapısında ayakkabısını yere vurarak tam girecekti, Vahabcan ona seslendi:

—Zarafat Vahabova’yı çağırabilir misiniz?

Kadının işi herhalde acele idi, sadece başını sallamakla yetindi. Çok geçmeden beyaz önlük giymiş Zarafat çıkageldi. Babasının gelmesini beklemediği için biraz şaşkın gözlerle baktı sonra birden onun bağrına atıldı. Baba kız böyle biraz hasret giderdikten sonra Zarafat babasını içeriye davet etti. Vahabcan yerinden kımıldamadan:

—Sen işine bak, kızım. Ben biraz Sümbülsay’ı gezeceğim ondan sonra gideceğim. Yol üzerine bir ziyaret edim dedim.

Kızı o kadar ısrar etmesine rağmen gezmeye gitti. Sümbülsay’ı gezmeyi yeğlemişti. O tarafa doğru yol aldı. Tepenin ortasından iki araba sığacak kadar yol yapmıştı. Yolun üzerinden yer yer nar dalları kesip geçmiş. Araba izlerinden aşağıya doğru su sızıyordu. Vahabcan Yukarıya doğru yürüdü. Tepeye çıktıktan sonra kasabaya bir kere daha baktı.

Kasabanın yarısına dağın gölgesi düşmüştü. Sanki kasabanın yarısı gece yarısı gündüzdü. Biraz soluklandı da sonra tepenin arka tarafına doğru yürüdü. Uçurumun kenarına geldi. Aşağıda ağaçlar gözüküyordu. Patikadan ağaçlara doğru yürümeye başladı. Bir kuş ürkerek uçtu. Çok geçmeden uçurumun dibine indi. Ağaçlar eskisinden daha çok büyümüş. Yerdeki otları kaldırarak mağaranın içine girdi. İçerisi sessizdi. Yukarılardan sızıp gelen ışık taş duvarları aydınlatıyordu. Yukarıdan sallanan otlardan su damlıyordu. Damlalar yere düştüğünde saz telleri gibi nazik sesler çıkartıyordu. Büyük kayaların üzerini örterek suya doğru uzanan otlar başını yıkamak isteyen kadınların saçlarına benziyordu.

Duvar taşları otlarla kaplanmış bu mağara kocaman bir kazana benziyordu. Her kök bağlamış ottan göze görünmeyen bir sürü su damlaları sırıyordu. Nefes almadan kulak veren birisi uzaklarda bir yerde yağmur yağıyormuş gibi ses işitir.

Vahabcan bir kayanın üzerine oturarak suyun sesine kulak verdi. O masallar âlemine girmiş gibi her sestem, her damlanın yere düşmesinden sonra bir mucize gerçekleşmesini beklerdi.

Gülsüm'ün sevgisini burada, şu mucizevî sesler arasında hissetmişti. Nerde o? Yaşıyor mu acaba? Yaşıyorsa eskisi gibi midir? Aradan yirmi altı yıl geçmişti. Gülsüm eskisi gibi, genç bir kız gibi gelirdi ona.

Kız ve erkeklerin karışık sesleri onu hayalden uyandırdı. Ağaçların dalları arasından yukarıya baktı. On civarı erkek ve kız bu tarafa doğru koşuyordu. Vahabcan eski oturduğu yere tekrar oturdu. Birisinin elinde fotoğraf makinesi, diğerinde küçük radyo olan çocuklar içeri girdi. Mağaranın içerisi gürültü koptu. Radyoda çalan müzik mağaranın doğal güzelliğini bozuyordu.

Vahabcan onların sevinçlerine engel olmamak için mağaradan dışarı çıktı. Yukarı doğru yürüyecekti ki bir esmer kız gelip onun elinden tuttu.

—Sümbülsay'a gelerek boş mu gidiyorsunuz? Alın şunu...

O Vahabcan'a ceylana benzer bir nesne verdi. Vahabcan ona teşekkür ederek tepeye doğru yöneldi. Onun bir elinde sümbül bir elinde de kızın verdiği şey vardı. Kırmamak için yavaşyavaş yukarıya çıktı.

Zarafat onu kapı önünde bekliyordu.

—Nerdediniz? Bayadır bekliyorum.

—Kızım, sana sümbül getirdim.

Zarafat buraya daha yeni geldiği için Sümbülsay'ı görmemişti. Hayretle babasının elindeki sümbülleri aldı.

—Saça benziyormuş. Gelin, biraz dinlenin.

Vahabcan yorulmuştı. Kızıyla beraber ırmağın karşı tarafına geçti. Tek kapılı bahçeye girdiler. Bir yaşlı kadın ocağın başında bir şeyler yapıyordu. Eve girdiler. Evin duvarları kitaplıkla kaplanmış ve raflarda her çeşit kitaplar vardı.

—Başhekimimizin evi. Çok iyi birisi. Bu odayı bana tahsis etti.

Sağlık ocağının önünde gördüğü kadın odaya girdi. Daha onun yüzünü görmemişti. Şimdi baktı. Bu oydu. Gülsüm... Birbirlerine baktığında gözlerini bir türlü alamadan bakıştılar. Sonra Gülsüm başka tarafa bakarak selam verdi ve odadan çıkıp gitti. Ondan sonra da bir daha gözükmedi. Vahabcan yola çıktığında, hatta Devan’a geldiğinde bile onun beyaz saçlarını, yüzündeki çizgileri, çenesindeki beni hayalinden çıkartamıyordu.

—Yaşlanmış. Çok yaşlanmış. Gözleri hala eskisi gibi.

Aradan on beş gün geçtikten sonra Vahabcan kızından mektup aldı.

“Baba, başhekimimiz o gün sizinle vedalaşamadığı için sizden af diliyor. O gün bir hastayı muayene etmek için dağa çıkmak zorunda kalmış. Kendisi çok iyi, mütevazı kadın. Başından çok musibetler geçmiş diyorlar. 1941 senesinde kocası vurulmuş. Hangi sebeptendir O, Gülsüm anneyi bıçaklamış. Çocuğu hiç olmamış. Özellikle, siz gelip gittikten sonra bana çok iyi davranmaya başladı. Karşıma geçip gözlerimin içine bakıyor. Dün gene aynı şekilde baktı sonra bağrına basarak ağladı...”

Vahabcan mektubu okuduktan sonra uzun bir of çekti. Boğazından çıkan sanki nefes değil ateşti...

DAĞ EFSANESİ

Araba çok iyi bir şey de, onunda kendine göre problemleri var. Araba alan kişilerin karıları espri mahiyetinde “Bu araba değil bana kuma” diyorlardı. Çünkü kocası işten gelince yemeğini bile yemeden arabanın altına giriyor ve yarı gece her tarafı yağ olmuş bir şekilde eve giriyor. Sabahleyin de aynı şekilde arabayla ilgilenmeye başlıyor.

Vahabcan da il su işlerinde teknisyen olarak çalışıyor. Onunda “Maskviç” marka arabası vardı. Kendisi kullanıyor. Eski araba kullanan birisi iyi şoför sayılır. Çabuk bozulduğu için o tarafını bu tarafını karıştırıyor ve sonunda her tarafını öğreniyor. Allah’ tan Vahabcan henüz evlenmemiş. Evlenmiş olsaydı karısı dayanmazdı, ya ben ya araba tercih et derdi. Boş kaldığı sürece arabasını kurcalıyor. Arabanın sesinden komşuları da isyan ettiriyordu. Onlarda bu Vahabcan evlenirse arabadan vazgeçer mi acaba. Ama Vahabcan’ ın daha evlenmeye niyeti yoktu. Kendisi bir kız bulmuyor akrabaların bulduğunu da beğenmiyor. Yaşlı annesi söylenmeye başlayınca da hemen konuyu değiştiriyor ve arabasının altına giriyor. Sonunda bıkmış komşuları annesine şikâyet etti.

—Oğlunuz arabayı gece garajda bıraksın, uyuyamıyoruz.

Su işleri müdürlüğünün de garajı yok. Ondan başkada işi gereği bütün köylere aniden gitmek zorunda kalıyor. Şoför tutacak ama böyle hurda arabayı kim kullanmak istesin. Bir iki tane bilmeden gelen şoför de iki gün dayanamayarak terk ediyor. Anlayacağınız bu iş Vahabcan’ dan başkası yapamaz.

İlkbaharda baraj taşmış su baskını olmuştu. Vahabcan barajın kapağını yapmak için bir haftadır uğraşıyordu. Şu ana kadar odun parçalarıyla idare ediyorlardı. Pamuk sulama mevsiminden önce bitirmeye çalışılıyordu. Müdür de bu işin bitmesi için ilgileniyordu. İki gün içerisinde çimento, buldozer, beton parçaları da bulunup getirildi. Yol idare müdürlüğü de yol için “geçilmez” diye işaret çıkartarak araba ve otobüslerin bir süreliğine başka bir yerden geçmesini sağladı.

Saç sakalı uzayan Vahabcan, projektörün yanında bekleyen elektrikçi çocuğa bağıırıyordu.

—Taş getiren arabaya ışık tut. Kabloyu çek su değmesin.

Kendisi de taş arabaya kol hareketiyle yol gösteriyordu. İş kızışmıştı. Yaz geceleri böyle işler çok olurdu. Özellikle bu tarafın geceleri mükemmeldi. İrmaktan akan suyun sesi duyuluyordu. Dağ arkasından gökyüzüne süt serpiyormuş gibi gözüküyor sonra gökyüzüne yükseliyor. Tatlı tatlı rüzgâr esiyordu. Güneşin kızdırdığı taşları soğutuyordu. Cıvcivleri hala uçmamış ördeklerin ninniye benzer seslerini uzaklardan getiriyordu. Irmağın dalgasız suyu ay

ışığından cam gibi parlıyordu. Barajı yapan işçilerin sesleri uzaklardan duyuluyordu. Özellikle birisi bağıra bağıra şarkı söylüyordu. Gece uzaklardan gelen şarkı sesi farklı oluyormuş. İnsanın içini titretiyor. Bu çocuk şarkı söylemekte oldukça yetenekliymiş. Sesi de gür çıkıyor. Şarkı sözlerini de belirgin bir şekilde çıkartıyordu. Diğer işçiler şarkı bittiğinde “Devam et” diyordu. Çocukta onları kırmıyor şarkı biter bitmez yenisine başlıyordu.

“Taşa yağmur etki eder mi?

Çok yağsa bile”

—Arkadaş, bu Nevayi’den mi?

—Hayır Meşreb’dan.

Gülüştüler...

Böylece şarkı eşliğinde zevkle iş devam ediyor. Vahabcan etrafta koşuşturuyordu. Ateş yakıp çay demleyen yaşlı adamın yanına gidiyordu, uzaktaki araba lambasını görerek durdu. Araba “geçilmez” levhasının yanından geçerek bu tarafa geliyordu. Vahabcan üstlerinden birisinin geldiğini zannetti. Biraz dikkatli bakınca üzerindeki sarı ışığı gördü. Nasıl olur da bir taksi bu tarafa geçebilir diye içinden geçirdi. Elini kaldırarak durdurdu.

—Mümkün değil. Levhayı görmediniz mi?

Şoför özür dilermiş gibi elini göğsüne koydu.

—Göktaşa gidecekseniz Honimabod tarafından dolaşmanız lazım.

Honimabod tarafından dolaşmak için fazladan on dokuz kilometre yol kat etmek lazım. Her yolcu içinde taksiyle gitmek fazladan masraf olur.

Şoför arabadan inerek etrafa göz attı. Geçmenin mümkün olmadığını anlayınca arabanın arka kapısına açarak seslendi:

—İmkânsız, ablacığım. Bu tarafa çok bir şey kalmadı. Yürürseniz yirmi dakikaya gidersiniz. Honimabod’ tan giderseniz pahalıya mal olur. Olur dersanız de siz bilirsiniz benim için fark etmez.

Arabadan bavuluyla bir kadın indi. Vahabcan karanlıkta onun yüzünü göremedi. Kadın şoförle biraz ayakta konuştu. Sonra arabanın yanından ayrıldı. Vahabcan’ın yanına gelerek Göktaşa ne taraftan gidileceğini sordu. Hayret, sesi tanıdık geliyordu. Bir yerlerden hatırlıyordu bu sesi. O anda taş döken araba bu tarafa dönmüştü. Arabanın ışığı kadının yüzüne düşüverdi.

Saçları başının üzerine toplanmış, dudaklarına az bir kırmızı sürülmüş, yirmi yirmi iki yaşlarında bir kız. Vahabcan onu tanıdı. Bu kızı sadece bir kere görmüştü. Onunla yan yana oturarak çay içmişti. Hatta onun bardağına çayı o koymuştu. Ama Vahabcan onun koyduğu çayı zar zor içmişti. Çünkü onun diğer elinde insan kafatası vardı. Vahabcan geçen sene

ağustos ayında üniversiteye sınavına girmek için Taşkent'e gitmişti. Sınav yapacak öğretmen hastalanmış ve hocanın evine gitmesi söylenmişti. O Çılanzar'daki büyük caddede bir evin ikinci katında yaşıyormuş. Girip konuştu ve nelerin çıkacağını öğrendi. Öğretmende ona sınava girmesini tavsiye etmişti. O dışarıya çıktığında arabasının bir tekerleğinin yeli bitmiş şekilde buldu. Sokakta seksek oynayan kızlar ona bakıyordu. Onlardan birisi gelerek seslendi:

—Akbar sibopunuzu söküp götürdü.

—Kim Akbar?

—Şuradaki evde yaşıyor. Şimdi evine kaçtı. İnobat ablanın kardeşi.

Vahabcan'ın canı çok sıkılmıştı. Bu nasıl terbiyesizlik. Yedek tekerlek bile yok. Kızın gösterdiği evin ziline bastı. Kimse cevap vermedi. Tekrar basmıştı ki bir kadının sesi duyuldu: “Akbar kapıya bak birisi geldi”. Kapı gene açılmadı. Birazdan terlik sesi duyuldu ve kapı açıldı. Vahabcan'ın karşısına elinde insan kafatası tutan bir kız çıktı. Kalbi azgına gelecekti. Kız “kim lazım” dermişçesine kaşlarını çatarak dikiliyordu.

—Akbar lazımdı.

Kız dalga geçiyormuş gibi arkasına dönerek bağırdı.

—Akbar, arkadaşın geldi bu tarafa çık.

İçeriden altı yaşlarında şortlu bir çocuk burnunu çekerek çıktı. Vahabcan'ı görünce içeriye kaçtı. Kız hiçbir şey anlamamıştı. Vahabcan durumu anlattı. Kız utanarak ondan özür diledi.

—Şimdi o şeyi alıp çıkacağım.

diyerek arkasına döndü. Sonra durdu ve elindeki kafatası Vahabcan'ın eline tutuşturdu.

—Şimdi getireceğim.

Akbar banyoyu içeriden kilitlemişti. Kız yalvarıyordu. Sonunda Akbar kapıyı açtı. Baksa banyonun küvetini doldurarak bir sürü yerinden yamalmış araba lastiğiyle uğraşıyordu.

—Bu lanet şey yüzmek için mi gerekiyordu? Öğreniyormuş. Bana ver sana kim başkalarının eşyalarını almayı öğretti?

—Mağazada satılmıyor ki, yoksa alırmıydım.

Dedi, burnunu çekerek. Sonra lastiğin ucundaki sibopu çıkarıp verdi. Vahabcan kıza teşekkür ederek dışarıya çıktı. Ceketini çıkartarak krikoyla arabayı kaldırdı. Tekerleği çıkartarak tekrardan yel vermeye başladı. İşini bitirdiğinde kan ter içinde kaldı. Elbisesini giyerken onu balkondan izleyen kız:

—İçeriye girip yıkanın, dedi.

Vahabcan hiçbir şey demeden içeriye girdi. Kız onu elinde sabun omzunda havluyla karşıladı. Yüzünü sabunlarken, yüzünü silerken kafasını bir düşünce kemiriyordu: “Ne kadar güzel kız ama elindeki insan kafatası da neyin nesiydi. ”

—Çay demlemiştim. Karnınızda acıkmıştır.

Vahabcan teşekkür etse de kız bırakmadı. Çay doldurarak uzattı. İçse mi içmese mi bilmiyordu. İçti ama o kafatasını gene hatırladı. Sonrada kıza teşekkür ederek ayrıldı. Akbar’a da sibop getireceğine söz verdi.

Ondan sonra kızı hiç görmemişti. Akbar’a söz verdiği şeyi götürdüğünde kız yoktu. Aradan bir yıl geçmişti. Kızı ne zaman hatırladığında güzel yüzü, gözleri, güzel boyu aklına gelirdi. Ama hemen bu güzelliğin yerini o kafatası alırdı. Onun için Vahabcan onu hatırlamamaya çalışıyordu.

İşte bugün bu dağda ikisi gene karşılaşmıştı. Kız onu tanımadı. Çünkü Vahabcan’ın saçı sakalı birbirine karışmış elbiseleri de çamur içinde kalmıştı. Vahabcan biraz süzdükten sonra konuşmaya başladı.

—Demek kasabaya gidiyorsunuz. Akrabalarınız falan mı var?

—Hayır, İş için o tarafa tayinim çıktı. Sağlık ocağına...

Kızın sesi o kadar güzeldi ki Vahabcan iliklerine kadar titredi. Demek bu kız kasabaya doktor olarak geliyor. Tıbbı bitirmiş. İnsan kafatasını da onun için taşıyormuş.

—Beni tanıdınız mı? Dedi Vahabcan.

—Hayır, dedi kız omzunu silkerek.

—Evinize gelmiştim. Akbar’ın peşinden. Banyoya girmiştim...

—Aaa... O siz miydiniz? Şuna bakar mısınız? Evimize tekrar gelmişsiniz. Ben yokmuşum.

Buldozerci Vahabcan’ı çağırdı. O kıza “Şimdi geleceğim. ” diyerek koştu. Aradan bir süre geçmişti. İşleri başka bir işçiye devrederek kızın yanına döndü.

—Hadi beraber gidelim. Sizi Göktaş’a ben götüreceğim.

Kız cevap vermeden Moskviç’in kapısını açtı. Yola koyuldular. Sanki ay da arabayla beraber gidiyordu. Gölge gibi gözüken dağlar çok mükemmel gözüküyordu.

Vahabcan arabayı kullanırken düşünceye daldı. “Şu kızla evlensem. Benimle evlenir mi acaba? Sevdiği birisi vardır belki. ”

Araba bir iki ses çıkartarak durdu. Vahabcan şaşırarak arabadan indi ve kaputu açarak baktı. Ventilator lastiği kopmuştu. Yedeği de yoktu. Şimdi ne olacak. Burada gecelemeden başka çare yoktu. İkisi de arabadan inerek bir taşın üzerine oturdu.

— İlginç... Dedi Vahabcan içini çekerek. Kız bir şey demedi. O koca sıradağlara, gökyüzünde parlayan aya bakıyordu.

—Biliyor musunuz, Ben hiç dağa çıkmamıştım. Şuna baksanıza gündüz yokmuş gibi birde gece.

Kızın sesinden üşüdüğü belli oluyordu. Vahabcan arabadan ön koltuğu söküp çıkarttı.

—Siz içeriye girip biraz uyuyun.

Kız önce razı olmadı. Sonra soğukta titreyerek içeriye girdi. Vahabcan radyoyu kapattı. Dağ başında hurda bir arabanın içerisinde dünya güzeli bir kız uyuyordu. Vahabcan onun etrafında dönüyordu.

ÇADIR HAYAL

Askad Muhtar

Buradan her zaman toprak dökülüyor. Bu dökülmeler sanki on beş yirmi sene önceden geliyormuş gibi boğuk ve ninni gibi duyuluyordu. Tepe oyularak bir tünel oluşmuş. İçerisi kap karanlık ve sadece iki tane lambayla aydınlatılmaya çalışılıyor. Burada iş kar, sel, soğuk sıcak demeden tüm hızıyla devam ediyor. Tünelin içinden toprak dökülen yere kadar patika yol yapılmış. Buradan tepenin yaban otlarla dolu üstü çok rahat gözükiyordu.

Çalışanlardan bir tanesi tünelin en iç kısmında toprağı kazıyordu. O orta boylu, esmer, güçlü birisiydi. Kazmayı her vurduğunda yarım zembil toprak dökülüyordu. İçerisi karanlık olmasına rağmen siyah gözleri parlayarak gözükiyordu. İkincisi kürekle zembile toprak koyuyordu. Aydınlık arkadan vurduğu için gövdeleri çadırhayalın kukla gölgelerini andırıyordu. Yanına gelen onların gözlerinden ne kadar ihlâsla çalıştığını anlardı.

Onlar toplam yedi kişiydiler. İki tanesi yani üçüncü ve dördüncü zembil taşıyordu. Kardeş olsa gerek birbirlerine çok benziyordu. Yüzleri, cüsseleri de tıpkı burnundan düşmüş gibi. Birbirleriyle göz işaretleriyle anlaşıyordu. Göz karacığı oynadı mı “kaldır”, kaşlarını oynattı mı “dök” anlamına geliyordu. Toprak dökülen yere gidip gelerek patika yolu da onlar yapmıştı.

Beşincisi biraz aydınlıkta girişte eski bir masanın yanında... Biz en iyisi buna altıncı diyelim. Çünkü o...

Beşincisi de çeperle tünelin açılmış kısmıyla uğraşıyordu. Biraz yaşlı olsa bile güçlüydü. Çeper boyuna yakışıyordu.

Şimdi altıncısına gelem. Dediğimiz gibi eski masanın (Masanın üstünde eski bir telefon da var) yanında tahta gibi duruyor. Gözü nasıl olduğu anlaşılmıyor çünkü gözlük takmış. Yüzünde sadece gözlük gözükiyordu. Diğerlerinden farklı tarafı sadece bu değil. Diğer farkı da dediğimiz gibi sanki masaya bağlanmış gibi orda kımıldamadan duruyor olması. Bir zamanlar gençliğinde bu tünelin içini resimlerle bezemişti.

Yedinci adam elinde çeperle biraz geç geldi. Tepenin arkasın dolanarak yuvarlanıp aşağıya düşmüş gibi aniden ortaya çıktı.

—Burayı mı kazmamış gerekiyormuş? Diye sordu gelir gelmez. —Niye kazmamız gerekiyormuş?

—Vali Törayeviç söyledi.

—Ha öyle mi? Diyerek işe koyuldu. Şimdi ona burayı kazması gerektiği, niye burayı kazması gerektiği ayandı. Güneşten yanmış yüzü terlemeye başladı. Ama onun kafasında gene sorular doğdu. Başkalarından farkı da buydu?

—O adam niye çalışmıyor? diye sordu masanın yanında duran altıncıyı işaret ederek. Onun böyle çok soru sormasına hayret eden beşinci kafasını kaldırmadan cevap verdi:

—Tavanın üzerindeki yazıyı okumadın mı?

—Okumam mı gerekiyordu? Diye tekrar sordu.

—Gene soru soruyor. Bu kadar çok soruyu nerden buluyorsun? Sonra yazıyı okudu “Fazladan işleri zamanından önce bitiriyoruz. ”

Onun sesini duyan herkes işini bırakarak tavana baktı.

—Şimdi anladınız mı? Diye seslendi yedinciye. Sonra altıncıyı işaret ederek: “O bunları kayadan yapıyor. ”

Altıncıdan beşinci daha çok şey biliyor hatta yazıyı bile okumuştı ama mütevazıydı. Okuyan adam mütevazı olması lazım. Büyük küçük insanlar var. Mütevazı insan kendi düşüncelerini hemen söylememesi lazım. Yedinci de fazla soru sormamak gerekir diye düşündü. Böylece konuşmada burada sona erdi. Artık çalışmak için de ortam hazırды.

Sadece toprak akışı sesleri duyuluyordu. Telefonlu masanın yanında duran altıncı adamın aklına “zahmet vezin” isimli tanıtık söz birikimi geldi ve yüzü ışıldadı.

Böyle sessizlikte gayri tabi bir şıkırtı sesi duyuldu. Soru sormak ne kadar zor bir şey olsa da yedinci dayanamadı.

—Çok içeriye dalmadınız değil mi? Tepemiz delinip altında kalmayalım.

—Delinmez, delinmez. Dedi üçüncüyle dördüncü beraber boş zembili yere bırakarak.

—Ha öyle olsun... Diye rahatlamış bir şekilde toprak koymaya başladı. Şimdi delinmeyeceğinden emindi. Alnındaki teri sildi.

Ama biraz aradan sonra aynı ses yine duyuldu. İş kızıştığı için kimse dikkat etmedi. Az geçmeden iki tane taş top diye ses çıkartarak düştü. Sesin geldiği tarafa bakmışlardı ki yukarısı delinerek toprak düştü. Toz dumandan dışarısı gözükmedi ve başka da sesler gelmeye başladı. Birbirlerinden medet umar gibi ortada yuvarlak bir halka oluşturdular. Böylece biraz bekledi. Ne bir ses ne de bir şey görünüyordu. Öbür âleme mi gitmişlerdi acaba.

Aradan belli bir süre geçtikten sonra tozlar yatıştı. Tahta masanın yanındaki lambaların ışıkları görünmeye başladı. İşçiler birbirlerinin yüzlerini fark ediyordu artık. Herkesin yaşıyor olması onları sevindirdi. Etrafa baktığında sadece siyah duvarlar gözüküyordu. Duvarları iterek açmayı denediler. Tünelin girişi de toprakla kapanmıştı. Diri diri buraya gömülmüşlerdi.

—E... Şimdi ne yapacağız? Diye soru sordu yedinci.

Bu karanlık ve sessiz tünelin içindeki ilk sestir. O da soruydu. Bu durumda bile soru soruyordu. Yedinci kendisi fikir üretemiyordu ama soru üretebiliyordu.

Ama bu ilk ses herkesi kendine getirdi. Hareket etmeye başladı. Kimi üstünün tosunu silkeledi, kimi zembilin üzerine oturdu, kimi de ağzındaki çamuru tükürüyordu.

—Ne yapabiliriz ki. Herkes işi boşuna yapmıyor. Her türlü hava şartlarında...

—Hangi tarafı kazıyorduk ki? Diye sordu ikinci.

—Bu tarafı... Beşinci arka duvar tarafına yürüyerek —Bu tarafta açıktı. Burası da masanın olduğu taraf. Demek ki...

Altıncı masanın yanında işe koyulmuştu bile. Masanın üzerini eski bir bezle siliyordu. Tüneli aydınlatan lamba da ilerideydi. Altıncının yüzü lambanın ışığıyla parlıyordu. Taşlarla yazdığı yazıyı da tekrar yazması gerekecekti. Masa çekmecesinden aletlerini alarak tekrar işe koyuldu.

—Toprak taşıdığımız yolda kapanmış... Diye konuşmaya başladı üçüncüyle dördüncü. Ama altıncı onların sesini duymuyordu. Durumu çözmeye çalışıyordu. Onun bir şeyler yapmaya çalıştığını anlayan dört ve beşinci de saygıdan sustu. Ama yedincinin soruları bitmiyordu ki. O soru sordu mu kime soruyor, cevap verilecek mi fark etmiyor. Sadece içinden ne gelirse söylüyor. Gene dayanamayarak sorusunu sordu.

—Önce bu tünelden nasıl çıkacağımızı düşünelim mi?

—Onu da düşünenler var kardeş, dedi eline çeperi alan beşinci. Şimdi ona da iş çoğalmıştı. Yerdeki toprakları alması lazımdı. Devam etti: —Yukarıda senden büyükler var, düşünürler.

—Yapmayın... Biz küçük adam mıyız?

Herkes işine koyulmuştu ki masanın üzerindeki telefonun sesi tünelin içinde yankılandı. Yakınında duran altıncı telefonu kaldırdı.

—Durumlar nasıl?

—Çok ta kötü değil.

Ahizeden gelen ses şüphesiz Vali Törayeviç'in sesiydi. Herkes nefesini kesti. Telefonun kabloları zarar görmüş olmalı sesleri çok iyi duyamıyordu. Ama altıncı ne demek istediğini anlamıştı. Herkese duyurdu:

—Vali Törayeviç bütün kara gözlere benim namımdan selam söyle dedi.

—Dedim ya bizi düşünenler var diye.

—Evet, düşünüyorlar. Diye devam etti altıncı. —Tüneldekileri kurtarmayı düşündük dedi ama biz yukarıdan gelirsek bütün tepe üzerinize çöker. Şimdi emir şöyle: Kendiniz duruma bakarak dikkatli hareket edin.

Emri aldıktan sonra herkes derin bir nefes aldı. Sanki karanlık tünelin içinden bir mucizeyle kurtularak aydınlığa çıkmış gibi oldular. Vali Törayeviç zeki birisi, bulduğu şeye bakın “kara gözler”. Muamele diye buna denir. Kimseyi birbirinden üstün tutmuyor. Herkesin hoşuna gitmişti “kara gözler”.

—Çok iyi laf yapıyor.

—Öyle. Mesela senin ismini söylemiş olsaydı “Neden benim ismimi söyledi? ” diye her tarafı soruyla doldururdun. Öyle değil mi?

—Öyle.

Yedinci “öyle” dedi ama gene kafasında bir sürü soru vardı. Yerinden kalkarak.

—Biraderler, Bu kendiniz hareket edin demek nasıl oluyor?

—Telefon açıp sorarız.

—Telefon açabilir miyiz ki? Telefon sadece tek taraflı.

—Nasıl tek taraflı? Diye sordu yedinci.

—O taraftan telefon açılabilir ama bu taraftan açılmaz, anladın mı?

Sanki her şeyi hemen bilmesi şart. Birinci ona izah etme mecburiyetinde kaldı.

—Bana bak! Telefon iki taraflı olursa düzen olur mu? Sen telefon açmak istesen ben telefon açmak istesem. Sana bana benzeyen kaç kişi var. Sonra Vali Törayeviç...

—Peki, şimdi ne yapacağız? Bu soru aslında herkesin kafasını kurcalıyordu. Bu çok soru soran adam herkesin aklını okumuştı sanki. İlk defa bu kadar karamsarlığa düşmüştü. Bu kadar düşünmektense bir taraftan kazmaya başlamak daha iyiydi. Kazmaya devam ederse bir yerlerden mutlaka çıkardı.

—Biz yeni emir aldık. Eskisi artık geçerli değil. Yeni emir şöyle, nasıl hareket edeceğimize kendimiz karar vereceğiz. Dedi altıncı kâğıdına bakarak. —Bu eskisinden de zor bir iş. Ama böyle olması şart. Çünkü gitgide işler zorlaşmazsa ilerleme olmaz.

—Bir taraftan kazarak delmek lazım. Hava girsin, yol açılsın.

—Öyle emir olmaz...

—Hangi taraftan kazmaya başlayacağız?

—Doğru tarafı kazmayı kim gösterecek?

—Aramızdan bir patron seçelim. O ne derse olur.

—Yok ya... Dedi birinci. —Yukarıda patronumuz varken bir tane daha seçmek onu takmazlık olur.

—Küçük patron. Küçük patron seçelim şimdilik idare eder.

—Kimi?

—Mesela seni. Dedi kardeşler.

—Beni? . . Seni kim seçti deseler? Hayır, okumuş birisi olsun. Hem bana telefonda yukarıdan söylensin... Diyerek tek taraflı telefona baktı.

—Yok, biraderler, dedi ikinci. —Seçmenin ne gereği var. Herkes kendine patron seçse. Emri herkes dikkatle dinledi. Dikkatli bir şekilde demişti. Bu söz zekice söylenmiş. Ama herkes kendi başına hareket etse bununda dezavantajları var.

—Çok zor bir şeymiş. Dedi beşinci çeperinin üzerinde oturmuş bir şekilde. Sonra bohçasından ekmek, yiyecek bir şeyler çıkartarak bezini yere serdi. Bunu görünce diğerleri de acıktığını hissetti. Biri belinden, biri torbasından bir şeyler çıkartarak ortaya döktü. Tartışarak yorulduğunu şimdi anladılar. Gerçektende zor bir konuymuş. O kadar tünel kazarak, o kadar toprak taşıyarak bu kadar yorulmamışlardı.

Yemek yedikten sonra doğal olarak vücudunda bir rahatlama hissettiler. Uyku basmasına rağmen kafası sürekli meşgul olduğu için uyuyamıyordu. Yiyecek kokusu tünelin her tarafını sardı. Kokuyu alan bir keme koşarak geçti.

—Yuh... Lanet olsun, dedi iştahı kaçan yedinci. Artık onun sorusu da kalmamıştı. Arka arkaya gelen sorular onu yenmiş, hiç hali kalmamıştı. O bile şimdi diğerleri gibi bitkin bir şekilde oturuyordu. Herkesin başına gelecek olan onunda başına gelecekti.

—Bekle, bekle... Dedi ikinci üçüncü ve dördüncü kardeşlerin yere serdiği kâğıdı çekerek. Kâğıdın üzerindeki çay kâseleri ve başka yiyecekler yere dağıldı. Kardeşler ağzı açılmış bir şekilde donakaldı. İkincinin elindeki kâğıda bakıyordu. Kâğıt parçalanmış bir köşesi tamamen yırtılmıştı.

—Bana bakın! İşte bu...

Herkes ona bakıyordu. İkinci elindeki buruşmuş kâğıttan kocaman harfleri okumaya çalışıyordu.

—İns... İns...

—İns cins? Allah korusun!

—Sakin ol. Sevinmen gerekir. “İns... Instr... Bu tarafı biraz yırtılmış. İnstruksiya...”

—Ne? Dedi abi kardeş beraber.

Herkes önündeki yiyecekleri unutmuştu.

—İnstruksiya?

—Evet. İşte, İnkstruksiya bulundu biraderler. Etrafindaki yorgun gözlere bakarak konuşuyordu. Hazine bulmuş gibi sevinçliydi. —Medeni cemiyette yaşıyoruz, azizler. Her hangi vaziyette de çaresiz kalmıyoruz.

(İnkstruksiya: Bir şeyin kullanma kılavuzu demek) . Yorulmuş vücutlarına birden hareket geldi. Çoktandır gözü uyku görmeyen bu adamlar artık ayaklarını rahat bir şekilde uzatabilirdi. Çok geçmeden uyuya kaldılar. Bir yerlerden keme sesleri geliyordu. Ama kimin umurunda...

Ertesi gün kalktıktan sonra bir şeyler atıştırdılar. İkinci İnkstruksiya'yı okumaya başladı. Herkes pür dikkat dinliyordu.

—İnkstruksiya. Birinci madde: 5° den soğuk olmayan yerlerde saklayın.

—Evet soğuk...

—İkinci madde: Bu yırtılmış... Dördüncü madde: Oynadıktan sonra eller yıkanması şart.

—Elbette yıkayacağız.

—Bekleyin, dedi kardeşlerden bir tanesi.

—Bekleyin, küçük oğluma bebek yapması için oyun hamuru almıştı. Bu onun kâğıdı. Gelirken ekmek sararak getirmiştim.

Herkesin yüzündeki mutluluk uçuverdi. Boşuna sevinmişlerdi. “Aldatılmak kötü bir şey” diye şarkıcı boşa söylememiş. Bir gün önceki sükûnet gene kaplamıştı. Yedinci bile sormaya soru bulamıyordu. İkinci “İnkstruksiya'yı” yere fırlattı. Beşinci onu yerden aldı ve katlayarak cebine koydu. Ne de olsa İnkstruksiya idi. Saygı göstermek lazım.

Sessizlik başlamıştı. Çıplak zeminde hepsi oturuverdi. Bir yerlerden keme sesi geliyordu. Arada bir telefona bakıyordu. Belki yukarıdan iyi haber gelir diye boş ümit vardı. Sessizlik sabrını tüketiyordu. Burada ölse bile birileri bir şeyler yapmasını söylese. Böyle düşünenler bile vardı. Birden bir ses sükûneti bozdu.

—Şuna bakar mısınız?

Birden herkes irkildi. Bağırان kardeşlerden birisi yani üçüncüydü. Onun böyle gür sesi olduğunu ilk defa şimdi duyuyordu. Herkes gösterilen tarafa bakıyordu. Bir delikten ışık süzülüyordu.

—Aydınlık, aydınlık! Diye bağırdılar.

—Keme delmiş. Keme...

Beşinci bu içeriye giren ışığa vurulmuş gibi duvara yaklaştı. Biraz düşündükten sonra bir tekme attı. İki zembil toprak oyularak yere düştü. Bir insan sıgacak kadar delik açıldı. Tünelin içine güneş doğuyormuş gibi oldu. Herkes deliğe doğru koştu. Birinci kafasını dışarıya çıkartırken:

—Kime yol gösterdi dersek, patron bizi yanlış anlamasın!. .

MUCİZE
(HİKÂYE)

Almas Umarbekov

Boks ta dünya şampiyonu Polat sıradaki müsabakadan da her zamanki gibi sevinçli döndü. Evine kadar eşlik eden iki araba dolusu hayranları ısrar etmesine rağmen içeriye girmedi.

—Yok kalsın. Düğünde geliriz. Diye birisi espri yaptı.

Polat onların arkasından caddeye çıkana kadar baktı, sonra zile bastı. Zil sesini duyunca kapının önüne koşarak gelen küçük köpekler bu gün gelmedi. Polat bir iki kere seslendi.

—Barlas, Barlas!

Köpek ses çıkartmadı. Polat şaşırarak kapının altından baktı. Kapının açık olduğunu fark etti. İçeriye girdiğinde köpeklerin telden yapılmış kümeslerinde kapalı olduğunu gördü. Kulaklarını kaldırarak ona bakıyordu. Merdivenlerden babasının asasıyla indiğini gördü. “Köpeği neden kapatmışlar” diye içinden geçirdi.

—Baba inmeyin. Kapı açılmış, diye seslendi ve koşarak babasının kollarına girdi.

—Nasıl iyi geçti mi karşılaşma?

—Çok. İnsan da çoktu. Salon dolup taşı. Rektörün kendisi yönetti karşılaşmayı.

—İyi, annen bir yere gitti. Ocakta yemek var.

—Yemek yemeyeceğim. Rektör çok ısrarla evine çaya davet etti. Bir bardak çay ziyafete dönüştü.

Polat babasını minderin üzerine oturtarak kendi odasına geçti. Yıkayıp üzerini değiştirdikten sonra babasının yanına döndü. Her zaman televizyondan gözünü ayırmayan adam şimdi izlemiyordu.

—Baba, iyi misiniz? Diye sordu.

—İyiyim. Ellerini açarak fatiha okudu ve dua etmeye başladı. “ Âmin, ömrün uzun olsun. Her türlü kazadan beladan Allah’ın kendisi korusun. Allahu Akbar. ”

Polat ellerini yüzüne sürerek sordu.

—Annem nerde?

—Annen hastaneye gitti... Babası gene bir şeyler söyleyecekti ama yapamadı.

—Niye? Diye sormaya mecbur kaldı Polat. Bir şeylerin olduğunu köpeklerin kapalı olduğundan anlamıştı. Gelip gitmeler olduğu zaman onu kapatırdı. Ne olmuştu acaba? Son

zamanlarda onu korkutan şey babasının kalp rahatsızlığıydı. Ama... ama babası burada karşısında oturuyordu. Kim hastaneye düşmüştü.

—Niye hastaneye gitti?

—Aydın... Aydınhan'ı evinin önünde araba çarpmış.

—Ne! Polat yerinden kalktı.

—Boşuna telaşlanıyorsun. Fazla bir şey yok. Sadece ayağı ve beli biraz yara almış.

—Ne zaman oldu?

—Öğlen.

Polat içeriye girdi ve hemen giyinerek çıktı.

—Hangi hastanede?

—Eski Taşmi de. Anneni beklemeyecek misin? Belki bir şey götürmen gerekebilir.

—Gideyim.

Polat şaşkın bir şekilde evden çıktı. Arabalarının olmayışına kızdı. Olsaydı üç yüz metre yürüyerek caddeye kadar çıkmazdı, el kaldırarak kimseye yalvarmazdı. Arabaları vardı... “Volga”. Aldıklarına on sene olsa bile fazla kullanılmamıştı. Sonbaharda şampiyonadan dönerken büyükleri ona yeni Volga alacaklarını söyledi. Babası da kendisi de inanarak arabasını dayıoğullarına satmıştı. Yeni araba ha geldi ha gelecek. Yarım yıl geçti. Bir ay önce yeni arabalar geldi diye haber gelmişti ama gene bir şey çıkmadı. Eski Volga parasına şimdi bir motosiklet bile vermiyorlar. Dayıoğulları da onların ne durumda olduğunu biliyordu. Eskiden ayda bir kere uğruyordu ama şimdilerde hiç gelmiyor.

—Nasıl oldu?

—Burada bayılıverdi. Eve gönderdik. Damat... Diyerek birden durdu Kunduzhan. Bu felaketten sonra “damat” demek ne kadar doğruydı. Aklına böyle kötü düşünce elinde olmayarak geliverdi. Sözüünü hemen devam etti. —Anneniz, Sanobar ablamla beraber gittiler.

—Aydın'ın kendine gelmesine daha var. Gidip telefon açalım, hiçbir şey hissetmeden söyledi Polat.

Kunduzhan Taşmi kapısından çıkarken yol boyunca Aydın'ın başına gelenleri anlattı. Tramvaydan indikten sonra yolun karşısına geçiyormuş. Arabalara kırmızı ışık yanmasına rağmen bir “Jiguli” marka araba hızla tramvayın önünden geçmiş. Aydın kaçamamış. Araba hızla çarptıktan sonra kaçmış. Aydın düştükten sonra bayılmış. Onu kimse tanıyamamış. Tanısaydı evinin buralarda olduğunu anlardı. Haber verdikten sonra ambulans gelene kadar yarım saat kan kaybetmiş. Ambulans Taşmi'ye getirdikten sonra onun kimliğini tespit etmiş. Telefon açtıktan sonra herkes hastaneye koşmuş. Allahtan Kunduzhan'ın kocası evdeymiş. Arabasıyla götürmüş. Geldiklerinde ameliyat daha yeni başlamış.

—Çarpanın kim olduğu belli mi?

—Kimse bir şey bilmiyor. Herhalde yeni milyonerlerden birisinin çocuğudur. Dedi dişlerini sıkarak.

—Yoksa kırmızı ışıkta geçer miydi? Adam çarpıyor ve durmuyor... Normal bir şoför olsaydı dururdu, arabadan inerek yardım ederdi. Allah belasını versin. Ömür boyu hapiste sürünsün!

Polat hiçbir şey söylemedi. İçinden ona hak veriyordu. İnsanlığını kaybetmiş, kendi çarptığı adama yardım etmeyen birisine bu beddualar da azdı. Ama ne kadar beddua etse, ne kadar küfür etse de faydası yoktu. Artık olan olmuştu.

Kapının çıkışındaki iki telefon kulübesinden bir tanesi çalışıyordu. Kunduzhan çok uzun konuşmadı. Annesi iyiymiş. Ama durmadan ağlıyormuş. Sanobar abla da oradaymış. “Bir şey diyecek misiniz? ” Diye sordu Polat’tan. O hayır manasında elini salladı. Kunduzhan kocasıyla konuştu ve çabuk gelmesini söyledi.

—Yemek yapıp geleyim. Dedi ahizeyi bırakarak Polat’ a. —Aydın yemezse de doktorlar, hemşireler yer. İyi bakarlar.

Aradan beş saat geçtikten sonra Nöbetçi doktor onları içeriye aldı. Aydın özel ranzada yatıyordu. Kafasından beline kadar beyaz bezle sarılmıştı. Ayağı bir tahtaya asılıydı.

—Aydınhan! —Dedi nöbetçi doktor.

Aydınhan’ın bir çizgi olmuş kirpikleri yayılarak gözleri yavaş yavaş açıldı. Birbirine yapışmış dudakları titriyordu. Yavaşça bir şeyler dedi ama sesi çıkmadı, dudakları açılmadı.

Kunduzhan kendini tutamadan hıçkırdı sonra kapıya koştu. Polat ranzaya yaklaştı.

—Üzülmeyin, Aydın. Olacağı varmış. Profesör ameliyatın iyi geçtiğini söyledi, yakında ayağa kalkar dedi. Duyuyor musunuz, Aydınhan?

Aydın yavaşça gözlerini yumdu ve bir daha açamadı. Bembeyaz alnında ter damlaları gözüktü.

—Yorulmuştur. Dedi nöbetçi doktor Polat’ın kolundan tutarak —Şimdi dinlenmesi lazım.

—Ben buradayım ve her zaman yanınızda olacağım. Dedi Polat ve kendiliğinden gözlerinden yaş boşalıverdi.

Dışarıya çıktığında nöbetçi doktora:

—Böyle ne kadar yatar.

—En az iki ay. Profesör ne dedi bilmiyorum. Durumu çok ağır. Ama iyileşeceğinden eminiz.

—Teşekkürler. Dedi Polat gözlerini silerek.

—Endiše etmeyin biz gerekeni yaparız. Diyerek nöbetçi doktor odasına gitti.

O gün Polat gece yarısın evine döndü. Ertesi günü de, sonraki gün de. Yani o günden sonra onun hayatı, akli fikri Aydın' ın yattığı hastane oldu. Bir gün gelmezse, bir gün tavana gözlerini dikerek yatan Aydın' ı görmezse rahat edemiyordu. Nöbetçi doktorda söz verdiği gibi, profesörde, diğer hemşirelerde elinden gelen yardımı yapıyordu.

Ay geçmeden Aydın başını oynatmaya hatta biraz kafasını kaldırmaya bile başladı. Ama yerinden kalkamadı. Profesör onu avuttu.

—Acele etme kızım. Yavaş yavaş!

Polat'a da aynısını söyledi. Yine de Polat sevinçliydi. Çünkü hekimlerin dediklerine inanıyordu. Profesör iki aya kadar düzelecek demişti. Dedikleri olacaktı. Beline kadar olan beyaz sargıları almışlardı. Elleri ayakları, hareket ediyordu. Yine bir ay varsın iki ay olsun...

Polat böyle diyerek kendine, evdekilere hatta Aydın'a bile moral veriyordu. Aydın bazen gözleri ışıldayarak, dudaklarında tebessümle karşılıyordu. Bu tabi ki iyiliğe işaretti. Demek iyileşeceğine inanıyordu.

Polat bir süreliğine spor komitesindeki görevini de bıraktı. Yoksa her gün iş var mı, yok mu diye gitmesi gerekecekti. Bir yere gidecekse de komite başkanına söyleyerek gitmesi gerekecekti. Tek dünya şampiyonu olduğu için herkes ona hürmet ediyordu. Komite başkanından herkes izin alıyordu. İstese almaya bilirdi ama oturmuş bir düzeni bozmak istemiyordu. Ama bu düzene Aydın hastaneye düştükten sonra razı olamadı. O yüzden dilekçe yazarak ayrıldı. Böyle birisinin enstitüde çalışması enstitü için gururdu. Bunu onlar açık açık söyledi. O ne yapmak istese yapabilirdi. Fakat arada bir tavsiyelerde bulunsa, bir iki talebe ve öğretmenle görüşse yeterdi. Polat onlardan çok memnun kaldı. Her gün sabah erkenden hastaneye geliyor, bir buçuk saat burada kalıyor ve lazım olan ihtiyaçları gideriyordu. Çünkü Aydın'ın annesinin her gün iki kere gelip gitmesi zor oluyordu. Kunduzhan'la eşi çalışıyordu. Ama akşamları ve tatil günlerinde onlarda geliyordu.

Aydın bazı günler, genelde Profesörle konuştuğu günler neşesi yerinde oluyordu. Polat'la da uzunuzun muhabbet eder hatta gitmesini istemezdi. Böyle günlerden birinde Polat'ın kırıldıktan sonra yamuk kaynamış elini tutarak:

—Polat aka. O güne kadar sadece Polat derdi. Yaşıttı. Birisi mi söylemişti yoksa kendiliğinden mi aka ve siz demeye başlamıştı. Polat da ona siz demeye başladı.

—Polat aka... Çok geliyorsunuz. Bu iyiliğinizi elbette unutmayacağım. Ama lütfen benim için işinizden kalmayın.

—İşimden kalmıyorum ki. Her şey yerli yerinde. Onu rahatlatmaya çalıştım.

Ama Aydın dinlemedi bile.

—Beni dinleyin, Polat aka. Hissediyorum, yakında iyileşeceğim. Lütfen işinizden kalmayın. Komiteden ayrılmışsınız. Bütün Müslüman ülkeler yarışmaya katılıyormuş. Size de özel teklif gelmiş. Niye gitmediniz? O kadar mı durumum kötü?

—Öyle demeyin. Polat onun alnına elini koyarak tebessüm etti. —Durumunuz çok iyi. Gün geçtikçe de daha iyi oluyorsunuz. Kahire’ ye kendim gitmek istemedim. Yarışa katılmadıktan sonra gitmem şart değil.

—Gezerdiniz. Mısır’a gitmemiştiniz ki. Ya gitmiş miydiniz?

—Gitmemiştim. Beraber gideriz. İnşallah gidip piramitleri görürüz. Part Said, Aleksandri’ ye de gideriz. Sfenks’in altında tiyatro izleriz.

—Teşekkür ederim. İnşallah. Aydın alnındaki Polat’ ın elinin üstüne elini koydu. — Ama yine de gitmeniz gerekiyordu. Eğer beni seviyorsanız bir daha böyle yapmazsınız. Tamam mı?

—Tamam. Yine tebessüm etti ve sevgilisinin kalın siyah kaşlarına, siyah gözlerine, uzun kirpiklerine sevgiyle baktı.

—İyileşeceğim değil mi? Diye sordu Aydın.

—Elbette! Az kaldı. Sabredin.

Aydın kendini tutamayarak ağlayıverdi. Buz gibi kollarını Polat’ ın boynuna dolayarak alnından öptü.

İyileşeceğim. Sizin dediğiniz gibi beraber gideceğiz Kahire’ye. Bütün Mısır’ ı gezeceğiz. Gündüz şehir gezeriz geceleri de Taç Mahal’ i seyrederez. Taç Mahal çok farklı gözüküyormuş. Tıpkı denizde yüzen bir gemi gibi.

—Tamam, tamam Aydın. Tamam canım. Ağlamayın.

Polat onun kalın saçlarını okşadı.

—Ağlamayacağım. Dedi Aydın. —Artık hiç ağlamayacağım.

Polat evine çok mutlu döndü. Nereden geldiğini babası bilse de yemekte sordu.

—Hastaneye gittin mi?

—Evet

—Nasıl?

—İyi. Çok iyi. Yakında ayağa kalkar.

—İnşallah, inşallah...

Konuşurken çay dolduran hanımına baktı. Sanobar abla hiçbir şey demedi.

O sene sonbahar erken geldi. Ekimin ortasında birden havalar soğudu, biraz karda yağdı. Soğuğun etkisi bir haftaya kadar gitmedi. Açıktaki üzüm, nar, hurmalar karardı.

Polat bir arkadaşının arabasıyla şehir pazarına gidip güzel meyvelerden alarak üzerine de iki tane sıcak patir* aldı. Kimdir birisi kolundan tuttu.

—Ha ha! Ne var ne yok?

Polar arkasına baktı. Karşısında gri renkli takım elbiseli, aynı renkten kalpak giymiş heybetli bir delikanlı ağzının tüm altın dişlerini göstererek gülüyordu.

Polat onu tanıdı. Üç sene önce ülke çapındaki şampiyonada puanı ikinci olan Taşkent'ten İsmat Haydarov diye bir delikanlıydı. Sonra Almaata' da çeyrek finalden elenmişti. Ondan sonra bir daha görmemişti.

—Selamünaleyküm!

—Şampiyon olmuşsun tebrik ederim. Dedi İsmet. —Böyle bir şey daha önce olmamış. Başına bir olay gelmiş diye duydum. Her şey yolunda mı?

İsmat ısrarla Polat'ın elindeki poşeti aldı.

—İyilik, şimdi daha iyi. Onun yanına gidiyorum.

—Geçmiş olsun. Dedi İsmat yanındaki kimdir birine işaret ederek.

Arabaya kadar beraber geldiler.

—Senin mi? Diye sordu İsmat eski “Jiguli” yi göstererek.

—Hayır. Bende şimdi araba yok. Sahibi direksiyondaki adam. Tanıdık, enstitüde hoca.

Polat arabadan inen arkadaşını gösterdi. İsmat onunla ister istemez tokalaştı. İki delikanlı arabaya iki karpuzla iki kavun getirerek arabaya koydular.

—Ne yapıyorsunuz? Diye sordu Polat hayret ederek.

—Rahat ol! Onu sakinleştirdi İsmat. —Bu kادarcık ikramımız olsun. Seni gördüğüme çok sevindim. Evin eski yerde mi? Akşam gelmek istiyorum.

—Gel, gel, diye davet etti Polat. —Bende memnun oldum. Görev nerede?

—Geline anlatırım. İşim çok iyi. Çok sağ ol.

İsmat Polat'ı kucaklayarak vedalaştı. Arkadaşına da elini uzatarak belirli belirsiz kafasını salladı.

—Zengin olmuş herhalde. Dedi Polat'a arkadaşı.

—Öyle olmuş olmalı.

—Kesin öyle. Baksana evinden petrol ya da altın çıkmış gibi.

Polat güldü. Yarışmalara katılmamaya başladıktan sonra, birde komiteden ayrıldıktan sonra onun durumu kötüleşmeye başladı. Şampiyonlukta aldığı mükâfatı da bitmişti. Düğün için ev eşyaları ve elbise almıştı. Kalan parada babasının emanet defterinde duruyordu. Anne babaları onun sıkıştığını görerek ev giderlerinden de kısmıştı. Öğrencilik yıllarındaki gibi ona harçlık para bile vermeye başladılar. Harçlık paraya, Kunduzhan kemik sertleştiren ilaç almak

zorunda kaldığında ihtiyacı olduğunu hissetmişti. İlacı Polat'ın bir tanıdığı uzak köylerden bulup getirmişti. Biraz utanarak yirmi bin verdiğini söylemişti. Polat yüz bin dese bile alırdı. “Nerde çalışıyor acaba?” diye içinden geçirdi.

—Kavun karpuzu ne yapayım? Diye sordu arkadaşı Taşmi'ye geldiklerinde.

—Götür. Arkadaşlara kesip verirsin.

O gün Aydın'ı göremedi. Odadan hemşire çıktı. Polat'ı görünce başını iki tarafa salladı.

—Havanın bozulmasından mı, gece boyunca rahatsızlandı. Hoca bunu iyiye işaret dedi. Ama Aydınhan yoruldu. Şimdi uyuttum.

Polat akşam hastane kapanana kadar bekledi. Aydınhan uyanmadı. Nöbetçi doktorun dediğine bakılırsa o baya rahatlamıştı.

Eve geldiğinde kapının önünde zengin arkadaşının verdiği kavun karpuzları gördü. Arkadaşı eve bırakmış olmalı. İsmat ise evde babasıyla sohbet ederek oturuyordu. Kapının önünde bir araba duruyordu. Yolda karşılaştığı arkadaşının geldiğini anladı. Ne için gelmişti acaba? Hemen kafasındaki kötü düşünceleri uzaklaştırdı. Yukarıya çıktı.

—Selamünaleyküm!

Siyah ceket, beyaz gömlek ve siyah kravat takmış İsmat Haydarov oturuyordu. Yerinden kalkarak onu karşıladı.

—Özür dilerim dostu. Gündüz görüştükten sonra şu ana kadar gelmediğime kızarak geliverdim.

—İyi yapmışsın. Buyur otur.

Onlar oturdular. Fatihadan sonra Polat elinde olmadan sofraya baktı. Ortaya meyveler yığılmış. İki yerde yağlı somsa* duruyordu. Sofranın başında üç dört tane patir* vardı. Bunları İsmat Haydarov'un getirdiğini düşündü.

—Annem nerde? Diye sordu Polat içi burkulmuş bir şekilde.

—Teyzem ocağın yanında. Dedi İsmat

—Arkadaşın yemek malzemelerini de getirmiş. Dedi babası sırtarak.

—Ne gereği vardı. Sinirli bir şekilde Polat.

—Ne önemi var? Sanki her zaman görüşüyoruz. Bugünden itibaren seni yalnız bırakmayacağım. Seni bir yere götüreceğim. Tamam mı ağabey? İyi insanlar toplandı. Biraz açılırsın. Çay iç.

İsmat Haydarov kendi önündeki demlikten ona çay koydu. Polat çayı alarak içerken içinin biraz daha burkulduğunu hissetti. Morali bozulmaya başladı. Niye geldi acaba? Onunla ne işi olabilirdi ki?

—Aydın nasıl? Sordu babası.

—Daha iyi. Profesör ağır hissettiğini iyiye işaret olduğunu söylüyor. Hayali bölünen Polat cevap verdi.

—İnşallah iyileşir.

—Size de çok yük olmuştur. Diye katıldı İsmat Haydarov. —Gelip gelip araba onu çarpmaz mı?

Polat biraz başını eğdi. Sonra ona bakarak itiraz etmiyormuş gibi konuştu.

—Ülkenin en iyi başhekimi bakıyor. Durumu iyi. Yakında ayağa kalkar.

—O zaman iyi. Çok iyi.

İsmat Haydarov onun konuşmasındaki kızgınlığı sezmiyormuş gibi yaptı.

Sanobar abla her zamanki gibi pirinci tane tane olan pilavı getirdi. Polat yemekten yemedi. Eliyle yiyormuş gibi yapıyordu. Yemekten sonra dua edildi. İsmat Haydarov yerinden kalkarak:

—Hadi gidiyoruz.

Anne babaları karışmamış olsaydı Polat gitmeyecekti.

—Git. Biraz açılırsın. Dedi Sanobar abla.

—Böyle arkadaşının dediğini yapmıyorsun. Diye babası da ekledi.

Dışarıya çıktıklarında kapının önünde duran arabadan boya kokusu geliyordu. Araba daha yeni “Jiguli” idi. İsmat Haydarov dikkatle direksiyona geçti. Sağ taraftaki kapıyı açtı.

—Otur dostum!

Yarım saat kadar şehri dolaşarak pazarın arkasında ağaçlı sokaklardan birine girdiler. Önünde iki tane fener yanan kocaman binanın önüne gelerek İsmat Haydarov arabayı durdurdu ve arkadaşına bakarak:

—Geldik.

Polat arabadan indikten sonra etrafa baktı. Sokağın iki tarafı her türlü yabancı marka arabalarla doluydu. İsmat Haydarov arabasının kapısını kapatmadı. Bir delikanlı koşarak geldi arabayı bir yerlere alıp götürdü.

“Bayçeçak” diye bir kulüp burası. Büyük bir kapını ziline basarak açıklama yapmaya başladı İsmat. —Göreceksin, senin de hoşuna gidecektir. Burada bulduklarını hiçbir yerde bulamazsın.

Kapı yavaşça aralandı. Kimdir birisi mırıldandı.

—Benim. Diye seslendi İsmat Haydarov.

Kapı tamamen açıldığında Polat’ın burnuna türlü yemek kokuları geldi.

—Biz arkadan girdik. Patrona haber verip geliyorum.

Polat bahçede tek başına kaldı. Geniş bahçe ilerideki eve biraz daha görkem katıyordu. Bir zamanlar özel bir ev olduğu belliydi. Belki şimdi de öyledir, kim bilir. Ama kulüp genelde birkaç kişinin ya da devletin oluyordu. “Bayçeça...” İlginç Bu kulüp kime ait acaba? Böyle isimler çocukların müessesesine veriliyordu. Yoksa çocuk kulübü müydü?

—Sıkılmadın mı? Önünde İsmat Haydarov belirdi ve cevap beklemeden binaya doğru yürümeye başladı.

Yarım saat geçmeden Polat ondan bu evde eskiden ne olduğunu şimdi ne olduğunu öğrenmişti.

Otuzlu yıllarda evin sahibi sayılı Taşkentli tacirlerden birisi hapse atılıyor, bütün mallarına el konuluyor. Çoluk çocuğu da her tarafa dağılıyor. Eve de icra idaresi yerleşiyor. İcra idaresi yeni binaya taşındıktan sonra posta müdürlüğüne devrediyor. Posta müdürlüğü de verimli kullanamayınca iki sene önce satmaya karar veriyor. Satın alan adamlarda “Selametlik Zenginlik” şirketini kuruyor. Çocuklar için her türlü sporları öğretiyor. Geçen sene özel “Bayçeçek” kulübü olarak değişmiş. Kulüp gündüz çocuklar için hizmet ediyormuş. Gece olunca milli yemekler, Uygur, Çin yemekleri yapılarak lokanta gibi çalışıyormuş. Meşhur şarkıcı, türkücüler gelip konser veriyormuş. Kulüp sahipleri zemin katı tamir ederek güzel bir salon yapmışlar. Salonda Fransız güreşi, milli güreş, satranç, dama, boks yarışmaları yapılıyormuş. İsmat Haydarov Polat’ı acele kulübe getirmesinin sebebi iki tane meşhur boksçu nakavt olana kadar dövüşecekmış.

—Birisini tanıyorsun, bizim çocuklardan. Diğeri misafir. Kazanan yüz bin kaybeden yetmiş bin alacak. Hocaları da o kadar alacak. Nasıl! Sadece bir gün için, ertesi gün çıkarsa yine o kadar.

Polat şaşkın bir şekilde kulüp bu kadar parayı nereden alıyor diye soracaktı ki, İsmat Haydarov kendisi cevap verdi.

—Giriş ücreti her kişi için yirmi bin. Yemek içki tabi ayrı. Her gün en azından yüz elli kişi geliyor. Bu tarafını da sen hesap et.

—Sen ne yapıyorsun?

—Yarışmacıları ben ayarlıyorum. Adamlarım var. Sipariş versem yeter. Şu ana kadar kimse hayır demedi. Milli boksçular bile geliyor. E dostum, o kadar parayı sokakta bulur musun? Sonra bedava yemek. Bir porsiyon kebab pazarda bir sürü para. Burada istediğin kadar yersin.

İsmat Haydarov bunların hepsini ağzı sulanarak anlattı.

—Patron geldiğinden memnun oldu. Burada çalışsın diyor. Kulüp için de iyi. Dünya şampiyonu çalışıyor deseler birden ismi duyulur. Namını da fiyatını da yükseltir.

Polat kulüpten gece iki gibi döndü. İsmat Haydarov onu eve bırakmıştı. Vedalaşırken bir zarf uzattı.

—İki yüz bin pirim. Yarından maça geçersin.

—Daha kabul etmedim ki.

—Salaklık yapma. Böyle bir iş bulman mümkün değil.

Polat hiçbir şey söylemedi. Zarfı aldı. Aydın'ın hastanede olması buna sebep olarak yetmişti. Kulüpteki işi için gündüz sadece iki saatliğine uğrasa yetiyordu. Zemin katta iple ring yaparken İsmat öyle demişti. Beraber yan yana çıktılar. Birisini İsmat'ın dediği gibi tanıdı. Enstitüde üçüncü sınıftan terk eden Namangan'lı çocuktu. İsmi hatırlayamadı. O ülke şampiyonluklarına daha sonra Orta Asya şampiyonalarına da katıldı. İyi dereceler kazanmıştı. Antrenörü de enstitüden Rektörle kavga ederek ayrılmıştı. Polat kavga etme sebebini de hatırladı. Meksika'ya göndermeyi söz vermiş sonradan onun yerine kafileye rektörün kendi yeğenini katmıştı. Ondan sonra bu başarılı çocuğu görmemişti.

—Ne iş yapıyor? İsmi neydi? Sordu İsmat'ten

—İkram, İkram Aliyev. Kulüp açılalı burada çalışıyor. Kulüp şampiyonu desek de olur. Daha hiç yenilmedi. Fakat benden biraz çekiniyor. İsmat Haydarov altın dişlerini göstererek güldü.

—İkinci çocuk kim?

—Bakû'den. Kendi ülkesinin şampiyonu. Çabuk dönmesi lazımmiş. Yarın gidiyor. Tıpkı kaplan gibi.

Ortaya hakem çıktı ve boksçuları, mükâfatları tanıttı.

Yemek yiyerek boks izlendiğini Polat ilk defa görüyordu. O yüzden hakemin bazı sözlerini duymadı. Yukarıda lokantadaki tüm insanlarda aşağıya inmişti. Koltukların arka tarafından çay almıştı ki bayanlarında olduğunu gördü. Şişelerin açılması, bardakların çarpması onun dikkatini böldü. Ama çok geçmeden toparladı. Maç tüm şiddetiyle devam etmeye başladı. Misafir gerçektende kaplan gibi zıplayarak tüm ringi dolaşıyordu. İkram gücünü dikkatle harcıyor ve kendini kollamaya çalışıyordu. Seyircilerin bağırışmalarına dikkat etmiyordu. Üçüncü raunt başladığında misafir terlemeye başladı.

—Sınır nereye kadar? Diye sordu Polat.

—Sınır yok nakavt olmadan adamlar zevk almıyor. Gelmezler... Diye sırtarak cevap verdi İsmat Haydarov.

Yedinci rauntta çekişen bir maç sergileyen İkram aslan gibi kükredi. Rakibi sendeleyerek yere yığıldı. Hakem dokuza kadar saydı ve İkram'ın elini kaldırdı. Maç Polat'ın hoşuna gitmedi. Öncelikle iki oyuncu da kaidelere riayet etmedi. Bu kaba bir karşılaşma idi.

İkram'ın kullandığı yolu o korkakların yolu sayardı. Böyle boksçular genelde puanla kazanırlar. Misafir gerçek boksçuydu. Biraz dikkati dağıldı yoksa yenebilirdi.

Kısa dar gömlek giymiş bir kız oturanların önünden bir kutuyla dolaştı. Kutu hemen parayla doluverdi.

—Bu boksçulara. İkisi paylaşacaklar. Diye açıkladı İsmat Haydarov.

Polat gitmek için ayağa kalktı. Arkadaşı ısrarla

—Konser var ondan sonra kendim bırakacağım.

Ring kaldırılarak ortaya iki üç sandalye konulmuştu. Sahneye televizyonlarda sık rastlanan şarkıcı, türkücüler çıktı. Bir iki parça söyleyerek yerini sazıcılara bıraktı. Kemancı “Tanavar”ı çaldı. Herkes susmuştu. Sonra üzerine bir örtü sarmış bir dansçı kız çıktı. Saz eşliğinde örtüyü çıkartıp attı. Üzerinde beyaz bir tül vardı.

—Vay canına. Diye bağırdı oturanlardan birisi.

Dansöz dans ederek sazıcıların yanına gitti. Bir parça ip alarak beline bağladı. Tül gömleği bedenine yapışarak kayboldu. Bir delikanlı dayanamayarak ortaya çıktı. Biraz dans ettikten sonra cebinden binlik banknot çıkardı da dansöze gösterdi. Dansöz almak için uzanmıştı ki vermedi, azgını götürdü. Dansçı kız etrafından dönerek dans ediyordu. Delikanlı elinde sigarasını yakmış parayı sallıyordu.

“Isıracak mı acaba?” Diye düşündü Polat. Birden dansöze acımişti.

Dansöz delikanlının etrafında birkaç kere dans ederek dolaştı da dizlerinin üzerine çöktü. Delikanlının para tutan elini tuttu ve ağzına götürerek parayı ısırdı. Delikanlı dansçı kızın başını eğdi ve dudaklarından öptü. Salonda alkış koptu.

Delikanlı gidince sahneye şişman bir adam çıktı. Onun karnı kendisinin iki katıydı. Dansöze bakarak sırtı ve şişman kollarını oynatarak dans etmeye başladı. Birden onun elinde iki beş binlik gözüktü. Paraları dansözün başından döndürdü ve ellerini indirdi. Yorulmuştu. Dansöz annesinden süt emmek isteyen kuzu gibi adamın karnının altına giriverdi. Yerinden kalktığı anda iki kâğıt para azgındaydı. Yine alkışlar... Buruşturulmuş beş yüz, binlik kâğıt paralar dansözün üzerine atılmaya başladı.

—Vay be! Diye bağırdı şişman adam ve sahneden yavaş yavaş çıktı.

Polat biraz evvel bağırın kişinin bu olduğunu anlamıştı. Oyun bitmişti. Dansöz eğilerek selam verdi ve yerdeki paraları toplamaya başladı.

Polat utanmıştı. Ama ne yapabilirdi ki? Yaşamak lazım. Hayat kolay değil. Dansözünde başka çaresi yok. Yıllar sonra o bu günleri de unuttur belki. Sazıcılardan birisi gene ses çıkarmaya başladı. Sahneye bir şarkıcı çıktı.

—Gidelim. Yerinden kalktı Polat.

Bu kez İsmat Haydarov itiraz etmedi.

Yolda İsmat hiçbir şey yokken belki kendisine yakın hissettiği için mi bir akrabasından bahis açtı. İki çocuğu varmış. Büyüğü daha yeni ona basmış. Bu adamın karısı vefat etmiş. Bir yıl geçtikten sonra akrabaları onu evlendirmiş. Erkek için elbiselerini yıkama, misafirlerine bakma gibi işlerde kadın lazım olur.

Polat onun bu konuyu niye açtığını anladı ama hiçbir şey söylemedi. Bahçe kapısını açarak içeriye girdiğinde babasının hala yatmadığını fark etti.

—Nedendir gözüme uyku girmedi. Dedi babası oğlunun sormasını beklemeden. —
Birden ortaya çıkan zengin arkadaşını gözüm tutmadı.

Polat sadece tebessüm etti. Kendiside aynı fikirde olduğunu söylemedi. Birden ortaya çıkan bu arkadaş birden güzel bir iş teklif etmişti. Böyle bir iş şu anda ona lazımdı. O yüzden cevap vermeden zarfı babasının önüne koydu.

—Bu ne? Diye şaşkın şaşkın sordu babası.

—İşe girdim. Bu da giriş ücretiymiş.

—İyi. İyi de oğlum zahmetsiz paranın bereketi olmaz.

—Biraz çalışayım...

Polat Aydın iyileştikten sonra kendi işimi kurarım demek istedi. Sonra vazgeçti. Babası onu anlamıştı.

Ertesi gün eski pazarından iyi alışveriş yaptı ve Aydın'ın evine gitti. Rahbar abla ona çok dua etti. Aydın'ın iyi olmasını duyarak sevindi. Polat gittikten sonra onun getirdiği Fransız deodorantı tutarak ağladı. Biran önce iyileşmesini dileyerek Allah'a yalvardı. Ama iki ay geçmişti, kış geliyordu. Ayakları ve belinde hiç değişiklik olmamıştı. Ne kadar dokunsa, ne kadar çimdiklese hissetmiyordu.

Polat gün geçtikçe Aydın'ın umudu azaldığını görerek onun yanında daha çok kalmaya başladı. Aydın bundan rahatsız olarak bir gün söyledi.

—Polat aka, yarım yıldan beri benimle uğraşıyorsunuz. Kaç tane yarışmadan, karşılaşmadan kaldınız. Ben iyileşeceğe benzemiyorum. Bırakın artık. Beni diye hayatınız altüst olacak. Evlenin artık, çocuklarınız olacak.

—Saçma sapan şeyler konuşuyorsunuz. İçi yanıyorsa bile espri yaptı Polat. —Tamam evleneceğim. Sizin gibi kız karşıma çıksın. Daha karşılaşmadım.

Aydın tebessüm etti. Kader onu böyle bir delikanlıyla karşılaştırdığı için, şimdi de o kendi gözlerine baktığı için mutluydu. Keşke kalkabilse. Ondan daha mutlu insan olmazdı bu dünyada. Onun cevabına memnun kalsa da itiraz etti.

—İyi kızlar çok. Peşinizden koşanların sayısı bini aşıyor.

—Haber geliyor mu?

—Her adımınızı izliyorum.

—O zaman evlenmem şart olmuş. Söyleyin adamlarınıza kendileri bulsunlar. İsmi de Aydın olsun. Anlaştık mı?

—Anlaştık.

Aydın onun ellerini avucunun içine aldı. Parmaklarını teker teker sıvazlama başladı. Polat uzun uzun oturdu. Elinde gece ilaçlarıyla alkol tutan hemşire girince vedalaşarak yerinden kalktı.

Hayır. Ona Aydından başka kimse lazım değil. O kendi hayatını başka kızla düşünemiyordu. Aydın ona acıyordu. Onun evlenmesini istiyordu. Onu seviyordu. Sevmeseydi böyle demezdi. Polat'ta onu seviyordu. Özellikle faciadan sonra ona bağlanıvermişti. Acıma duygusundan mı yoksa sevgi mi bilmiyordu. Bunun farkı da yoktu zaten. Aydın'ın iyileşeceğine inanıyordu. Nasıl olur böyle bir kız iyileşmez. Ertesi gün hastaneye geldiğinde profesörün kendisi onu yanına çağırdı.

—Biz muayene yaptık. Dedi oturmasını işaret ederek. —Aydınhan'a izin vermeyi düşündük. Bildiklerimizi, imkânlarımızın hepsini yaptık. Bu tarafına biz aciz kaldık. Yaşayacak, uzun ömür de yaşar. Ama yürüyemeyecek. O da olabilir, şimdi bir şey demek zor.

Bu sözleri dinlerken Polat'ın bütün vücudu buz kesildi. Bir süre ikisi de hiç şey konuşmadan oturdular. Sonra Polat kendini toparladı.

—Kendisi biliyor mu?

—Biraz bahsettik. Ümidini yitirmemesini de söyledik. Bazen ümit ve irade dermandan da güçlü oluyor. Sizde ümitli olun, Polatcan...

Polat onun son sözlerini duymadan odadan çıktı. Ne yapması gerekiyordu. İlk olarak Aydın'ın gönlünü almak lazımdı. Böyle düşünerek odasına girdi.

—Duydunuz mu? Onun suratını görünce sordu Aydın. —Yarın eve götüreceklermiş. Biliyor musunuz, aslında iyi oldu. Evi de özlemiştim. Oturun...

O yanındaki sandalyeyi işaret ederek. Polat oturunca tebessüm etti.

—Dün konuşmamıza melekler âmin demişler. Şimdi öyle yapmanız şart. Ben sizden razıyım. Kader yolumuzu ayırdı. Bundan sonra kendinize zaman ayırın. Ben size mutluluk veremedim. Siz bundan sonra mutlu olun. Size engel olmak istemiyorum!

—Neler diyorsunuz, Aydın! Sinirlenerek yerinden kalktı Polat. —İyileşeceksiniz. Bana sizden başka kimse lazım değil.

—Çok Teşekkür ederim. Bu sözler benim mutlu olmam için yeter. Fakat bundan sonra benim yani sakat adamın sözünü dinleyin. Beni bırakın kendinizi düşünün. Öyle yapmazsanız razı olmayacağım. Şimdi gidin. Lütfen, lütfen...

Aydın kafasını bir kaldırarak tekrar bıraktı. Elleriyle yüzünü kapattı.

Polat böyle olmasını beklemiyordu. Ne yapacağını şaşırılmış bir şekilde kapıya doğru yürüdü. Bahçeye çıktığında elinde olmadan gözüne yaş geldi. Aydın'la münasebetlerinin böyle biteceğini hiç düşünmemişti bile. Doktorlara özellikle servetli profesörlere çok güvenmişti, üç dört ay içinde iyileşir diye düşünmüştü. Zavallı kız! Profesörün dediklerini nasıl duymuş acaba? Ömür boyu tavana bakarak yatacak, başındaki o kadar probleme rağmen onu düşünüyordu.

Polat ağaçlı, karların daha erimemiş olduğu bahçenin kenarındaki bankta oturdu. O kendini kaybetmişti. Bundan sonra ne yapıp, nasıl yaşayabilirdi? Bir şey kesindi. Ne olursa olsun Aydın'dan vazgeçmeyecekti. Bu kararı ne zaman vermişti? Aydın'ın başına gelen faciadan önce mi yoksa sonra acıdığından mı? Bu soruya cevabı hayırdı? En önemlisi onun için Aydın'sız hayatın bir anlamı yoktu. Aydın onu kovmamıştı, dert onu kovmuştu... Kim bilir belki bir çaresi vardır. Başka şehirlerde başka memleketlerde bu hastalığa çare bulmuşlardır.

Uzaktan Kunduzhan göründü. Polat'ın burada oturmasının artık faydası yoktu. Kapıya yaklaştığında karşısına İsmat Haydarov çıktı.

—Burada olduğunu bilerek geldim.

—Hayırdır. Bir yaramazlık yok ya?

—Yok. Patronu bir yere götürüp getireceğiz.

—Ben de mi? Anlamadı Polat.

—Evet. İkimiz. Patronun hayatı hepimiz için pahalı.

Polat şimdi anlamıştı. Ondan koruma olarak da faydalanmak istiyorlardı. Şimdiki zenginler paralarının bir kuruşunu bile boş yere harcamıyor. Onun şampiyonluk unvanını bu işte de koruma olarak ta kullanmak istiyor. Bir şey demeden çekip gidecekti sonra vazgeçti. Kulüpte çalışmaya başlayalı iki ay olmuştu. Çalıştığını sadece on günde bir para aldığında hissediyordu. İlk başta utanıyordu. Babasının söyledikleri aklından gitmiyordu. Zahmetsiz paranın bereketi olmaz demişti. Zararını şu ana kadar görmemişti, faydası her gün dokunuyordu. Pazardan ne almak istiyorsa alıyordu. Sadece kendi evine değil Aydın'lara da alıyordu. Hastaneye gelip gitmeleri de aksamıyordu. Şimdilik sabır etmesi gerekiyordu. Bir gece böyle hizmet etse ne olurdu sanki. Daha nasıl olacağı da belli değildi. Gündüzleri on bir çocukla İsmat Haydarov koruyordu. Onları Polat daha önceki müsabakalarda görmüştü ama

tanışmamıştı. Yarışmaları onlar yürütüyordu. Polat sadece gerektiğinde tavsiyelerde bulunuyordu. İki ay içerisinde dört maç olmuştu. Hepsini de kulüp yarışmacıları yendi. Onlar gibi Polat'ta mükâfat aldı.

—Hoşuna gitmedi mi? İsmat Haydarov sırtıttı. —Yemenin kusması da var. Biraz patronu korusak ne olmuş. Dünya şampiyonu arkamda geziyor lafını söylemek istiyormuş bugün. Kızlarının evine gidiyor. Güzel ziyafet olur.

Polat gece yarısı eve döndü. Yine İsmat Haydarov bıraktı. Hiçbir şekilde koruma görevi yapmadı. Hiç kimse de ona bir şey sormadı. İçeride patronun kızının gelin olduğu evden türlü türlü yemeklerin kokusu geliyordu ve kimse onlara bir bardak çay da ısmarlamadı. Üç tane Toyota şoförü olmasına rağmen İsmat Haydarov kimsenin aklına bile gelmedi. Böyle muamele edilmesini eleştirse işten atılır. Bunu o çok iyi biliyor. Bu kadar ilgiyi görmüyor ama ihtiyacı olan her şeyi alabiliyordu. Yinede içinde kendisinden, yaptığı işlerden dolayı tiksinti vardı.

Bahçe kapısını kilitledikten sonra içeriye girdiğinde anne babasının uyumadığını gördü. Akli hemen Aydın'a gitti. Onunla ilgili bir şeylerin olduğunu düşündü. Yukarıya çıkınca sordu.

—Her şey yolunda mı?

—İyilik. Sadece karı koca konuşuyorduk. Dedi babası.

—Karnım çok aç anne. Ne yemek var?

Polat sakinleşerek odasına girdi. Annesi yemek hazırlanana kadar yıkanarak ev elbiselerini giyip çıktı.

Karı koca oğlunun iştahla yemek yiyişini hevesle, gururla izliyordu. Polat apar topar yemeğini yedi ve kendisi dua etti. Yerinden kalkmak isteyince babası onu durdurdu.

—Polat... Karısına baktı ve başını yere eğdi.

—Gündüz Rahbarhan... Aydın'ın annesi geldi.

—Eeee... Polat'ın kalbi hızla vurmaya başladı.

—Aydın'la nikâhınızı bozdu.

—Niye?

—Saklamanın bir anlamı yok. Aydınhan... Aydınhan'ı eve getirmişler. Zavallı kız... Yatağa bağlanarak kaldı. Evlenerek çoluk çocuk sahibi olması zor. Ümitsizlik Şeytan işi. Belki bir gün ayağa kalkar. Ama o gün ne zaman Allah bilir, kul bilemez. Onu düşünerek senin yolunu açtılar. Bundan Aydın'ın haberi var. Belki kendisi gönderdi.

—Siz ne dediniz?

—Oğlum! Bu doğru fikir katılmamamız imkânsız. Razı olduk. Ama içimiz içimizi yiyor. Aydın iyi gelin, Rahbarhan'da iyi dünür olurdu. Ne diyebilirdik ki? Allah şifasını versin. İyileşince Aydınhan iyi kız bahtı açılır.

—Niye beni beklemediniz?

—Aydın kendisi böyle istemiş. Şu ana kadar sofranın ucunda başını eğerek oturan annesi oğluna bakarak. —Razı olmaktan başka çaremiz yoktu. Oğlum babanın da dediği gibi zavallıya Allah şifa versin. Ona şu anda bundan başka hiçbir şey lazım değil, kaldıramazda. Bizimde ümitlerimiz var. Tek oğlumuz yuva kursa, düğün yapsak, torun sahibi olsak diyoruz.

Babası yine konuşmaya başladı.

—Hepimiz bu dünyada misafiriz. Görüyorsun benim sağlığım da iyi değil. Allah bilir alnınıza ne yazılı. Gözüm açıkken seni eversem diyorum. Ama şunu bil ki annene de bana da razı olmak kolay olmadı.

Bir yerlerden horoz sesi duyuldu. Polat bunu bahane ederek yerinden kalktı. Odasına girdiğinde kendini yatağa attı. Ama tan ağarana kadar uyuyamadı.

Boğazına tandırdan yeni çıkmış ekmeğin kokusu tırmalayarak uyandı. Gece boyunca uyuyamadığını hissetmiyordu. Üzerindeki ağır yük, anne babasının sözleri gitmişti. Göz önünde Aydın belirdi. O annesinin yaptığı bir sepet sıcak ekmeği kaldırmış duruyordu. Elinde olmadan elini uzattı. Kapıya doğru yürüdü. Hayal birden dağıldı. Ama yinede mutluydu. Ekmek kokusu niyetini, planlarını aydınlattı.

Kahvaltıda sıcak soğanlı ekmeği yerken annesine şefkatle sordu.

—Ne zaman yaptınız ki?

—Akşamdan hamur etmiştim. Dedi ekmek gibi kızarmış yüzünü tebessüm kaplayarak. —İnşallah gelinimiz gelince her gün tandır yakacağım.

Polat'ın biraz önceki hayali canlandı. Aydın elindeki bir sepet ekmekle yukarıya çıktı. Şimdi o sepetteki ekmekleri sofraya boşaltıyordu. Ekmek sıcak olduğu için elleri yanıyordu. Hastalığını hatırlayarak birer birer alıyordu. Polat yardım etmek için elini uzattı. Eli yeni ekmek tutan annesinin eline değdi ve hayali yine dağıldı. Aydın yoktu. Sofrada annesi babası ve kendisi oturuyordu.

—Anne! Dedi Polat çayını yudumlayarak. —Elbette gelininiz olacak. Ben evleneceğim. Ama Aydın'la evleneceğim. O iyileşecektir. Böyle bir durumda başkasıyla evlenmeyeceğim. Son sözüm bu.

Babası kâsesini kaldırarak dona kaldı. Sanobar abla ne diyeceğini bilmeden yutkunuyordu. Polat ellerini yüzüne sürttü de ayağa kalktı.

Sokağa çıktı ve önce enstitüye gitti. Rektör odasında imiş, girdi.

—Enstitü yanından çocuklar için boks okulu açsak, ne dersiniz?

—Çok iyi olur. Ne zamandan?

—Bugünden...

Rektör yerinden kalkarak ona elini uzattı. Polat sekreter odasına girerek kulüp telefonunu çevirdi.

—İsmat Haydarov’la görüşebilir miyim? Sen misin? Nasılsın kardeş? Evet Polat. Yok gelmiyorum. Tamamen gelmeyeceğim. Koruma bana göre değilmiş. Boksuma döndüm. Okul açıyorum enstitü yanından. İstersen gel iyi boksçuydun. Tamam. Karar senin. İstedğin zaman gel. Kapı açık. Hayır. Dönmeyeceğim. Her şey parayla ölçülmez. . . Güle güle.

Ahizeyi bırakarak sekreter hanıma baktı.

—Bir saatliğine eski Taşmi’ye kadar gidip geleceğim. Tamam mı?

Kadın başını salladı. Niye TaşMI’ye gittiğini iyi biliyordu.

* * *

Devan üzerinden Fergane vadisine giderken tabi ki Pungan’da duruyorum. Burada Namangan yoluna dönüşte bir lokanta var. Biraz el ayağımı yazarak yeşil çay içerim. Lokantacı benle yaşıt, altmışlarında bir çiftçiydi. Yaşlandıktan sonra lokantacılıkla uğraşıyordu. Lokantanın arkası bahçeydi. İncir, şeftali, nar yetiştiriyordu. Kim gelirse bunlardan ikram ediyordu. Türlü türlü çiçeklerin kokusu etrafa yayılıyordu. Bu kez de arabamı gözüken bir yere park ettim ve lokantaya girdim.

Boş tepsiyle demlik tutan Abitcan aka açık pencereden büyük yola bakıyordu. Elimde olmadan o tarafa baktım. Lokantadan büyük yola inişte bir delikanlı elinde termosla uzun gömlek giymiş bir kızın elinden tutarak gidiyordu. Onlar yavaş yavaş yürüyerek yeni “Moskviç”in yanında durdu. Delikanlı kızı bırakarak arabanın kapısını açtı. Kız arka koltuğa oturunca kapıyı yavaşça kapattı. Sonra arabayı dolaşarak direksiyona oturdu. Onları tanıdım ama görüşmek için yetişemezdim. Araba yürüyüp gitti. Delikanlı Polat, kız da Aydın’dı. Aydın’ın iyileştiğini, Polat onu Moskova’da Kiev’de meşhur cerrahlara götürdüğünü, bir yıldan beri Namangan’lı Muhittin tabibe gittiklerini duymuştum. Ama Aydın’ın ayağa kalkması, yürüyor olması benim için mucizeydi.

—Onları tanıyor musunuz? Diye sordum Abitcan akadan.

—İkisi iki melek! Dedi o. Biri Tahir biri Zühre, biri Şirin biri Ferhat.

O eliyle arabanın gittiği tarafı gösterdi. Sonra ses çıkararak kaynayan semaverden çay demledi. Tepsiye bir ekmek, bir salkım üzüm, bir parça şeker koyarak yanıma geldi.

—Gerçekten ağlasa boş gözden bile yaş çıkarmış. Abitcan aka çay koyup uzattı. — Polatcan sadece boksta şampiyon değil, aşk şefkatte de şampiyon. Muhittin tabibin zavallı kızı ayağa kaldırması mucize doğrusu. Şu kızla Polat'ın karşılaşması ikinci mucize. Onun sayesinde aydın yürüdü. Her şeyin para olduğu şu devirde Polatcan gibi delikanlıların olması yine bir mucize. Taşkent'te bir okul açmış. Hükümet bir bina vermiş. Bu okulu bitirenlerden şampiyon çıkar mı, çıkmaz mı bilmiyorum ama iyi insanlar elbette çıkar. Ne dersiniz?

Ona katıldım. Polat'a benzer sadık, vefalı delikanlılar sadece kızlar için değil, bütün toplum için bir nimet. Onlar yaşadıkça yarına ümitle bakabiliriz...

V. DİZİN

1. KELİMELER DİZİNİ

A

ağdär - aktarmak, devirmek

a. 151

aql is. akıl

a. +läri 343

a. +li 399

adres is. adres

a. 316

a. +i 316

a. +ni 293

agranom is. ziraat mühendisi

a. 577

ambulatoriya is. hastahane, sağlık ocağı

a. 76

a. +dä 16

a. +gä 30, 44

a. +gä yet- hastaneye

yetişmek 51

a. +sigä 43

angar is. hangar, büyük hava araçlarının
muhafaza edildiği büyük kapalı yer

a. +läri 175

apparat is. cihaz

a. 349

a. +i 154

armiya is. Askerlik

a. +gä 23, 29

artist is. bayan oyuncu, sanatçı

a. +läri 452

asfal't is. asfalt

a. 102

aspirantura is. yüksek lisans

a. 300

avgust is. ağustos ayı

a. +idä 102

avtobus is. otobüs

a. +läri 86

avtokamera is. iç lastik

a. +gä 114

avtomat is. makine, cihaz, silah

a.+lärdän 327

Ä

äb is. 1. sıfat ve zarflarla birleşerek
isim yapar 2. su

ä. 179

äbbä ünl. abov hayret manasında
kullanılan ünlem

ä. 29

äbär- alıp götürmek

ä. -ib 84

ä. -ip 136

äbro is. itibar

ä. +si. (edi) 349

ä. +siniyäm 454

äbroy is. itibar

ä. +idän 534

äci **äciz** sf. aciz, beceriksiz, güçsüz

ä. +miz 512

âç-	açmak	â. -ibdi 57
	â. 107, 542	â. -ädi 447
	â. -di 114, 137, 140, 433, 578	â. -i 466
	â. -âlmädi 335	
	â. -gändir 121	âddiy is. basit, kolay
	â. -ıq 175, 573	â. 325, 349, 471
	â. -ıq tur- açakalkmak 175	âdâb is. adap, edep
	â. -ıq (edi) 181	â. 182
	â. -ıq (ekän) 270	âdäm is. insan
	â. -ib 9, 99, 143, 462, 492, 550	â. 8, 25, 83, 86, 150, 150, 167, 194, 251, 272, 275, 298, 308, 325, 397, 450, 483, 484, 489, 504
	â. -ibdi 582	â. +gä 98, 154, 326, 398, 444, 450
	â. -äyâtgän 88	â. +gärçilikni 326
	â. -äyäpmän 573	â. +göy 490
	â. -säk 568	â. +lär 75, 167, 167, 174, 175, 204, 240, 349, 399, 415, 582
âçil-	açılmak	â. +lär 184
	â. -di 107, 331, 440	â. +lärgä 182, 469
	â. -gändä 442	â. +lärim 452
	â. -ib 181, 230, 239, 259	â. +läringızgä 508
	â. -qanıdän 461	â. +lärmiz 185
	â. -ävermadi 107	â. +läarning 22, 82, 399
	â. -sin 213	â. +miz 224
âçıq	is. açık	â. +ni 253
	â. 300, 349, 375, 578	â. +ning 88, 102, 107, 120, 128, 349, 489, 523
âçıqlık	is. açıklık	âdät is. adet
	â. +idä 557	â. +dä 444
	â. +ini 267	â. +i 15, 301
âçıq-	acıklamak	â. +imiz 21
	â. -qanini 226	âftâb is. gökyüzü
âçil-	açılmak	â. 57
	â. -ib 196, 350	â. +dä 158
	â. -mädi 331	
âçiş	is. açma, açış	

âfti is. görünüş
â. +dän 331

âğayni is. ağabey
â. 573

âğır sf. ağır
â. 81, 182, 310, 339, 559
â. +lâşib 212

âğırlik is. ağırlık
â. + 349

âğr - ağrımak, sızlamak
â. -idi 403

âğrıq is. ağrı, sızı
â. 419
â. +lâri 404

âğ(ı) z is. ağız
â. +idä 132
â. +ıdän 322
â. +lâringdän 261
â. +i 230, 296, 378, 453
â. +idä 483
â. +idägi 178
â. +idän 117
â. +igä 480, 560

âhistä zf. yavaş, ağır
â. 268, 313, 331, 466, 466,
477, 482, 578, 578, 578

âhäng is. ahenk, uyum
â. +idä 477
â. +igä 483

âilä is. aile
â. 555
â. +gä 299

âq sf. beyaz
â. 53

âq- akmak
â. -ar 146

â. -ädi 37
â. . -ib 301

âqı âqıbät is. akibet, sonuç 2. zf. sonunda,
en eninde sonunda
â. +dä 582

âqlän- temize çıkmak
â. -gän 74

âqşâm is. akşam
â. +idä 124
â. +igä 87

âl- 1. almak
â. -adi (bolip al-) 473
â. -di 10, 72, 83, 102, 186, 230,
296, 459, 535, 565
â. -di (âvuçigä âl-) 510
â. -di (âzginä âl-) 376
â. -di (bilib âl-) 446
â. -di (çıqıb âl-) 68
â. -di (qoltıgındän âl-) 270
â. -di (kötärib âl-) 382
â. -di (mükâfât âl-)

2. mesafe katetmek

â. -di (yol âl-) 56

3. iletmek, ulaştırmak

â. -di (xat âl-) 79

4. gelmek, akmak

â. -di (yâş âl-) 525

â. -dik 212

â. -dim 32, 493

â. -dimi 228

â. -dirişgändän 577

å. -gän 47, 82, 175, 184, 294, 379,
 399, 489, 578
 å. -gän (ekän) 113
 å. -gändän 193
 å. -gänidän 577
 å. -gänidänmi 489
 å. -gänini 399
 å. -gänlär 447
 å. -ib 7, 7, 11, 11, 19, 35, 86, 102,
 103, 123, 181, 193, 226, 226, 251,
 290, 322, 322, 410, 417, 497, 500,
 513, 519, 531, 535, 535, 537, 543,
 563, 578
 å. -ibmiz 536
 å. -indi 347
 å. -ing 67, 73, 118, 144
 å. -ingän 298
 å. -inib 477
 å. -mädi 344
 å. -mäng 341
 å. -mäslikkä 219
 å. -mäy 58, 111
 å. -ädi 83, 182, 448, 448, 449
 å. -ädigän 348
 å. -ädimi 182
 å. -ämän 577
 å. -är (ekän) 11
 å. -ärdi 83, 123, 349, 399
 å. -ärmidi 489
 å. -ärmidim 116
 å. -äversä 225
 å. -äyätgän 535
 å. -äyätgänini 86
 å. -äylik 85

å. -äyäpmiz 536
 å. -äyäpti 563, 563
 å. -sa 240
 å. -sinlär 336
 å. -säk 536
 2. (i) b, (i) b zarf fiil eki almış
 fiillerle kullanılan sürerlik bildiren
 yardımcı fiil
 å. -ib bär- alıp varmak 272, 415,
 475, 535
 å. ib ber- alıvermek 111, 112, 250
 å. -ib kel- ala gelmek 30, 71, 88,
 426, 447, 452, 455, 500, 537
 å. -ib ket- alıp gitmek 401
 å. -ib (çıqarib äl-) 117
 å. ib (endi äl-) 292
 å. -ib (hâzir äl-) 112
 å. -ib (közini äl-) 76
 å. -ib (sel äl-) 47
 å. ib (tirsägidän äl-) 336
 å. ib (uygä äl-) 550
 å. ib (yer äl-) 299
äld is. ön taraf
 å. 143
äldi zf. ön, önünde
 å. 296, 299, 410, 444, 480,
 480
 å. +da 74
 å. +dä 51, 69, 76, 94, 283,
 300, 378,
 416, 435, 483, 501, 510,
 559, 559, 578
 å. +dä tur- önüne durmak 416, 559
 å. +dägi 237, 303

	å. +dän 77, 322, 528, 563	ålä	is. ala, karışık, alacalı bulacalı renk
	å. +gä 51, 101, 123, 135, 265, 312, 329, 383, 480, 494, 577		å. 121, 294, 526
	å. +gä åldigä bår- önüne varmak 303	ålām	is. alem, dünya
	å. +läridä 301		å. +igä 60
	å. +mgä 581	ålti	is. sayı, altı
	å. +nmi 526		å. 4, 62, 111
åldin	1. is. baştaki, geçmişteki bölüm,		å. +nçi 152, 181, 182, 186, 189, 192, 212
	å. 4, 13,		å. +nçigä 160, 166
	2. zf. önce, ilk olarak		å. +nçining 169, 181
	164, 300		å. +nçisigä 154
ålāv	is. alev	åltmiş	is. sayı, altmış
	å. 81		å. +lärgä 577
ålğa	zf. ileri	āmān	sf. iyi
	å. 212		å. 30, 297, 339,
ālis	is. uzak		å. bol- amanı tükenmek384
	å. 399		å. +misiz 29
	å. +dä 47, 58	āmānāt	is. emanet
	å. +dän 88, 527		å. 399
alış-	alışmak	āmin	sf. emin, güvenli
	å. - 349		å. 277, 521
	å. -di 466	āmmān	is. hepsi
	å. -gän (edi) 466		å. +ing 181
	å. -gänigä 292		å. +i 245
	å. -mäsin 189	āmād	is. baht
	å. -ni 115		å. 240
	å. -ädi 18, 448		å. +i 535
	å. -äyätgän 470	ānçä	zf. onca, o kadar
āllāhū	is. Allahu		å. 347
	å. 277	āndä	is. onda
ālmä	is. elma		å. (āndä+sāndä) arada- sırada 47
	å. 11	ānā	zf. işte
			å. 88
			å. +läriñing 300

	å. +si 301, 399, 430, 543, 544, 546, 559		å. +dä 334, 372
	å. +sigä 349, 561		å. +dän 62, 79, 123, 329
	å. +sini 483		å. +sidä 49, 61
	å. +sining 16, 539, 559, 564		å. +sidän 63
åpä	is. abla, unvan bildiren kelime å. 301, 327, 374, 426, 431, 500, 555, 562, 566 å. +m 320 å. +mlarning 105 å. +si 301	årälğ	is. aralık å. +ıdägi 13
åpəcän	is. sevgili abla å. 100	åräm	is. mola, durma å. 240
åppåq	sf. bembeyaz å. 77, 120, 335, 407, 477	år	is. ar, edep, utanmak å. +i 261
årasi	arası å. +gä 48	årtıq	zf. fazla å. +ça 98 å. +çä 182
årıqqol	sf. zayıf el å. +läri 363	årti	is. arka å. +dä 49 å. +gä 57
årqa	is. arka å. 99, 150, 155, 181, 578 å. +dän 150, 443 å. +gä täşlä- arkaya bırakmak 524 å. +li 577 å. +läridän 264 å. +mdä 536 å. +si 577 å. +sida 14 å. +sidägi 298, 435, 466 å. +sidän 10, 87 å. +sigä 87, 101, 107, 111, 480, 547 å. +sigä qarä- 109 å. +sıqa 111	ås-	asmak å. -ib 181, 329
		åsil-	asılmak å. -gän 14, 49, 57
		åsiş	is. asış, asma işi å. -i 181
		åsân	sf. kolay å. 486, 557
		åsânraq	sf. daha kolay å. (edi) 211
		åsiyä	is. asya, asya kıtası å. 459
årä	is. ara	åsmân	is. gökyüzü, sema å. +dä 398 å. +dä (edi) 301 å. +gä 87 å. +i 37
		åsti	is. 1. aşağı, bir şeyin alt

bölümü, 2. sf. bir yere göre daha	å. 40
alçak yerde bulunan	å. (edi) 86
å. +dä 358, 405, 485	å. +siz 502
å. +dä tur- yeraltında bulunmak 433	åvâz is. ses, seda
å. +dän 374	å. 187, 189,
å. +gä 483	å. ber- ses vermek 441, 267
åş is. yemek	å. +i 37, 88, 101, 128, 256, 312, 331
å. +ning 413	å. +idän 193
åş- aşmak, geçmek	å. +ini 165, 256
å. -ib 14, 15	åvqat is yemek
å. -irib 562	å. 240, 274, 328, 450, 452, 543
åşıq- acele et	å. +gä 82
å. -di 260	å. +lär 442, 447
ât is. at, binek hayvanı	å. +lärning 537
å. +dek bol- at gibi olmak	å. +ning 228
314, 334	åvqatlän- yemek yemek
å. +i 460, 508	å. -ib 544
å. +idä 20	å. -işigä 544
å. +ing 196	åvuç is. avuç
å. +ini 297	å. +igä äl- avcuna almak 510
ât- atmak	åvut- avutmak, oyalamak
å. -günçä 558	å. -di 344
âtil- atılmak	åvutiş - oyalanmak
å. -di 53, 332	å. -ärđi 17
å. -gän 80	åxır sf. 1. son, sonraki
å. -ib 81, 517	2. zf. sonra, en sonra, sonunda
å. -ä başlä- atılmaya	å. . 8, 211, 251, 183, 231, 253
başlamak 483	å. +i 1, 7, 42, 76, 83, 114, 122, 183, 231, 253, 459, 513
âtinâyi is. umutsuz	ây 1. ey
å. +lärdek 503	å. 10, 33, 87, 137, 339, 344, 347, 347, 500, 525, 535
âtä- adlandırmak, demek	å. +çä 292
å. 16, 53, 292, 300, 399, 30, 559	
åvârä is. telaşlı, meşkul	

 . +d  292, 347, 349
  . +ing 273
  . +qa 141
 2. is. ay
  . bol- ay gibi olmak 534
 yb r kk  is. bereket ayı
  . 36
 y q is. ayak
  . +ı 285, 312, 329
  . 577
  . +qa 355, 578, 582
  . +qa tur- ayağa kalkmak 312
  . +larini 68
  . +l ri 347, 403, 483, 485,
 500, 500
  . +l rid  500
  . +l rini 240
 y qy l ng is. çıplak ayak, yalın
 ayak
  . 298
 yi is. anne
  . 542, 565
  . +m 411
  . +ml rning 318
  . +ng 280
  . +ngg  557
  . +ngız 320
  . +ngni 290
  . +sı 301
  . +si 83, 299, 327, 552, 564
 yn  is. ayna
  . +dek 88
 z 1. sf. az
  . 144, 344, 345, 345, 362,

376
  . (edi) 326
 2. zf çok olmayan , miktar
 bildirir
  . +gin  285, 536
  . +gin   l- az miktarda
 almak 376
 zıq is. yiyecek
  . 228

 

   nl. e. sonuç niteliğinde
 bulunan cümlenin başına
 getirildiğinde “ yle ise”, “ yle
 olunca” sözleri gibi şart niteliğinde
 olan bir cümle yerini tutar
  . 6, 6, 8, 29, 29, 120, 133, 133,
 133, 133, 133, 236, 361, 421, 490,
 503, 536
 c yib sf. acayip
  . 137, 137, 181
 cin is. buru ukluk
  . 77
 c b is. ilginç, enterasan
  . 34, 44, 486, 512, 550
 c l is. ecel,  l m anı
  . +i y. eceli yetişmek 24
 cr l- ayrılmak, bo anmak
  . -ib tur- ayrılabilmek 153, 159
 cr t - parçalamak, bölmek
  . -ib 194, 459
    l n- utanmak, haya etmek
  . -ib 414

äççiq sf. açık, açılmış

ä. 577

äççiqpiyâz is. acı soğan

ä. 559

äçin- acımak, karşıdaki varlığın durumunu üzümlere kendine dert etmek

ä. -di 292

ä. -gänidänmi 489

ä. -ib 553

ä. -äyâpti 511

äçit - acıtmak, hasar vermek, can yakmak

ä. -är 9

ädir is. tepe, yükselti

ä. 14, 57

ä. +gä 14

ä. +lärdän 15

ä. +ning 14, 57

ädä is. baba

ä. 270, 276

ä. +m 167, 259, 577

ä. +ng 555

ä. +si 268, 271, 275, 277,

280, 281, 285,

290, 292, 299, 299, 301, 368,

405, 418, 432, 495, 497, 499, 539,

541, 544, 550, 556, 564, 566

ä. +si 374

ä. +sining 270, 281, 399,

492, 494, 535

äfsänä is. efsane

ä. +vâr 61

ä. +si

äfsuslän- pişmanlık duymak

ä. -ib 11

ä. -ib ver- pişmanlıkla vermek 408

äft is. 1. sima, dış görünüş

2. kıyafet

ä. +i 175

ä. +idän 167, 297, 483, 499

äfv is af, bağışlama

ä. 80

ägär bağ. şayet, eğer

ä. 359

axbär is. haber, ajans

ä. 107

ähd is. söz, yemin, 2. sözleşme

ähd qıl- yemin etmek

ä. 56

ähämiyät is. ehemmiyet, önem

ä. +i 526

ähvâl is. hal, durum

ä. 187, 188

ä. +gä 292

ä. +i 306, 311, 423

ä. +idä 565

ä. +im 355, 557

ä. +ingiz 356

ä. +lari 339

äkbär sf. büyük

ä. 103, 104, 110, 113, 114, 116, 277

ä. +dä 108

ä. +gä 122, 123

ä. +ning 131

äkä is. unvan, abi, saygı bildiren söz

ä. 4, 7, 11, 30, 30, 35, 41, 45, 151,
182, 222, 230, 230, 236, 249, 256,
309, 311, 351, 351, 352, 355, 502,
578, 582
ä. +dän 579
ä. +gä 11
ä. +ning 5
ä. +si 184, 191
äks is. yansıma
ä. +ädä 177
äks-sädä is. seslerin
yansıması
ä. 65
älbättä zf. elbette
ä. 83, 212, 247, 312, 348, 362, 398,
398, 511, 551, 565, 577, 577, 582
äldä - aldanmak
ä. -nib 251
älâhi is. özel, önemli, farklı
ä. +dä 196, 256, 450
ällaqaçân zf. vaktiyle
ä. 009
ällaqayer zf. bir yer
ä. +dä 558
ällägä is. ilgi, alaka
ä. 88
ällämähäl zf. *geç* vakit
ä. bol- geç vakit olmak
135,
ä. 558
ällänimä is. belirsiz şey
ä. +lär 174, 230
ällälä - ninni söylemek
ä. -b 148

äläm is. dert, üzüntü, keder, sıkıntı
ä. 28
älänglä- bakınmak
ä. -gän (edi) 10
älvân is. elvan,renkli, kıpkırmızı
ä. +dägi 165
ämmâ bağ. ama, fakat
ä. 17, 25, 30, 83 102, 120, 178,
182, 192, 212, 294, 296, 297, 298,
300, 312, 331, 339, 344, 349, 354,
403, 444, 459, 466, 471, 486, 494,
500, 511, 512, 534, 535, 558, 559,
578, 578, 582, 582
ämäki is. büyüklere hitap etme şekli
ä. 415
äna e. işte
ä. +vu 105
äncir is. incir
ä. 577
änçä sf. birkaç, çok
ä. 42, 53, 101, 117, 125, 347, 383,
404, 421, 500, 510, 513
ä. tur- çok bulunmak 125
ä. +dän 70, 107, 175
änâr is. nar
ä. 11, 375
änglä- anlamak
ä. -di 534
änıq is. kesin
ä. 101, 240, 399, 526
ä. (edi) 30
ä. (ekän) 508
änq- (koku) yayılmak
ä. -ib tur- yayıla durmak 559

änqay -dalmak , düşünceye

dalmak, dalgınlık

ä. -ib 165

änä e. işte

ä. 18, 27, 28, 86, 123, 160, 166,
166, 191, 292, 307

änävu sf. şu

ä. +ni 6, 6

änu zm. o, ona

ä. +ni 255

äpıl-täpıl zf. apar-topar, telaş ve acele

ä. 544

ärçä is. çam

ä. 13

ä. +lär 49

ä. +lärning 37

äräläş-karışmak, karman çorman

olmak

ä. 82, 410

ä. -ib 535

ä. -mägändä 430

äräng zf. zar zor

ä. 10

ärävä is. araba

ä. 57, 57

äräzlä-nazlanmak

ä.-gän 480

ärıq is. ark, su yolu, kanal

ä. 478

ä. +çädän 66

ä. +dä 37

äri- eksik olmak

ä. -b 240

ärizä is. dilekçe

ä. 349

ärqân is. reis, baş 2. esaslar, destekler,
sütunlar, direkler

ä. 459

ärt - silmek, temizlemek

ä. -di 340

ä. -ib 181, 191, 305, 562

ä. -äyätgän 303

ärtin- temizlenmek

ä. -äyätgändä 120

äsli sf. asıl, birincil

ä. 30

äsr sf. asır, yüzyıl

ä. +iy 47, 49

äsrä- korumak

ä. -sin 277

ästâydil sf. gerçekten 2. vicdanen

ä. 150, 168, 511, 582, 582

ästä sf. hızlı olmayan

ä. 175, 251, 259

ästä-sekin yavaş yavaş

ä. 175

äşulä is. şarkı

ä. 88, 477

ä. +gä 88

ä. +ni 88

äşuläçi is. şarkıcı

ä. 251

ätigi zm. hepsi, bütünü, tamamı

ä. 102, 534

ätirgül is. bedeni dikenli

çiçek, kırmızı gül

ä. +lärni 577

ätläs is. yüzü parlak, sık dokunmuş bir
tür ipekli kumaş, saten
ä. 578

ätä- adlandırmak, demek
ä. -mäydi 194
ä. -sä 196
ä. -yim 88

ätäl- adlandırmak, isim vermek
ä. -miş 298

ätäyin tayin, atama
ä. 30

ätrâf is. yanlar,
 taraflar 2. çevre, dolay
ä. kör- +u tarafları sinama 175
ä. +idä 147, 239, 482, 564
ä. +igä 437, 466

ättäng is. pişman, pişmanlık
ä. 235

ävväl zf. önce,
ä. 87, 174, 175, 183, 477,
567
ä. +å 154, 190, 224, 471
ä. +gisidän 212
ä. +igä 145

äväylä- korumak, gözetmek
ä. -b 68, 251

äyäl is. bayan
ä. 101, 101, 101, 107, 576
ä. +gä 574
ä. +lâri 16
ä. +lär 466
ä. +lârimiz 490
ä. +ning 101

äyân sf. belli, açık

ä. 550
ä. (edi) 158

äylä- eylemek
ä. -b äyläb dura dura 42

äylän- dönmek, dolaşmak
ä. -ib 147
ä. -amiz 364
ä. -gäni ket- dönüp gitmek 55
ä. -adi 14
ä. -di 482
ä. -ib 7, 54, 97, 180, 274, 364,
435, 472, 480, 578
ä. -ip 98
ä. -ädi 14, 447
ä. -ärdi 65
ä. -äy 479

äyläntir-dolaştırmak
ä. -di 483
ä. -ib 466

äyläntiril- dolaştırılmak
ä. -gändä 459

äyläntiriş- karşılıklı dolaşmak
ä. -ibdi 447

äylänmä is. dolaşma
ä. 48

äyläpmä is. dönerek,
eğrilerek, virajlı
ä. 2

äyniqsä is. ayrıcalıklı, ayrımcı
davranma durumu
ä. 77, 87, 80, 88, 142,
300, 349, 447, 511, 525

äynigänigä is. serinlik, soğukluk
ä. +mi 403

äyä- korumak
ä. -mäsä 349
ä. -mäymiz 21
äyäb is. muhafaza
ä. 466
äyä is. abla, bacı
ä. +ni 80
äyri sf. 1. Yerleri bir olmayan.
2. zf. yalnız, tek başına.
ä. 87
äyt- söylemek, nakletmek
ä. -di 293, 346, 399
ä. -dik 515, 515
ä. -gänçä 201
ä. -gändek 364, 459
ä. -gändek bol- söz arasında olmak
96
ä. -gändä 102
ä. -gänimizdäy 154, 154
ä. -gäning 373
ä. -gäningiz 359
ä. -gänlär 157
ä. -gänläri 347
ä. -gänläridek 555
ä. -ib 68, 111, 117, 122, 196, 297,
297, 300, 349, 443, 449, 465
ä. -ib ber- söyleyi vermek 111, 300,
393, 449, 465,
ä. -ilgän 225
ä. -ing 508
ä. -mädi 494
ä. -mädimmi 191
ä. -mäydi 251
ä. -ädi 88, 194

ä. -sä 122

äytiş- söyleşmek
ä. -di 43, 349

ä. -gä 280

ä. -sin 205

äyvän is. teras

ä. 268

ä. +dä 405

ä. +gä 271, 405, 539, 563

äzäb is. azap, sıkıntı, eziyet

ä. 525

äzän is. sabah, günün ilk saatleri

ä. +läb 82

ä'zäyi sf. yıpranmış, yorulmuş

ä. 240, 227

äziz is. yüce, değerli

ä. +lär 239

äzämät is. azamet, ululuk

ä. 13, 141

äzvây is. dış görünüş, çehre

ä. +ini 294, 518

B

bağr is. bağır, göğüs

b. +igä 47, 53, 80

bak is. bidon

b. 94

balkon is. balkon

b. +dän 117

baqamti zf. yüz-yüze, karşılıklı.

b. 124

baquvvät sf. çok sağlam fiziki güce sahip
olan,

b. 150, 153

baqır- bağırmaq

b. -ädi 87

baxt is. baht, şans

b. 521

b. +i 583

b. +ini 553

b. +li 504, 521

b. +limän 523

baxtiyâr sf. bahtiyar, mutlu

b. (edi) 239

baza is. temel esas

b. +dän 292

bâğ is. bağ, bahçe

b. 2, 577

bâğlık is. ağaçlık yer

b. 20

bâğçä is. bahçe

b. +dä 303

bâğlä- bağlamak,

b. -b 154, 241

b. -di 480

b. -gän 10, 58

b. -nib 343, 511, 550

bâq- bakmak, görmek.

b. -ib 561

bälä is. çocuk, bebek

b. 53, 88, 111, 122, 292, 447, 502, 550

b. +gä 87

b. +lär 444, 444, 568

b. +lärgä 447, 447

b. +m 21, 54, 431

b. +ning 15, 301

b. +si 80

bâr sf. uzak

b. 14, 34, 61, 82, 83, 94, 154, 167, 167, 181, 184, 191, 192, 225, 225, 252, 321, 431, 452, 489, 490, 536, 542, 555, 577, 583

b. (edi) 102, 107, 108, 211, 292, 414

b. (ekän) 334, 432, 489

b. +dir 139, 526

b. +ini 83, 512

b. +ku 358

b. +ligi 582

b. +ligini 399, 466

b. +mi 126, 327, 349

b. +mikän 61

bâr- 1. varmak, ulaşmak, gitmek

b. -arken 138

b. -di 102, , 303, 480, 500, 567

b. -di (älib bâr-) 272, 535

b. -di (äldigä bâr-) 303

b. -dingmi 369

b. -ârdi 30

b. -gim 356

b. -gän 150, 577

b. -gändä 123, 393

b. -gändäginä 322

b. -gänini 578

b. -gänmän 131

b. -ib 32, 358, 376, 526, 575, 581

b. -ib o- yakınına oturmak 349

b. -ibdi 322

b. -ing 347

- b. -mas (edi) 430
- b. -mâğı 235
- b. -mâdingiz 355
- b. -mäsä 212
- b. -mäymän 573, 573
- b. -ädigän 349
- b. -ämiz 358, 358, 364, 364
- b. -ämän 391,
- b. -ämän (âlib bâr-) 415
- b. -ärdi 578
- b. -ärkän 50
- b. -äy 291
- b. -äyâtgänimdä 577
- b. -äyâtgänini 501
- b. -sänqız 100
- 2. (i) b, (i) b zarf fiil eki almış fiillerle kullanılan sürerlik bildiren yardımcı fiil
- b. -ib (yügürib bâr-) 270
- b. -ib (âlib bâr-) 475, 531
- 3. a, ä zarf fiil eki almış fiillerle kullanılarak sürerlik bildiren yardımcı fiil
- b. -ib (täigä bâr-) 241
- b. -ib (yügürä bâr-) 175
- b. -ib (başigä bâr-) 543

bârini is. hepsi

- b. 158, 184
- b. bil- her şeyini bilmek

bâriş is. varma işi

- b. - 98
- b. -di 435
- b. -gänidä 400
- b. -im 356

- b. -ingiz 355, 359

- b. -ini 576

- b. -qa 44

- b. -ni 56, 101, 102

- b. -ädi 535

bâs- basmak

- b. 235
- b. -di 80, 264, 534
- b. -dimmi 102
- b. -gân 148
- b. -gän (edi) 107
- b. -ib 10, 101, 171, 173, 175, 192, 296, 298, 559
- b. -ib tur- basa kalmak 559
- b. -mäydi 172, 172
- b. -ä başlä- basmaya başlamak 466
- b. -är (ekän) 439
- b. -ti 107

bâsil- basılmak

- b. -gändek (edi) 404
- b. -ib 175

bâsiş- basışmak

- b. 290

bâstir- bastırmak

- b. -ib 86

bâş (1) is. kafa,

- b. 53, 57, 63, 96, 160
- b. +i 180, 483
- b. +idän 329
- b. +igä 1, 102, 483

b. +ini 178, 344, 347, 378, 394,
402, 422, 482, 482, 524, 545, 555,
576
b. +läri 301

bâş (2) sf. büyük (baş hekim)
b. 75, 80, 423, 581

bâş (3) is. yanında, başında. (stant
başında)
b. +idä 88, 525
b. +idä tur- başında bulunmak 525
b. +idägi 299
b. +idälär 412
b. +igä bär- başına gelmek 543

bâş (4) is. başına gelmek (mecazi
anlamda)
b. +idän 80
b. +igä 526
b. +ingdän 182
b. +inggä 381
b. +lärigä 297

bâşqa sf. farklı, benzemeyen.
b. 86, 106, 140, 294, 335, 343, 486,
511, 511, 522, 555
b. +çä 364
b. +gä 565
b. +lär 226
b. +lördän 153, 154, 159, 194
b. +lärgä 229
b. +si 85

bâşqar- başarmak
b. -ib 138

bâşqatdän is. başdan, tekrar.
b. 117

bâşlıq is. patron, müdür

b. 218, 225, 535
b. +çä 220
b. +igä 349
b. +ımız tur- müdür bulunmak 219
b. +ining 86, 307

bâşlä- başlamak,
b. -b 2, 343, 415
b. -di 57, 315,
417, 445, 477, 483,
b. -di (ätälä başlä-) 483
b. -di (bäsä başlä-)
b. -di (berä başlädi) 117
b. -di (çäynälä başlä-) 566
b. -di (gäp başlä-) 125
b. -di (gäpira başlä-) 7
b. -di (kötärilä başlä-) 10
b. -di (oqıy başlä-) 241
b. -di (siläy başlä-) 510
b. -di (täşläy başlä-) 173
b. -di (yığıştirä başlä-) 485
b. -dilär 175
b. -gän 551
b. -gändir 550
b. -gändä 466
b. -ndi 466
b. -ngän (ekän) 322
b. -nibdi 22

bâşläş- karşılıklı başlamak
b. -di 182

bây sf. zengin
b. +lär 534

bâyçeçäk is. çiçek adı
b. 439, 444, 444, 447

bâylik is. zenginlik.

b. 447

bāylā- sarmak

b. -b 86

b. -gän 28, 58

bāyā is. demin, biraz önce.
geçenlerde.

b. 76, 320, 485, 515

b. +gı 107, 122

b. +gi 563

bāyvāçčā is. zenginin oğluna
hitaben soylenen isim, şımarık

b. 399, 405, 405, 493, 494

b. bol- şımarık olmak 395

b. +lārdān 324

b. +mikān 297

b. +ning 405

bāzār is. pazar

b. 500

b. +dā 452

b. +gä 535

b. +igä 376

b. +ining 435

b. +ning 410

bāb-bārāvār zf. eşit, hemen hemen,
tamı tamına

b. 198

bācār- becermek başarmak

b. - āmiz 164

bādān is. beden, vucut.

b. +i 10

b. +igä 480

b. +lāri 24, 227, 240

bāhā is. paha, değer, fiyat

b. +siniyām 454

bāhānā is. bahane, mazeret.

b. 558

bāhār is. bahar, ilkbahar

b. 86

bāldāq sf. yüzük

b. +dek 141

bālā is. bela, kötü

b. 277

bālḡ is. balık

b. 37

bālki zf. 1. olabilir ki, muhtemel olarak
2. bağ. olsa olsa...

b. 139, 290, 312, 444, 489, 526,
526, 550

bäländ sf. yüksek

b. 13, 48, 155, 277, 308, 439

bāmisāli is. örneğin, 2. sf. benzeri

b. 240

bänd sf. meşgul

b. (edi) 28

bändä is. köle

b. +si 550

bārdāş is. bağdaş: bağdaş kurmak,

b. +ni 253

bārābār zf. birlikte

b. 182

b. +igä 172, 236

bārg is. yaprak

b. 13

bāribir sf. faydasız

b. 100, 189, 359, 559

bārkāş is. tepsi

b. 472, 472

b. +dek 410, 410

bärmaq is. parmak

b. +ini 296

b. +lärini 510

bäräkä is. bereket

b. +si 497, 535

bärävär zf. beraber, birlikte

b. 459

bäşärä is. yüz, çehre

b. +ng 26

b. +si 101

bäy-bäyläb kabulenmeyip,

razı olmayarak

b. 86

bäyräm is. bayram

b. +ning 300

bä'zi sf. bazı, 2. zf. bazen

b. 348, 349, 350, 466

b. +dä 348, 349

bä'zän zf. bazen

b. 14, 515

beçarä is. çaresiz, zavallı kimse, biçare

(be) isimden sıfat türeten ek,

özbeklerde kelimeye olumlu

anlam katar

b. 122, 525, 550, 582

b. +gä 555

befäydä sf. fayda vermeyen, faydasız,

yararsız b. 527

behäl sf. halsiz, yorgun

b. 24

beixtiyär sf. dikkatsiz, dalgın, özensiz

b. 10, 11, 410, 525, 559, 578

bekär is. boşuna, sonuçsuz, faydasız

b. 179, 548

b. bol- bekar olmak 212

b. +gä 128, 251, 251, 534

bekil- saklanma, gizlenmek, ortunmek

b. -günçä 404

b. -ib 182

bekät is. menzil, durak, kat

b. +ning 322

bel is. 1. İnsan bedeninde göğüsle

karın, sırtla kalçalar arasında

daralmış bölüm

b. 150, 241, 403

b. +idä 500, 500

b. +idän 14, 312

b. +igä 99, 158, 184

b. +igäçä 329

b. +ini 480

2. tamam

b. +i 285, 347, 500

belbäg is. bel kemeri

b. +dän 226

belgi is. bir şeyi benzerinden

ayıran özellik, alamet, nişan

b. 86

b. +ni 95

b. +si 94

belküräg b. is. bel kürek, tarımda

kullanılan bir iş aleti

b. +ü 148

belä- un, çamur veya toz içine

bulamak.

b. -ngän 175

bemär is. hasta,

sayrı

b. +lär 296

b. +ni 80
bemähäl is. uygunsuz bir vakit, gece
geç saatte, herhangi bir zaman
b. 1, 78, 149, 240
b. +dä 31
bemäläl is. 1. rahatça, çekinmeden
b. yet- 299
benzin is. 1. Petrolün
damıtılması ile elde edilen, uçucu,
kendine özgü kokusu bulunan bir
sıvı. 2. Benzin
b. +çi 292
ber- 1. vermek
b. 115
b. -adi (yüz ber-) 60
b. -di 41, 68, 117
b. -di (âvâz ber-) 441
b. -di (cevab ber-) 35
b. -di (daldä ber-) 348
b. -di (e'tibâr ber-) 410
b. -di (mäslähât ber-) 102,
351, 399
b. -di (vâ'dä ber-) 367
b. -gän 177
b. -gän (edi) 102, 300
b. -gän (quyib ber-) 102, 102
b. -gänini 281
b. -ib 65
b. -ib tur- verebilmek 150
b. -ib (edi) 250
b. -ibdi 582
b. -ilärdi 444
b. -mâğçimiz (cävâb ber-) 512
b. -mâqçı (yardäm ber-) 564

b. -mâqçı bol- vermiş olmak 564
b. -mädi, 480,
b. -mädi (âvâz ber-) 267
b. -mädi (cävâb ber-) 491
b. -mädi (e'tibâr ber-) 466
b. -mädi (yüz ber-) 500
b. -mäslük (hălâk ber-) 66
b. -mäymiz (qız ber-) 21
b. -ädi 163, 217
b. -ädi (mäslähât ber-) 535
b. -ädi (pâçtägä ber-) 447
b. -ädi (sävâl ber-) 177
b. -ädimi (qoyib ber-) 253
b. -ämân (âlib ber-) 111
b. -ämân (äytib ber-) 393
b. -ämân (yol ber-) 11
b. -ärdi 325
b. -ärdi (e'tibâr ber-) 174
b. -ärdi (xabâr ber-) 322
b. -ärsän (soyib ver-) 401
b. -äveriş (sävâl ber-) 170
b. -äyâtgän (ekän) 114
b. -äymi (yâkıb beraymi) 39
b. -sangız (çaqırıp ber-) 108
b. -sin 553, 555
b. -sä (sävâl ber-) 182
b. -säm 452
b. -yâpti (sävâl ber-) 182
2. ä zarf fiil eki almış fiillerle
kullanılan tezlik, kolaylık, rahatlık
bildiren yardımcı fiil
b. -ä başlä- vermeye
başlamak 117
berâver- verivermek 167

b. mǎ 167
3. (i) b, (i) b zarf fiil eki almış
fiillerle kullanılan yeterlik bildiren
yardımcı fiil
b. -amān (âlîp ber-) 112
b. -ib (âlîp ber-) 250
b. -dî (äytib ber-) 111, 449, 465,
300
b. ib bol- verecek olmak 326
b. -dî (gäpirib ber-) 322, 453
b. ip (tâşırıqlārni ber-) 135
berîş- karşılıklı vermek
b. -îş (râzilik ber-) 557
b. -îşni (şifâ ber-) 500
b. -îşār (kântsert ber-) 447
b. -îşsin 508
b. -îşdî (tapbib ber-) 86
b. -îşgâ (keltirib ber-) 122
b. -îşgân (boşältib ber-) 75
berävermäslük verip vermezlik b. +i
(berävermäsligi) 167
beri is. 1. –beri (-den beri) iki
uzaklıktan kendisine daha yakın
olan
b. 70, 86, 240, 292, 379, 399, 459,
461, 502, 577, 577, 578
berk sf. sert, katı, sağlam.
b. 322
berkit- sağlamlaştırmak, tahkim
etmek, takviye
etmek.
b. -dî 524
b. -ib 113
besärāncām sf. panik, şaşkınlık,

huzursuzluk
b. 22
besonaqay sf. aşırı derecede büyük,
uygunsuz.
b. 483
beş is. beş sayısı
b. 18, 79, 148, 299, 329, 483, 483
b. +inçi 181, 184, 191, 226, 251
b. +inçisi 152, 153
bet is. Yüz
b. +i 437
b. +igä 19
b. +inim 169
b. +idägi 102
beton is. beton
b. 86
b. +çi 88
betinç sf. huzursuz
b. bol- huzursuz olmak 229
betosıq-betolqın is. birleşik ve
dalgasız
b. + 88
bexalāvāt sf. huzur vermeyen, başı
sorundan kurtulmayan
b. 227
bezār- bıkmak, usanmak.
b. 83
bezāvtä sf. huzuru bozulan, rahatsız,
gergin.
b. 85, 211, 285
bezāvtälik gerginlik
b. 211
bezä- süslemek
b. -b 154

bezäk is. süs

b. +lär 165

bıqın- gizlenmek, saklanmak.

b. -ib 15

bil- bilmek,

b. -di 485

b. -ålmägändäy 174

b. -giçä 204

b. -gändän 99

b. -gänimizni 512

b. -ib 86, 349, 446, 557

b. -ib ål- bilerek almak 446

b. -ib ver- bilerek vermek 529

b. -mädim 582

b. -mägänlärini 102

b. -mäski 511, 526

b. -mäy 7, 51, 122, 307, 322, 525, 566

b. -mäydi 324, 550

b. -mäymän 339

b. -ädi 12, 444, 489, 526, 557

b. -ädilär 490

b. -ädimi 514

b. -ämiz 203

b. -är 167, 260

b. -ärdi 322, 576

b. -äsiz 100

b. -äsizmi 142, 519

b. -sa 292

b. -sin 550

b. -sä 368

2. -(i) b, -(i) b zarf fiil eki almış

fiillerle kullanılan yeterlik bildiren yardımcı fiil

b. -ib (bårini bil-) 83

b. -ib (ozläring bil-) 202

bildir- bildirmek

b. -di 315, 504

b. -mäydiğän 422

bildiriliş ifade etme, bildirme işi

b. +i 224

bildirmä- bildirmemek

b. -di 488

bilin- bilinmek

b. -ar 102

b. -di 226

b. -ib 143

b. -ib tur- bilebilmek 143

b. -mäs 102, 151, 394

b. -är 151, 394

bişiş- karşılıklı bilmek

b. -i 209

b. -ibdi 322

bilän bağ. birlikte, ile

b. 9, 15, 17, 25, 28, 28, 28, 31, 45, 51, 57, 64, 76, 80, 90, 94, 94, 101, 102, 111, 114, 119, 137, 149, 150, 150, 153, 154, 154, 155, 155, 159, 168, 209, 172, 181, 181, 182, 182, 191, 192, 193, 196, 210, 212, 225, 225, 225, 235, 251, 259, 265, 292, 298, 299, 299, 305, 308, 320, 322, 322, 322, 327, 348, 349, 349, 349, 360, 363, 381, 389, 389, 399, 403, 405, 407, 410, 433, 446, 447, 459,

466, 471, 477, 478, 482, 482, 483,
484, 502, 510, 511, 517, 522, 523,
524, 525, 535, 539, 539, 539, 544,
544, 544, 548, 554, 559, 561, 563,
573, 578, 582, 583

b. +ginä 154

bina is. bina, apartman, yapı

b. 308, 445, 582

b. +gä 447

b. +ning 303

bir is. bir, tek, sadece

b. 2, 7, 8, 8, 14, 17, 25, 28, 28, 30,
37, 42, 46, 51, 51, 57, 57, 57, 58,
60, 60, 68, 68, 68, 74, 74, 76, 80,
86, 101, 101, 102, 102, 102, 102,
107, 111, 119, 120, 123, 123, 125,
133, 140, 144, 146, 146, 148, 151,
151, 154, 169, 170, 174, 174, 174,
175, 175, 175, 193, 196, 198, 206,
207, 211, 213, 218, 220, 224, 225,
229, 230, 253, 254, 254, 256, 256,
259, 265, 274, 274, 281, 288, 292,
292, 297, 312, 320, 322, 326, 331,
331, 343, 343, 347, 349, 349, 375,
378, 391, 399, 399, 399, 405, 410,
415, 415, 417, 438, 444, 448, 450,
452, 466, 472, 477, 480, 480, 482,
482, 483, 489, 501, 507, 512, 524,
526, 531, 534, 535, 537, 538, 538,
539, 544, 550, 550, 552, 552, 555,
559, 563, 565, 575, 578, 581, 581,
582, 582

b. +gä 320, 349, 358, 364,
385

b. +inçi 80, 160, 166, 167, 177,
178, 193, 209, 211, 219, 259, 260,
466, 516

b. +inçining 223

b. +lāmçi 243

b. +läridän 174

b. +lärigä 2, 17, 76

b. +lärigä qarä- 125

b. +lärimi 151, 174

b. +läriining 175

birdän zf. aniden, hızlıca

b. 53, 111, 155, 165, 193, 320, 375,
405, 483, 559

b. +mäs 345

birädär is. birader.

b. +lär 201, 225, 239, 250,
250

birâq is. fakat

b. 189

birân zf. bir an

b. 39, 54, 177, 251, 253, 290

birântä zf. bir tanesi, biriciği

b. 324

b. +sini 83

birâr sf. birer, teker teker b. 192

birâv zm. birisi, herhangi bir
kimse.

b. 94, 107, 102

b. +gämi 182

b. +ni 219

b. +ning 115

birâz sf. biraz

b. 578

b. 251

biri zm. 1. biri 2. bilinmeyen bir kimse.
b. 64, 64, 102, 150, 226, 226, 249, 256, 580, 580, 580, 580
b. +dä 18, 350, 299
b. +gä 151, 229, 331, 435
b. +ni 8
b. +ning 376

birikmä is. birikme, birikim
b. +si 169

biräm birim
b. 87, 87, 88, 128, 128, 137, 137, 142

birätolä is. tamamen.
b. 263

birpäs sf. bir anlık
b. 73, 422, 577
b. +dä 459

birvaqt zf. bir zamanlar
b. +lär 444

bit- bitmek, sonuçlanmak.
b. -gäç 174
b. -ib ket- bitip tükenmekh 350

bitir- bitirmek, yok etmek
b. -gän 128
b. -gänlärdän 582
b. -ib 16
b. -uv 300

bitiriş sona erme, son
b. +ini 12

bitküzgünçä zf. bitirince
b. 117

bittä sf. bir tane, yegane.

b. 85, 101, 101, 181, 296, 331, 480, 510,
510, 535, 535, 555, 563, 563, 581
b. +si 88, 327, 486
b. +sini 448, 459
b. +yu 555

biz zm. biz , çokluk birinci kişi zamiri
b. 32, 185, 192, 212, 443, 512, 512
b. +dä 461
b. +gä 220
b. +lärning 555
b. +ni 261
b. +nikidä 29

boğ- kısmak
b. -ıq 148

boğ(a)z is. boğaz
b. +idän 81

boks is. boks
b. 262, 447, 466, 568
b. +dä 582
b. +imgä 573

boksçi is. boksör, boks yapanb.
379, 447, 471, 471, 573
b. +lär 349, 459, 471
b. +lärni 465

boksyor is. boksör
b. +lärning 473

bol- 1. olmak
b. (xâtircäm bol-) 193, 391
b. (sâğ bol) 393
b. -di 141, 347, 349, 535,
b. -di (âmân bol-) 384

- b. -di (ây bol-) 534
- b. -di (âytgânde bol-) 96
- b. -di (bekâr bol-) 212
- b. -di (berib bol-) 326
- b. -di (bersâm bol-) 452
- b. -di (cim bol-) 189
- b. -di (çıqqânde bol-) 81
- b. -di (demâqçı bol-) 280, 499
- b. -di (dıqqatini bol-) 466
- b. -di (häyrân bol-) 530, 549
- b. -di (qâlmâqçı bol-) 534
- b. -di (kelgândây bol-) 259
- b. -di (köp bol-) 272
- b. -di (körgülik bol-) 304
- b. -di (kötärâdigân bol-) 344
- b. -di (mäcbur bol-) 209, 281
- b. -di (nimâ bol-) 301
- b. -di (otirâdigân bol-) 501
- b. -di (paydâ bol-) 155, 405, 445, 559, 477, 483, 486
- b. -di (râzi bol-) 45, 300
- b. -di (sizläy digân bol-) 351
- b. -di (tinçiggân bol-) 353
- b. -di (yaxşı bol-) 519
- b. -di (yupâtgân bol-) 285, 297
- b. -di (edi) 349
- b. -di (ekân) 459
- b. -diykin 281
- b. -âlmäs 227
- b. -gân 111, 214,
- b. - gän (bezâr bol-) 83
- b. - gän bol- olmuş olmak 504
- b. - gän (emmâqçı bol-) 483
- b. - gän (hâsil bol-) 149
- b. - gän (kättâ bol-) 301
- b. - gän (mämnun bol-) 504
- b. - gän (pâyda bol-) 394
- b. - gän (tökib bol-) 101
- b. - gän (tugâb bol-) 399
- b. -gän (edi) 320, 558
- b. -gânde 539
- b. -gândâ 106, 325
- b. -gândân 247, 250
- b. -gâni 182, 557, 578
- b. -gânidâ 241, 292, 544
- b. -gânidân 538
- b. -gânini 300, 322, 446
- b. -gänligini 444
- b. -gänläridânmi 535
- b. -gänmisiz 357
- b. -gänmäs 381
- b. -ib, 30, 57, 62, 102, 111, 117, 140, 141, 146, 174, 223, 252, 252, 349, 411, 417, 426, 449, 480, 513
- b. -ib o- olup oturmak 229
- b. -ibdi 311
- b. -ing 515, 52
- b. -mas 42
- b. -masa 47
- b. -masä 86
- b. -mä 285, 541
- b. -mädi 107, 203, 537
- b. -mägân 88, 245
- b. -mägänmân 358
- b. -mägänsiz 357
- b. -mäng 40, 334
- b. -mäsdî 292, 504

b. -mäsdän 555
b. -mäsin 347, 526
b. -mäsä 116, 211, 218, 325, 444, 469, 471
b. -mäydi 212, 312, 444, 497, 535, 538, 573
b. -mäyman 523
b. -ädi 39, 87, 98, 102, 140, 201, 204, 208, 224, 240, 439, 444, 461, 536, 569, 583
b. -ädimi 86, 182, 210
b. -ämän 337
b. -är 290
b. -är (ekän) 206
b. -ärdi 477, 553
b. -ärken 88, 142
b. -ärmikän 320
b. -äverädi 220
b. -äyätgänidän 301
b. -sa 61, 151, 158, 170, 173, 322
b. -sin 88, 277, 297, 364, 397, 403, 420, 508
b. -sä 26, 83, 124, 153, 177, 210, 229, 251, 253, 292, 297, 324, 344, 349, 349, 397, 503, 535, 578
b. -sä (bolgän bol-) 504
b. -sä (çätâq bol-) 355
b. -sä (keläyâtgän bol-) 94
b. -sä (keräk bol-) 316
b. -sä (ketgän bol-) 503
b. -sä (kırğın bol-) 24
b. -sä (körmägän bol-) 538
b. -sä (lâzim bol-) 341, 343

b. -sänglär 97
2. (i) b, (i) b zarf fiil eki almış fiillerle kullanılan bitme, tükenme bildiren yardımcı fiil
b. -ib âl- olup almak 473
b. -ib qâl- ola kalmak 38, 46, 80, 348
b. -ib ket- ola gitmek 24, 34, 64, 343, 347
b. -ib körin- olup görünmek 42
b. -ib (âtdek bol-) 314, 334
b. -ib (ällämähäl bol-) 135
b. -ib (bâyväççä bol-) 395
b. -ib (bermâqçi bol-) 564
b. -ib (betinç bol-) 229
b. -ib (cimcit bol-) 477
b. -ib (devâr bol-) 47
b. -ib (dâktâr bol-) 128
b. -ib (çiziqdek bol-) 331
b. -ib (häyrân bol-) 53, 107, 160, 267, 390, 495
b. -ib (hırâginä bol-) 175
b. -ib (ketmâqçi bol-) 474
b. -ib (körmägändek bol-) 312
b. -ib (lâqayd bol-) 229
b. -ib (mähliyâ bol-) 50
b. -ib (muz ol-) 513
b. -ib (paydâ bol-) 405, 493
b. -ib (purkägändek bol-) 87
b. -ib (sâyâdek bol-) 137
b. -ib (sâbâb bol-) 300
b. -ib (xâtircâm bol-) 173
b. -ib (xursänd bol-) 300, 368

b. -ib (yaxşı bol-) 356
b. -ib tur- olabilmek 47
b. -ib (yälängâç bol-) 9
b. -ib (yämâq bol-) 114
b. -ib (yoq bol-) 480
bolin- olunmak, olunmuş olmak
b. -ib 419
b. -mäsä 225
bolış- oluşmak, ortaya çıkmak
b. -di 182
b. -gän (edi) 298
b. -gän (ekän) 251
b. -i 30, 167, 212, 312, 417
b. -igä 9
b. -ini 525
b. -läri 211
b. -lärigä 339
b. -ni 521
bolim is. olayım
b. 307
b. +igä 43
b. +igä yet- yetişmiş olmak 302
bopti is. tamam
b. 365, 365, 365, 421
boş sf. . boş
b. 83, 172, 181, 578
boşä - boşamak
b. -b 538, 538
b. -di 349
boşâş- karşılıklı boşanmak
b. -di 547
b. -ib 227, 240
boşät- boşaltmak
b. -ib 75

b. -ib ber- boşaltı
vermek 182
bottä sf. burada
b. + 452
boxcă is. bohça
b. 226
boy is. boy
b. +i 155, 259
b. +ică 262, 301, 379
b. +incă 245
b. +li 150, 308
b. +lâb 466
boyâq is. boya
b. 433
boyrä is. kamıştan yapılan halı,
sedir
b. +dek 57
boyun is. boyun
b. +idägi 347
b. +idän 312, 363
b. +igä 57
böl- bölmek
b. -ib 350
b. -indi 521
böläk sf. ayrı
b. +läri 11
bu sf. 1. Yerde, zamanında
veya söz
zincirinde en yakın olanı
gösteren
bir söz 2. bu
b. 1, 10, 12, 14, 14, 42, 51, 58, 72,
76, 82, 83, 85, 85, 86, 87, 91, 94,
94, 99, 100, 101, 102, 102, 106,

110, 115, 123, 128, 148, 148, 149,
154, 154, 160, 171, 174, 177, 180,
181, 181, 181, 182, 183, 192, 201,
204, 208, 209, 211, 211, 211, 212,
225, 226, 227, 231, 231, 240, 250,
250, 265, 275, 301, 304, 326, 348,
349, 355, 439, 439, 444, 444, 446,
456, 459, 471, 473, 486, 488, 491,
496, 511, 513, 526, 526, 526, 527,
534, 550, 550, 553, 557, 577, 582
b. +lä 294, 526
b. +lär 151
b. +läрни 312
b. +läрning 453
b. +naqa 34, 85, 85, 458
b. +naqasi 381
b. +nçä 314
b. +nçälik 313
b. +ndän 4, 459, 555
b. +ndäy 17, 192, 211, 239, 359,
444, 471, 511, 525, 525, 526, 538
b. +ngä 174, 204
b. +ni 67, 133, 142, 184, 194, 226,
349, 352, 403, 490, 501, 511
b. +ning 399
b. +nisi 247
b. +nisini 152
b. +naqa 2
b. +yâğı 235
b. +yâqqa 174, 349
bucğun is. fındık ağacın kurumuş
meyvesi.
b. 149
bufet is. büfe

b. 10
buğ is. buğu
b. +ı 559
bul- bulmak
b. -di 33
buldozer is. buldozer
b. 86
b. +çi 134
bulâq is. pınar
b. +lär 13
bulğat- bulamak
b. -di 211
bulut is. bulut
b. 49
b. +lär 49
burdä is. parça
b. + 37
bur- dönmek, yön değıştirmek
b. -äb 102, 103, 145
b. -älib 559
buril- dönölmek
b. -di 111
b. -gän (edi) 101
b. -ib 480
buriliş- dönüşmek, karşılıklı yön
değıştirmek
b. -dä 577
burçäk is. köşe
b. äg+i 230
b. +igä 563
burkän- bürünmek
b. - gän 13
burun is. burun
b. +i 301

b. +ini 111, 116
burun zf. önce
b. 292, 379, 447
butaq is. budak
b. +lär 10
b. +ı 68
b. +ı (edi) 10
butun zm. bütün
b. 14, 57, 364, 466, 513, 583
b. +läy 175, 192, 230
buydälä- koparmak, yolmak
b. - r (edi) 9
buyaq zf. bu taraf
b. +igä 512, 523, 526
b. +igä 521
buyum is. eşya
b. +ni 111
buyur- buyurmak
b. -di 327
buz- bozmak
b. -gisi 349
b. -ib 298
b. -män 502
b. -ä 417
buzil- bozulmak
b. -ädigän 299
1. ä zarf fiil eki almış fiillerle
kullanılan tezlik, kolaylık, rahatlık
bildiren yardımcı fiil
b. -ä ver- bozula vermek 83
buzaq is. buzağı, inek yavrusu
b. +dek 483
bügün is. 1. bugün, içinde
bulunduğumuz

gün 2. zf.
içinde bulunduğumuz zaman
b. 124, 447, 536
b. +dän 415, 570
b. +gi 320
bükil- bükülmek
b. -ib 470
büklä- bükülmek
b. -ngän 235
byurag is. buyurmak
b. +ä 86

C

cahl is. cahil, bilgisiz
c. 522
cām is. kadeh, cam, tas, tepsi
c. +gä 57
cān is. can
c. 174, 174, 175, 182, 500
c. +i 533
c. +idän 83
c. +igä 83
c. +im 365
c. +ingdän 6
c. +ini 9
c. +inqız 8
cānlän- canlanmak
c. -ib 165
cār is. 1. çukur, 2. uçurum
c. 57
cäbr zf. bedeni ya da ruhi
azap, acı
c. 98

cäcci sf. küçücük

c. +ginä 577

cädäl zf. acele

c. 80

cädällät- hızlanmak, hız sınırını

aşmak

c. -ädi 94

cähân is. cihan,

dünya

c. 262, 349, 454, 536

c. +gä 301

cähl is. cahil,

cahilce

c. 251

c. +i 106

cälä is. şiddetli yağmur

c. +dä 149

cämäät is. cemaat, topluluk

c. 260

cämiyät is. cemiyet, topluluk

c. +dä 239, 239

c. +ining 447

cämäläk sf. örgülü, örülmüş

c. 50

cäncäl is. kavga, savaş

c. 15

cäng is. savaş,

çarpişma

c. 24, 466, 471, 535

cängçi is. savaşçı

c. +lärgä 24

cär is. uçurum, çukur 2. sesli

konuşma

c. +gä 14

c. +ning 57

cärähät is. yara

c. 312

cärgäçä e. kadar

c. + 149

cärlik sf. çukurluk

c. 14, 14

c. +dä 14

cäräng is. yankı, ses

c. +li 128

cäränglä- yankılanmak

c. -b 11, 65

cärängläş- karşılıklı yankı

c. -i 466

c. -idär 60

cäräyân is. cereyan

c. +idä 174

cärräh is. hekim, doktor

c. +lärgä 578

cärrählik is. doktorluk

c. 302

cävâb zf. cevap, yanıt

c. 25, 25, 35, 53, 107, 182, 274,

419, 445, 494, , 526

c. +idän 504

c. ber- cevap vermek 35, 512, 491

cävâbgärlik is. sorumluluk sahibi,

sorumlu

c. 300

cävr is. eziyet, zorlama

c. 421

cäzirämä sf. yakıcı, bunaltıcı

c. 14

ciddiy sf. ciddi, gerçek

b.46
cigärräng sf. bordo rengi
c. 378
ciguli is. arabası,
c. 124
c. 293, 433
c. (ekän) 322
c. +ni 386
cihâz is. araç, aygıt,
alet
c. +läri 399
cihât is. yön
c. +dän 166, 182
cikkäk sf. çelimsiz, zayıf, omuzları dar
c. 459
cilmäy- usanmamak
c. -di 314, 356, 360, 413, 483, 504,
520, 562
cilpänglä- sürüne sürüne yürümek
c. -ydiğän 265
cim zf. sessiz, suskun
c. 182
c. otur- sessiz oturmak 242
c. bol- sessiz olmak 189
c. +ginä 141
cimlik is. sessizlik
c. 253
c. dä 170, 177
cimcit zf. tamamen
c. 57,
2. is sessizlik
c. bol- sessiz olmak 477
c. + 252
cinnilik sf. delilik, cinle ilgili, cinlenmiş

c. 458
cins is. cins, tür
c. 234
ciringlä- zil sesi, kapı zili gibi. çiling sesi
c. -b 186
c. -di 35
ciydä is. alıç meyvesi
c. 230
ciyän is. akrep, çıyan
c. +ini 459
cocä is. küçük
c. +si 88
conä- gitmek, uzaklaşmak
c. -b 23
c. -yâtgändä 459
conät- götürmek
c. -tdik 320
corä is. arkadaş, dost
c. 260
coy is. yer
c. 41, 57, 181, 466, 581
c. +da 25
c. +dan 57
c. +dä 61, 148, 169, 174,
184, 245, 246
c. +dämi 391
c. +dän 211, 211, 213, 312,
312
c. +gä 151, 415, 531, 577
c. +i 192, 225, 550
c. +idä 353, 565
c. +idän 10, 344
c. +igä 35, 343

c. +ini 235	ç. -ılädigän 582
c. +lik 299	ç. -ib 41
c. +lär 47	çaqa is. çocuk
c. +lärdä 42	ç. 447, 502, 550
c. +lärdägi 375	çaqır- çağırmaq
coyäli is. makul, uygun	ç. -di 265, 511
b.117	ç. -ib 52, 134
coylaş yerleştirmek	ç. -ib ber- çağırı vermek 108
c. -gändä 300	çaqırıq is. davet
c. -gänini 446	ç. 536
cubbä is. cübbe	çaqırış- çağırışmaq
c. 195	ç. -ni 314
cudä zf. pek çok	çaqqänlik is. uyanık, bir işi
c. 17, 80, 80, 80, 106, 142,	çarçabuk bitiriveren
151, 171, 226,	ç. 9
272, 349, 364, 372, 399, 424, 483,	çaqnä- çiğnemek, ağızda çiğnemek
494, 519, 542, 569	ç. -b 5
curät sf. cüret, cesaret, cesur	çaqnäş- karşılıklı çiğnemek
c. 174	ç. -idän 60
c. +li 177	çar is. çar, kral
cussä is. cüsse,	ç. 175
gövde, dış görünüş	ç. +si 444
c. +läri 151	çadır is. çadır
c. +sigä 483	ç. +häyälning 150
	çağ is. zaman vakit
	ç. 153
	ç. (edi) 300
	ç. +ı 226, 327
	ç. +ıda 77
	ç. +i 50
	çağlig is. mutluluk, keyiflilik
	ç. +ini 500
	çaqli is. yaşıt, akran
	ç. 63

Ç

çağ is. çağ
ç. 57, 57

çamadon is. bavul, valiz
ç. 101
ç. +ini 7
ç. +ni 7

çaq- çıtlatmak,

çal sf. yaşlı
ç. 20, 299
ç. +ning 20, 94
çap- koşmak
ç. -gäniçä 134
ç. -ib 50
çapân is. kaftan palto
ç. +ini 1
çarä is. çare
ç. +si 526
çaräk sf. çeyrek
ç. 379
çay is. çay
ç. +dän 415
ç. +gä 274
ç. +gä qarä- 34
ç. +ni 102, 417
çayxanä is. çayhane,
kahvahane
ç. 577, 577
ç. +dän 578
ç. +ning 577
çayxanäçi sf. çaycı, kahveci
ç. 577
çälin- 1. enstrüman çalmak 2. çelme
takmak 3. kesmek 4. kırmak
ç. -di 483
ç. -i 265
ç. -ib 466
çämbäräk sf. çember
ç. 102
çämäsi is. yaklaşık
ç. 79, 435

çäng is. toz
ç. 124, 154, 174, 186
ç. +ini 51
ç. +dän 174
ç. +gä 175
çängällä- başı iki elin arasına
almak
ç. -b 30
çäp is. sol,
ç. 312, 312, 329
çäraqälä- parlamak, yansımak
ç. -gän 239
ç. -b 348
çärçäq is. yorgunluk
ç. 240
çärçä- yorulmak
ç. -dilär 336, 403
ç. -gän (edi) 74, 483
ç. -gänlikläri 226
ç. -mägän (edi) 226
çärm is. elbisenin alt kısmı
ç. 378
çätäq is. kötü, vahim
ç. 355
çäynä- çiğnemek
ç. -b otur- çiğneyip oturmak 468
ç. -lä başlä- çiğnemeye başlamak
566
çegärä is. sınır
ç. 467, 469
çegäräläş- sınırlandırmak
ç. -mäsdı 349
çek- çekmek
ç. -ib 141, 147

ç. -äyâtgän 182
çekin- çekinmek
ç. -ib 470, 470
çeklä- uzaklaşmak, soğumak
ç. -gäni 535
çeksiz sf. sonsuz
ç. 177
çempion sf. şampiyon
ç. 314, 582
ç. (ekän) 582
ç. +i 262, 349, 454, 461, 536
çempionlik is. şampiyonluk
ç. 381, 534
ç. +kä 399
ç. +lär 582
çempionät is. şampiyonluk turnuvası
ç. 300
ç. +dän 292
ç. +gä 300
ç. +idä 379
ç. +lärägi 465
ç. +läridä 459
çet is. kenar
ç. 437
ç. +i 230
ç. +idä 320, 410, 526, 538
ç. +idä tur- kenarda bulunmak 526
ç. +idägi 417
ç. +ini 555
çiq- çıkmak
ç. 110
ç. -di 7, 45, 94
ç. -qan 398
ç. -adi 464, 15, 582

ç. -adimi 582
ç. -amiz 364
ç. -amän 12
ç. -ar 82, 582
ç. -ar (ekän) 582
ç. -arib 19, 20, 96, 296, 316
ç. -arib äl- çıkarıp almak 117
ç. -ariş 240
ç. -arişdi 399
ç. -arädi 57
ç. -ayâtgän 388
ç. -ayâtgändä 9
ç. -ayäpmän 403
ç. -azib 117
ç. -di 24, 53, 66, 111, 117, 275, 288, 292, 466, 472, 477, 516, 528, 552, 11, 543
ç. -dilär 403
ç. -ib 2, 57, 65, 77, 106, 322, 402, 465, 525
ç. -ib äl- çıkıp almak 68
ç. -ıp 65
ç. -ib 83, 105, 155, 183, 301, 327, 477, 567
ç. -qandek bol- çıkarır gibi olmak 81
ç. -qandä 77
ç. -qandäy 193, 198
ç. -qani 537
ç. -qanini 559
ç. -qan 324, 534
ç. -qandä 28
ç. -qunläriçä 264
ç. -mas 292

ç. -mädi 331
ç. -mägänmän 142
ç. -sa 102
ç. -sin 325
çiqıl- çıkılmak
ç. -ädi 211
çiqış is. çıkış
ç. -di 459, 535
ç. -gändä 338
ç. -i 213, 299
ç. -ini 452
ç. -lärini 459
çıqabâşlä- b. f. çıkmaya
başlamak, dışarı çıkma anlamında
ç. -di 484
çiqullä- is. tik tak sesi
ç. -şigä 15
çi ünl. ya, ne,
ç. 152, 291, 498
çidä- sabretmek, dayanmak
ç. -lmäy 281
ç. -masdi 83
ç. -mäy 85
ç. -mäy täşlä- sabri tükenmek 85
çidäş- karşılıklı sabr etmek
ç. 535
çigäl sf. düğümlü, karışmış
ç. çigäl-çirmäv çok karışık
229
ç. +ini 577
çimçilä- cimciklemek
ç. -b 427, 500
çimdim is. iki-üç parmaklık ölçü,
miktar

ç. +ginä 256
çimüril- çatmak, kaşları çatmak
şeklinde
ç. -ib 46
çin sf. gerçek
ç. +dän 204, 226, 466
çinqırgän sf. adlaşmış sıfattır, bağirtkan,
çığırtkan
ç. 256
çinqırırq is. bağırıp, çağıran, çok sesli
ç. +dän 254
çirâğ is. mum, çıra
ç. +ını 94
ç. 11, 175, 241
ç. +ı 94
ç. +ıdä 101
ç. +ını 37
ç. +lär 181
ç. +lärmi 181
ç. +ni 2, 87
çirây sf. güzellik
ç. +li 87, 120, 181
çirqullä- is. (yansıma ses) kuş
civıltısı
ç. -şi 14
çirmâ- tırmanmak
ç. -v 229
çirmä- tırmanmak
ç. -şib 149
çiyillä- is. civvv şekline benzer çıkan
ses
ç. -b 293
çızıq is. çizik
ç. +dek bol- çizmiş olmak 331

çoçi- takılarak düşmek
m. -ydi 461
çoqqa zf. eğri
ç. 94
çoqqısı is. zirve, tepe, dağın uç noktası
ç. +gä 87
çol is. bozkır step
ç. +dä 20
çomil- yıkanmak
ç. -gä 115
çontäk is. cep
ç. 399, 399
ç. +idän 316, 480
ç. +igä 251
çopçäk is. çekirge
ç. 580, 580
çopân is. çoban
ç. 20, 20
çoynak is. demlik
ç. 28
ç. 578
ç. +dän 416
ç. +ni 94
çoz- uzatmak
ç. -mägän 326
çozil- uzatılmak
ç. -di 558
çök- çökmek, batmak
ç. -di 483
çökiç is. çekiç
ç. 148
çökirtäk is. sivri dal, dikenli dal
ç. +läri 149
çökkä- çömelmek, çökerek oturmak

ç. -lädi 477

çuqur is. çukur

ç. 193

çunânçi e. yani

ç. 196

çunki bağ. çünkü

ç. 152, 154, 212, 349

D

da e. (kalın sıradan kelimelerden sonra) dahi, bile fakat, anlamı vermek içindir.

d. 94

daqıqa is. dakika

b.477

dâd ünl. imdat ünlemi

d. 234, 479, 484

dâim ed. daim, daima

d. 148, 316, 337

dâldä is. gayret, cesaret

d. ber- cesaret vermek 348

dâm is. dam, çatı

d. +lârdän 299

dâmlä is. damla

d. 403

dângdâr sf.

öğretmen

d. 349

dâng is. meşhur, ünlü

2. çok ağır

uyumak

	d. +ı 301		d. -b 12, 121
dānā	is. tane		d. -di 581
	d. 194, 316, 316		d. -ngān 94
dānālik	tanelik	dārd	is. dert, sıkıntı
	d. 225		d. 526
dāri	is. ilaç	dārāmād	is. kazanç, gelir
	d. 399		d. +i 399
	d. +dān 399		d. +li 494
	d. +lār 510		d. +ni 538
	d. +ni 399	dārhāl	zf. hemen, anında,
dāridārmān	is. ilaç, ilaçlar		çabucak
	b.+dān 515		d. 405, 539
dā	ünl. ya, be	dārmān	is. derman
	d. 37, 41, 57, 76, 80, 82, 83, 83, 87,		d. +ini 229
	99, 107, 111, 115, 116, 123, 158,	dārācā	is. derece.
	167, 182, 194, 194, 196, 202, 211,		d. +dā 399
	226, 239, 251, 252, 253, 259, 293,	dārrāv	zf. derhal
	296, 296, 324, 332, 345, 405, 438,		d. 30, 209, 296, 327
	454, 480, 480, 482, 483, 485, 524,	dārvāqe	zf. gerçekte
	536, 566		d. 152
dābdurust	zf. ani	dārvāzā	is. büyük kapı
	d. +dān 568		d. 265, 267, 405, 440, 492
dādā	is. baba		d. +gā yet- 528
	d. 80		d. +ning 299, 327, 439
	d. +si 413		d. +si 296, 322
	d. +sigā 552	dāryā	is. derya, deniz
	d. +sining 53, 72		d. 87, 124
dāhṣāt	is. dehşet	dārz	is. yarık, yiv
	d. +li 174		d. 254, 312
dām	zf. an, defa	dāstlāb	zf. birlikte
	d. 51, 57, 73, 101, 336, 349,		d. +ki 535
	577	dāsturxān	is. sofrası
dāmlā-	demlemek, beklemek; çay		d. 230, 564
	demlemek anlamındadır		d. +gā 410, 428

d. +ning 555
dāvām zf. devam
d. 94, 149, 192
dāvlāt is. devlet
d. +niki 444
dävr is. devir
d. +dä 582
dāzmal is. peçete
d. +dek 87
de- de- dahi bile fakat anlamı
veren söz, bağlaç
anlamında da kullanılır.
d. -b 11, 35, 60, 83, 85, 87, 88, 94,
94, 102, 111, 134, 156, 158, 182,
194, 243, 250, 251, 257, 261, 292,
312, 313, 320, 348, 352, 381, 388,
449, 502, 525
d. -b tur- söylemiş bulunmak 83
d. -bdi 419, 490
d. -di 116, 117, 118, 127, 129, 130,
141, 157, 160, 166, 167, 172, 176,
180, 184, 185, 191, 200, 205, 207,
209, 212, 219, 225, 226, 229, 230,
235, 236, 239, 249, 263, 294, 309,
313, 318, 324, 328, 330, 331, 334,
336, 337, 350, 381, 395, 412, 431,
448, 459, 493, 512, 541, 568, 580
d. -dilär 190, 192, 192, 339
d. -dim (otäy++dedim) 33, 54
d. -dingiz 582
d. -dinglär 552
d. -gän 86, 107, 169, 187, 225, 252,
379, 439, 454, 536
d. -gän (edi) 43

d. -gän (ekän) 521
d. -gändek 107
d. -gändi 535
d. -gändä 198, 525, 528
d. -gäni 151, 151, 201, 245, 452
d. -gänidir 202
d. -gänim 457
d. -günçä 83
d. -māğçi 499
d. -māqçi bol- öyle olmak 280, 499
d. -mäbdi 490
d. -mädi 374
d. -mäk 128, 405
d. -mäk tur- dahi bulunmak 348
d. -mäkki 181, 212
d. -mäng 356
d. -mäski 511
d. -mäy 119, 296
d. -p 162
d. -r (ekän) 374
d. -rdi 351
d. -rdik 553
d. -sä 218, 224, 253, 461, 477
d. -säk 192
d. -sälär 490
d. -sängiz 100
d. -vätti 454
d. -yaylik 152
d. -ydi 88
d. -ydiğän 351
d. -ydilär 24
d. -yiş 312, 320, 477, 512
d. -yişdi 222, 347
d. -yişgän 172

d. -yişini 566	d. 58, 181, 181, 259
d. -yişlärini 513	d. bol- duvar olmak 47
d. -yişädi 80, 83, 580	d. +dä 175
d. -yişär (ekän) 82	d. +dän 148, 150
d. -yişsä 85	d. +gä 256
d. -ymiz 555	d. +lärdä 65
d. -ymän 171, 557	d. +lärdän 177
d. -yä 173	d. +läri 74, 298
d. -yäpsiz 522	d. +läрни 57, 175, 175
d. -yäpti 563	
d. -yäptilär 403	dıqqat is. dikkat
d. -yärli 466	d. 225
d. -ysiz 568	d. +ini bol- dikkatini vermek 466
d. -ysän 83, 83	did guzelliği hissetmek, estetikten zevk almak.
dehqân is. çiftçi	d. 446
d. 577	
dekän is dekan	dikkäy- dikleştirmek
d. 102	d. -tirib 268
deng sf. eşit, aynı	dil is. dil, lisan
d. 126	d. +idä 326, 504
dengiz is. deniz.	d. +ining 538
d. +dä 364	dimâğ is. zihin
deräzä is. pencere	d. +ıgä 442, 500
d. 578	d. +ını 559
d. +läri 405, 433	d. +ni 577
d. +ni 9	diplom is. diploma
desä dese, söylese	d. 300
d. 399	doktor is. doktor, hekim
devân is. deve	d. +gä 16
d. 20	d. +ni 128
d. +gä 31	d. bol- doktor olmak 128
devânlık is. develik, deve işi	domkrat is. krikto, arabayı kaldırmaya yarayan alet
d. 30	d. 117
devâr is. duvar	

donğillä- homurdanmak
d. -b (donğillämäk) : homurdana
homurdana 1

dorillä- ilaçlamak.
d. -gän 88

dost is. dost
d. 88, 91
d. +im 408, 434, 452
d. +läriñing 239

dorotdel is. polis
merkezi, emniyet
d. 86

doxtir is. doktor
d. 29

duç zf. rast, tesadüf
d. 297, 504, 582

dua is. dua
d. 500

dumälä- yuvarlamak
d. -b 47
d. -gän 153

dur is.
paha biçilmez
d. 10, 28, 58, 58, 65, 65, 68
d. +dän 57
d. +gä 14, 57
d. +idek 10
d. +ini 11
d. +lär 57, 65
d. +ni 68
d. +ning 10

duşänbä pazartesi günü.
d. +dän 33

duxı is. parfüm.

d. +ni 500

dün is. dün
d. +gä 399

dünyâ is. dünya
d. 25, 146

d. +dä 504, 557
d. +dämi 174, 174

dvicok is. jeneratör, hareket
d. 39

E

e ünl. ya, hayret etmek , memnun
kalmak,
devamet gibi manalarda
kullanılabilen ünlem
e. 176, 452

e- imek yardımcı fiili
e. -di 189, 379, 433, 459, 460, 471,
471, 477, 494, 500, 504, 511, 526,
526, 526, 527, 538, 538, 555, 559,
564, 578, 578
e. -di (baxtiyâr++edi) 239
e. -di (bergän++edi) 102, 300
e. -di (bâr++edi) 102, 107, 108,
211, 292, 414
e. -di (bârmâs++edi) 430
e. -di (bâsgän++edi) 107
e. -di (bâsilgändek++edi) 404
e. -di (bänd++edi) 28
e. -di (boldi++edi) 349
e. -di (bolgän++edi) 320, 558
e. -di (bolişgän++edi) 298
e. -di (burilgän++edi) 101

- e. -di (butağı++edi) 10
- e. -di (buydälär++edi) 9
- e. -di (çağ++edi) 300
- e. -di (çarçägän++edi) 74, 483
- e. -di (degän++edi) 43
- e. -di (egällägän++edi) 459
- e. -di (emäs++edi) 17
- e. -di (erkin++edi) 349
- e. -di (åbrosi++edi) 349
- e. -di (åçıq++edi) 181
- e. -di (alışgän++edi) 466
- e. -di (åsanråg++edi) 211
- e. -di (åsmändä++edi) 301
- e. -di (åvårä++edi) 86
- e. -di (åz++edi) 326
- e. -di (fålåkätädä++edi) 297
- e. -di (gılgän++edi) 45, 56
- e. -di (gäp++edi) 106
- e. -di (gümgürs++edi) 175
- e. -di (häyrän++edi) 122
- e. -di (qålgän++edi) 117, 135, 181, 459
- e. -di (qålışgän++edi) 252
- e. -di (qålmägän++edi) 229
- e. -di (qılgän++edi) 459
- e. -di (qızı++edi) 16
- e. -di (qoygän++edi) 526
- e. -di (qoyılgän++edi) 329, 410, 410
- e. -di (qoyışgän++edi) 459
- e. -di (quritgän++edi) 229
- e. -di (kelgän++edi) 546
- e. -di (kelişäyätgän++edi) 86
- e. -di (keläyätgän++edi) 308
- e. -di (keräk++edi) 355, 359
- e. -di (ketgän++edi) 299, 437, 500
- e. -di (ketäyätgän++edi) 51, 94
- e. -di (kåmil++edi) 173
- e. -di (kirgän++edi) 256
- e. -di (kirişgän++edi) 186
- e. -di (kämäygän++edi) 399
- e. -di (käsäli++edi) 281
- e. -di (körişi++edi) 466
- e. -di (körmägän++edi) 459
- e. -di (körmägän++edi) 72, 76, 379
- e. -di (kütmägän++edi) 525
- e. -di (maqul++edi) 300
- e. -di (mumkin++edi) 349, 349
- e. -di (muştläşiş++edi) 471
- e. -di (älänglägän++edi) 10
- e. -di (änıq++edi) 30
- e. -di (äyän++edi) 158
- e. -di (oylägän++edi) 525
- e. -di (pårılär++edi) 181
- e. -di (saqlängän++edi) 292
- e. -di (sezgän++edi) 281
- e. -di (sorämäqçı++edi) 449
- e. -di (tepgän++edi) 259
- e. -di (tåvuş++edi) 177
- e. -di (tikilgän++edi) 230
- e. -di (tunägän++edi) 31
- e. -di (tuprâq++edi) 124
- e. -di (turgän++edi) 474
- e. -di (tuşgän++edi) 102, 181, 405
- e. -di (tuşungän++edi) 499
- e. -di (tuygän++edi) 61
- e. -di (uçinçi++edi) 256
- e. -di (uqgan++edi) 189

- e. -di (unutgän++edi) 237
- e. -di (uylämägän++edi) 313
- e. -di (uzätgän++edi) 480
- e. -di (xursänd++edi) 347
- e. -di (yaxşilikkä++edi) 348
- e. -di (yerdä++edi) 349
- e. -di (yoq++edi) 2, 34
- e. -di (yubärilgän++edi) 13
- e. -di (yuğän++edi) 312
- e. -di (zämänlär++edi) 34
- e. -di (zärur++edi) 16
- e. -diki 174
- e. -dilär 227, 301, 351
- e. -dilär (çärçämägän++edilär) 226
- e. -dilär (kömilgän++edilär) 175
- e. -dim (berib++edim) 250
- e. -dim (eşıtgän++edim) 578
- e. -dim (goygän++edim) 29
- e. -dim (sığingän++edim) 519
- e. -dim (täşlägan++edim) 4
- e. -ding 573
- e. -dingiz (qayâqdä++edingiz) 70
- e. -dingiz (tunägän++edingiz) 29
- e. -kän negä
- e. -kän (++ekän) 251
- e. -kän (berişär++ekän) 447
- e. -kän (beräyätgän++ekän) 114
- e. -kän (bär++ekän) 334, 432, 489
- e. -kän (bäsär++ekän) 439
- e. -kän (başlängän++ekän) 322
- e. -kän (boldi++ekän) 459
- e. -kän (cuguli++ekän) 322
- e. -kän (çempiän++ekän) 582
- e. -kän (çıqar++ekän) 582
- e. -kän (degän++ekän) 521
- e. -kän (der++ekän) 374
- e. -kän (deyişär++ekän) 82
- e. -kän (emäs++ekän) 459
- e. -kän (eşıtdi++ekän) 525
- e. -kän (âçıq++ekän) 270
- e. -kän (âlgän++ekän) 113
- e. -kän (âlär++ekän) 11
- e. -kän (fil++ekän) 525
- e. -kän (haqqı++ekän) 496
- e. -kän (ışqıvâz++ekän) 88
- e. -kän (ışlär++ekän) 447
- e. -kän (ışläyätgän++ekän) 399
- e. -kän (qarär++ekän) 444
- e. -kän (qatnäşär++ekän) 355
- e. -kän (qâlgän++ekän) 30, 80
- e. -kän (qılğän++ekän) 299
- e. -kän (qılär++ekän) 447, 512
- e. -kän (keldi++ekän) 297
- e. -kän (kelgän++ekän) 355, 405, 417
- e. -kän (kelmäs++ekän) 573
- e. -kän (keräk++ekän) 464, 536
- e. -kän (ketär++ekän) 122
- e. -kän (ketäyätgän++ekän) 45
- e. -kän (kim++ekän) 323
- e. -kän (kämätär++ekän) 167
- e. -kän (köp++ekän) 163
- e. -kän (körär++ekän) 8
- e. -kän (kötärilär++ekän) 271
- e. -kän (muşkul++ekän) 226
- e. -kän (närsä++ekän) 226
- e. -kän (änıq++ekän) 508
- e. -kän (oqıgän++ekän) 167

e. -kän (otdi++ekän) 94
 e. -kän (otqızär++ekän) 274
 e. -kän (otkir++ekän) 256
 e. -kän (otközilär++ekän) 447
 e. -kän (otäyätgän++ekän) 322
 e. -kän (oxşär++ekän) 73
 e. -kän (oynär++ekän) 447
 e. -kän (ozidä++ekän) 567
 e. -kän (piçaqlägän++ekän) 80
 e. -kän (sälär++ekän) 444, 560
 e. -kän (tagdir++ekän) 521
 e. -kän (tığızraq++ekän) 53
 e. -kän (turälmas++ekän) 25
 e. -kän (uydä++ekän) 322
 e. -kän (xabärdär++ekän) 550
 e. -kän (xaflı++ekän) 192
 e. -kän (xoplär++ekän) 417
 e. -kän (yengil++ekän) 32
 e. -kän (yâmân++ekän) 211
 e. -kän (yätgän++ekän) 1
 e. -kän (yoq++ekän) 123
 e. -kän (yubârgän++ekän) 251
 e. -kän (yurişär++ekän) 322
 e. -kän (yurmägän++ekän) 128
 e. -känligi 158
 e. -känligini 485
 e. -känliklärigä 175
 e. -känliklärini 174
 e. -känlär (yerdä++ekänlär) 327
 e. -känmi 156
 e. -känmi (bolär++ekänmi) 206
 e. -känmi (etgän++ekänmi) 189
 e. -känmi (mumkin++ekänmi) 204
 e. -känmi (turgän++ekänmi) 181

e. -känmän (kelgän++ekän) 250
 e. -känsiz (kelgän++ekänsiz) 133
 e. -mäs 95
 e. -mäs (edi) 17
 e. -mäsmi 196
eçin- soyunmak
 e. -mäy 558
eg- eğmek
 e. -di 545
 e. -ib 394, 422
 e. -ip 482, 482
egävlä- bileylemek
 e. -ydi 253
egil- eğilmek
 e. -ib 485
egä is. sahip
 e. +läri 298
 e. +si 387, 447
 e. +sini 265
egällä- sahiplenmek
 e. -b 123
 e. -gän (edi) 459
egär bağ. eğer
 e. +çi 298
ehtimäl is. ihtimal, olasılık 2.
 e. +gä 316
ehtiyât is. ihtiyat, herhangi bir
 durum karşısında tedbirli
 davranma
 e. 68, 192, 225, 225, 466
 e. +sizlik 471
ek- dikmek (ağaç dikmek)
 e. -ib 577
el is. halk

e. 437, 583
elit- akmak
e. -di 240
elektr is. elektrik
e. 38
ellik sf. elli
e. 450
em- emmek
e. -mâqçı bol- emici olmak 483
emiş is. emme
e. 80
emäs is. değil
e. 81, 82, 154, 155, 155, 188, 214,
250, 356, 486, 486, 511, 522, 535,
535, 550, 557, 582, 583
e. tur- değil bulunmak 512
e. (ekän) 459
e. +misiz 4
endi zf. şimdi
e. 32, 42, 44, 46, 66, 76, 139, 140,
154, 158, 166, 173, 176, 181, 186,
226, 229, 229, 240, 256, 322, 336,
367, 415, 489, 502, 521, 521, 521,
523, 523, 526, 527, 534, 550, 550
e. âl- şimdi almak 292
endilik zf. şimdilik
e. +dä 154
eng zf. en
e. 150, 241, 347, 526
engäş- eğilmek
e. -gän 57
e. -di 232
ensä is. ense
e. +si 324

epçil sf. becerikli
e. 483
epçillik is. beceriklilik
e. 433
eplâl- bitirmek, becermek
e. -mäy 447
eplä- ikiye katlamak
e. -b 86
er is. er, yiğit, adam
e. 82, 541, 544
e. +i 327
ergäş- izlemek
e. -ib 74
eri is. koca,
e. 80, 322, 349
eri- erimek
e. -mägän 52
e. -brâq
e. 193
erkin is. rahat, özgür hür
e. 193
e. (edi) 349
erkäk is. erkek
e. 16, 489
ermäk uğraşı, uğraştığı şey(bir
işte olabilir, bir meseleyle
uğraşmak manasında)
e. 12
e. 109
e. +i 577
ertä zf. sabah, yarın
e. 375
e. +dän 456
e. +gi 583

e. +gä 240, 448, 519
e. +gäyäm 464
e. +läb 43, 349
ertäk is. masal
e. +lär 60
ertäsi zf. bir sonraki gün, yarınna.
e. +gä 241, 343, 500, 511
e. +qayâq 23
es- esmek
e. -adi 87
esi is. akıl
e. +gä 537
e. +ngizdami 29
eski sf. eski,
e. 83, 152, 154, 290, 292, 301, 386,
391, 500, 575
e. +si 212
eslä- hatırlamak
e. -di 12, 28, 42, 122, 459, 551
e. -gänidä 123
e. -lmadi 459
e. -mäs 123
esä bağ. ise
e. 14, 47, 146, 153, 154, 198, 268,
292, 299, 300, 349, 405, 538, 578
eşik is. kapı
e. 51, 69, 107, 107, 264, 267, 270,
442, 525, 559, 573
e. +dan 74
e. +i 76, 298, 440
e. +ini 137, 492, 578
e. +ining 107
e. +kä 332, 338
e. +ni 99, 107, 114, 433, 539, 578

eşit- işitmek
e. -di 513
e. -di (ekän) 525
e. -dim 381
e. -dingızmi 518
e. -dinglär 225
e. -gäç 165
e. -gän 101
e. -gän (edi) 578
e. -ib 175
e. -ing 355, 523
e. -mädi 466
e. -mäsdi 297
e. -mäy 516
e. -ädi 58
e. -yäpsizmi 334
eşitiş is. işitme işi
e. -di 256
e. -âlmadi 189
eşitil- işitilmek
e. -di 9, 107, 170, 170, 174, 187,
252
e. -ib 88
e. -mäs 76, 174
e. -mäydi 37
e. -ädi 14, 148
e. -är 76
eşäk is. eşek
e. +ka 19, 20
e. +kä 46
et- etmek
e. -adi 94
e. -di 57, 192
e. -dimi 151

e. -gän 174
e. -gän (ekän) 189
e. -gäni 174
e. -ib 15, 154, 154, 174, 174
e. -igi 259
e. -irâz 504
e. -mäy 154, 452
e. -ädi 149
e. -äsiz 100
etil- yapılmak, edilmek
e. -gän 239
etiş- karşılıklı itmek
e. -ingızni 80
e. -ädi 447
etibâr is. itibar
e. 410
e. ber- değer vermek 174,
410, 466
etirâz zf. itiraz
e. 422
etnik- etkilenmek
e. -ärdi 50
ez- ezmek
e. -ib 88
ezil- ezilmek
e. -ib o- ezilip oturmak 553
e. -mäng 314
e. -ä başlädi 252

F

fakültet is. fakülte
f. +dä 300
familiya is. soyad

f. +si 316
faqat e. fakat, yalnız
f. 10, 14, 181, 209, 349, 349, 352,
365, 398, 448, 461, 508, 535, 535,
553, 565, 582, 583
farišta is. melek
f. 580
f. +lär 521
fâceä is. facia,
felaket
f. +dän 320, 511, 526
fâtihä fatiha, başlangıç
f. 428
f. +gä 277, 544
f. +läringni 548
f. + dän 410
fäydä is. fayda, yarar
f. +si 326
f. +sini 535
fäydäläniş- karşılıklı faydalanmak
b.-mägçi 534, 534
fäläkät is. büyük zarar
f. 301, 326
f. +dä (edi) 297
fäläk is. gökyüzü
f. +dä 37
färgänä is. şehir ismi
f. 577
färq is. fark, ayırım
f. 154
f. +ı 154, 511
feli is. ağırbaşlı
f. 490
fikr is. fikir

f. 177
 f. +däligini 494
 f. +gä 553
 f. +i 297, 343
fil is. fil
 f. (ekän) : fil gibi 525
filial is. bölüm, şube
 f. 447
final is. final, son
 f. +dä 379
firma is. firma
 f. +si 447
fizkultura is. beden
 eğitimi
 f. 300, 387, 447
fonar is. fener
 f. 435
fotoapparat is. fotoğraf makinası
 f. 64
front is. cephe
 f. +dä 24, 25

G

galstük is. kravat
 g. 407
gap is. söz
 g. +lärigä 525
garac is. garaj
 g. +gä 84
 g. +i 85
gäğäz is. kağıt
 g. +dägi 232
 g. +igä 212

g. +ning 235
gäh zf. kâh, bazen
 g. 46, 46
gäl- gelmek
 g. -di 83, 511
 g. -dilär 320
 g. -gäni 399
 g. -ibdi 322, 489
gäş is. kaş
 g. +lari 46
 g. +lärini 53
gäl zf. defa
 g. 265, 275, 488, 577
 g. +dä 516
 g. +ä 57
gäp is. söz, laf
 g. 51, 106, 168, 182, 185, 300, 421,
 g. başlä- söylemeye başlamak 125
 454, 536, 555
 g. (edi) 106
 g. +dä 195
 g. +dän 550
 g. +gä 556
 g. +i 132
 g. +idägi 425
 g. +idän 181
 g. +igä 396, 404
 g. +im 565
 g. +imizgä 521
 g. +imni 355
 g. +ingız 185, 523
 g. +ini 9, 320, 432, 523, 525, 535
 g. +inqız 327
 g. +ligigä 111

g. +läri 20, 559
g. +lärigä 347
g. +läri 297, 466, 516, 551
g. +läri 513
g. +ni 111, 346, 491, 551
gäpir- söylemek
g. -a başlä- söylemeye başlamak 7
g. -di 422, 489, 550
g. -ib 208, 322, 453
g. -ib ber- söyleyi vermek 111, 453
g. -äyäsiz 503
gäpläş- konuşmak
g. -di 102
g. -ib otur- konuşup oturmak 405
g. -ib 541
g. -ib tur- konuşabilmek 101
g. -är 350
gärangs- şaşmak
g. -ib 174
gävdä is. gövde
g. +si 123, 150, 312
g. +sigä 153
gerdäy- gerilmek
g. -gän 49
gırää is. okuma
g. 212
gic is. ses, gürültü
g. 466
g. +lägänigä 466
gir e. Özbekçe kelimelerin
önüne gelerek sarma , kuşatma,
tamamen gibi manalar içerir
g. ätrâfigä: etrafını sarma 466
gipsga is. alçı

g. 312
girdıgum is. cüce
g. 153
giyâh is. ot
g. +lär 49
guyâ bağ. güya, kıyaslamak
g. 58
gol is. el
g. +ini 20, 96, 99
gomita is. komite
g. +sidän 399
goşil- eklenmek
g. -di 396
göyâ e. güya, sanki
g. 50, 175, 209, 500
gözallik sf. güzellik
g. 123
gugurt is. kibrit
g. 41
gulâğ is. kulak
g. +idä 20
gulsüm öz. isim
g. 61
gurin- görünmek
g. -ädi 37
gursa+gurs is. (yansıma) arka arkaya
kapiya veya
duvara vurduğun zaman ardı-
ardına çıkan ses
g. +lar 174
güldâr is. herhengi bir yere çizilen gül
şekli
g. 581
güllä- is. çiçek açmak

g. -b 261
gümgürs is. (yansıma) güpgürültülü,
gürültü
g. (edi) 175
günâhkârânâ bir. zf. günahkar
bir şekilde , işleyene yarışır
surette
g. qarâ- günahkara bakmak 11
güp is. (yansıma) güp diye ses çıkması,
doğa taklidi ses
g. 174
güpillâ- is. (yansıma) güplemek, güp diye
ses çıkarmak
g. -b 308
gürillâ-gürüldemek
g. -täverib 83
gürsillâ- is. (yansıma) bir yere
vurduğunda çıkan doğa taklidi ses
g. -b 51
g. -di 174
g. -şu 174
güruç is. pirinç
g. +i 426
güvillâ- is. (yansıma) rüzgarın
nesneye çarptığıta
çıkardığı uğultu
g. -şi 14
güzâr is. avlu, boş alan
g. +gä 45

Ğ

ğadir is. kadir, değer,
kıymet

ğ. 510
ğaqqullâş- (yansıma) ördek sesi
gibi ses çıkartmak
ğ. -ini 88
ğalâbâ is. zafer
ğ. 471
ğalâti zf. ilginç, garip
ğ. 10, 57, 65, 88, 142
ğam is. gam
ğ. 240
ğaş is. hüzn, merak
ğ. 411
ğ. +i 160
ğaşlik is. üzüntülü
ğ. 417
ğayri is. gayri,
yabancı, uzak
ğ. 170
ğâl- kalmak
ğ. -ib 535
ğ. -ibi 464
ğâr is. gör, mağara
ğ. 57, 58, 64, 66
ğ. +dägilärni 192
ğ. +dän 183
ğ. +ga 259
ğ. +gä 64
ğ. +ni 181, 256
ğ. +ning 153, 154
ğâyâviy is. gayye
ğ. 182
ğâyib sf. gizli olan, kayıp
ğ. +dän 493, 494, 494
ğâyâviy sf. gayeli

ğ. 166
ğiccäk is. kemençe
ğ. +çi 477
ğicim is. avuç
ğ. 485
ğicimlä- yemşirmek
ğ. -b 555
ğ. -ngän 483
ğ. -nib 230
ğıq is. (yansıma) insan boğazında bişey
tıkandığında tepki olarak çıkan ses
ğ. 452
ğıldiräk is. tekerlek
ğ. 106
ğ. +ni 117
ğırä +şirä zf. 1. tan vakti oluşan belirsizlik
vakti
2. sabah erkenden, imsak vakti
eşyaların tam gözükmeyen zamanı
ğ. +dä 150, 232
ğubâr is. toprak
ğ. 154
ğ. +ni 186
ğuc is. yığın
ğ. 174
ğudur sf. kuduz
ğ. 510
ğurur is. gurur
ğ. 544

H

haydovçi is. şoför
h. 297

hağmä is. sıkıntı, eksiklik
h. +läri 82
haqıdä zf. hakkında,
ilgili olarak
h. 489
haqıqıy sf. hakiki, gerçek
h. 471
haqqı is. hakkı, gerçeği
h. (ekän) 496
hali zf. hala, henüz
h. 34
hayât is. hayat
h. +nig 526
hâcät is. ihtiyaç
h. 499
hâhlä- istemek
h. -säng 573
hâkim is. hakim
h. 157, 189, 193, 194, 210
hâl is. hal
h. +dä 320, 525
hâli ed. hala, henüz
h. 20
hâlät is. durum
h. 251
h. +dä 174, 174, 177
hâm de bağlacı
h. 27
hâmmä sf. hep, bütün
h. +gä 189, 194
hârdıq sf. yorğun
h. 240
hâsil is. olma durumu

h. bol- var olmak 149

hâvliq- acele etmek

h. -ib 230

h. -ib 196

h. -mäydi 198

hâvli is. avlu, etrafı çevrili yer

h. 444

h. +dä 444

h. +gä 74, 492, 525, 539

h. +ni 301

h. +ning 526

hâvuç is. avuç

h. 230

hây hey, ünlem

h. 107, 110

hâzir zf. şimdi

h. 8, 8, 12, 34, 50, 60, 105, 111, 112 134, 184, 299, 312, 312, 383, 383, 387, 403, 444, 446, 494, 504, 512, 555

h. âl- hazır almak 112

h. +çä 535

h. +gi 565

hâzirşu zf. şimdilik bu

h. 499

hâ is. evet

h. 34, 152, 156, 158, 173, 192, 196, 199, 200, 216, 239, 240, 240, 245, 246, 273, 370, 377, 377, 421, 515, 533, 573

hâbär is. haber

h. 506

hâde- ünl. ha deyip geçmek

h. -b 83

h. -gändä 107

hâdep zf. durmadan

h. 167

hâfsä is. akıl

h. +läläri 140

häftä is. . hafta

h. 300

h. +dän 39, 86, 375

hâkim is. vali

h. 190

häl is. hal

h. 300, 459

hälävätis . ferahlık

h. 211, 240

hälâk zf. helak olma, hayatını kaybetme

h. ber- helak olmak 66

hâli e. hala, henüz

h. 43, 61, 72, 76, 83, 83, 88, 153, 154, 298, 321, 415, 433, 452, 457, 461, 492, 503, 526

h. +gi 174

h. +gäçä 86

hâlimdäy zf. şimdiden

h. 240

häm bağ. de

h. 2, 15, 20, 27, 28, 28, 32, 34, 38, 55, 61, 77, 77, 77, 82, 82, 83, 85, 85, 86, 86, 86, 86, 88, 88, 98, 106, 117, 120, 120, 121, 122, 122, 122, 123, 140, 149, 149, 149, 150, 151, 151, 153, 153, 154, 155, 155, 158,

158, 160, 160, 167, 167, 170, 174,
174, 174, 174, 175, 175, 177, 177,
181, 181, 181, 185, 194, 194, 198,
198, 204, 211, 226, 226, 226, 227,
229, 229, 229, 239, 239, 240, 251,
251, 253, 253, 253, 292, 292, 292,
292, 297, 298, 299, 299, 299, 300,
300, 301, 301, 301, 312, 315, 318,
322, 322, 328, 343, 343, 343, 343,
344, 346, 347, 347, 348, 348, 349,
349, 351, 368, 392, 399, 404, 444,
444, 448, 452, 459, 459, 459, 459,
466, 466, 485, 494, 500, 500, 503,
504, 508, 511, 511, 515, 515, 525,
525, 525, 534, 534, 534, 535, 535,
535, 537, 538, 538, 550, 555, 555,
557, 557, 557, 566, 577, 578, 582,
582

h. tur- de 298

h. +ki 186

hämån zf. şimdiye kadar, hala

h. 49, 62, 78, 470

hāmişa zf. her zaman

h. 148

hām̄mi is. . dayı

h. 532

hāmmā zf. hep, bütün

h. 22, 34, 154, 165, 169, 181, 184,
186, 189, 193, 196, 198, 209, 232,
237, 241, 242, 256, 297, 343, 343,
355, 573, 582

h. +gä 175, 194

h. +lāri 322

h. +lārigä 300

h. +miz 194, 557

h. +mizgä 533

h. +ni 178, 240

h. +ning 211

h. +si 353, 466

h. +sidä 535

h. +sini 42, 453

hämşirä is. hemşire, kız

kardeş

h. 402, 510

h. +lāri 328

hāngrä- ağlamak

h. -b 332

här sf. her, -in hepsi anlamı veren söz

h. 57, 57, 58, 60, 60, 65, 74, 98,
125, 150, 179, 179, 225, 225, 252,
277, 316, 349, 349, 415, 450, 450,
507, 535, 535, 535, 562

härbiy zf. savaşla ilgili, harp

h. 23

härçänd zf. rica, istek

h. 55

härārät is. hararet, ateş

h. 245

här̄f is. harf

h. +lärni 232

hārgız zf. asla, zira, hiç.

h. 167

hārgäl zf. her zaman

h. +gidek 262, 426

härhāl zf. herhal

h. +da 526

h. +dä 347, 349

häracät is. ihtiyaç, harcama

h. +lärini 399

häräkät is. hareket

h. 192, 201, 212, 232, 377, 483

h. täşlä- de bırakmak 459

h. +i 582

häryaq zf. her taraf

h. +qa 447

hässä is. baston

h. +sigä 268

häşämät is. ihtişam

h. +li 537

hätlä- zıplamak.

h. -b 74

h. -yâtgändä 66

hättä bağ. hatta, bile, hem de

h. 251, 301, 344, 350, 459, 535

hävä is. hava

h. 179, 213, 403

h. +si 9

h. +sidek 292

hävätir is. meraklanma

h. 341

häväs is. heves

h. 544

häy ünl. hey

h. 201

häydä- sürmek

h. -b 438

h. -mädi 526

h. -p 405

h. -ydi 83

h. -yäpti 526

häyäl is. hayal

h. +i 269

h. +idän 399, 535

h. +lärigä 167

häyät is. hayat

h. +i 343

h. +ini 511

h. +inqızni 502

häykäl is. heykel

h. +çälärni 65

häyrän is. hayran

h. 46, 111, 390, 449,

h. bol- hayran olmak 53, 107, 160,

267, 368, 495, 530, 549

h. (edi) 122

häyrätämuz sf. hayret verici

h. 181

häytävur sf. iyiki

h. 327

häzil is. şaka

h. 82, 263, 503

h. +gä 83

h. +ning 511

heç is. hiç

h. 1, 87, 142, 174, 174, 179, 194,

194, 198, 239, 292, 312, 321, 322,

324, 349, 352, 374, 452, 471, 489,

500, 511, 522, 537, 555

heçqandäy zf. hiçbir türlü

h. 537

heçqayaq bir. sf. hiçbir yere

h. +dä 439

heçqısı zm. hiçbir şey

h. 12

heçkim zf. hiç kimse

h. 537, 537

heçnârsâ zm. hiçbir şey

h. 296

h. +dân 489

hıqıllâ- (yansıma) ğıq-ğıq sesini

çıkartmak

h. -b 292

hırâ sf. solgun

h. +ginâ bol- solgun olmak 175

hiccälâ- hecelemek, heceleyerek

okumak.

h. -b 232

hicâlât is. utanç

h. 111, 141

hidi is. koku

h. 433, 442, 537, 559, 559, 559,
577

h. +ni 228

hikâya is. hikaye

h. +lâridan sürhân

hilpir- kımıldamak

h. -âp tur- kımıldayabilmek 483

his is. his

h. 300, 399

hisâb is. hesap

h. +dâ 507, 538

h. +mäs 450

hisâblâ- hesaplamak

h. -nâdi 83

h. -rdi 471

h. -yver 450

hiyâl is. hayal

h. 174

huş is. akıl

h. +igä 178

h. +lâridän 320

huşyâr sf. uyanık

h. 399

hücum is. hücum

h. +ni 466

hükümat is. hükümet

h. 582

hürmât is. hürmet , saygı

h. 149, 154 175, 181, 181, 181,
251, 349

h. +li 194

hüv sf. uzak mesafedeki bir şeyi işaret
ederken söylenen işaret kelimesi.

h. 229

I

ıqbâl is. gelecek

1. 479

ıxlâs is. ihlas, temizlik, yürekten bağlılık

1. +ni 150

ıxtiyâr is. ihtiyar

1. 573

1. +iga 127

1. +ingiz 355

İ

ibârât is. oluşan, meydana gelen

i. +ki 212

icrâqom is. icra komitesi

i. 447, 447
i. +dän 94
iç zf. iç
i. 415, 553
i. +i 57, 64, 149
i. +igä 445
i. +idä 83, 146, 292, 477, 535
i. +idän 66, 113, 268, 296
i. +imizdän 553
i. +ini 182, 503
iç- içmek
i. -di 37, 122
i. -gän 102, 102
i. +ip 121
i. -ib 466, 577
i. -mäsini 122
içiş içme işi
i. -ini 122
içimlik is. içecek
i. 450
içkär zf. içeri
i. +i 256
i. +idä 150
i. +idän 111, 402, 537
i. +igä 53, 57, 99, 145, 171, 268, 275, 288, 302, 543
içki is. içki
i. +ki 251
idârâçilik is. yönetici
i. + 349
ikkäv zf. her ikisi
i. +i 124, 125, 140
i. +läri 2, 76, 513

ikki 1. sf. iki, sayı 2. is. sayı
i. 25, 30, 32, 33, 37, 57, 85, 86, 99, 102, 140, 170, 175, 210, 230, 259, 262, 265, 312, 339, 344, 347, 347, 349, 349, 437, 447, 450, 456, 459, 470, 477, 480, 500, 534, 535, 580
i. +gäçä 39
i. +lämçi 247
i. +läniñ o- iki sayı oturmak 44
i. +lärdä 455
i. +nçi 102, 157, 180, 205, 225, 230, 230, 232, 235, 239, 241, 243, 251, 359, 379, 448, 463, 582
i. +tä 174, 296, 299, 312, 327, 376, 389, 389, 389, 410, 435, 447, 477, 483, 483, 489, 535
i. +täginä 149
i. +täsi 151
ikkinçi sf. ikinci
i. +si 150
ikkäläv zf. her ikisi
i. +i 473
ikkälä zf. her ikisi
i. 300, 471, 483
i. +miz 53
i. +vi 580
ikrām is. ikram
i. 461, 461, 466, 470, 471
i. +ning 470
il- bağlamak
i. -ib 35, 328
ilcäy- ezilmek.
i. -di 296, 536
ilâc is. çare, derman

	i. 140, 536		i. 299, 435
	i. +i 99, 100		i. +lär 47
	i. +imiz 553, 555	imkân	is. imkan, olarak
ilân	is. ilan		i. +iyätimizdä 512
	i. 298	imtihân	is. imtihan
ilgäri	zf. ileri		i. 102
	i. 175, 535		i. +gä 102
	i. +gi 292		i. +läri 300
ilğa-	koşmak	imzâ	is. imza
	i. +y 175		i. +siz 25
ilğâr	zf. ileri	incıqlık	sf. nazıklık
	i. +läirmi 181		i. +lärigä 149
ilinc	is. ümit, umit bağlanan bir kimse veya eşya	indi	zf. sıradaki, öbürsü gün
	i. 252		i. +nigä 343
ilmä	is. takma, iliştime	indä-	konuşmak, bir şeyle söylemek.
	i. 24, 117		i. -mädi 141, 459
iläş-	bağlanmak, takılmak		i. -mäyberdi 399
	i. -ib 49	inâbât	is. nöbet
			i. 105
iltimâs	is. rica	ingiç	is. ince
	i. 45, 352, 355, 523, 523		i. +kä 294
	i. +igä 1	ingiçkä	is. ince
	i. +ini 88		i. 256
im	is. baş, kol, göz kaşla gösterilen işaret	İns-cins	is. ins-cins, insan ve diğer varlıklar
	i. 151		i. 233, 234, 233, 235
imdä-	konuşmak, bir şeyle söylemek.	insân	is. . insan
	i. -mädi 326		i. 239
imâ	is. beden diliyle gösterilen işaret.	institut	is. üniversite
	i. 384		i. +ä 349
imârât	is. imaret		i. 349, 459, 568, 573
			i. +dä 349
			i. +gä 25, 102, 102, 567

i. +i 387	i. +dä 149
i. +igä 300	istä- istemek
i. +ni 459	i. -gän 538, 573
i. +ning 459	i. -gändäy 174
instr is. instruksiya kelimesinin	i. -mäs 389
kısatılmış hali	i. -mäyman 521
i. 235, 235	i. -r 389
instruktsiya is. prospektüs	i. -yäpti 511
i. 238, 239, 240, 241, 243, 251,	istedäd is. kabiliyet
251	i. +li 459, 573
inşallâ ünl. inşallah, Allahın izniyle	
i. 373	isyänkâr sf. isyankar
intil- atılmak	i. +ligini 182
i. -di 57, 68	iş is. iş
i. -gän 49	i. 86, 87, 94, 149, 204, 349, 460,
intizâm is. intizam, düzen.	494, 494
i. +gä 349	i. +dä 534
i. +ni 349	i. +dän 82, 160
ip is. ip	i. +ga 85
i. +dek 38	i. +gä 33, 43, 85, 127, 150, 158,
i. +lârdän 477	181, 181, 496
ipäk sf. ipek	i. +i 53, 182, 184, 300, 417, 459
i. 477	i. +idän 538
irädä is. irade	i. +igä 186
i. 515	i. +im 108, 393
irğa- baş sallamak	i. +imni 499
i. -b 53	i. +ingi 54
isdä- istemek	i. +ingizdän 352, 355
i. -sängiz 312	i. +ini 117
is(i) m is. isim	i. +ini taşla- işi bırakmak 349
i. +i 316	i. +inqız 107
i. +ini 459	i. +lik 349
issıq sf. sıcak	i. +lär tur- iş bulunmak 240
i. 3, 376, 489, 560, 563	i. +ni 94, 182, 458

iş-	çalışmak	i. -lär (ekän) 447	i. -yâtgänigä 534
işân-	inanmak	i. -gän 525	i. -yâtgänini 535
		i. -ib 292	i. -yâtgänlärning 150
		i. -mäy 174	işläş- birlikte çalışmak
		i. -ädi 348, 511	i. -i 349
		i. -ärdi 347	i. -lik 87
işânç	is. inanç		iştäh is. iştah
	i. 224, 583		i. +ä 544
	i. +i 173, 538		i. +äsi 229
işârät	is. işaret		it is. it
	i. 160, 166, 520		i. 267, 503
işq	is. aşk		i. +läri 265, 268
	i. 17		i. +ni 269
işqıbâz	sf. aşk-şevkli		i. +ning 281
	i. +läri 262	itär- itmek,	
işqilib	zf. bir şekilde	i. -ib 175	iya ünl. vay, eee, ünlemi
	i. 253, 403		i. 294
işqıvâzsf.	aşk, şevkli		iye ünl. vay, eee, ünlemi
	i. (ekän) 88		i. 406, 406
işlä-	çalışmak		iyägi is. çene, enek
	i. -b 498		i. +dägi 77
	i. -gän 2, 44	iz is. iz	
	i. -mäydi 154	i. +i 298	
	i. -mäyäpti 160	i. +laridän 57	izğır sf. soğuk rüzgar
	i. -rdi 16		i. +in 9
	i. -sin 454	izn is. izin	
	i. -sä 210	i. 167	
	i. -tib tur- çalışabilmek 154		
	i. -vätti 454		
	i. -ydi 39, 347		
	i. -ydiğän 327		
	i. -yâtgän (ekän) 399		

Q

qabul	is. kabul
	q. 300

qabulxānā is. misafirhane

q. +sigā 296

qaçān zf. ne zaman

q. 286, 297, 526, 550, 561

q. +dān 569

qaddi is. boy

q. +i 486

qadāl- saplanmak,

q. -ib 256

q. -ib tur- saplanabilmek 256

qadām is. ayak, adım

q. +idā 535

q. +ingiz 507

qadr is. kadir, kıymet

q. +ini 399

qaldir- titremek

q. -ägān 124

qalın sf. kalın, yoğun

q. 316, 360, 366, 455

qalınlaş- yoğunlaşmak

q. -ib 10

qalq- kalkmak

q. -di 158

qalāy zf. nasıl

q. 187, 271, 306, 311, 371, 418

qaltirā- titremek

q. -b 331

qamāq is. hapis

q. +dā 325

qamā- hapsedilmek

q. -b 269, 281, 281

q. -lib 447

qançā zf. ne kadar

q. 24, 24, 86, 189, 262, 326, 338,

397, 467, 500, 502

qand is. şeker

q. 581

q. +ini 398

qandäy zf. nasıl

q. 98, 120, 179, 179, 183, 207, 209,

239, 277, 297, 304, 471, 500, 525,

526

q. +dir 60, 535

qadār e. kadar

q. 160

qanāt is. kanat

q. +i 57

qani zf. hani

q. 34, 61, 115, 136, 139, 277, 429,

498

q. otur- hani oturmak 409

q. +lār 279āyi. m, 411

qanaqa sf. nasıl, ne şekilde

q. 201

q. 104

qari sf. yaşlı

q. +ning 193

qarağay is. iğneli, küçük her mevsimde

yeşil olan ağaç

q. +lārgā 13

qarār is. karar

q. 44

q. +gā 526, 526

qarğaş- karşılıklı beddua etmek,

lanetlemek.

q. -mäsin 326

qarğış is. beddua, lanet

q. +lär 326
qari- yaşlanmak
q. -b 78
q. -pti 78
qariç is. karış
q. 196
qarilik is. yaşlılık
q. +ni 577
qarindâş akraba
q. 83, 300, 489
q. +i 489
q. +läringiz 126
qarä- bakmak
q. 210, 490
q. -b 48, 53, 57, 57, 63, 99, 102,
192, 212, 212, 224, 232, 252, 264,
268, 422, 483, 515, 525, 545, 552,
555
q. -b otur- bakarak oturmak 141,
544
q. -bsizki 181
q. -di 7, 10, 37, 51, 57, 63, 99, 165,
256, 260, 267, 308, 374, 435, 437
q. -dim 578
q. -gändä 404
q. -may 149
q. -mäy 15, 16, 82, 483
q. -ng 6, 6, 8, 29, 133, 133, 142,
194, 194, 521
q. -nglär 231
q. -p 57
q. -r (ekän) 444
q. -sä 30, 94, 583
q. -yäpti 423

qaräş- bakışmak
q. -gän 174
q. -läridän 151
q. -ädi 328
q. -sä 349
qaräşli bakışlı
q. 444
qarsillä- gürültüyle
q. -b 107
qarsäk is. alkış
q. 482
q. +lär 483
qarşi 1. is cevap, 2. zf. karşı
q. 316
q. +sida 107
q. +sigä 308, 407
qarşilik zf. karşılık
q. 137
q. +igä 16
q. 488
qarzdâr sf. borçlu
q. +män 32
qasr is. patişahların sarayları
q. +dek 14
qaşni is. komşu
q. +lär 83
qatâr is. sıra
q. 466
q. +i 535
qatnâv is. dahil, içinde
q. +lärining 535
qatnä- katılmak
q. -b 151
q. -ydiğän 86

qatnāš- karşılıklı katmak, katışmak

q. - 349

q. -gän 459

q. -mägänimdän 356

q. -mäy 459

q. -är (ekän) 355

q. -äyâtğanini 578

q. -mäy 399

qattıq is. sert

q. 285, 347, 500, 500, 525

qattıqrâq sf. sert

q. 417

qavât is. kat, daire

q. +idä 102

qaydä zf. nerde

q. +dir 37

qayer zf. nere

q. +dä 3, 12, 101, 297, 392, 399

q. +dädir 252

q. +dän 301, 368, 449

q. +gä 7, 43

qayâq zf. nere

q. +dä 85

q. +dä (edingiz) 70

q. +dädir 240

q. +dän 203

q. +qadir 438

qayâqqa zf. nereye

q. +dir 559

qayl sf. ilginç

q. +iğining 360

qaynâ- kaynamak, buharlaşmak.

q. -b tur- kaynayabulunmak 581

qayril- eğrilmek,

q. -ib 174

q. -mä 360

qaysi sf. hangi

q. 32, 85, 101, 180, 215, 289

qayt- dönmek

q. -di 101, 135, 262, 343, 368, 455, 537

q. -dim 573

q. -gän 174

q. -gänidä 292

q. -gäningizdä 29

q. -ib 25, 50, 54, 119, 240, 251

q. -ing 95

q. -mäymän 573

q. -ä tur- dönebilmek 33

q. -ägä 235

q. -ärib 466

q. -äyâtqandä 405

qaytıš- dönüşmek

q. -di 292

q. -i 464

qaytä is. yeni

q. +dän 175

qaz- kazmak

q. -iyâtuvdik 180

q. -iylik 192

q. -iyvergän 211

qazâ is. kaza

q. +dän 277

qanaqa sf. hangi

q. 204

qandäy zf. nasıl

q. 106, 292, 526

q. +ligi 154

qansız sf. kansız

q. 331

qaplaş- konuşmak

q. -gän 77

q. -di 327

q. -mädi 327

qarä- bakmak

q. -b (bir-birlärigä q-) 125

q. -b (yergä q-) 49

q. -b (ärqasigä q-) 109

q. -di (yettinçigä q-) 193

q. -di (borib q-) 10

q. -di (günähkäränä q-) 11

q. -di (yâqqa q-) 51

q. -gänni (mumdârâq q-) 21

q. -mäy (bolişigä q-) 9

q. -äng (çâygä q-) 34

q. -nglär (Änuni q-) 255

q. -sä (vähâbcân q-) 114

qattä sf. büyük

q. 15

qâ- kalmak

q. -pti 78

qâç- kaçmak

q. -di 76, 211

q. -gän 46

q. -ib 102, 111, 229, 322

q. -ip 105

qâçış- kaçışmak

q. -ädi 85

qâğâz is. kağıt

q. 230, 316, 480, 483

q. +gä 230

q. +i 250

q. +ini 230

q. +läрни 483

q. +ni 296

qâidä is. kaide, kural

q. +gä 471

qâq sf. kuru

q. 14

qâq- çarpmak

q. -di 178

q. -dimi 151

q. -ib 51

q. -qani 558

q. -mäy 403

qâqılâsurilä is. çarparak vurma

q. 181

qâl- 1. kalmak, beklemek

q. 26

q. -ädi 30, 30, 47, 88, 88

q. -ädi (bolib qâl-) 46,

q. -äyâtgänim 353

q. -di 31, 42, 51, 87, 101, 132 134,

168, 174, 181, 186, 229, 230, 301,

320, 327, 343, 362, 402, 444, 477,

550, 566

q. -di (bolib qâl-) 38, 80, 348

q. -dilär 174, 174, 178, 193

q. -dirib 46, 565

q. -dirmä 432

q. -dirmäy 88

q. -dirädi 85

q. -âr 252

2. yukarı kaldırmak

q. -gän 9, 18, 49, 85, 175, 180, 181,

405, 459, 493

q. -gän (edi) 117, 135, 181, 459	q. -gändä 318
q. -gän (ekän) 30, 80	q. -gändän 125
q. -gändak 60	q. -i 17, 192, 209
q. -gäni 80	q. -ini 86
q. -gänidä 399	q. -ni 1
q. -gänidän 349	q. -ädi 14
q. -gänini 361, 399	qân is. kan, hayati sıvı
q. -gänlärini 292	q. 24, 322
q. -gür 182	qânun is. kanun
q. -ğân 251	q. 471
q. -ib 15, 102, 459, 502	q. +iy 212
q. -ibdi 102, 322, 322	qâp is. kap, kutu
q. -ibdiku 182	q. 68
q. -ing 121	qâplân is. arslan, kaplan.
q. -madi 100	q. +dek 466
q. -mâqçi bol- gelme niyetinde olmak 534	q. +ni 464
q. -mägän (edi) 229	qâplä- kaplamak
q. -mäng 352, 355	q. -gän 68
q. -mäsligigä 173	qâr is. kar
q. -mäsmikin 171	q. 375
q. -mäydi 239, 553	q. +läri 526
q. -sä 83	qârângı sf. karanlık
q. -säydi 83	q. 256, 447
qâlib is. kalıp, şablon	q. +dä 41, 101, 174
q. 347, 379	q. +gä 175
q. +dä 338	qârâvul is. bekçi
q. +dän 198	q. 2
q. +gä 329	q. +i 1
qâliš- karşılıklı kalmak	qâriş- karışmak
q. - 459	q. -ib 82
q. -di 2, 76, 86, 477	qârn is. karın
q. -dän 140	q. +i 483, 483
q. -gän (edi) 252	q. +im 542
	q. +ingız 121

q. +ini 30

qārā 1. is. siyah 2. sf. kara, siyah
q. 14, 19, 68, 117, 175, 177, 183,
190, 193, 194, 194, 198, 239, 331,
360, 375, 407, 407, 477
q. +çä 154, 173
q. +çäginä 66
q. +däy 149
q. +ligidän 150

qārāçä sf. esmer
q. 169
q. +dän 150, 151, 459

qārāçoğ is. göz işareti
q. 151
q. +lärıda 150

qārākuyä is. ocaklarda ateşten dolayı
altında oluşan siyahlar, kurum
q. 26

qāräy- siyahlaşmış, esmerleşmiş
q. -gän 158
q. -ib 375, 405

qāru sf. aşırı
q. 149

qāş is. kaş
q. +idä 568, 573
q. +lärigä 360
q. +lärini 107, 366

qāt- sertleşmek.
q. -di 51
q. -ib 166,
324, 566
q. -ib tur- sertleşebilmek 154
q. -ib tur- sertleşebilmek 154
q. -ib tur- sertleşebilmek 160

q. -irädigän 399

qāvcirāq sf. kurumuş, susuzluk
q. 149

qāvun is. kavun
q. 389, 400, 405

qāvurğa is. kaburga
q. +si 312

qāy- kaymak
q. -ib 117

qāyıl is. hayran
q. +mi 448
q. +män 381

qāyä is. kaya, taş.
q. +gä 141
q. +lär 47, 49

qāzān is. kazan
q. +dä 273
q. +igä 58

qıçqır- bağırmaq
q. -di 109, 270, 484, 558
q. -ib 479
q. -qan 485
q. -ädi 87

qıçqırış- bağırışmak
q. -di 257

qıdır- aramak
q. -ib 399
q. -ip 10

qıl- yapmak, becermek.
q. -di 43, 44, 122, 166, 274, 274,
307, 319, 321, 329, 392, , 401, 402,
419, 432, 471, 485, 494, 500, 503,
520, 574
q. sār f qilingän sarf edilen 399

q. -dik 512, 512
q. -dilär 309
q. -dimikän 297
q. -älmäydi 177, 511
q. -gän 123, 326
q. ähd qilingän yemin edilen 56
q. -gän (edi) 45, 459
q. -gän (ekän) 299
q. -gändän 227
q. -gäni 179
q. -gänidek 343
q. inädi (müsadere qıl-) zoraki yap-
q. -gänini 491
q. -ib 1, 230, 300
q. -inglär 192
q. -ib 12, 30, 41, 57, 68, 85, 86, 88,
88, 88, 160, 206, 263, 273, 292,
297, 300, 316, 328, 384, 410, 422,
426, 447, 459, 466, 466, 477, 477,
480, 482, 489, 500, 548, 558
q. -ibdi 555
q. -ibsän 409
q. -ing 362
q. -ingan 102
q. -inglär 201
q. -ingän 399
q. -inädi 447
q. -mä 458
q. -mädi 471
q. -mägän 30
q. -mäsä 30
q. -mäsängiz 523
q. -mäy 204, 300, 494
q. -mäydi 154, 194, 534

q. -mäysiz 359
q. -ä 489
q. -ädi 30, 460
q. -ädigän 459
q. -äälärdi 486
q. -ämiz 176, 211, 321, 341, 358,
364
q. -ämän 452, 499
q. -är (ekän) 447, 512
q. -ärdi 232, 349, 483
q. -ärdik 179
q. -äsän 400, 451
q. -äver 54
q. -ävergänidän 250
q. -äyätgän 538, 577
q. -äyätgändek 109
q. -sä 55
q. -säk 555
q. -säm 210
q. -säng 210
q. -urmi 89
q. -yäpsizlär 390
q. -yäpti 74

qıldiräg is. tekerlek

q. +i 102

qılış- karşılıklı yapmak

q. - 204

q. -di 300

q. 205, 212, 516, 526

q. di 127, 292, 292, 343

q. -gä 168, 300

q. -i 251, 349, 471, 550

q. -ingiz 521

q. -ini 525

q. -läri 322	q. 13, 13, 14, 14, 16
q. -ni 399, 466	q. +da 17
q. -äyâtgänidän 301	q. +dan 31
qımirlä- kıpırdamak	q. +dän 19, 399
q. -b 178	q. +qa 19, 57
q. -mäy 64	q. +ni 47, 54
q. -tädigän 344	q. +ning 16, 57, 57
q. -y 344	q. +ninq 14
qımirlät- kıpırdatmak	qıyıqçä is. geyik
q. -di 576	q. 480
qımmät sf. değerli	q. +sini 226
q. 533	qıyın sf. zor
q. +gä 100	q. 312, 458, 477, 512, 550
qıpqızıl sf. kıpkırmızı, çok kırmızı.	qıyqırırq is. çığlık
q. 10, 305	q. 93
qır- kırmak	q. +i 63
q. -ib 153	qıynâq is. engel
qırâv is. kireç	q. +dän 211
q. 149	qıynäl- zorlanmak
qırq is. kırk	q. -ib 102, 280
q. 24, 80	q. -äyâtgänini 117
qırqış- kesmek,	qıyâ sf. biraz açık, çok az açılmış.
q. -di 399	q. 440
qıs- kısmak	qıyşıq sf. eğri
q. -di 99, 311, 317	q. 350
q. -ıq 538	qız is. kız
q. -ib 130	q. 15, 15, 63, 66, 102, 109, 111,
qısil- kısılmak	111, 113, 117, 119, 120, 122, 123,
q. -ib 399	124, 127, 128, 130, 137, 141, 145,
qıstır- kıstırmak, takmak	146, 402, 472, 503, 511, 525, 550,
q. -ib 158, 184	553, 578, 578
qış is. kış	q. tur- kızabilmek 107
q. 500	q. tur- kızabilmek 107
qışlâq is. köy	q. tur- kızabilmek 511

q. ber- kız vermek 21
 q. +çälär 102
 q. +gä 117, 122, 134, 139, 582
 q. +ı 55
 q. +ımnı 33
 q. +i 43, 44, 537
 q. +i (edi) 16
 q. +idan 79
 q. +igä 74
 q. +im 33, 71, 345
 q. +imga 21
 q. +ini 43
 q. +lär 505
 q. +lärinikigä 536
 q. +lärlä 63, 583
 q. +ni 19, 102, 123, 123, 301, 478, 578, 578, 582
 q. +ning 15, 102, 102, 123, 128, 135, 143
 q. +äläq 62
qız- ısıtmak
 q. -qızdır⁸⁷
 q. -ib 87
 q. -igändän 87
qızğımtır sf. hafif kırmızı, kızılımtırak
 q. 49
qızık sf. ilginç
 q. +ı 526
qızıq sf. enteresan
 q. 141, 444
 q. +ı 469
qızıq- ilgilenmek
 q. -ib 399
 q. -misän 415

qızıl sf. kızıl
 q. 38, 102, 165, 293, 305
qızqorğan sf. kırmızılaşan
 q. 49
 2. is. q. +ining 49
qızär- kızarmak
 q. -gän 562
qımır sf. çok az hareket , az kıpırdama
 q. 154
 q. 174
qımirlä- kıpırdamak
 q. -mäy 76
qıtıglä- gıdıklamak
 q. -b 559, 577
qoğırçâq is. oyuncak
 q. 150
qoğırçâ qadäm is. oyuncak adam.
 q. 250
qol is. kol
 q. 174, 292
 q. + (sää) 15
 q. +dä 316
 q. +dän 399
 q. +ıngiz 32
 q. +i 20, 482, 564
 q. +ida 28, 68, 68
 q. +idä 16, 102, 119, 155
 q. +idägi 7, 111, 120, 382, 480
 q. +idän 11, 66, 72
 q. +iga 578
 q. +igä 10, 11, 111, 184, 359, 564
 q. +indän 573

- q. +ini 94, 310, 311, 314, 317, 326, 327, 356, 359, 470, 480, 482, 544, 559, 564, 571, 581
- q. +ining 394
- q. +qâpi 191
- q. +läri 11, 347, 524, 563
- q. +läridä 483
- q. +lärimning 577
- q. +lärimi 277, 278, 483, 483, 510, 566
- q. +läрни 247
- qoltıǵ** is. koltuk, yan taraf (bu okeyde onun koltuǵuna ben geçeyim)
- q.+ındän âl- yanından almak 270
- qomitäis.** komite
- q. 349
- q. +dän 355
- q. +sining 349
- qon-** inanmak
- q. -ib tur- inanakalkmak
- qongän** sf. konan
- q. 154
- qonǵırâq** is. kapı zili, zil
- q. 107
- q. 265
- q. +ini 439
- q. +ini 264
- qoni** zf. hani
- q. 83
- qopâl** sf. yakışksız
- q. 471
- qoriş-** görüşmek
- q. - 535
- qora** sf. siyâh
- q. +dä 316
- qorq-** korkmak
- q. -ib 219
- qorqâq** sf. korkak
- q. +lär 471
- qoşil-** eklenmek
- q. -di 326, 421, 556
- q. -dim 583
- q. -mäy 553
- qoşıq** is. şarkı
- q. 65, 88, 88, 94
- q. +qa 88
- qoşımçä** is. ek, ilave
- q. 164, 432
- qoşn** is. komşu
- q. +i 301
- qoşni** is. komşu
- q. +lär 83
- q. +läarning 83
- qoy-** 1. koymak,
- q. 557
- q. -di 35, 86, 103, 143, 145, 224, 251, 359, 384, 394, 399, 455, 468, 494, 494, 537
- q. -dik 312
- q. -dim 121
- q. -gän 204, 405
- q. -gän (edi) 29, 526
- q. -gändän 399
- q. -güniçä 563
- q. -ing 502, 523
- q. -madi 122
- q. -mädi 474

q. -mägänini 275	q. +igä 14
q. -mäslük 68	qozäynäk is. gözlük
q. -mäy 274, 382	q. 154
q. -mäymän 415	qozğäl- ayaklanmak
q. -ädi 20, 577	q. -ib 565
q. -ämän 136, 475	quçaq is. kucak
q. -äy 32, 443	q. +läşib 155
q. -sin 84	quçaqlä- kucaklamak
q. -uvdim 562	q. -b 363, 394
2. (i) b, (i) b zarf fiil eki almış fiillerle kullanılan güçlendirme, belirginleştirme bildiren yardımcı fiil	qudaäyi is. kayın
q. -ib 7, 19, 86, 86, 94, 96, 99, 172, 356, 376, 545, 563, 574, 577, 578	q. +m 320, 320
q. -ib ber- bırakiver- 253	qudä is. dünür
q. -ibdi 102, 577	q. 300, 536, 553
qoyil- koyulmak	qul is. kol, el
q. -di 477	q. +ing 582
q. -gän 94, 466	q. +udägi 230
q. -gän (edi) 329, 410, 410	qulâq is. kulak
q. -gändäy 154	q. 14, 15, 59, 88, 182, 189, 354
q. -gänidän 281	q. +qa 466
q. -gänläridän 300	q. +lari 174
qoyış- karşılıklı ya da birlikte koymak, bırakmak	q. +larigä 174
q. -ardi 281	q. +lärdä 253
q. -di 269, 300, 550	q. +lärini 268
q. -gän (edi) 459	qulflä- kilitlemek
q. -ibdi 489	q. -b 539
q. -ini 7, 292	qunduz zf. gündüz
q. -ädi 88, 252	q. 378
qoyın is. koyun	qur- kurmak
q. +idä 13	q. -ib 550
	q. -sin 21
	q. -sä 555
	quril- kurulmak

q. -gän 446
 q. -ibdi 2
qurit- kurutmak
 q. -gän (edi) 229
qurq- korkmak
 q. -qandek 174
quruq is. kuru
 q. 67
quruvçi is. inşaatçı
 q. +lär 88
qusmaq is. kusmak
 q. +ı 536
quş is. kuş
 q. 57
 q. +lärning 14
quşlaq is. köy, memleket.
 q. 58
quti is. kutu
 q. 256
 q. +sidek 64
qutqaz is. kurtarmak
 q. +işni 192
qutul- kurtulmak
 q. -ib 193
qurtuliş is. kurtuluş
 q. -ni 183
quvân- kıvanmak
 q. -di 538
 q. -dilär 175
quvânç sf. kıvanç, mutluluk
 q. 28
quvil- kovulmak
 q. -gändä 31
quvnâk sf. sevinçli

q. 262
quy- koymak
 q. -di 24
 q. -gän 154
 q. -gändäy 151
 q. -ib 122, 151, 174, 416, 582
 q. -ib ber- koyuvermek 102, 102
 q. -mäläring 261
 q. -äyâtgän 374
 q. -uşgä 209
quyil- koyulmak, bırakılmak
 q. -ib 337
quyu sf. koyu
 q. +q 175

K

kabel is. kablo
 k. +ni 87
kabinet is. oda
 k. +dän 516
kabina is. oda gemilerden bulunan
 odacıklar, kamara
 k. +dän 96, 99
kafedra is. bölüm, ana bilim dalı
 k. +dägülgä 401
 k. +gä 572
kamzul is. hırka
 k. 378
kamanda is. takım, grup
 k. 459
kamera is. 1 kamera
 k. 117
 k. +ning 102

karovat is. yatak

k. 500

k. +dä 329

k. +gä 41, 333

karniz is. korniş

k. +idä 435

kasân is. talep, istek

k. +gä 182

kattä sf. büyük

k. 34

kâl- gelmek

k. -di 111

kâmil sf. tam, olgun

k. 538

k. (edi) 173

kânâl is. kanal

k. 86

k. +ning 88

kâr is. kar

k. 89

kâstyum is. ceket

k. 407

k. +ini 294

kâşki ünl. keşke

k. 504

kâvlä- bellemek

k. -b 213

k. -ydi 83, 83, 83

k. -ymiz 215

kâvläş is. belleyiş

k. 156, 158, 158, negä

k. gä 217

käväk is. kabak

k. 149

käbâb is. kebab

k. 452

käbi e. gibi, ...e benzer

k. 308, 312

käcävä is. ağırlık taşımak için hazırlanmış

küçük araba

k. 148

k. +gä 173

k. +sigä 150

käft is. avuç

k. +gä 14

k. +igä 158, 497

källä is. baş

k. 102, 107, 111, 120, 123, 128

k. +ni 122

k. +sidän 120

kälämuş is. kertenkele

k. 228, 240, 252, 258, 258, 261

kältä is. boyu kısa, cüce

k. 472, 483

käm is. 1. az, nicelik

bakımından eksik olan

2. zf. alışılmış olandan eksik

k. 292

k. +idä 339, 450

kämqatnâv is. az katılan, seyrek

k. 435

kämäy- azalmak

k. -gän (edi) 399

kämpir sf. yaşlı bayan.

k. 74, 83, 299

k. +gä 83

kämsitil- aşağılanmak

k. -mäydi 198

kämtär sf. alçak gönüllü

k. 167, 167

k. (ekän) 167

käsäl is. hasta

k. +i (edi) 281

k. +ligini 563

käsälhänä is. hastahane

k. +gä 343

käsällik is. hastalık

k. +lärgä 526

käsälxänä is. hastahane

k. 404

k. +dä 289

k. +däligi 459

k. +gä 280, 281, 282, 322, 349,

349, 369, 511, 526, 535

kätäg is. kafes

k. +i 268

kättä sf. büyük

k. 39, 57, 102, 149, 167, 184, 232,

264, 268, 292, 298, 410, 444, 472,

578, 578

k. bol- büyük olmak 301

k. +kän 58, 94

k. +lär 292

k. +lärimiz 191

k. +lärimiz 300

k. +mizning 194, 261

k. +si 489

kävlä- delmek.

k. -yverilsä 211

käyf is. keyif

k. +i 300

käyfiyät is. keyfiyet, durum

k. +i 500

k. +ini 181, 417

keç zf. akşam

k. 9, 117

k. +gä 535

k. +gäçä 349

k. +ä 39

keç- geçmek

k. -gän 42

k. -ib 14

k. -mäydi 526

keçir- affetmek

k. -äsiz 314

k. -äsän 408

keçqurun zf. akşam üstü

k. 54, 349, 364, 459, 562

keçä zf. 1. dün, 2. akşam

k. 80, 521

k. +dä 82, 343, 537

k. +dän 240

k. +gi 251

k. +gidäyğuc 252

k. +läri 85, 87

k. +si 57, 84, 88, 142, 403, 455,

559

k. +siyu 86

keksäräq sf. yaşlıca

k. 153

kel gel

k. 392, 392

kel- gelmek

k. 573, 573

k. -adi 292

k. -ardi 15	481, 506, 526, 537
k. -di 11, 25, 25, 57, 101, 107, 155, 240, 251, 281, 292, 375, 399, 426, 480, 526, 581	k. -ib tur- gelebilmek 160
k. -di (ekän) 297,	k. -ib tur- gelebilmek 537
k. -di (ålib kel-) 417	k. -ib (ålib kel-) 455, 537
k. -dik 436	k. -ibdi 413
k. -dilär 110	k. -ibâq 82
k. -dim 32	k. -in 301
k. -dim (ålib kel-) 71	k. -mädi 265, 349, 356
k. -ålmäy 102	k. -mägänimizdän 408
k. -gän 16, 88, 150, 151, 229, 262, 438, 459	k. -mäs (ekän) 573
k. -gän (ålib kel-) 500	k. -mäsdi 350
k. -gän (edi) 546	k. -mäsä 343
k. -gän (ekän) 133, 250, 355, 405	k. -mäy 292
k. -gändek 50	k. -mäydi 85
k. -gändi 22	k. -ä 26
k. -gändä 77, 292	k. -ädi (ålib kel-) 88
k. -gändäy bol- gelmiş gibi olmak 259	k. -ädi 169, 292, 550
k. -gäni 405, 582	k. -ädigän 265
k. -gäni (ålib kel-) 447	k. -ämiz 531
k. -gänidä 511	k. -ämän 54, 134, 575
k. -gänidän 1, 72	k. -är 349
k. -gänidänmi 535	k. -ärdi 15, 25, 123, 268, 483
k. -gänigä 33	k. -ärdingiz 357
k. -gäningdän 454	k. -äsän 431
k. -gänini 410, 526	k. -äverdi 94
k. -gänlär 253	k. -äver- gelivermek 408, 529
k. -günçä 322, 543	k. -äverişädi (ålib kel-) 452
k. -ib 20, 31, 51, 66, 67, 80, 85, 102, 124, 155, 160, 178, 261, 301, 312, 322, 389, 421, 421, 447, 459,	k. -äy 328
	k. -äyätgän 189, 293
	k. -äyätgän bol- gelmiş gibi olmak 94
	k. -äyätgän (edi) 308
	k. -äyätgändäy 148
	k. -äyätgänini 368

k. -äylik 154
k. -äyärmän 496
k. -äyäpsiz 352
k. -äyäptilär 307
k. -sin 359, 373, 415
k. -tirdi 63, 178
k. -tirgänidän 504
k. -tirişgänini 297
k. -yâpti 128
k. -yâpti 39
kelgindi sf. yerli değil, yabancı
k. +gä 21
kelin is. gelin
k. 553, 562, 565
keliş- gelişmek
k. -di 64, 385, 459
k. -gän 102, 123
k. -gändä 322
k. -gäni 537
k. -ibdi 550
k. -igä 53
k. -ini 15, 327
k. -di 300
k. -läri 349
k. -mäydi 469
k. -ädi 452
k. -ädi (älib kel-) 30
k. -äyätgän (edi) 86
k. -dik 509
k. -dikmi 508
keläcäk sf. gelecek
k. 525
keläsäl- anlamazlık,
k. -ib 156

keltir- getirmek
k. -ib ver- getirivermek 122
k. -mädim 521
k. -mägän 525
kemä is. gemi
k. +gä 364
keng sf. geniş
k. 74, 378, 442, 444, 490
k. +ligi 194
ker- germek, kaşlarını germek.
k. -ib 53, 68, 107
k. -ib tur- gerebilmek 68
k. -işidän 300
keräk(g) sf. gerek, bir şeyin yapılabilmesi
veya olabilmesi ona bağlı olan
k. bol- gerek olmak 316
k. +i 414k. 85, 94, 98, 115, 124,
156, 158, 167, 167, 205, 209, 209,
212, 213, 240, 245, 247, 290, 292,
312, 324, 349, 349, 486, 494, 499,
511, 516, 516, 521, 522, 526, 535,
k. (edi) 355, 359
k. (ekän) 464, 536
k. +li 399
k. +ligi 158
k. +ligini 349
k. +mi 151, 162
k. +mäs 555
kes- kesmek
k. -ib 14, 57, 322
k. -ib taşla- kesip atmak 4
k. -äyätgändä 30
kesil- kesilmek
k. 300, 555

kesiş- kesişmek

k. 30

keskin sf. kesici

k. 101

kesäk is. moloz, değersiz işe

yaramaz

k. 174

k. +lär 174, 184

k. +lördän 153

ket- gitmek

k. -adi 312

k. -ayâtgän 97

k. -ayäptilär 536

k. -di 5, 9, 12, 23, 25, 41, 42, 53,
57, 77, 85, 101, 105, 106, 107, 117,
128, 134, 145, 174, 200, 230, 239,
254, 259, 272, 274, 280, 281, 284,
292, 292, 296, 297, 302, 315, 331,
337, 342, 379, 438, 477, 480, 480,
481, 483, 486, 522, 539, 543, 548,
564, 578, 582

k. -di (äylängäni ket-) 55

k. -di (bolib ket-) 24, 34, 64, 343

k. -dik 136, 171, 429, 487

k. -dilär 282, 320

k. -dim 32

k. -dinqız 502

k. -älmäy 65

k. -älmäydi 87

k. -gän 10, 36, 47, 87, 87, 114, 124,
230, 273, 298, 312, 350, 581

k. bol- gelmiş gibi olmak

k. -gän (bitib ket-) 350

k. -gän (bolib ket-) 34

k. -gän (edi) 299, 437, 500

k. -gändän 80

k. -gändäy 165

k. -gäni 22

k. -gäniçä 82

k. -gänidän 399, 500

k. -ib 80, 86, 196, 301, 320, 322,
322, 322, 459, 459, 534

k. -ibdi 47, 57, 140, 181, 283, 395,
405

k. -ibsiz 355

k. -ibti 44

k. -idägisigä 143

k. -ing 523

k. -mâqçı bol- gidici olmak 474

k. -mân 153

k. -mändä 153

k. -mäsdi 120

k. -mäsä 511

k. -mäydi 219

k. -ädi 83, 88, 372, 423, 447, 525,
538, 553, 565

k. -ädi (bolib ket-) 347

k. -ädilär 314, 334

k. -ämän 54, 88, 355, 361, 364

k. -är 77

k. -är (ekän) 122

k. -ärdi 15, 65, 301

k. -ärkän 82

k. -ärmidi 83

k. -äsiz 522

k. -äsizlär 253

k. -äver (älib ket-) 401

k. -äy 563

k. -äyâtgän 364
 k. -äyâtgän (edi) 51, 94
 k. -äyâtgän (ekän) 45
 k. -äyâtgändek 50
 k. -äyâtgängä 137
 k. -äyâtuvdim 294
 k. -äyâpmän 383
 k. -äyâpsız 356
 k. -sin 297, 555
 k. -sä 459, 499, 504, 512, 550, 553
 k. -yâpmän 126
 k. -yâpsızmi 67
 k. -yâpti 37, 46
ketiş is. gidiş, gitme
 k. -i 349, 483
 k. -igä 348, 511, 538
 k. -ning 99
 k. -ädi 519
ketgizgi- göndermek, ayrılmak
 k. +si 350
keti is. arkası
 k. 535
 k. +dän 131
 k. +nqızdän 505
ketkiz- gitmek
 k. -âlmädi 77
ketmân is. çiftçi
 k. 155
 k. +dän 148
 k. +i 155
 k. +ini 226
 k. +ni 184
keyin zf. sonra

k. 2, 7, 27, 39, 53, 57, 77, 80, 83,
 87, 99, 101, 107, 111, 111, 123,
 125, 145, 164, 166, 174, 174, 193,
 226, 227, 241, 247, 250, 264, 300,
 300, 349, 349, 350, 356, 364, 379,
 399, 408, 422, 439, 444, 447, 452,
 459, 459, 471, 475, 477, 483, 489,
 526, 526, 562, 578, 581
 k. +ginä 175
 k. +râğ 155
kez is. zaman , vakit
 k. +di 24
 k. +gän 25
kırğın is. hastalık, ölüm
 k. bol- hasta olmak 24
kıy- giymek
 k. -divä 275
kıyım is. elbise
 k. +lärini 275
ki- giymek
 k. -gän 308
 k. -rgänidä 268
kiçik sf. küçük
 k. 300
kiçkinä sf. küçücük
 k. 167, 167, 185, 220, 250, 265
 k. +gina 17
 k. +ginä 146, 220, 256
kil- gelmek
 k. -ing 502
kilometr is. kilometre
 k. 98
kim zm. kim

k. 86, 115, 174, 179, 182, 198, 217,
224, 225, 281, 322, 324, 444, 452,
463, 489, 511, 522, 526, 550, 577
k. (ekän) 323
k. +dır 18, 178, 178, 178, 263, 351,
376, 440, 479, 480
k. +dä 107
k. +gä 182, 292, 444
k. +gädir 384
k. +ligini 322
k. +ni 1, 194, 194, 221
k. +ning 537
kiprik is. kirpik
k. +läri 331
k. +lärigä 360
k. +lärimi 191
kir- girmek
k. -di 57, 76, 119, 175, 517, 567
k. -dik 443
k. -dim 577
k. -älmäy 300
k. -gän (edi) 256
k. -gändä 492
k. -gändäginä 510
k. -gänim 131
k. -ib 22, 25, 51, 53, 60, 64, 82, 83,
88, 102, 118, 144, 145, 171, 259,
275, 288, 302, 342, 350, 435, 477,
483, 496, 500, 543, 558, 572
k. -ibdi 489
k. -ädi 447
k. -ädimi 325
k. -sin 213
k. -sä 577

k. -sängiz 102
kiriş- girişmek
k. 450, 496
k. -di 74, 74
k. -gän (edi) 186
k. -ingiz 312
k. -madi 262
kiräveriş is. giriş
k. +dä 174
k. +dägi 49, 152
kisäräk sf. kısa olan
k. 482
kişi is. kişi
k. 58, 151, 155, 160
k. +ning 31
k. +ningi 107
kitâb is. kitap
k. 45
k. +lär 74
kitâbçä sf. küçük kitap
k. +sidä 399
kiy- giymek
k. -dirädilär 195
k. -gän 53, 378, 472, 578
k. -ib 294, 407, 543
kiyev is. damat
k. +dägi 578
kiyik is. geyik
k. +ka 68
kiyim is. elbise
k. 399, 489
k. +ini 117
k. +läri 124
k. +lärimi 543

kiyin- giyinmek

k. -ib 288

klub is. kulüp

k. 439, 444, 444, 447, 447, 449,

461, 461, 535

k. +dä 459, 534

k. +dän 455

k. +igä 447

k. +imikän 444

k. +ni 454

k. +ning 572

klubgäyäm is. klub, eğlence yeri

k. 454

kolxoz is. çiftlik, köy

k. 1

k. +lär 86

k. +dä 86

komissariyat is. komiserlik

k. +gä 23

konsiliyum is. özel hallerde doktorların

toplanarak hastanın durumunu

değerlendirme toplantısı, heyet

toplantısı

k. 512

konsultasiya is. muhayene, danışma

k. 102

kontsert is. konser

k. ber- konser vermek 447

k. +ni 475

konvert is. mektup, zarf

k. 455

k. +ni 459, 494, 497

kopot is. araba kaputu

k. +ni 140

koriçäg is. apandis

k. +i 30

k. +inqız 4

köç- göçmek

k. -ib 298, 447

köçä is. sokak

k. 102

k. +dä 405, 452

k. +gä 264, 292, 325, 567

k. +lärä 298

k. +lärän 435

k. +läri 298

k. +ni 322

k. +ning 437

köhlük sf. güzel, dişi görünüşü

sevimli

k. + 107, 123

kök is. gökyüzü, gök

k. 230, 230, 577

k. +ä 49

kökläm is. yeşillik

k. 9

kökräg is. bağır, sine

k. +ini 559

köküs is. göğüs

k. +iga 96

kömil- üzeri gömülmek, örtünmek

k. -gän (edi) 175

kön- razı olmak

k. -di 1

k. -mädi 53

k. -mäy 55, 145

k. -mäy tur- razı bulunmak 145

k. -ädi 85

köng(ü) l is. gönül

- k. +dägidek 557
- k. +i 28, 229, 322, 343, 411
- k. +idä 211
- k. +igä 15
- k. +ini 536
- k. +ining 417

könik- inanmak

- k. -di 466
- k. -älmädi 349

köp sf. çok, fazla

- k. 17, 80, 100, 167, 184, 272, 352, 391, 397, 466, 477, 505
- k. köp bol- çok olmak
- k. +dän 292
- k. (ekän) 163
- k. +gä 229
- k. +râq 350

köpçilik is. çoğunluk

- k. +niki 444

köpäy- çoğalmak

- k. -sä 281

köprâq zf. çok, fazla

- k. 444, 471, 501

kör sf. kör

- k. (tāmāndägi kör-) 256
- k. +u (ätrâf kör- +u) 175

kör- görmek

- k. 391, 475
- k. -di 76, 267, 268, 405, 466, 492, 497, 539
- k. -dilär 175, 175
- k. -gän 102, 167, 182, 224, 251, 535

k. -gänimdän 391

- k. -gänmän 3
- k. -ib 54, 94, 226, 294, 350, 357, 386, 402, 501, 518, 557
- k. -ib tur- görebilmek 117
- k. -ib otur- görüp oturmak 472
- k. -ib tur- görebilmek 535
- k. -imsiz 146
- k. -inadi 87
- k. -indi 57, 175, 303, 335, 477, 527
- k. -ing 86
- k. -inib 42, 292
- k. -inib tur- görebilmek 10
- k. -inmas 58
- k. -inmädi 77
- k. -inmäs 174
- k. -inmäsdilär 16
- k. -inmäy 174
- k. -inädi 14, 149, 150, 150
- k. -inädigän 154, 577
- k. -inärdi (bolib körin-) 42
- k. -inärmış 364
- k. -inäsän 3
- k. -inäyâtgän 137
- k. -insä 535
- k. -ip 33
- k. -magän (edi) 459
- k. -mädingizmi 95
- k. -mägän bol- görmemiş olmak 538
- k. -mägän (edi) 72, 76, 379
- k. -mägändek bol- görmüş gibi olmak 312
- k. -mäsin 500

k. -mäsä 343, 511

k. -ä 211

k. -ädi 511, 511, 512

k. -äälmädi 402

k. -ämiz 358, 364

k. -är (ekan) 8

k. -äsän 439

k. -äy 498

k. -olmadi 101

k. -säk 555

k. -sängiz 359

k. -sätdi 261, 296, 388, 480,
581

k. -sätgän 107, 256

k. -sätib 378

k. -sätilgän 211

k. -sätmä 203, 212, 212, 214, 217

k. -sätmäy 137

k. -sätädi 87

körgülük is. görünür, belli

k. 334

k. bol- görünür olmak(başa gelecek
belli olmak) 304

körimsiz sf. çekici değil, çirkin

k. +ginä 83

köriş- görüşmek

k. 80, 459

k. -di 305, 389

k. -gänimizdän 381

k. -i 111, 516

k. -i (edi) 466

k. -ib 415

k. -işgä 578

k. -mägänimizdän 408

k. -ärkänmiz 29

k. -sä 15

körpä is. yorgan

k. 489, 550

körpäçä is. minder

k. +gä 274

körsätmä is. gösterme

k. 252

k. +çä 253

kötär- kaldırmak,

k. 151

k. -di 117, 378, 470, 555

k. -gän 101, 578

k. -gäniçä 566

k. -ib 57, 63, 94, 128, 292, 389,
413, 454, 472, 483, 510, 524, 559,
578

k. ib taşlä kaldırıp bütünlemek 535

k. -ib äl- kaldırarak almak 382

k. -işgä 299

k. -mäy 160

k. -ädi 347

k. -ädigän bol- kaldırarak olmak
344

kötäril- kaldırılmak

k. -di 57, 405, 482, 500, 563

k. -iş 539

k. -ä başlä- kaldırılmaya başlamak
10

k. -ädi 87

k. -är (ekän) 271

k. -sa 14

köyläk(g) is. gömlek

k. 472, 477, 578

is. gömlek
k. +i 407, 477, 480
köz is. göz
k. 13, 42, 77, 123, 151, 275, 300,
301, 559, 563
k. +dän 300, 582
k. +gä täşlä- göz atmak 477
k. +ğa 58
k. +i 10, 123, 154, 405
k. +igä 42, 525, 535
k. +im 557
k. +imgä 3
k. +ini âl- göz almak 76
k. +lär 194, 194, 198
k. +lärgä 190, 239
k. +läri 5, 22, 78, 150, 175, 331,
348, 360
k. +lärigä 337
k. +lärimgä 80
k. +läriini 303, 305, 335, 340, 504
k. +läarning 154
közäynäk is. gözlük
k. 154
kraxmal is. antibakteriyal etkisi
olan temizleyici madde
k. +längän 120
kreslo is. koltuk
k. +lärden 466
ku bağ. ki
k. 86, 141, 171, 203, 206,
211, 235, 294,
357, 395, 457
kulfät is. külfet, yük
k. +lär 526

kunduz is. kunduz, doğa hayvanı
k. +i 86
kuşad zf. fazlasıyla, gereğinden çok
k. 240
kuy is. koy
k. 146
kuyi is. sokak, yol
k. 53
küç is. kuvvet
k. +ini 466
küçli sf. güçlü
k. 515, 535
küçäy-çoğalmak
k. -ib 501
kül is. kül(sigara külü)
k. +ini 10
kül- gülmek
k. -di 462
k. -ib 378, 399, 468, 494
k. -ädi 46
külüş- gülüşmek
k. -di 292
külçä is. lokma
k. 564
küldän is. küllük,
k. 10
külgi is. komik
k. 93, 94
k. +sigä 66
külräng bir. is. külrengi
k. 10
kün is. gün, , gün ışığı
k. 8, 30, 259, 343, 343, 501, 535,
550, 550

k. +dä 86, 349, 535
 k. +dän 343, 356
 k. +duz 39
 k. +gä 85, 356, 583
 k. +i 80, 80, 300, 300, 343, 349, 349, 402, 415, 450, 535, 562
 k. +igä 448
 k. +lär 79
 k. +läri 14, 350, 350, 535
 k. +läriğinä 349
 k. +läriini 486
 k. +läriining 42
 k. +läriini 12
 k. +läriining 350
 k. +mäs 550
kündäşis. kuma
 k. +im 82
künduz is. gündüz, günün geceden önceki kısmı
 2. zf. gündüz vakti
 k. +gi 459
 k. +i 364, 408, 447, 546
 k. +igä 57
küräş is. mücadele, güreş
 k. 447
kürs is. kürsü
 k. +idän 459
 k. +ini 16
küt- beklemek
 k. -di 25, 404
 k. -ib 119, 348
 k. -ib tur- bekleyebilmek 69
 k. -ib tur- bekleyebilmek 119

k. -ib tur- bekleyebilmek 378
 k. -mädinglär 554
 k. -mägän (edi) 525
 k. -mägändä 53
 k. -mäsdän 445
 k. -mäy 493
 k. -mäysänmi 290
 k. -ädi 511
 k. -ämän 70
 k. -ärdi 15, 60
kütil- beklenmek
 k. -mägän 526
küy- yanmak
 k. -ib 563
küyäv is. damat
 k. 301
küz is. güz, sonbahar
 k. 9, 375
 k. +dä 292
küzät- seyretmek
 k. -ib 29, 154, 262
 k. -iş 459
 k. -ädi 535

L

lampa is. lamba
 l. 39
 l. +si 38
lampočka is. ampül
 l. 149
lâqayd sf. lakayıt, ilgisiz, aldırılmaz
 l. bol- ilgisiz olmak 229
lâp is. göze çarpma, dikkat çekme

l. 154
lây is. çamur
l. +ni 178
lâzim sf. lazım, gerekli
l. bol- lazım olmak 341, 343
l. 349, 351, 535
lâb is. dudak
l. +idâ 478
l. +lâri 331, 331, 482
l. +lâridâ 348
l. +lârigâ 102
l. +lâriini 563
lâgân is. leğen
l. +gâ 410
lânât is. lanet, Allah' ın sevgisinden
uzak ve ilgisinden yoksun
l. 229
lâpânglä- parlamak.
l. -b 484
lât is. düşüş veya farklı durumlar
sonuç yaranma durumu, morartı
l. 285
lâttâ is. bez parçası
l. 181
lâyçâ is. çamur
l. 265
lekin bağ. lakin
l. 154, 159, 174, 182, 189, 200,
281, 281, 326, 327, 355, 359, 486,
491, 497, 515, 523, 550, 553, 557,
563, 582
limânzâr bir. is. limon bahçesi
l. 34
lipillâ- aniden hareket etmek.

l. -b 150
lombâzdây sf. büyük, iri
l. + 174

M

magazin is. mağaza
m. +dâ 116
mahalla is. mahalle
m. 298, 300
m. +dâgi 301
maqtâ- övmek
m. -di 384
maqul sf. makul,
akla uygun
m. 1, 22, 194, 439
m. (edi) 300
marka is. marka
m. +dâgi 437
massa is. kütle, yığın
m. +ni 243, 244, 245
maşin is. araba
m. +â 82, 86
maşina (1) is. makina
m. 140
m. +dân 388
maşina (2) is. araba
m. 48, 82, 82, 83, 83, 83, 94, 94,
101, 137, 146, 262, 283, 292, 298,
312, 322, 322, 387, 389, 405, 421,
433, 578, 578, 581
m. +dân 101, 437
m. +gâ 82, 85, 87, 117, 297
m. +gâçâ 385
m. +lârgâ 322

- m. +läri 292, 292
m. +lärigä 437
m. +mni 577
m. +ni 8384, 143, 578
m. +si 45, 94
m. +sidä 322, 376
m. +sini 435, 438
m. +sining 82, 102
- mattasil** sf. sürekli, hiç durmadan, bitişik, sürekli
m. 90
- maxsus** sf. mahsus, anlaşılan, hissedilen
m. 181, 329, 355
- may** is. mayıs
m. +gä 82
m. 123
- måddä** is. madde
m. 243, 247
- måki** duraklamadan.
m. +däy 151
- mål-mulki** bir. is. mal-mülk
m. 447
- mås** sf. uygun
m. 483
- måşkiçir** is. yemek ismi
m. +i 273
- måşräng** bir. is. mor rengi
m. 322
- mä** e. işte
m. +nä 292
- mäcbur** is. mecbur
m. bol- mecbur olmak 209, 281
m. +iyät 300
m. +iyätni 164
- mäcnuntäl** is. salkım, dal salkımı
m. +lär 14, 57
m. +läarning 57
- mädäniy** sf. medeni
m. 239
- määş** is. maaş
m. +gä 456
- mähkäm** sf. güçlü
m. 311, 317
- mähkum** is. mahkum
m. 239
- mähliyə** is. hayran
m. bol- hayran olmak 50
- mähluq** is. mahluk
m. +qa 326
- mähäl** is. yer belirli bir yer zaman m.
230, 349, 364
m. +i 368
m. +ni 364
- mäktäb** is. mektep, okul
m. 573, 582
m. +i 568
m. +ni 582
- mälum** is. malum
m. 85, 154
- mämläkät-** is. memleket
m. +lärdä 526
m. +läri 355
- mämnun** sf. memnun
m. bol- memnun olmak 504
- män** bk. men
m. 381, 415, 452
- mängläy** is. alın
m. +idän 173

mānimçä zf. bana göre

m. 439

mānmān sf. bencil

m. 441

mānā zf. işte

m. 31, 67, 75, 86, 123, 124, 54,
159, 181,
181, 181, 181, 196, 216, 222, 225,
231, 239, 299, 563, 580

mānzāra is. manzara

m. +lārgä 50

mārām is. istek, amaç, gayet

m. +dä 148, 169

mārrā is. finiş, son

m. 469

mārtā is. defa, kez, kere

m. 25, 57, 102, 102, 170, 211, 466,
535

mārtābā is. mertebe

m. +ng 277

māslāhāt is. öğüt, tavsiye

m. 102, 102, 351, 399
m. +i 399
m. +lārini 349
m. ber- öğüt vermek 102, 351, 535

māsälā e. mesela , örneğin

m. +ri 459
m. +si 300
m. +sini 86

māsälān zf. mesela, örneğin

m. 222

māst sf. sarhoş

m. +māsmikān (?) 297

māşğulāt is. iş

m. +lārgä 459

m. +lārni 535

māşhūr sf. meşhur

m. 447, 447

māşrāb is. şair

m. +nikidir 92

māşşāq is. oyuncu,

m. +larning 452

māydā sf. küçük

m. 13, 58, 568

māydān is. meydan, alan

m. +idān 24

māyız is. kuru üzüm

m. 226

māyli is. 1. tamam, olur

m. 100, 295, 355, 398,
503, 573
2. e. eksiksiz
m. +mi 415

māynā is. dalga geçilen hiç

m. 88

māzā is. sağlık durumu

m. +lāri 318

meditsina is. hastahane

m. 13

medal is. madalya

m. 32

medsestra is. hemşire

m. +lār 16

mehmān is. misafir

m. 136, 448, 466, 470, 471,
mehmān-izlāmi 489
misafinin gelip
gitmesi

m. +miz 557
m. +ni 466
mehmân xânâ bir. is. misafir evi, hotel
m. 1, 2
m. +sidâ 1
mehnât is. mihnet, sıkıntı
m. 168, 169, 173, 174
mehr sf. şefkat
m. 360, 561, 582
mehribân bir. sf. şefkatli, sevimli
m. 80, 80
mehrtolâ zf. mehir dolu, yükle dolu
m. 504
men zm. ben, teklik birinci şahıs
m. 4, 54, 142, 210, 294, 337, 352,
392, 502, 502, 521, 521, 523, 532,
565, 577
m. +dâ 387
m. +gâ 75, 80, 100, 139, 210, 210,
224, 231, 493, 522, 557
m. +i 83, 129, 224, 352, 359, 502,
523, 523, 554
m. +ing 190, 557, 578
metin is. metin
m. 150
metr is. metre
m. +çâ 292
mevâ is. meyve
m. +lârdân 376
m. +lâri 410
mi e. soru eki, soru bildiren edat
m. 526
miccâ is. çekirdek
m. 403, 558

milliy sf. milli
m. 447, 447
miltirât- kımıldatmak
m. -ib 37
min- binmek
m. -dirgânçâ 19
m. -gân 20, 83
m. -ib 46, 87
m. -ib tur- binebilmek 87
minil- binilmek
m. -gân 292
ming sf. bin
m. 114, 296, 296, 399, 399, 448,
448, 450, 456, 480, 483, 483
m. +tâ 505
ming- binmek
m. -âşgân 229
minnârsâ is. binerse
m. +ngizni 103
minnâtdâr is. minnetdar
m. 349
m. +çilik 315
minut is. dakika
m. +dâ 100
mirâb is. asker
m. +lärning 88
mirıq- kanmak, doymak
m. -ib 240
mis is. demir türü, mis
m. 472
miyânâ sf. orta, orta boylu
m. +ginâ 150
miyâ is. akıl
m. +sini 154

mizğı- çox az uyumak

m. -b 144,

m. -ıb o- çox az uyuyup oturmak
256

mocizä is. mucize

m. 60, 193, 578, 582, 582, 582

montyär is. elektirikçi

m. 87

morälä- alçak sesle konuşmak.

m. -di 440

motor is. motor

m. +i 140

mototsikl is. motosiklet

m. 292

mây is. yağ

m. +i 223

mu 1. sf. . bu

m. +ni 8, 29

2. bu zamirinin kalma durum eki
almış biçimi

m. +ndâq 83

munçä zf. bu kadar, bu denli

m. 163, 297

munçälik is. bu kadarlık

m. 226

muddät is. müddet

m. +idän 164

mudrä- uyuklamak

m. -gän 13

muâmälä is. muamele

m. 194

muhim is. mühim, önemli

m. +i 526

mukâfât is. mükafat, ödül

m. âl- tebrik edilmek 456

mulk is. mülk

m. +i 447

mumdârâq zf. bu tarafa

m. + qarä- bu tarafa bakmak 21

mumkin 1. is. mümkün, imkanları

olan olanak

m. 312, 417, 471

m. (edi) 349, 349

m. +mi 573

2. is. uygun, musait

m. (ekän) 204

3. sf. olanaklı

m. 17, 95

munäsäbät is. münasebet

m. 538

m. +i 399

m. +läri-ning 525

munğay- ters ters bakmak

m. -ib 224

murâcäät is. müracaat

m. 574

musâbaqa is. musabaka

m. +gä 356

m. +lärdä 535

m. +lärdän 502

m. +lärgä 399, 459

m. +läri 447

musädärä is. zor alım

m. ++qılınädi 447

mustaqıl sf. mustakil

m. 192, 201, 212, 447

mustaqıllık is. müstakillik

m. ning 225

musulmân sf. müslüman

m. 355

muşkul sf. müşkül, güç, zor

m. 226

m. (ekân) 226

m. +i 240

m. +râg 212

mutlaq zf. mutlak,

kesin olarak, mutlaka

m. +â 32, 292, 525, 573

muştlâş- yumruklaşmak

m. - 573

m. - (edi) 471

muttâsil zf. sürekli

m. 58

muxtâr is. muhtar

muylâv is. bıyık

m. +li 294

muyuliş is. köşe

m. +dân 94

muz is. buz

m. bol- buz gibi olmak 513

m. +dek 363

muzika is. muzik

m. 477, 483

mühim sf. önemli

m. +i 347

mühâbbât is. muhabbet

m. 17

m. +ini 61

m. +mi 511

mühtâclik is. muhtaçlık, muhtaç olma

durumu

m. 538

mükâfât bk. mukafat

m. 535

m. +i 399

m. +lâri 465

mükâfâtli is. mukafatlı, mukafatlanmış

m. +li 459

N

naqadâr zf. ne kadar

n. 170

nakaut is. nakavt

n. 469

n. +gâ 447

narkoz is. narkoz

n. +ning 312

nasos is. pompa

n. 114

nâbud sf. ölü

n. 30

nâgirân sf. sakat

n. 523

nâilâc sf. çaresiz

n. 99, 476

nâqulây sf. zor

n. 170

nâli- şikayet etmek.

n. +b83

nâmâlum sf. habersiz

n. 43

nân is. ekmek

n. 37, 226, 250, 559, 559,

559, 563, 563, 581

n. +dek 562

n. +dän 560
n. +läрни 563
nānuṣṭā is. kahvaltı
n. 560
nārızā sf. rızasız
n. 538
nārsä is. eşya, nesne
n. +sini 115
nātāniṣ sf. yabancı, tanıdık olmayan
n. 389
nātoğri zf. yanlış
n. 261
nāumid sf. ümitsiz
n. 550
nāv is. su kabı
n. 57
n. +lär 57
n. +ning 57
nāvbātçi is. növbetçi
n. 343
nāvdä is. ağaç dalı
n. +läridän 14
n. +däläri 63
n. +läрни 9, 57
n. +si 10
nāvvāt is. talandırıcı, sahte şeker
n. 10, 58
n. +dän 14
nāxuṣ sf. nahoş, hoş değil
n. 405
nāyāb sf. nadir, ender
n. 399
nāz is. naz
n. 478

nāzik sf. nazik
n. 57, 477
nä zm. ne, hangi şey
n. 298, 298, 536
nācāt is. kurtuluş
n. 174
nācātķār sf. kurtarıcı
n. +idäy 239
nāfis is. nefis
n. 259
nāfäs is. nefes
n. 58, 81, 189
n. +i 174
n. +lärini 175
nāhātķi ünl. yapma ya
n. + 355, 481, 511
nām is. isim
n. 444
nāmāngān is. şehir
n. 577
n. +lik 459, 578
nānuṣṭā is. kahvaltı
n. +dän 241
nārgi zm. diğeri, başkası
n. 74
nāri zf. ileri
n. 77
n. +dän 148
nārsä is. eşya
n. 12, 82, 87, 154, 174, 174, 281,
281,
290, 312, 312, 321, 331, 374, 489,
512, 526, 539, 555, 582
n. (ekän) 226

n. +dä 349
n. +gä 10
n. +lär 544
n. +ni 123, 167, 209, 573
n. +ning 297
närx is. fiyat
n. 292
nävbät is. sıra
n. +dägi 262
nävbätçi sf. nöbetçi
n. 329, 330, 336, 338, 342, 404
nävâ is. ses
n. 292
näzär is. göz, nazar
n. +idä 471
neçtä zf. kaç adet
n. 210
neçün zf. niçin
n. 94
neft is. petrol
n. 398
negä zf. niye, niçin
n. 158, 269, 281, 282, 355, 417,
444, 549, 554, 576
n. +dir 411, 481, 493
n. +ki 102, 124
nevärä is. torun
n. 555
nigâh is. bakış
n. +idä 501
nihâyät is. nihayet
n. 459
n. +da 301
n. +dä 16, 123

n. +i 501
nimqârân bir. is. yarı karanlık
n. +ğı 149
nimä sf. ne
n. 80, 111, 140, 176, 179, 211, 218,
229, 251, 281, 284, 297, 311, 319,
322, 339, 341, 343, 347, 349, 377,
390, 400, 414, 417, 446, 446, 451,
460, 460, 486, 490, 491, 495, 513,
516, 525, 526, 526, 535, 552, 553,
557, 566, 568, 582
n. bol- ne olmak 301
n. +dir 74, 280
n. +gä 160
n. +lär 522
n. +ngız 542
n. +ni 349
n. +nidir 101
n. +si 83, 120, 225
niyät is. niyet
n. 517
n. +i 83, 559
nuqtä is. nokta
n. 256
nur is. nur
n. 256, 259
n. +i 57
nurä- dökülmek.
n. -b 298

O

o zm. o
o. +şa 149

	o. +şä 211, 216, 218, 256, 259, 260, 327, 343, 402		
	o. +şändän 459		
	o. +şäning 358		
obdân	sf. obadan		
	o. 153		
obyektiv	is. objektiv, nesnel		
	å. 182		
oç-	uçmak		
	o. -di 140, 256		
	o. -ämiz 263		
oçâq	is. ocak		
	o. 74, 412, 543		
očka	is. puan		
	å. 471		
	å. +lär 379		
ogiril-	çalınmak		
	o. -gändä 539		
	o. -ib 384		
oğul	is. oğul		
	o. +i 489		
	o. +igä 555		
	o. +im 250, 497, 550, 550, 553, 555, 557		
	o. +imiz 555		
	o. +ingız 84		
	o. +ining 493, 544		
	o. +läri 299		
oktyabr	is. ekim		
	å. +ning 375		
oq	is. kurşun		
	o. 308		
	o. +däy 24, 256		
	o. +tin 150		
oqi-	okumak		
	o. -b 81		
	o. -dı 235		
	o. -di 164		
	o. -gän 349		
	o. -gän (ekän) 167		
	o. -lgäç 428		
	o. -mädingizmi 161		
	o. -ydi 243		
oqi	okımış sf. okumuş, okuyarak bilgisini genişletmiş öğrenim görmüş kimse		
	o. başlä- okumaya başlamak 241		
	o. -ä ol- okumuş ol 32		
	oqımışli is. okumuşlu		
	o. 16		
oqiş-	karşılıklı okumak		
	o. - 162		
	o. -gä 232		
	o. -qa 25		
	oqıtuvçi is. öğretmen		
	o. 102, 300		
	o. +lär 349		
	o. +ning 102, 102		
	o. +si 387		
olç-	ölçmek		
	o. -äb 573		
	olgürça zf. ölercesine, aşırı derecede.		
	o. 115		
on	is. sayı, on		
	o. 39, 63, 79, 98, 148, 292, 535, 535		
	o. +gä 489		
ong	sf. sağ		
	o. 433		

operatsiya is. ameliyat

å. 30, 30, 30, 307, 309, 322, 334

opiril- ters çevirilmek

o. -ib 174, 216, 259

ordäk is. ördek

o. +lärning 88

orden is. madalya

å. 32

oråğlıq is. oraklık, orak yeri

o. 273

orgän- öğrenmek

o. -ib 175, 204

o. -äyätgänmiş 115

orgät- öğretmek

o. -di 115

orgül- düşünmek, ilgilenmek.

o. -sin 582

orin is. yer

o. +dıqqa o- yere oturmak 578

o. +li 320

o. +lärni 459

o. +ni 379

o. +siz 159

ormälä- tırmanmak

o. -di 48

orın is. yer

o. +idä 391

o. +idän 474, 483, 544, 571

o. +idän tur- yerden kalkmak 200,
284, 407, 428, 478, 487, 510, 522,

550, 558, 559, 566

o. +igä 25, 42, 53, 438, 459,

558

o. +ini 123

ornätıl- yerleştirilmek

o. -gän 349

orä- kuşatmak

o. -b 175, 250

o. -gän 49

o. -lgän 477

orta bk. ortä

o. +sidän 57

ortalıq is. ortalık

o. dä 174

ortäq is. arkadaş, dost

o. 314

o. +ı 111, 395, 400, 405, 474

o. +ıgä 435

o. +ım 387

o. +ıng 413, 432

o. +ını 388

o. +ıgä 394

o. +ıng 110, 493

o. +läri 349

o. +läridän 376

ortä 1. is. orta

o. 150, 459

o. +dä 486

o. +dän 484

o. +gä 226, 465, 477, 477, 480, 483

o. +läridä 375

2. ortä- is. yakmak, aşk ateşi ile
yakmak

o. -gän 17

o. -ndi 28

os- büyümek

o. -gän 49, 49

o. -ib 87, 124, 196

oşä	sf. o		
	o. 28, 44, 49, 49, 56, 57, 76, 76, 80, 80, 111, 123, 133, 174, 375		
	o. +ndek 49		
	o. +ndä 39		
	o. +ndäy 62, 78		
	o. +ndäymikän 61		
	o. +ning 250		
ot	is. ot		
	o. 15, 87, 123		
ot-	geçmek		
	o. -di 51, 74, 123, 228, 292, 334, 351, 500, 563		
	o. -di (ekän) 94		
	o. -dimi 271		
	o. -gän 14, 57, 80, 102, 300, 300, 300, 447, 501		
	o. -gändä 329		
	o. -gändän 489		
	o. -ib 14, 48, 62, 79, 94, 99, 174, 344, 486, 578		
	o. -ip 9		
	o. -irgän 555		
	o. -irib 80, 102, 433		
	o. - 98		
	o. -küzdi 481		
	o. -mäs 446		
	o. -mäy 9, 38, 53, 57, 300, 466		
	o. -ädi 298		
	o. -är 446		
	o. -äsizlär 97		
	o. -äsän 456		
	o. -äy (demäk) 33, 54		
	o. -äyätgän (ekän) 322		
		o. -sin 325, 347	
otil-	geçilmek		
	o. -masin 86		
	o. -mäsin 94		
otin	is. yalvarmak işi		
	o. 30		
otir-	oturmak		
	o. -ardi (qaräb otir-) 141		
	o. -di 59, 178, 293, 422, 427, 438, 476, 510, 526, 578		
	o. -ganlärning 466		
	o. -gäç 434		
	o. -gäç 520		
	o. -gäç (orındıqqa otir-) 578		
	o. -gäç (qani otir-) 409		
	o. -gäç 434		
	o. -gän (surib otir-) 12		
	o. -gän (çäynäb otir-) 468		
	o. -gän (bolib otir-) 229		
	o. -gän (yäyräb o-) 193		
	o. -gän (qoyib otir-) 94		
	o. -gänidän (tikib otir-) 504		
	o. -gänläri (kötärib otir-) 472		
	o. -gänlärning (mizğib otir-) 256		
	o. -ib 193, 252, 466, 553		
	o. -ibdi (ropärsidä otir-) 281		
	o. -ibdi(ruldä otir-) 387		
	o. -ibmiz (gäpläşib otir-) 541		
	o. -ibmiz (ezilib otir-) 553		
	o. -qanmış (tiyälmäy otir-) 327		
	o. -mäsin (tuşunib otir-) 261		
	o. -mäy (ikkilänib otir-) 44		
	o. -ädigän (uzmäy otir-) 275		
	o. -ädigän bol- oturmuş olmak 501		

- o. -ardı (cim otir-) 242
o. -ardı (gäpläşib otir-) 405
o. -ärkän (suyäb otir-) 226
o. -äverdi (qimirlämäy otir-) 64
- otiriş-** birlikte ya da karşılıklı olarak oturmak
o. (bârib otir-) 349
o. -di (tâşqa otir-) 140
o. -di (ulär otir-) 410
o. -di (bilmäy otir-) 513
o. -di (qaräb otir-) 544
o. -gä 512
o. -gänini (uyğâq otir-) 539
o. -i (yerdä otir-) 527
o. -ibdi (kelib otir-) 124
o. -ibdi (âdämlär otir-) 184
o. -ämiz (bir otir-) 391
o. -ardı (ozi otir-) 564
- otqız-** geçirmek
o. -är (ekän) 274
- otqaz-** geçirmek
o. -adigän 102
- otkir** is. keskin
o. 101
o. (ekän) 256
- otküz-** geçirmek
o. -di 269, 399
- otküzil-** geçirilmek
o. -är (ekän) 447
- ottiz** is. otuz
o. +inçi 447
- oxşä-** benzemek
o. -b 219
o. -gän 583
- o. -gänlär 210
o. -r (ekän) 73
o. -rdi 58
o. -rmiş 364
o. -ydi 57, 57, 83, 137, 396, 398
o. -ymän 502
o. -ysiz 295
- oxşäş-** benzeşmek
o. 68, 88, 151
- oy** is. düşünce
o. 14, 120, 138, 320
o. +lär 28
- oy-** delmek
o. -ib 150, 171, 226
o. -lärdi 138
- oyil-** delinmek
o. -gän 153
o. -gän 148
o. -ib 149
- oyin** is. oyun
o. 66, 477, 480, 485
o. +çilärni 452
o. +larini 465
o. +lärdän 502
- oylä-** düşünmek
o. -b 12, 250, 550
o. -b tur- düşünebilmek 259
o. -b 1
o. -di 94
o. -dik 192
o. -gän (edi) 525
o. -ydiğänlär 184
o. -ymizmi 183
o. -yäpti 525

oylaş- birlikte düşünmek

o. ädi 184

oymākār is. ağaç işçiliği yapan kimse

o. 439

oynā- oynamak

o. -b 250, 250

o. -b tur- oynayabilmek 480, 480

o. -r (ekän) 447

o. -y 483

o. -yâtgän 102

oz is. öz, kendi

o. 167, 175, 186, 204, 253, 275,
337, 399, 499, 511

o. +başımçālik 224

o. +gä 526, 526

o. +i 44, 80, 83, 83, 87, 102, 151,
153, 155,

167, 177, 180, 181, 239, 272, 277,
292, 297, 297, 300, 300, 307, 308,

311, 316, 320, 320, 326, 351, 405,
416, 444, 449, 455, 464, 494, 505,

511, 514, 525, 544, 550, 550, 551

o. +i otur- özü oturmak 564

o. +ib 475

o. +içä 361, 501

o. +idä. (ekän) 567

o. +idän 43, 83, 85, 337, 538

o. +igä 63, 82, 83, 167, 178,
225, 253, 348, 397, 473, 483

o. +igämi 182

o. +im 29, 136, 479

o. +imiz 203

o. +imiznink 448

o. +imning 356

o. +ingdä 573

o. +ingız 100

o. +ingizgä 85, 521

o. +ingizni 523

o. +ingmisän 573

o. +ingni 235

o. +ini 170, 296, 307, 322, 327,
332, 363, 425, 466, 480, 489, 513,
526, 534, 535, 554

o. +ining 268, 504, 535

o. +läri 292, 299, 307, 309, 490,
508, 535

o. +läridä 464

o. +läring bil- kendini bilmek 202

o. +läringiz 192

o. +lärimi 292

ozgär- değişmek

o. -di 294

o. -ib 292

o. 500

ozqariş is. değişme

o. +lär 34

ozvaqt zf. zamanında

o. +idä 399

Ö

öl- ölmek

o. -adi (yetgän o-) 24

o. -günçä (olä-o-) 32

o. -ib 24, 253

o. -mäydigän (sirä o-) 252

ölim is. ölüm

o. +gä 239

ökir- böğürmek

ö. -ib 470

öp- öpmek

o. -di 363, 482

o. -irilib 171

P

papiros is. sigara

p. 10, 64, 147

paxtä is. pamuk

p. 86

paxtäkâr is. pamuk işiyle uğraşan

p. 298

paydâ is. orta, ortada

p. bol- oluşmak, ortaya çıkmak 155,
405, 445, 477, 483, 486, 559

pädân is. zevk, aşk

p. +i 211

parlâ- parlamak

p. -r (edi) 181

pâyân is. son, nihayet

p. +i 88

pâygâk is. evin alçak

kısmı.

p. 228, 256

pâylâ- beklemek

p. -b 18

pâymä –pây çift çift

p. 88

pädär is. baba

p. +inggä 229

paket is. poşet

p. +ni 382

pälân zm. falan

p. 452

pälâv is. pilav

p. 426

pällä is. vakit

p. 10

palata is. çadır

p. 347

p. +gä 342, 517

p. +qa 402

päncä is. avuç

p. +dek 10

p. +lärini 350

p. +räli 296

pänä is. sığınak

p. +sidä 15

pänärci is. fenerci

pärçä is. parça

p. +si 42

pärdä is. perde

p. 477

paroşog is. deterjan

p. +ini 181

pärişânxal bir. sf. perişan durum

p. 297

päränci is. çarşaf

p. 477

p. +gä 477

p. +ni 477

p. +sini täşlä - 486

pärvä is. dikkat, ilgi

p. 204

päst is. düşük, aşağı

p. 155, 245

p. +dän 9, 174
p. +gä 57, 155
p. +i 13, 48
p. +tä 472
pästlik is. aşagılık
p. dän 57
päşşä is. sinek
p. 57
p. 535
pätir is. tandır ekmeği
p. 376, 410
pätnis is. tepsisi
p. +dä 11
p. +gä 581
päydä oluşmak
p. 320, 445, 477, 483, 486, 559
p. bol- faydalı olmak 155, 405, 493, 494
päyqa- sezmek, anlamak
p. -di 275
p. -p 18
p. -ydi 150, 181
päyt is. zaman
p. 38, 101, 254
p. +da 538
p. +gäçä 86, 408, 555
p. +i 560
p. +idä 22
p. +ing 573
p. +laringizdä 34
p. +lärda 16
p. +lärda 2
p. +läri 301
p. +läridä 25

päyt is. zaman
p. 11
peşänä is. alın
p. +gä 557
p. +si 359
p. +sidä 335
p. +sidän 363
p. +sigä 158, 356
peşin is. peşin
p. +dä 287
peşäyvän is. teras
p. +li 444
peştäq zf. ön taraf
p. +ini 154
piçäqlä- bıçaklamak
p. -gän (ekän) 80
pilita is. ocak
p. +lär 86
pir is. pir, yaşlı
p. 140
piramida is. piramit
p. +lärni 358
pişiq is. kedi
p. 151
piyädä is. yaya
p. 100
piyälä is. fincan
p. 37, 230, 274, 274, 537
p. +ni 566
piyâz is. soğan
p. +li 560
plastelin is. oyun hamuru
p. 250
poçta is. posta, haber

p. 447
p. +gä ber- haber vermek 447
poeziya is. şiir
p. +si 169
podval is. bodrum
p. +dägi 459
p. +gä 466
p. +ni 447
pol is. zemin
p. +gä 11
port is. iskele
p. 358

professor is. profesör
p. 309, 310, 314, 334, 339, 343,
344, 347, 350, 399, 419
p. +ning 312, 511, 525, 525
prorab is. İnşaata bir gruptan sorumlu kişi
p. +gä 135
projektor is. ptojektör
p. 87
puflä- üflemek
p. -b 87
pul para
p. 452, 452, 482, 483, 483, 573
p. +dä 535
p. +gä 472, 582
p. +i 399, 399
p. +igä 292
p. +lär 483
p. +lärni 485
p. +ni 296, 449, 480, 480, 482
p. +ning 497, 535
pulhisäblä- paramatik

p. -ydiğän 297
purk- taşmak
p. -ägändek bol- taşmış gibi olmak
87
puxtä sf. tam
p. 151

R
radio is. radyo
r. +dä 477
r. +ni 145
radiopriyomnik is. radio
r. 64
radiyo *bk.* radio
r. +dän 65
raqqäsä is. dansöz
r. 477, 478, 480, 482480, 480, 483,
485
r. +gä 480, 481, 483
r. +ning 483, 483, 486
raqıb is. rakip
r. +ini 466
raund is. raund
r. 466
r. +dä 470
raxmät is. teşekkür
r. 68
rayon is. mahalle
r. 43
r. +gä 128
rayvodxoz is. köy muhtarlığı
r. +dä 83
r. +ning 85
rayzdrov is. sağlık ocağı

r. 127
rāhāt is. rahat
r. +dān 240
rām is. iskelet (araba iskeleti,
bina iskeleti)
r. +läri 298
rāsä zf. oldukça
r. 150, 292
rāst is. doğru
r. 83
rāstlā- rastlamak
r. -gändä 486
rāzi is. rıza
r. 523, 555
r. bol- rızı olmak 45, 300
r. ber- rıza ver- 557
r. +miz 553
r. +män 521
rāhbār is.yönetici rehber
r. 301, 500
r. +i 470
r. +läri 577
rāhm is. merhamet
r. +dillikmi 511
r. +i 20, 481, 526
rāhmāt is. birinin suçunu bağışlama
r. 117, 122, 313, 340, 352,
359, 523
räis is. reis
r. 36
r. +idän 349
r. +lär 85, 86, 86
r. +ni 36
räng is. renk

r. +dä 378
rāvān sf. revan, giden, yürüyen
r. 299
räyhān is. reyhan, fesleğen
r. 577
rāzm is. dikkatle bakmak
r. 444
recä is. rica, dileyiş
r. +lärini 559
rektor is. rektör
r. 274, 567, 571
r. +i 459
r. +ning 272, 459
remont is. tamir
r. 447
respublika is. Cumhuriyet
r. 379, 423, 459, 464
restoran is. lokanta
r. +da o- lokantada oturmak 466
r. +i 447
riâyä is. saygı, hürmet
r. 471
ring is. boks ringi
r. 466, 477
r. +gä 459
rodäpā sf. büyük.
r. 63
ropärä e. karşı
r. +mgä 80
r. +sidä 293, 504
r. +sidä otur- karşıya oturmak 281
r. +sidäligini 322
royxat is. imza
r. +gä 459

ruh is. ruh
 r. +i 313, 500
 r. +iy 211, 240
rul is. direksiyon
 r. 138
 r. +dä o- direksiyona oturmaq 387
 r. +gä 433, 578
ruxsät is. izin
 r. 325
ryumka is. bakkal
 r. +läring 466

S

saqlä- gizlenmek
 s. -ngän (edi) 292
 s. -nib 17
 s. -sin 196
saqläş- gizleşmek
 s. 245
sakin sf. sakin
 s. 49
salmâq is. şaşmadan, tek-tek
 s. +lab 87
samovar is. semaver
 s. 581
sâbıq sf. eski
 s. 577
sâç is. saç
 s. 10, 14, 87, 124
 s. +gä 73
 s. +igä 57
 s. +läri 102, 477
 s. +läri 50, 77, 366

sâçıl- saçılmak
 s. -ib 174, 184, 230
sâçıq is. havlu, peçete
 s. 28, 119, 410
 s. +qa 120
sâğ is. sağlam sağ
 s. bol- sağ olmak 393
 s. +mi 8
sâğay- iyileşmek
 s. -ib 511
sâğın- özlemek
 s. -gän 26
 s. -gän (edi) 519
sâğlıq is. sağlık
 s. +ni 43
sâqçilik is. nöbetçi s. 537
 s. 573
 s. dä 534
sâqâl is. sakal
 s. +i 87, 124
sâqläş- saklamak
 s. 43
sâl- salmak
 s. -adigän 281
 s. -di 425
 s. -gän 15
 s. -ib 14, 15, 251, 312, 405, 410, 581
 s. -ingän 329
 s. -işdi 389
 s. -mädi 354
 s. -är (ekän) 444, 560
 s. -ärdi 182
sâmedek sf. dinleyici

s. 242
sāmsä is. börek
s. tur- börek yapabilmek 410
sān is. sayı
s. 505
sāndä zf. sırada
s. (āndä+sāndä) zf. arada sırada
47
sāät is. saat
s. 54, 322, 349, 349, 435, 446, 480
s. (qol++sāät) 15
s. +çä 329
s. +dän 459
s. +gä 575
s. +lāb 14, 15
sāpāl is. çamurdan yapılmış nesne
s. 410
sāt- satmak
s. -ib 292, 447
s. -ädi 447
sāvuq sf. soğuk
s. 375
s. +dä 149
s. +dän 145
s. +ı 489
s. +ning 375
sāvuqqāt- donmak
s. -gänligi 143
sāvun is. sabun
s. 119
s. +ni 120
sāvut- soğutmak
s. -ädi 87
sāy is. dere, vadi

s. +dän 14
s. +ning 74
sāyā is. gölge
s. +dek bol- gölge gibi olmak 137
s. +si 57
s. +sidāk 150
sāzāndä is. şarkıcı
s. +lär 447, 477, 477, 480
s. +lārdän 486
sābāb is. sebep
s. bol- sebep olmak 300
s. +dāndir 80
s. +i 82
s. +ini 459
sābr is. sabır
s. 253, 362
s. +i 281
sāç- şiçramak
s. -rāgāndä 57, 60
s. -rāydi 58
sādā is. ses, seda
s. 178
sādāqat is. sadakat
s. +i 582
s. +li 583
sādāf is. sedef
s. 47
sāfār is. sefer
s. 204
sākrāb zf. sıçrayıp
s. 466
sāl zf. biraz
s. 9, 21, 38, 53, 149, 178, 235

sälâm is. selam

s. 573

s. +imni 190

sälâmaleyküm ünl. selamün aleyküm

s. 311, 380, 406

sälâmlaş- selamlaşmak

s. -di 76

sälâmâtlik is. selametlik, esenlik

s. 447

sälqın sf. serin

s. 245, 246

sälmaqlä- şaşmadan, tek-tek

s. -b 550

sân is. sayı

s. +gäyäm 439

s. +i 415

sänä- saymak

s. -b 470

säpçi- atılmak

s. -b 223

särcin- ot biçmek

s. 30

särf zf. sarf, gayret

s. qıl- gayrette bulunmak 399, 534

säri e. e doğru

s. 501

säräk-säräk başını saga-sola salamak

s. 402, 482

särätân is. temmuz sıcaklığı

s. 87

sävdâ is. ticaret

s. +lär 80

s. +si 45

sävâl is. soru

s. 159, 163, 167, 182, 211, 251

s. täşlä- soru atmak 177

s. ber- soru vermek 170, 177, 182, 182

s. +çi 209

s. +çiligigä 204

s. +gä 196, 526

s. +i 163, 229

s. +ing 182

s. +ini 493

s. +lari 159

s. +lär 229

s. +pärästligi 200

sävâlpäräst sf. çok soru soran

s. 211

sävlât sf. gösterişli

s. +li 378, 525

sävât is. bilim

s. 559, 563

s. +dän 563

s. +ni 563

säylâv is. söylev

s. +i 225

säylä- seçmek

s. -b 225

s. -ymiz 218

s. -ymizdä 220

säyläş- karşılıklı seçmek

s. 219

säyrä- ötmek

s. -ydi 37

sehrlä- sihirlemek, büyülemek

s. -gändäy 259

sekin zf. yavaş

s. 330, 335, 345, 345
hästā-sekin yavaş yavaş
s. 175
sekin sekin zf. yavaş yavaş
s. 38
sekinlä- yavaşlamak
s. -b 145
sekretar is. sekreter
s. 574
sektiya is. oturma s. 349
s. +sidägi 349
sel is. sel
s. älmak sel gibi taşmak 47
s. 149
semon is. çemento,
beton
s. 37
semiz sf. şişman
s. 483, 483, 484, 494
sen zm. sen
s. 196, 210, 210, 451
s. +dän 184, 557
s. +gä 71, 115
s. +i 196, 224, 391
s. +ikimi 386
s. +ing 550
sentyabr is. eylül ayı
s. +gä 300
sep- serpmek
s. -gändek 566
serdäraxt is. gür ağaçlı
s. 303, 435, 526
serâb is. serab
s. 12

sersävällig çok soru sorma hali
s. +igä 160
seskän- ürpermek
s. -di 10
s. -ib 128
sev- sevmek
s. -gäni 139
sez- sezmek
s. -di 226, 535
s. -gän (edi) 281
s. -gäni 535
s. -ib 500
s. -mädi 499, 559
s. -mägän 320, 525
s. -mängä 425
s. -mäsä 538
s. -mäy 321
s. -äyätgäni 419
s. -yäpmän 355
sezil- sezilmek
s. -ärli 399
seziş- seziş, karşılıklı sezmek
s. -ib 399
sfinks is. ateş kuşu
s. 358
sığ- yerleşmek
s. -adigän 57
s. -mäydi 555
sıqıl- sıkılmak
s. -ib 181
s. -ib tur- sıkılakalkmak 181
sıqım is. sıkım, bir avuç, yumruk sıkımı
s. 68, 581
sidir- sıyırmak

s. -ib 173, 301
sifät is. sıfat
s. +idä 447, 534, 537
sigaret is. sigara
s. 480
sil- sıvazlamak
s. -äy başlä- sıvazlamaya başlamak
510
silc- yerinden kıpırdamak
s. -iyäpti 57
silciş is. ilerleme
s. + 212
silk- silkmek, sallamak
s. -itadi 87
s. -itib 50
s. -itib tur- silkebilmek 480
silä- okşamak
s. -b 350
s. -di 366
siltä- çevirmek
s. -di 327
sim is. ip
s. 39, 268
s. +gä 39
s. +idek 57
s. +läri 189
sin- çökmek
s. -di 11
s. -dirib 65, 68
s. -dirib taşla- çökertip atmak 173
s. -gän 10, 312, 312, 350
s. -gändä 65
s. -gänhämdir 312
sinıq sf. kırık

s. +lärigä 12
s. +lärimi 28
sinıqlık is. kırıklık
s. 501
sir is. belli
s. +ning 17
sirä zf. hiç, asla
s. 99, 209, 252, 367, 367
sirt zf. arka
s. +i 149
s. +qı 102
siz zm. siz
s. 34, 80, 80, 144, 364, 515
s. +daqa 503
s. +dän 32, 521, 522
s. +gä 355, 521, 521
s. +lär 552
s. +lärgä 421
s. +midingız 133
s. +ni 4, 32, 222
s. +ning 185
sizlä- sızlamak
s. -ydiğän bol- sızlar gibi olmak
351
sizläş- sızlaşmak
s. -gä 351
skelet is. iskelet
s. +idek 37
skameyka is. tabure
s. +gä 526
sogçi sf. koruyucu
s. 534
soqır is. kısır
s. 582

soqmä sf. basit yapılmış

s. 149, 151

sol- solmak

s. -di 59

solğın sf. solgun

s. 251

solim sf. saf, güzel ve çekici

s. 13

somolyot is. uçak

s. 37

son is. bitiş

s. +gra 154

song zf. sonra, son

s. 320, 410, 500, 511

s. +gi 281, 516

soriş is. soruş, sorma

s. 193

sorä- sormak

s. -b 32, 102

s. -di 101, 111, 156, 162, 182, 271,

276, 278, 290, 327, 338, 361, 368,

386, 390, 400, 411, 414, 418, 457,

460, 467, 495, 513, 518, 539, 554,

561

s. -dim 579

s. -mâqçi (edi) 449

s. -ydi 80

s. -yâptı 36

soräş- karşılıklı sormak

s. -gä 281

s. -gändä 490

sova is. baykuş

s. 37

sovet is. görüşme

s. 446

soy- yüzmek

s. -ib ber- yüzü ver- 401

soz is. söz

s. 119, 168, 169, 300

s. +ini 225

s. +lärini 88

sökiş- sövüşmek, karşılıklı küfr etmek

s. -mäsin 326

spektakl is. oyun, temsil

s. +lär 358

sport is. sport

s. 294, 349, 399, 447

stol is. masa

s. 7, 154, 154, 169, 181

s. +dägi 186, 252

s. +i 152, 154, 160

s. +lär 466

stadion is. stad

s. +ining 298

student is. öğrenci

s. +lik 399

stul is. sandalye

s. 477

s. +gä 520

sudya is. hakim, yargıç

s. 465

s. +ning 466

sudrä- yerde sürtünmek

s. -b 24

s. -lgän 57

s. -lädi 49

suğâr- sulamak

s. +ib 86

suqlän- heves etmek, hevesle bakmak.

s. -ib 57

sukut is. sukut, sessizlik

s. 254

sulä is. aydınlık, nur.

s. 251

sumbul is. sümbül

s. 10, 10, 11, 11, 12, 14, 14, 15, 28,

57, 58, 68, 68, 71

s. +lärning 12

s. +ni 11, 72

sumbulsåy is. sümbül boyu

s. 13, 14, 43, 49

s. +dä 12, 13, 14, 15, 15, 17, 18, 18,
34

s. +dän 29

s. +gä 25, 30, 34, 45, 56, 67

s. +ni 27, 72

sumäläk is. keşkek

s. +dek 57

sun- sönmek

s. -di 38

supur- süpürmek

s. -ib 301

sur- sürmak

s. -di 42

s. -ib 14

s. -ib o- sürip oturmak 12

suril- sürülmek

s. -di 300

suriş- soruşturmak

s. -tirdi 43

s. -tirmädi 537

surät is. suret

s. +ini 181

s. +lari 154

surt- sürtmek

s. -di 566

s. -ib 19, 278

s. -yä 120

surtıl- sürtülmek

s. -ilgän 102

sut is. süt

s. 87

suv is. su

s. 37, 57, 57, 57, 85, 85, 86, 86, 87,

88, 114, 566

s. +gä 57

s. +i 88

s. +lär 49

s. +ning 59

suyä- yaslanmak

s. -b otur- yaslanarak oturmak 226

suyäg is. dayanak

s. +i 102, 120, 123, 312

s. +ini 107, 111, 128

suyäk is. kemik

s. +ni 399

suyänçığ is. dayanak

s. +ini 143

suz- uçmak

s. -ib 364

suziş is. yüzmek

s. +gä 115

Ş

şagal is. uğraş, meşguliyet

ş. 86, 87, 101	
ş. +li 87	ş. 435
ş. +lär 124	ş. +dä 500
şaqıllä- şarıldamak	ş. +lärdä 526
ş. -b 581	ş. +ni 364
şarâit is. şartlar	şäldir is. şaldır şaldır
ş. +dä 179, 182	ş. +äb 37
şaşka is. satranç	şälâq sf. yorulmuş, bozulmuş
ş. 447	ş. 85
şaxmat is. satranç	şälpäy- çözülmek.
ş. 447	ş. -ib 102
şâh is. şah	şämâl is. rüzgar
ş. 86	ş. 32, 87
şâş- acele etmek	ş. +ning 14
ş. -di 471	şärâit is. şartlar
ş. -ib 72, 140, 292, 293, 295, 447,	ş. 168
544, 566	ş. +gä 192
şävillä- bk. şävullä-	şärqırâq zf. şakır şakır
ş. -gän 58	ş. 49
ş. -şıgä 59	şärräs zf. şarrıl-şarrıl yağmak
ş. -ydi 87	ş. 158
şävqın surân zf. gürültü patırtı	şärt is. şart, koşul
ş. 64, 260	ş. 168, 356, 459
şävullä- suyun yere çarparak ses çıkarması	şäytân is. şeytan
ş. -b 148, 259	ş. 550
ş. -gän 124	şekil is. biçim
ş. - 148	ş. +li 34, 40, 53, 182, 211,
ş. -şlärđän 174	297, 351
ş. -ydi 169, 169	ş. +liyu 167
şäbäd is. meltem	şibbälä- düz yapmak
ş. +ä 87	ş. -gän 151
şäftäli is. şeftali	ş. -ngän 149
ş. 577	şiddät sf. şiddet
şähär is. şehir	ş. 466

şıâr	is. 1. işaret, iz ş. 154 ş. +ni 161, 164, 167	ş. +dä 150
şifâ	is. şifa ş. ber- şifa vermek 500, 526, 555 ş. +sini 553	şış is. şış ş. 452
şifākâr	is. doktor ş. +lär 343 ş. +lärning 347	şışä is. şişe ş. +lärning 466
şift	is. tavan ş. +dän 184 ş. +i 74	şitâb sf. aceleyle, süratli ş. 57
şikâst	sf. yaralı ş. 189	şitillä- suyun sesi, şırılda- ş. -yäpti 240
şil	sf. sivri ş. +vi 149	şitir zf. çıtır ş. +läş 174
şildir-	şırılda- ş. -ätib 483	şitirlä- hışırtı ş. -b 148 ş. -gäni 252 ş. -sä 240 ş. 170 ş. -yversin 240
şim	is. ceket. ş. 407 ş. +ining 316	şivirlä- fısıldamak ş. -di 102 ş. -şi 544
şimär-	şımarmak ş. -ib 241	şivälä- aynı hızla yağmak ş. -b 58
şıâr	bk. şıâr ş. +ni 181	şofyor is. şoför ş. 83, 85, 85, 96, 99, 101, 294, 296, 325 ş. +dän 45 ş. +i 537 ş. +lär 85 ş. +ni 46
şip	is. dam, çatı ş. +gä 343, 525	şong- yoğunluktan dolayı kaybolmak ş. -ib 25
şıppäk	is. terlik. ş. 107	şor sf. tuzlu ş. 148
şirin	sf. tatlı, sevimli ş. 580 ş. +lär 580	şpiris is. şırınga
şirä	is. şıra, şerbet ş. 232	

şu ş. 510
 sf. bu
 ş. 11, 14, 15, 28, 31, 33, 38, 43, 53, 61, 61,
 63, 75, 83, 86, 86, 86, 87, 94, 101, 102, 123, 127, 139, 140, 153, 154, 156, 158, 159, 168, 174, 177, 178, 181, 194, 218, 230, 253, 259, 292, 308, 320, 320, 322, 334, 337, 343, 346, 349, 349, 350, 399, 408, 489, 490, 494, 517, 523, 529, 555, 565, 577, 578, 582
 ş. +dä 229
 ş. +lär 151
 ş. +lärdän 577
 ş. +läрни 550
 ş. +läarning 154
 ş. +naqa 39, 87
 ş. +naqagä 396
 ş. +nçä 226, 226, 397, 448, 449, 525
 ş. +nçädän 448
 ş. +nçälik 355
 ş. +ndäqqinä 143
 ş. +ndä 267, 275, 292, 482
 ş. +ndäki 154
 ş. +ndän 27, 77, 181, 212, 379, 450
 ş. +ndäy 18, 28, 51, 80, 117, 170, 196, 197, 212, 225, 253, 299, 320, 320, 348, 349, 350, 374, 378, 388, 403, 432, 459, 494, 504, 511, 521, 523, 538
 ş. +ndäydir 444
 ş. +ngä 15, 154, 300

ş. +ni 166, 343, 349, 558
 ş. +ning 123, 181, 192, 349, 464, 466, 494, 535
 ş. +naqami 34
şubhä is. şüphe , kuşku
 ş. 339
 ş. +siz 189
şudr is. şebnem, çiy
 ş. +ing 14
 ş. +inglär 14
şuğullän- uğraşmak
 ş. -ädi 535
şulä is. şule ışık
 ş. +si 87
şumğıyä is. sarmaşık bitki
 ş. +yu 149
şuvillä- su sesi
 ş. -gän 14
şünçä zf. şunca
 ş. 452
şüttä zf. şu yerde
 ş. 454

T

tabiiy is. tabii, doğal
 t. 170
taft is. görünüş
 t. +idän 174
tagi zf. yanına
 t. +gä bär- yanına varmak 82
taq is. dağ
 t. +qa 80
taq- takmak

t. -adi 154

taqdir is. takdir
t. 504
t. (ekän) 521

taqsimçä is. küçük boy tabak
t. 578
t. +dä 410

taklif is. teklif
t. 355

taksi is. taksi
t. 94
t. +dä 98

tani- tanımak
t. -mäbdı 322

taraf zf. taraf
t. +qa 63

taşqar zf. dışarı
t. +igä 37

taxlä- dizmek
t. -di 251

taxminän is. tahminen
t. 322

taxtä is. tahta
t. 2, 181, 500
t. +dä 181
t. +däy 154, 160
t. +käç 329
t. +si 154, 175, 181, 181
t. +sini 181
t. +sining 149

tä zf. ta, uzak
t. 117

täbärä zf. gittikçe
t. 212

täbi is. tabi, olur
t. 102

täc is. taç
t. 364, 364

täğ is. dağ
t. 13, 48, 57, 87, 87, 124, 141, 146
t. +dän 47
t. +ın 525
t. +liklär 15

täğaväççä is. kadının erkek kardeşleri.
t. +läri 292
t. +lärigä 292

täğtizmä bir. is. sıradağ
t. +läri 137

täq bk. täğ
t. +qa 142

täquli- is. takılı
t. - 74

täk is. üzüm
t. 14

täkçä is. asma
t. +lärdä 74

täl is. dal
t. +lär 13
t. +ning 63
t. +äläri 57
t. +äsidän 58

täl- dalmak
t. -dilär 240

tälq- yorulmak
t. -qan 240

tälä is. tarla
t. +läri 14
t. +läridän 15

t. +sidek 10, 14

tām- damlamak

t. -ib 57

t. -ib tur- damlayabilmek 57

t. -ādi 14

tāmçi is. damla

t. +lārgā 14

t. +lāri 335

t. +lārning 15

t. +ning 60

tāmān is. taraf

t. 175, 259, 260, 300, 322, 559

t. +dāgi 433

t. +dāgi kör- taraf sına 256

t. +dān 97, 101, 208, 208, 312

t. +gā 181, 228, 256, 294, 308, 308, 525, 578

t. +idān 155

t. +lāmā 206, 207, 210, 224

t. +lārgā 32, 94

t. +lāri 225

t. +lārning 87

t. +ni 180, 181, 215, 216, 217, 581

tāmāşā is. temsil, seyretme

t. 358, 364, 466

tāmāşābin sf. seyirci

t. +lārning 466

tāmīr is. tamir

t. 88

tānbur is. tanbur

t. 57

tāng zf. tan, akşam

t. 558

tāngātār zf. akşam vakti

t. 22

tāp- bulmak

t. 174, 174

t. +dā 28

t. -di 1, 300

t. -dimi 351

t. -ālmādi 1, 251

t. -ālmāy 174

t. -ālmāysān 439

t. -gāndāy 239

t. -gāni 325

t. -gānidāginā 535

t. -gāningni 439

t. -gānini 83, 194

t. -ib ber- buluşu vermek 86, 399, 508, 553, 555

t. -māydi 83

t. -sā 349

tāpil- tapılmak

t. -di 86, 239

tāpiş- buluşmak

t. -gāndir 526

t. -ing 45

tāpşir- ısmarlamak gönüllendirmek

t. -gāni 102

tāpşırıq is. görev

t. +lārni ber- görev vermek 135

t. 192

t. +lār 212

t. +nı 179

t. +ni 189

t. +ning 225

t. +ni 193

tār sf. dar

t. 472
tart is. çek
t. 87
tart- çekmek
t. -di 81, 544
t. -ib 111, 116, 227, 230, 547
t. -ib tur- çekekalkmak 227
t. 349
tartin- çekinmek
t. -mäng 316
t. -mäsdän 538
tartiş- çekişmek
t. -di 204
tartişuv is. tartışmak
t. +lärđän 226
tartmä çekmece
t. +sidän 181
taş taş
t. +gä 14, 89
t. +qa o- taşa oturmak 140
t. +lär 15, 57
t. +läri 58
t. +läрни 87
t. +u 153
taş- taşmak
t. -gän 47
taşqın taşkın
t. +idä 86
tavuş is. ses
t. 9, 57, 58, 76
t. (edi) 177
t. +dän 60
t. +gä 174
t. +i 88, 107, 107

t. +idän 143
t. +igä 15
t. +lär 61
t. +ni 101
täyes is. şiddetli ruzgar
t. 179
täzälä- yenilemek
t. -ydi 153
täbiat is. tabiat, doğa
t. +ning 149
täbib is. doktor, hekim
t. 582
t. +gä 578
täbässum is. tebessüm, gülümseme
t. 348
täbriklä- bir. f. tebrik et-
t. -y 381
täcribä is. tecrübe
t. +läri yet- tecrübeli yetişmek 343
tääm is. yemek
t. +ini 237
t. +lär 447
täft is. kab
t. +i 375
tägi zf. yanına
t. 511
t. +dä 181
t. +gä 11, 83, 241, 267, 483
tählikä is. tehlike
t. 320
täklif is. teklif
t. 177, 274, 292, 321, 329, 392,
401, 494, 512
t. +gä 292

täläbä is. talebe, öğrenci

t. +lär 349

tāmān bk. tāmān

t. +dägilär 300

tāminlä- temin etmek, sağlamak

t. 182

t. -ydi 166

tāmäd is. atıştırma

t. +di 227

tān is. ten, deri

t. 8, 219, 577, 577

tāndir is. tandır

t. 562

t. +dän 559

tāngä is. bozuk para

t. +dek 94

tāngı- büzülmek

t. -gän 407

tānıq is. tanık

t. +li 578

tāni- tanımak

t. -b 265

t. -di 102, 297, 379, 459

t. -dim 578

t. -gändä 322

t. -mägän 124

t. -mäpmän 133

t. -yäpmän 4

t. -yäpsizmi 129

t. -ysizmi 579

t. -ysän 448

tāniş- tanışmak

t. 50, 101, 387, 494

t. +i 399, 405

t. +ini 399

t. 169

t. -ing 309

t. -liti 535

tāniştir-

t. -di 465

tänä is. gövde

t. +si 57

t. +sidä 49

tānpärdä bir. is. tül perde

t. 477

tapıl- bulunmak

t. 544

tär is. müzik aleti

t. 57, 298

tärbiyä is. terbiye

t. 167, 182, 224, 251

tärqa- dağılmak

t. -b 447, 564

t. -ldi 559

t. -mädi 375

t. -mägän 433

tärk is. terk

t. 292

täräf zf. taraf

t. +gä 56

t. +igä 74

täräl- dağılmak

t. -gän 65

t. -ib 37

tärt- çekmek

t. -ib 210

tärvuz is. karpuz

t. 389

	t. +dek 10		t. -di (tuflāb tāşlā-) 178
	t. +lärni 405		t. -di (işini tāşlā-) 349
	t. +ni 400		t. -di (pārāncisini tāşlā-) 486
täsir	is. tesir, etki		t. -di (ārqağā tāşlā-) 524
	t. +idā 312		t. -gān (tāşlāgāni tāşlā-) 117
	t. +ini 154		t. -gān (hām tāşlā-) 459
täsmä	is. kayış		t. -gān (ed) (kesib t. +ed) 4
	t. +si 140		t. -gāni (sävāl tāşlā-) 177
	t. +sidān 259		t. -ndi (közgā tāşlā-) 477
täsävvur	is. tasavvur		t. -rmiding (toldirib tāşlā-) 196
	t. 511		t. (yuvib tāşlā-) 247
	t. +i 559, 563, 564		t. -y başlā- bırakmaya başlamak
täsvir	is. betimleme		173
	t. +lāb 478		t. -yālmādi (kötārib tāşlā-) 535
tāş-	yolmak	täşviş	is. kaygı tasa
	t. -lāş 10		t. 381, 525
tāşi-	taşımak		t. +dān 240
	t. -b 226		t. +li 251
	t. -ydiğān 182		t. +tā 22
tāşqar	zf. dışarı	täşvişlān-	kaygılanmak
	t. +i 85, 174, 459		t. -ib 276
	t. +idān 192	tävakkāl	is. tevekkül
	t. +igā 117, 260		t. 30
tāşkil	is. teşkil, oluşturma	tävaqa	is. tabaka, kapının bir kısmı
	t. 154, 447, 452		t. +li 74
täşkilāt	is. teşkilat	tävbä	is. tövbe
	t. +lārigā 444		t. 101
tāşlā-	atmak, bırakmak	täväästäfirullā	bir. is. tövbe estağfirullah
	t. -b (çidämāy tāşlā-) 85		t. 253
	t. -b (bilān tāşlā-) 251	täyār	zf. hazır
	t. -b (yelkäsigā tāşlā-) 314		t. +mān 316
	t. -b (uygā tāşlā-) 405	täyin	sf. belirli
	t. -b tur- atabilmek 150		t. +li 240
	t. -di (sidirib tāşlā-) 173	täyinlä-	belirlemek

t. -di 224	206, 210, 210, 210, 321, 322, 327
täyinləş- belirginləşmək	t. +gä 224, 252
t. gänlärini 300	t. +i 316
täyän- dayanmaq	t. +ini 572
t. -ib 268	t. +li 169
täzim is. tazim, saygı, saygı gösterme	televizor is. televizyon
t. 485	t. 477
tebrän- kırırdamak	t. +dän 275
t. -ib 477, 480	telpäk is. kalpak
teg- deǵmek	t. 378
t. -di 83, 564	temir is. demir
t. -ib 57	t. 296
t. -kän 57	teng is. denk
t. -mäs 139	t. 87, 351
t. -mäsin 87, 500	t. +gi 577
t. -ärmikin 139	tep- vurmaq
tehnik is. teknik	t. -gän (edi) 259
t. 83	t. -ib 175
tehnikum teknik bilgileri öǵreten	tepä is. tepe
yüksek okul	t. 49
t. +ini 13	t. +dän 57
tekin is. bedava, parasız	t. +dä 184, 219
t. 452, 497, 535	t. +dägi 161
t. +gä 452	t. +dän 174, 174
tekis sf. düz	t. +gä 57, 63, 65, 68, 68, 165
t. 14, 500	t. +miz 171
tekislä- düzlemek	t. +sidä 57, 149, 181
t. -b 235	t. +sidägi 175
t. -ydi 153	tepälik is. tepelik
telbä is. tembel	t. 148, 149
t. 49	t. lär 13
telefon is. telefon	t. ni 211, 226
t. 1, 35, 43, 85, 154, 186, 189, 205,	t. ning 149, 155, 173, 192
206,	ter is. ter

t. 158, 335, 466
t. +gä 117
t. +ini 173
ter- terlemek
t. -ib 11
t. -äbäşlädi 572
termos is. termos
t. 578
teskär sf. aksi, ters
t. +i 19, 46
teskär sf. ters
t. 20
teş-deşmek
t. -ib 213, 256, 325
t. -ibdi 258
teşik sf. delikdeşik
t. 24, 117, 259
tez sf. çabuk
t. 322, 322, 355, 464
t. +kârlık 181
tezrâğ zf. çabucak
t. 500
tığızrâğ is. sert
t. (ekän) 53
tıqmäçâğ is. çuval
t. 150
tışuntir- düşündürmek
t. -di 439
tik sf. dik
t. 14
tik- dikmek
t. -ib o- dikip oturmak 504
tikil- 1. dikilmek
t. -gän (edi) 230

t. -ib 239, 343
t. -ib tur- dikilip durmak 578
2. gözlerini dikmek, bakmak
t. -di 360
t. -ib 2, 12, 17, 94, 361
t. -ib tur- bakakalmak 80
t. -işgäniçä 76
t. -ädi 80
tikkä zf. dik dik
t. 148, 223
til is. dil
t. +i 538
tilävät- is. okumak
t. 242
tillä is. altın
t. 296, 378, 398, 462
tilä- dilemek
t. -b 500
tim sf. kara, karanlık
t. 150
tim- tırmamak, keskin bişeyle soymak.
t. -däläb 503
timirskilän- el yordamıyla yol bulmak.
t. -ib 41
tin- dinmek, durulmak
t. -gändä 174
t. -ib 168
t. -mäy 149
tinç 1. is. huzurlu, dinlenmiş
t. 29
2. is. sağ sağlim
t. +ib 83, 543
t. +iggän bol- sağlam olmak 353
t. +igän 404

t. +imädi 209
t. +isäm 557
tinçit- sağlamlaşmak
t. -itdi 391
tinçlik is. dostluk
t. 383, 531, 541
t. +mi 381, 530, 540
tinıq sf. duru, berrak
t. 13
tip- kımıldamak
t. -irçiläb 86
tircäy- tebbesüm etmek.
t. -gän 123
tirik is. diri, canlı
t. 8, 174, 175
t. +läy 175
tiriş- çalışmak
t. -ardi 123
tirmäş- didinmek
t. -ib 65
tiraqaylä- 1. sıyrılmak
t. -b 111
tirsäg is. dirsek
t. +idän 376, 578
t. +idän äl- dirseğinden almak 336
tirtıq is. yara izi
t. +ni 77
tisär- geri yürümek.
t. -ildi 480
t. -ilib 87
tiş is. diş
t. 181
t. +lärini 296, 378, 462
tişlä- dişlemek, ısırmak

t. -b 563
t. -di 482
t. -sä 481
titrâq sf. sallanan
t. 76, 177
titrä- titremek
t. -b 145
t. -rdi 11
tiy- değmek
t. -ålmäy o- değip oturmak 327
t. -ib 182
tiyin is. kuruş
t. +ni 534
tizmä is. dizme işi
t. +lärigä 141
tizzä is. diz
t. +lärigä 483
t. +lärini 482
tog is. dağ
t. 397
togäräk is. grup
t. +läri 447
toğâr is. çanak
t. +ini 86
toğrılä- doğrulmak
t. 87
toğri is. doğru
t. 85, 94, 553, 582
t. +sini 102
toğriräğ zf. daha
t. +ı 229, 477, 577
toq sf. tok
t. 9, 9
toqıl- örülmek

t. -gän 477
toqqız is. dokuz
t. 98
t. +gäçä 470
tok- dikmek
t. -äyätgän 87
tol- dolmak
t. -di 472
t. -dirib 114
t. -dirib taşlä- 196
t. -ib 272, 437, 453
tolıq is. tamamı
t. 469
tolä sf. dolu
t. 296, 378
t. +ginä 51
tom is. cilt
t. +läri 298
tomçı is. damla
t. +lär 57, 58
tomçilä- damlamak
t. -ydi 57
tomir is. kök
t. +rigä 88
tonğüllä- kendi kendine söylenmek
t. -di 160
top- üzerine yürümek.
t. -ingler 202
topiril- üzerine yürünmek
t. -di 86
topıǵ is. topuk
t. +idän 312
toppä+toǵri dosdoǵru, direkt
t. 23

t. 94
tor is. baş köşe
t. +dägi 444
torxaltä boǵça
t. +dän 226
tosıq is. engel
t. 521
tosät- renk atmak
t. -gän 297
toxta durmaktan emir
t. 230
toxta- bk. toxtä-
t. -b 51, 111
toxtä- durmak
t. -b 181, 320
t. -di 94, 111, 259, 293
t. -mäydimi 325
t. -ng 152
t. -nglär 249, 250
t. -rdi 325
t. -şdi 578
t. -tdi 27, 94, 544
t. -tib 435
t. -tmäy 322
t. -ymän 577
toxtäş- karşılıklı durmak
t. di 578
toy is. düğün
t. 229, 300, 300, 399, 555
toy- doymak
t. -güningçä 452
tozân is. toz duman
t. 175
tozǵı- toz atmak

t. -tib 186
t. -ğıp 174
tök- dökmek
t. -di 226
t. -tirib 86
t. +ib bol- dökmüş olmak 101
tökil- dökülmek
t. -di 375
t. -ib tur- dökebilmek 148
t. -ädi 150
t. -ädigän 149, 151
t. -ärdi 148
t. -äyätgän 15
tört is. dört
t. 18, 24, 312, 525, 535
t. +inçi 172, 182, 249, 300
t. +inçilärning 230
t. +inçisi 151
t. +lämçi 247
t. +tä 410, 477
tört- durmak
t. -ib 107
toy is. düğün
t. + in 127
trener is. antrenör
t. 535
t. +i 459
t. +läri 448
tramvay is. tramvay
t. +dän 322
t. +ning 322
trubka is. ahize
t. +dän 189
t. +ni 35, 186, 328, 574

tsement is. çimento
t. 86
tub is. dip
t. +igä 57
tubi is. dibinde
t. +dä 14
tufli is. terlik
t. +sining 51
tuf lä- tükürmek
t. -b taşlä- tükürüp bırakmak 178
t. -di 158
tugmä is. düğme
t. +sini 107, 107
tugä- bitmek
t. -b bol- bitmiş olmak 399
t. -di 485
t. -tib 13
t. -tmäy 9
tugäş is. bitiş
t. -i 25
t. -ini 525
tuğ is. tüy
t. +ni 303
tuğıl- doğrulmak
t. -di 159, 168
t. -gändäy 155
t. -ib 25
tumän is. ilçe
t. 447
tun is. gece
t. +gi 510
t. +gä 404
tunä- geceleme
t. -b 1, 140

- t. -gän (edi) 31
- t. -gän (edingiz) 29
- tunukä** is. teneke
- t. 94
- tuprâq** is. toprak
- t. 149, 150, 169, 169, 173, 174, 181, 182, 226, 259, 298
- t. (edi) 124
- t. +dan 153
- t. +ni 150, 150
- tur** sf. türlü
- t. +li 442, 537
- tur-** kalkmak, bulunmak
- t. -ardi
- t. -ardi (külib tur-) 69
- t. -ardi (kütib tur-) 119
- t. -ardi (kütib tur-) 378
- t. -di (ornidän tur-) 487
- t. -di (qaräb tur-yu) 53
- t. -di (qaräb tur-dä) 57
- t. -di (tikilib tur-dä) 80
- t. -di (könmäy tur-) 145
- t. -di (qaräb tur-) 264
- t. -di (ornidän tur-) 428
- t. -di (ornidän tur-) 478
- t. -di (ornidän tur-) 510
- t. -di (körib tur-) 535
- t. -di (ornidän tur-) 558
- t. -di (ornidän tur-) 559
- t. -di (ornidän tur-) 566
- t. -älmas (ekän) 25
- t. -gän 166
- t. -gän (ustidä tur-) 10
- t. -gän (tuşib tur-) 57
- t. -gän (kerib tur-) 68
- t. -gän (yânidä tur-) 87
- t. -gän (körib tur-) 117
- t. -gän (qonib tur-) 141
- t. -gän (yenib tur-) 149
- t. -gän (qâtib tur-) 160
- t. -gän (kelib tur-) 160
- t. -gän (yânidä tur-) 169
- t. -gän (âçiq tur-) 175
- t. -gän (sıqilib tur-) 181
- t. -gän (Yaqınraqdä tur-) 186
- t. -gän (bolib tur-) 331
- t. -gän (yâpişib tur-) 331
- t. -gän (âldidä tur-) 416
- t. -gän (yältiräb tur-) 426
- t. -gän (âstidä tur-) 433
- t. -gän (yânib tur-) 435
- t. -gän (çetidä tur-) 526
- t. -gän (bäsib tur-) 559
- t. -gän (änqıb tur-) 559
- t. -gän (uşläb tur-) 564
- t. -gän (qaynâb tur-) 581
- t. -gän (edi) 474
- t. -gän (ekän) 181
- t. -gändek 14, 62
- t. -gändä 376
- t. -gängä 295
- t. -gäni 578
- t. -gäniçä 7
- t. -gänidä 483
- t. -gänigä 405
- t. -gänini 15, 268

t. -ğazgäni 582
 t. -ibdi (bolib tur-) 47
 t. -ibdi (tāmib tur-) 57
 t. -ibdi (qız tur-) 107
 t. -ibdi (yârışib tur-) 149
 t. -ibdi (berib tur-) 150
 t. -ibdi (täşläb tur-) 150
 t. -ibdi (yäraşib tur-) 153
 t. -ibdi (işlätib tur-) 154
 t. -ibdi (işlär tur-) 240
 t. -ibdi (qadälib tur-) 256
 t. -ibdi (orâğlıq tur-) 273
 t. -ibdi (häm tur-) 298
 t. -ibsän 557
 t. -ing 12
 t. -mâqçı 544
 t. -ädi (uydä tur-) 105
 t. -ädi (tökilib tur-) 148
 t. -ädi (äcrälib tur-) 153
 t. -ädi (qätib tur-) 154
 t. -ädi (qätib tur-) 154
 t. -ädi (biridä tur-) 299
 t. -ädi (qitiğläb tur-) 577
 t. -ädi (uydä tur-) 105
 t. -ädigän 477
 t. -ädimi 506
 t. -ärđi (körinib tur-) 10
 t. -ärđi (qız tur-) 107
 t. -ärđi (bilinib tur-) 143
 t. -ärđi (äcrälib tur-) 159
 t. -ärđi (sāmsä tur-) 410
 t. -ärđi (silkitib tur-) 480
 t. -ärđi (hilpiräp tur-) 483

t. -ärđi (äldidä tur-) 559
 t. -ärđi (tikilib tur-) 578
 t. -äverdilər 174
 t. -äversin 263
 t. -sä (tärtib tur-) 227
 t. -sä (uçrāşib tur-) 349
 t. -sä (başidä tur-) 525
 t. -sä (kelib tur-) 537
 2. (ı) b, (i) b zarf fiil eki almış
 fiillerle kullanılan sürerlik bildiren
 yardımcı fiil
 t. -ib (uşläb tur-) 28
 t. -ib (qaytä tur-) 33
 t. -ib (urnidän tur-) 37
 t. -ib (deb tur-) 83
 t. -ib (minib tur-) 87
 t. -ib (gäpläşib tur-) 101
 t. -ib (änçä tur-) 125
 t. -ib (uzâq tur-) 174
 t. -ib (ornidän tur-) 200
 t. -ib (başlığımız tur-) 219
 t. -ib (oyläb tur-) 259
 t. -ib (ornidän tur-) 284
 t. -ib (âyâqqa tur-) 312
 t. -ib (demäk tur-) 348
 t. -ib (âyâqqa tur-) 372
 t. -ib (ornidän tur-) 407
 t. -ib (oynäb tur-) 480
 t. -ib (oynäb tur-) 480
 t. -ib (kâşkiydi tur-) 504
 t. -ib (qız tur-) 511
 t. -ib (emäs tur-) 512
 t. -ib (ornidän tur-) 522

t. -ib (ornidän tur-) 550
t. -ib (ornidan tur-) 571
turâq is. durak
t. 151
turiş- kalkışmak
t. -gändän 53
t. -imizni 515
t. -lärini 300
t. -ädi 85
t. -ärdi 102
turli sf. türlü
t. 437, 447
turmuş is. hayat
t. 550
t. +idä 538
tuprâq is. toprak
t. 148
turşak is. kayısı kurusu
t. 230
turuşıçan is. ayakta bekleme işi
t. 111
tuş- inmek
t. -a 57
t. -di 10, 99, 101, 158, 174, 174,
181, 223, 259, 281, 381, 480, 483
t. -gän 57, 184, 216, 297,
537
t. -gän (edi) 102, 181, 405
t. -gändäy 155
t. -gäni 150
t. -gänidä 535
t. -gänidän 526

t. -ib 9, 11, 41, 94, 117, 140, 268,
292, 296, 299, 313, 322, 325, 349,
375, 437
t. -ib tur- düşüp kalkmak 57
t. -mägändir 34
t. -mäng 270
t. -mäsidän 526
t. -mäsin 526
t. -mäydidän 343
t. -ädi 100
t. -äverişdä 578
t. -sa 448
tuşış- karşılıklı inmek
t. -adi 19
t. -di 137
t. -gän 466
t. -gändä 395
t. -i 447
t. -ädi 14
t. -ärdi 65
tuşir- düşürmek
t. -äsiz 565
t. -di 483
t. -gänimdän 562
t. -ib 11
tuşun- anlamak
t. -di 410, 444, 491, 501
t. -dingmi 166
t. -gän (edi) 499
t. -ib 261, 361
t. -mädi 532
t. -ä 111
tuşuntir- düşündürmek
t. -di 473

t. -ib 209

tuşuniş- anlaşımak

t. -adi 151

tut- tutmak

t. -di 66

t. -ālmāy 292, 332, 363, 480, 554

t. -gān 58, 471

t. -ib 18, 30, 200, 500, 513, 534

t. -qazdi 111

t. -qazib 480

tutil- tutulmak

t. -ib 459

tutāq- tepesi atmak, sinirlenmek

t. -ib 296

tutqınlıg is. sabit

t. +idān 193

tutāt- ateşlemek

t. -ib 480

tuy is. düğün

t. +dā 263

t. +gā 314

tuy- duymak

t. -ālmādi 170

t. -gān (edi) 61

tuyul- hissedilmek

t. -di 539

t. -ārdi 62

tuzat- düzeltmek

t. -tirişgā 86

tuzāl- düzelmek, iyileşmek

t. -gānini 578

t. -ib 32, 297, 347, 361, 364, 499, 522, 525, 553, 565

t. -māydiğāngā 502

tuzāt- tamir etmek , düzeltmek

t. -di 320

tuzāti- düzeltilmek

t. -māgān 86

tuzuk 1. sf. iyi

t. 347, 383

2. is. iyi, güzel

t. +misiz 276

t. +miş 327

tügün is. düğüm

t. 417

U

u zm. o

u. 1, 9, 11, 12, 16, 16, 25, 27, 28, 28, 30, 31, 38, 42, 43, 46, 51, 51, 55, 57, 60, 61, 61, 66, 68, 80, 83, 83, 85, 94, 99, 102, 102, 102, 102, 102, 111, 114, 117, 120, 122, 123, 126, 128, 128, 134, 141, 150, 152, 153, 154, 154, 154, 159, 160, 160, 166, 174, 177, 181, 181, 181, 182, 208, 209, 217, 224, 226, 226, 227, 229, 256, 270, 275, 281, 297, 305, 313, 315, 327, 329, 331, 349, 350, 351, 379, 389, 399, 402, 404, 405, 410, 448, 459, 460, 471, 471, 477, 483, 483, 483, 483, 485, 486, 486, 492, 493, 500, 504, 511, 511, 511, 512, 517, 520, 525, 526, 526, 526, 535, 537, 538, 539, 545, 559, 559, 559, 563, 565, 576, 580, 581

u. +ndā 159, 417, 424, 508

u. +ndägi 230

u. +ndän 85, 111, 298, 446, 504,
534

u. +ndäy 158, 173, 214, 356

u. +ngä 7, 11, 20, 43, 62, 68, 102,
102, 158, 181, 209, 229, 232, 268,
301, 326, 349, 378, 399, 416, 422,
459, 494, 504, 511, 511, 526, 526,
555, 571, 583

u. +ni 2, 53, 69, 83, 88, 102, 117,
119, 123, 124, 154, 219, 229, 251,
274, 281, 281, 297, 300, 322, 349,
350, 350, 351, 351, 353, 379, 384,
391, 421, 477, 489, 499, 500, 504,
511, 511, 511, 516, 525, 526, 526,
537, 559, 565, 578

u. +ninçi 172

u. +ning 1, 7, 37, 49, 51, 53, 63, 66,
68, 76, 77, 82, 83, 101, 101, 117,
147, 155, 160, 165, 184, 229, 256,
297, 300, 303, 311, 314, 317, 322,
343, 356, 361, 366, 396, 399, 399,
405, 407, 425, 438, 466, 481, 482,
482, 483, 483, 483, 491, 500, 500,
504, 510, 511, 516, 518, 534, 535,
537, 538, 582

u. +nisi 204

u. +yâq 174, 349

u yâq bu yâq zf. o tarafa bu tarafa

u. +qa 10

uç is. uç

u. 25, 32, 37, 292, 379, 410, 477,
525

u. +i 57

u. +idän 57

u. +inçi 151, 182, 230, 300, 459,
466

u. +inçi (edi) 256

u. +ini 49, 394

uç- uçmak

u. -di 251

u. -ib 293

u. -urdi 32

uçburçäk is. üçgen

u. 410

uçi is. ucu

u. 37

uçirmä is. uçurtma

u. 88

uçqunlä- filizlenmek

u. -di 375

uçrat- rastlamak

u. -madi 123

uçrä- rastlamak

u. -b 47

u. -gän 76

u. -gäni 503

u. -sin 503

uçräş- rastlaşmak

u. -ib 31

u. -di 23

u. -gänläridä 300

u. -ib 300

u. -ib tur- karşılayakalkmak 349

u. -ärđi 17

uçräşiş- buluşmak

u. +lärini 18

u. +lärning 18

uçrăşuv is. buluşma

u. 271

u. +dän 262

u. +ni 272

uçtä sf. üç tane

u. 296, 537

uçun e. için

u. 10, 16, 30, 66, 68, 80, 80, 98,
123, 150, 182, 192, 194, 349, 464,
466, 491, 494, 535, 568, 578

uh is. uyku

u. 81

uq- anlamak

u. -qan (edi) 189

u. +dingmi

ukä is. kardeş

u. 3, 29, 151, 230, 236

u. +lär 182, 222

u. +lärdä 249

u. +läridä 105

u. +läring 230, 256

ulgür- yetişmek

u. -dingingiz 561

u. -ålmäbdi 322

u. -ibdi 181

u. -mädim 578

ulä- bağlamak

u. -b 88

u. -ymiz 39

ulär zm. onlar

u. 151, 175, 264, 298, 308, 349,
349, 351, 385, 450, 535, 535,
578, 580, 583

u. o- onlar oturuyor 410

u. +dän 349

u. +gä 537

u. +ni 300, 329, 535, 578, 579

u. +ning 18, 18, 66, 88, 102, 125,
140, 292, 300

umid is. ümit

u. 174, 252, 515, 583

u. +lärimiz 555

u. +ni 515

u. +vår 515

umr sf. ömür

u. 512, 555

u. +i 325

u. +idä 30

u. +ing 277

umrbåd zf. ömür boyu

u. 525

umumän is. umumen, herkese uygun

u. 343

umurt is. yumurta

u. +qa 312

unçä zf. o kadar

u. 493

undä- zorlamak

u. -di 53

ungur is. mağara, in

u. +idä 146

u. +lärdän 14

uni zm. onu

u. 30, 30, 532

universitet is. üniversite

u. +gä 300

unnä- bişeyi bitirmek için

hareket etmek.

u. -b 82
unäş- karşılıklı razı olmak
u. -ilgünläriçä 351
u. -tirib 300, 300
unut- unutmak
u. -di 27
u. -ålmäy 563
u. -gän (edi) 237
u. -ib 42, 486
u. -mäng 314
u. -mäymän 352
ur- vurmak
u. -gän 312, 323
u. -ib 85, 283, 308, 322
u. -mädi 285
u. -ädi 325
u. -ädimi 421
u. -sin 398
uril- vurulmak
u. -di 442
urin- çabalamak, denemek
u. -ibmän 40
uriş- vuruş-
u. -ib 459, 459
urn is. yer
u. +idän 37
u. +idän tur- yer bulunmak 37
uruğ is. tohum, soy
u. 300
u. +lär 83
u. +läri 489
uruş is. savaş
u. 22, 25
u. +dän 13, 447

u. +gä 22, 32
us- büyümek
u. -gän 25
ust sf. üst, yukarı
u. 117, 178
u. +i 10
u. +idä 54, 154, 483
u. +idä tur- yukarıya kalkmak 10
u. +idägi 359
u. +idän 57
u. +igä 7, 329, 376, 399, 486
ustoz is. üstad
u. +läri 349
uşlä- dokunmak
u. -b 7, 175, 578
u. -b tur- dokuna bilmek 28
u. -b tur- dokuna bilmek 564
u. -di 376, 482
u. -gän 107, 482
uşläş- karşılıklı dokunmak
u. -ib 174
uşä zm. o
u. +ndä 22
uşäl- ufalanmak
u. -ib 174
uşät- bölmek
u. -ib 37, 560
utir- oturmak
u. -ing 519
uyälinqıräb zf. utanarak
u. 399
uxlä- uyumak
u. -b 1, 42, 312
u. -mägän 240

	u. -mäy 559	uyğâq zf. o taraf	
	u. -rdi 146	u. o- taraf oturmak 539	
	u. -tib 403	uyğân- uyanmak	
	u. -tmâyâtibdi 84	u. -gändä 312	
uxşâş- benzemek		u. -mädi 404	
	u. 15	uyğâniş is. uyanış	
uy is. ev, barınacak yer		u. -igä 321	
u. 42, 74, 107, 275, 299, 299, 399,		uyğur is. uygur dili	
399, 444, 447, 543		u. +çä 447	
u. +dä 446, 553		uyi is. ev	
u. +dä tur- evde bulunmak 105		u. +gä 102	
u. +dä tur- evde bulunmak 105		uyqu is. uyku	
u. +dä (ekän) 322		u. 227	
u. +dägilärgä 348		u. +gä 240	
u. +dän 292, 537		uylä- bağlamak, birleştirmek	
u. +gä 9, 74, 253, 262, 292,		u. -b 247	
320, 343, 405, 444, 447, 19, 537,		u. -mägän (edi) 313	
u. +gä täşlä evden atmak 405		u. -ng 523	
u. +gä âl- eve almak 550		u. -yäpti 192	
u. +i 75, 322		u. -ydiğän 191	
u. +idä 31		uylän- düşünmek	
u. +idän 398		u. -âlmäymän 565	
u. +igä 123, 368, 500, 535		u. -gändä 83	
u. +ing 391		u. -ing 502	
u. +ingızgä 131		u. -mägän 83	
u. +inizgä 133		u. -ä 83	
u. +läri 299		u. -ädigän 83	
u. +läriining 283		u. -ämän 503, 565, 565	
u. +läрни 301		u. -säm 139	
u. +läriing 298		u. -tirib 489	
u. +ni 447, 519		uyläniş is. düşünüş	
u. +ning 102		u. -im 508	
uyâğ zf. o taraf		u. -ini 511	
u. +ını 189		uyäl- utanmak	

	u. -ib 486, 535		
uyä	is. yuva	V	
	u. 490		
uz-	kopmak	vaqt	is. vakit, zaman
	u. -ålmasdän 174		v. 79, 292, 459, 513
	u. -ilgän 559		v. +gäçä 42, 101
	u. -ilib 140		v. +inça 349
	u. -mäslükni 515		v. +lär 46
	u. -mäy 275		v. inça 86
uzat-	vermek, iletmek	vannaxânä	bir. is. banyo evi, hamam
	u. -di 296, 310		v. +ning 113
uzâq	sf. uzak	vana	is. banyo
	u. 17, 80, 277, 327, 350, 361, 512		v. +dägi 117
	uzâq tur- uzak bulunmak 174		v. +gä 114, 131
	u. +dän 94, 293	vâdiy	is. vadi
	u. +lârdän 88		v. +sigä 577
uzil	sf. kesin	vâqeä	is. olay
	u. 300, 555		v. +dän 123
uzil-	kopmak koparmak		v. +lärni 28
	u. -gäni 535	vây	ünl. vay
uzät-	vermek		v. 6, 234, 479
	u. -di 122, 296, 316, 416, 455, 559, 564, 571, 582	vâz	is. caymak
	u. -dilär 240		v. 526
	u. -gän (edi) 480	vä	bağ. ve
	u. -ib 394, 581		v. 13, 86, 151, 181, 182, 270, 296, 316, 335, 337, 349, 351, 360, 384, 399, 399, 445, 477, 482, 483, 484, 501
uzr	is. özür	vächu	is. sebep, mazeret
	u. 96, 111, 122		v. 182
uzum	is. üzüm	vä'dä	is. 1. vade, süre
	u. 375, 581		v. 122, 123, 343, 459
uzun	sf. uzun		2. söz
	u. 331, 360, 435, 477, 578		v. ber- söz vermek 367
ukol	is. iğne		
	ü. 399		

väfâdâr sf. vefalı

v. 583

v. +ni 52

vâhim is. korku, korkma, bir şeyden

ürkmek

v. +âli 180

vâziyât is. vaziyet, durum

v. +da 239

ventilyatsiya is. havalandırma

v. 140

ver- vermek

v. -gânidân (buzilâ ver-) 83

v. -dim (kelâver-) 408, 529

v- dim (âfsuslânib ver-) 408

v. dim (bilib ver-) 529

vizillâ- vızıldamak

v. -b 322

vraç is. doktor

v. 297, 302, 308, 309, 315, 316,
329, 330, 336, 342, 343

v. +dân 338

v. +i 347

v. +imiz 80

v. +imizning 75

v. +lâr 328

v. +lârning 525

v. +ning 404

vodxoz is. su terminali

v. 86, 86

volga is. araba markası

v. 292, 292

v. +lâr 292

v. +lârining 292

vucud is. vücut

v. +i 513

v. +lârgâ 240

X

xabâr is. haber

x. 299,

x. ber- haber vermek 322

x. + dâr (ekân) 550

xafâ kızgınlık hali

x. 194, 334

xalq is. halk

x. 452

xalât is. durum

x. 53, 308

xamir is. hamur

x. +i 410

x. +ini 562

xamirturuş bir. is. kabartma tozu

x. 559

xarâcât ihtiyaç, harcama

x. +ini 413

xarsâng sf. büyük

x. 57

x. +gâ 59

x. +lâr 47

xarxaşâ is. mızımızlanma

x. 250

xat is. mektup

x. 25, 27, 43, 79

x. âl- mektup almak

x. +ni 81

xavâtir korku, kuşku

x. 493, 541

x. +gä 281
xavfli sf. tehlikeli
 x. 225
 x. (ekän) 192
xayâl is. hayal
 x. 12
 x. +i 297, 419, 539
 x. +idän 481
 x. +igä 169, 525
 x. +lär 559
 x. +ni 405
xayâl is. kadın
 x. +lär 51
xayr is. hoşçakal
 x. 45, 573
xayrlaş- vedalaşmak
 x. -ålmäy 80
 x. -ib 510
 x. -ä 315
 x. -äyâtib 455
 x. -di 394
 x. -ib 342
xazinä is. hazine
 x. 239
xâdim is. hizmetçi
 x. +igäçä 349
xâhlä- istemek
 x. -sä 39, 358, 562
xâlâs zf. sadece
 x. 14
xâlâ is. hala
 x. +m 412
xâmuş sf. hüznölü
 x. 292

xâniş şarkı soylemek,
 x. 88
xânä is. hane mehmân xânä bir. is. yapar
 misafir evi, hotel
 x. 299
 x. +gä 577
 x. +ni 7, 75
 x. +sigä 275, 558
xânändä is. hanende
 x. 447, 477, 486
xântaxtä is. sofa
 x. 563
 x. +ning 410
xâs sf. has, özgü
 x. 182
xâtin is. hatun
 x. 51, 76, 80, 489, 541, 544
 x. +i 83, 489
 x. +igä 374, 545
 x. +läri 82
 x. +lärning 57
 x. +ning 53
xâtin is. hatunluk, hatun olma
 x. 489
xâtircäm sf. kaygsız, kaygı
 duymayan
 x. bol- kaygsız olmak 173
 x. 227
 x. bol- kaygsız olmak 193, 391
xâtircämlik is. kaygsızlık
 x. + 240
xıl is. çeşit, tür
 x. 74
xılvät is. ıssız ve kapalı yer

x. +dä 15	174, 181, 193, 308, 364, 378, 399
xıralaş- is. sönükleşmek, soluklaşmak	xufyâ kadın ajan, faîşe
x. -ib 38	x. 300
xirurg is. cerrah	xulläs zf. kısaca
x. +i 423	x. 83, 85
xıtâb is. hitap	xumârzâr is. tiryakilik
x. 181	x. 10
xız-mât is. hizmet, iş	xurmâ is. hurma
x. 392, 447, 535	x. 11, 375
x. +i 537	x. +lär 34
xocäyin is. ev sahibi, hami	x. +ni 12
x. 454	x. +zâr 34
x. +gä 443	xursänd is. sevinme
x. +läri 447	x. 102, 251, 301, 350, 368, 454, 504, 559
x. +ni 531	x. bol- sevinmiş olmak 300, 368
x. +nig 533	x. (edi) 347
x. +ning 536, 537	x. +çilik 235
xol is. ben, benek	x. +mân 381, 391, 392
x. 57, 230	xusni is. güzelliği
xop zf. peki	x. 146
x. 82, 360, 393, 457, 490	xususi-y sf. husûsî
x. +lär(ekän) 417	x. 444
x. +mi 359, 575	xuş sf. hoş, hoş-a giden, güzel
xorâz is. horoz	x. +ini 63
x. 558	xuşyâr is. uyanık
xoş sf. iyi, hoş	x. 204
x. 32, 547	
xoşlaş- beğenmek	
x. -ib 45	
xu sf. o	
x. 105	
xuddi zf. tıpkı	
x. 14, 50, 51, 57, 58, 68, 88, 137,	

Y

yaqın is. yakın, uzak olmayan
y. 10, 102, 334, 372, 489
y. +da 72
y. +dä 423

y. +igä 150

yaqınläş- yakınlaşmak

y. -di 333

y. -di 107

yaqınraq is. yakın

y. +dä 186

y. +da tur- yakın kalkmak 186

yangittän is. Yeniden

y. + 181

yat- yatmak

y. -gän (Äydin y-) 343

yaxlit sf. bütün

y. 88

yaxşı sf. iyi

y. 75, 80, 82, 83, 149, 189, 189, 271, 273, 292, 292, 299, 322, 334, 359, 372, 372, 376, 393, 397, 409, 415, 420, 423, 424, 424, 447, 454, 466, 497, 497, 500, 505, 511, 511, 511, 535, 536, 553, 553, 569, 576, 582

y. bol- iyi olmak 47, 356, 519

y. +ki 142

y. +läb 240

y. +män 277

y. +râq 328

y. +si 152

y. +yämki 83

yaxşilik is. iyilik

y. +kâ 403

y. +kâ (edi) 348

y. +kämikän 405

y. +kâ 419

yâ ünl. ya, öyle mi, hadi canım

manasında kullanılan ifade biçimi

y. 83, 83, 351, 398, 405, 444, 489, 526, 535

yâğ is. yağ

y. 1, 99

y. +ını 83

yâğ- yağmak

y. -mädi 493

yâğ bk. yağ

y. +ı 100

y. +ını 83

y. +igä 86

y. 410

yâğ- yağmak

y. -ayâtgändek 58

yâğaç is. ağaç

y. 439

yâq is. taraf

y. 34, 35, 51, 181, 230, 326

y. +dan 94

y. +dä 216

y. +qa 1, 44, 51, 57, 85, 94, 99, 110

y. +qâ 127

y. +ni 85, 196

yâq- yakmak, aydınlatmak

y. -amän 562

y. -ib ber- yakı vermek 39

y. -qan 90

y. -qandä 2

y. -madi 471

y. -mädi 536

yâqa is. gömlek yakası

y. +sigâ 57

y. +sini 407
yâqım sf. beğenilen
y. +li 87, 128, 146, 194
yâqqa sf. bir tane, eşsiz
y. 72
y. qarâ- bir tane bakmak 51
yâqtir- beğenmek
y. -maydi 83
yâkı bağ. veya
y. 297
yâlğân is. yalan
y. 580
yâlğız sf. yalnız
y. 318, 444
yâlğızlât- kimsesiz bırakmak
y. -ib 415
yâlvâr- yalvarmak
y. -di 500
yâmân sf. kötü
y. 15, 188, 251
y. (ekân) 211
yâmânâmäs is. kötü değil, iyi
y. 419
yâmğır is. yağmur
y. 58, 89
yân is. yan
y. 102, 175, 181, 459
y. (yânmä+yân) zf. yan
y. +a 137
y. +ginäsîdân 51
y. +idägi 520
y. +ingızdä 337
y. +mä 459
yân- yanmak

y. -ib tur- yanakalkmak 435
y. -ädigär 39
yânbağır is. yamaç
y. +lär 13
y. +lärä 49
yândäş- yanaşmak
y. -tirib 143
yânğaq is. ceviz
y. 30
yâni bağ. yani
y. +dä 152, 154, 154, 160, 181,
259, 327, 405, 578
y. +dä 87, 169
y. +gä 94, 275, 384, 480, 581
yânmä zf. yanında
y. 102
y. (yânmä+yân) 137 birleşik,
beraber
yâp- kapamak
y. -di 578
y. -gân 559, 581
y. -ib 1, 410
y. -iritib 57
y. -mädi 438
yâpırıl- kapatılmak
y. -dı 9
yâpiş- yapışmak
y. -ib 480
y. -ib tur- yapışabilmek 331
yâr- yarmak
y. -gân 9
y. -itgân 57
yâriş is. yarma işi
y. -ädi 169

yârdäm is. yardım	y. -gänidä 120
y. 322, 322, 325, 326,	y. -gänini 297
y. ber- yardımcı etmek ⁵⁶⁴	y. -ibdi 322
y. +im 316	y. -ib 30, 42, 489
yârıĝ is. aydın	y. -ibdi 102, 184, 298, 307, 312
y. +ıdän 57	y. -ibdimi 452
yâriş- yarışmak	y. -mägänini 492
y. -ib 101	y. -ädilär 338
y. -ib tur- yarışabilmek 149	y. -ämän 40
yârit- aydınlatmak	y. -ärdi 329, 399
y. -ib 181	yâtiş- karşılıklı yatmak
yârm sf. yarım	y. -dek 525
y. +igä 57	yây- yaymak
yâruĝ sf. aydın, parlak	y. -gän 230
y. +râqdä 152	yâyil- yayılmak
yâruĝlik is. aydınlık	y. -ib 331
y. 150, 256, 257, 257	yâz is. yaz mevsimi
y. +kä 193	y. 87
yâstıq is. yastık	y. +ning 14
y. +qa 550	yâz- yazmak
yâş is. 1. yaş, ömür	y. -di 226, 277, 544
y. 297, 302, 308, 309, 315, 316,	y. -gän 316
337	y. -gändä 43
y. +idek 13	y. -ib 25, 181, 349, 577
y. +ligining 42	yâzil- yazılmak
2. is. yaş, göz yaşı 337, 582	y. -gän 316, 316, 557
y. âl- yaş gelmek 525	y. -ib 415, 431
y. +lärdagi 111	yâzış- karşılıklı yazmak
y. +lärdägi 102	y. -ni 27
yâşlig is. gençlik	yâzuv is. hırsız, kötü
y. +idä 154	y. 152, 154, 160
yât- yatmak	yä ünl. ya
y. -gän 149, 343, 485	y. 163, 297, 357
y. -gän (ekan) 1	yägänä sf. yegane

y. 349
yaqın zf. yakın
y. +däginä 301
yäkkä sf. tek, yalnız
y. 426, 426
yäkä bk. yäkkä
y. +yu 349
yälin- yalvarmak
y. -di 113
y. -mäski 292
yäliniş is. yalvarış
y. -di 83
yäläng is. boş, çıplak
y. 252
yälängäç zf. çıplak
y. bol- çıplak olmak 9
yältirä- parlamak
y. -b tur- parlayabulunmak 426
y. -ydi 88
yämäq is. yama
y. bol- yama olmak 114
yängi sf. yeni
y. 47, 212, 212, 292, 292, 292, 324,
433, 447, 534, 559, 564, 578
y. +dän 489
yängliş- yanlış
y. -ib 85
yäni bk. yani
y. 151, 250
yänä zf. yine
y. 7, 25, 31, 35, 37, 54, 57, 74, 80,
82, 83, 88, 100, 107, 122, 124, 133,
154, 159, 163, 174, 174, 178, 182,
196, 200, 209, 219, 230, 251, 252,

280, 296, 305, 312, 347, 360, 448,
466, 482, 483, 486, 489, 500, 526,
537, 556, 563, 564, 582
y. +dä 57
yäraş- uygun gelmek
y. -ib tur- uygun bulunmak 153
yäraşä is. uygun
y. 82, 83
yärim sf. yarım
y. 10, 82, 150, 292, 322, 343, 349,
435, 446, 502, 537
y. +ida 57
y. +ini 399
y. +tä 85
yärimlä- yarılacak
y. -di 500
yärqır- parlatmak
y. -ätib 296
yärm bk. yärim
y. +ida 57
yärädär is. yaralı
y. 326
y. +läрни 24
yäsä- yapmak
y. -lgän 14, 57
y. -ymän 250
yäşir- saklanmak
y. -gän 14
y. -ädigän 550
yäşä- yaşamak
y. -rken 102
y. -sä 583
y. -ydi 512
y. -ymiz 239

yäşäş yaşayış

y. 486, 486, 526

yäyrä- eğlenmek

y. -b otur- eğlenip oturmak 193

ye- is. yemek

y. 29

y. -b 466

y. -bdi 285

y. -mâqning 536

y. -mädi 427

y. -r 328

y. -sän 452

y. -yâlmäsä 328

yeç- çıkarmak

y. -di 477

y. -ib 20, 117

y. -indi 275

yel is. rüzgar

y. 114, 117

yelkä is. omuz

y. +dä 28

y. +lärdän 148

y. +läridän 394

y. +sidä 119

y. +sigä taşlä- 314

y. +sini 99, 130

yelkädär sf. yardımcı

y. 308

yem- is. yem

y. -äymän 274

yen- yenmek

y. -ib 149

y. -ib tur- yenebilmek 149

y. -gän (yeng) 229

yengil sf. hafif

y. 312, 322, 405, 433

y. (ekän) 32

yengil- yenilmek

y. -gäni 461

yer is. yer, dünya

y. 193, 325, 374

y. âl- yer almak 299

y. +da 15, 88

y. +dä 33, 57, 126, 140, 148, 149, 253, 320, 349, 432, 439, 577

y. +dä o- yerde oturmak 527

y. +dä (edi) 349

y. +dä (ekän) 327

y. +däligidän 350

y. +däligingni 529

y. +dämän 337

y. +dän 149, 256

y. +gä 172, 226, 252

y. +gä 49

y. +ini 153

y. +ni 156, 158

y. +ning 43

yet- yetmek

y. -gän äcäli y- 24

y. -gäniçä (täcribäläri y-) 343

y. -gänini (ämbulätâriyägä y-) 51

y. -ib 77, 155, 400

y. -ädi (bemäläl y-) 299

y. -äy (därvâzägä y-) 528

yetiş- yetişmek

y. -gändä (bolimigä y-) 302

yetküz- ulaştırmak

y. -di 189

yırıq sf. büyük

y. 310

y. (yirik)

y. 360, 447, 504

yirtil yırtılmak

y. -gän 235

y. -ib 230

y. -ibdi 235, 247

yoğ bk. yoq

y. +e 92, 219

y. +ä 130

yoğānlāş- yoğunlaşmak

y. -ib 14, 57

yoq is. yok

y. 12, 40, 80, 85, 88, 100, 116, 127,

140, 140, 179, 182, 208, 224, 225,

301, 318, 325, 339, 353, 387, 387,

452, 452, 457, 461, 469, 469, 489,

490, 500, 503, 511, 511, 526, 526,

526, 535, 535, 535, 535, 537, 537,

550, 553, 555, 557, 558, 564, 573,

573

y. bol- yok olmak 480

y. (edi) 2, 34

y. (ekān) 123

y. +qa 83

y. +lig. imni 133

y. +ligigä 292

y. +ligini 99

y. +mi 182, 349, 582

yoqāl- kaybolmak

y. -di 559

yoqāt- kaybetmek

y. -di 300

y. -gän 326

y. -ib 399, 526

yol is. yol

y. 46, 47, 54, 57, 57, 87, 98, 149,

182, 213, 216, 239, 261, 322, 322

y. āl- yol almak 56

y. ber- yol vermek 11

y. +dä 40, 489

y. +dän 86

y. +gä 57, 77, 86, 94, 137, 395,

578, 578

y. +i 471

y. +idä 405

y. +igä 577

y. +igäçä 20

y. +imiz 521

y. +ingni 550

y. +ini 18, 202

y. +inqız 34

y. +lārdän 48

y. +lāridän 46

y. +ni 151, 471

y. +ākāy 322

yolbärs is. kaplan

y. +dek 470

yolka is. çam ağacı

y. +dä 102

yorıqsız sf. . ışksız

y. + 239

yotāl- yaklaştırmak

y. -di 280

y. -ib 140

yu ünl. ya

- y. 10, 14, 19, 23, 35, 39, 53, 57, 82,
117, 122, 177, 200, 280, 322, 325,
499
- yubâr-** göndermek
- y. -di (âçib yubâr-) 9
- y. -di (tuşirib yubâr-) 11
- y. -di (hängräb yubâr-) 332
- y. -di (yığläb yubâr-) 363
- y. -di (ökirib yubâr-) 470
- y. -di (qıçqırıp yubâr-) 479
- y. -gän+(ekän) (täşläb yubâr) 251
- y. -ib (qoyib yubâr-) 19, 174, 578
- y. -mäysizmi (çaqırıp yubâr) 52
- y. -ädi (yeçib yubâr-) 20
- y. -ädi (kötärib yubâr-) 454
- y. -är (unutib yubâr-) 486
- yubâriş-** karşılıklı göndermek
- y. -di (sâtib yubâr-) 292
- y. -läri (qayergä yubâr-) 43
- y. -ni (meksikägä yubâr-) 459
- y. -ädi (çıqarib yubâr-) 19
- yubâril-** gönderilmek
- y. -gän+(edi) 13
- y. -gänini (işgä yubâr-) 43
- yuğân** is. yular
- y. (edi) 312
- yuqâr** zf. yukarı
- y. +idä 466
- y. +idän 224
- y. +igä 57
- yum-** yummak
- y. -di 335
- y. -may 42
- yumäläq** is. yuvarlak
- y. 155
- yumälä-** yuvarlamak
- y. -b 155, 230
- yupqa** sf. yufka, ince
- y. 477, 480
- yupät-** avutmak
- y. -gän bol- avutabilmek 285, 297
- y. -işi 516
- yur-** yürümek
- y. -di 147, 181, 308, 407, 525, 535,
559
- y. -gän 292, 301
- y. -gänlärning 505
- y. -ib 259, 292, 423, 459, 578, 578,
582
- y. -ibdi 536
- y. -ibmizmi 415
- y. -ing 73, 321
- y. -mägän (ekän) 128
- y. -mäydi 512
- y. -ädigän 578
- yuriş** yürüyüş
- y. - 98, 300
- y. -dän 300
- y. -är (ekän) 322
- yuräg** is. yürek
- y. +i 107, 308, 547
- y. +igä 555
- y. +ining 320
- (yuräk) y. 281
- y. +lärini 17
- yurt** is. yurt, vatan
- y. +ning 583
- yut-** yenmek

y. -gän 448
y. -ib 189
y. -indi 565
y. -ädilär 471
yutqız- yenmek, yutkunmak
y. -gän 448
yutkür- yenmek
y. +ning 325
yuv- yutmak
y. -dik 248, 248
y. -ib täşlä- bütün yutmak 247
y. -ingän 478
y. -inib 118, 275, 543
y. -maqçi 57
yügür- koşmak
y. -di 296
y. -ib 94, 265, 302, 438, 228
y. -ib bär- koşarak varmak 270
y. -ä bar- koşmaya başlamak 175
yügüriş- koşuşmak
y. -ibdi 322
y. -ärdi 63
y. -ib 174
yükdän is. ağırlık
y. +igä 389
yüz- ortaya cikmak, oluşmak
y. 281, 326
yüz (1) sf. surat"insan
yuzu"
y. ber- yüz vermek 60, 500
y. +i 123
y. +idä 154, 181
y. +igä 120, 278, 544, 566
y. +ini 76, 101, 524

y. +läri 151, 169
y. +läridägi 251
y. +läri 77, 562
yüz (2) sf. sayı 100
y. 292, 399, 448, 450, 450,
456, 483

Z

zakaz is. sipariş
z. 452
zangi is. pass
z. +dek 14
zapas is. yedek
z. 106
z. +i 140
zax sf. rutubetli
z. 526
z. 452
zäl is. salon
z. 272, 459, 477
z. +dä 447, 482
z. +gä 447
z. +ning 466
zämbil is. sedye
z. 150, 150, 259
z. +dä 30, 151
z. +lärdän 148
z. +ni 172
zämbilgältäk bir. is. sedye arabası
z. +kä 178
zämän is. zaman
z. +dä 252
z. +lär 154

z. +lär (edi) 34
zängär is. mavi renk
z. +i 94
zär is. altın
z. +dä 30, 554
zärb is. darp
z. 322
z. +idän 148, 150
zärdä is. gazap
z. +ni 425
z. +si 534
zäräfät is. incelik
z. 52, 53, 53, 69, 72
z. +ning 43
zärq is. şırına etmek
z. 484
zärä is. zerre
z. +nini 535
zärur is. gerekli, mecbur
z. edi gerekliydi 16
zärurät is. zaruret
z. 399
zävq is. zevk
z. +li 181
zäyl is. ek
z. +dä 94
zerik- canı sıkılmak
z. -mädingmi 445
zıkr is. zıkr
z. +i 297, 343
zil is. zil
z. 511
zim sf. gizli
z. 193

zimistän is. gizli yer, mezarlık
z. +däy 174
zimziyâ is. zifiri karanlık
z. +dä 180
zingüllä- vızıldamak
z. -b 253
zinä is. merdiven
z. 51
z. +dän 2, 9, 41
z. +sidän 268
zir is. kimyon
z. 94
ziyâ is. ışık
z. 193
ziyâd s. artık, fazla.
z. 375
ziyâfät is. ziyafet
z. 536
z. +gä 274
zolotnik is. lastikte havanın çıkmasını
engeleyen kapak, sibop
z. 122
z. +ini 102
z. +ni 117
zor sf. güçlü
z. 195, 195, 536
zorğa is. güçlülük
z. 1
zorlä- zorlamak
z. -mäsin 262
zum is. an
z. 57, 123
z. +dä 288
zührä is. yıldız

z. 580

2. ÖZEL İSİMLER DİZİNİ

adidas is. Adidas(dünyaca ünlü bir spor markası)

ä. 294

Aleksandriya Şam civarında Hristiyanlar için kutsal bir yer adı

ä. +lärgä 358

Åbidcân erkek ismi

å. 578, 579, 582

Ålây pazar yeri

å. 376, 435

Ållâhü Allahu

å. 277

Ålmäätä Almaata şehri, Kazakistan'ın

Başkenti

å. +dä 379

åsiyâ asya kıtası

å. 459

Åydin bayan ismi

å. 283, 297, 298, 299, 300, 301, 322, 322, 322, 328, 329, 334, 334, 335, 343, 344, 348, 349, 349, 350, 354, 359, 361, 363, 365, 367, 404, 418, 499, 500, 501, 504, 508, 510, 511, 518, 522, 524, 525, 525, 526, 526, 548, 553, 555, 559, 563, 564, 578, 578, 582

å. +dek 553

å. +dä 37, 88, 142, 297

å. +dän 511, 526

å. +gä 348, 399, 511, 539, 565

å. +ing 321

å. +lärnigä 535

å. +läarning 500

å. +läştirdi 559

å. +ning 297

å. +ni 300, 343, 402, 516, 578

å. +ning 300, 300, 301, 329, 331, 349, 459, 501, 511, 546, 550, 551, 551

å. +siz 526

å. +xân 330, 403, 550

å. +xângä 512

å. +xânni 283, 550

Äliyev kişi soyadı

ä. 461

Äzizâviç erkek ismi

ä. 309

Bākü Azerbeycan başkenti

b. +dän464

Bâyçeçäk çiçek ismi.

b. 439, 444, 444, 447

Bärläs köpek ismi

b. 266, 266

ciguli Rus arabası, bizdeki murat 124 e

benzer araba

c. 293, 433

c. (ekän) 322

c. +ni 386

Çilânzâr Köy ismi

ç. +dägi 102

Denâr Özbekistan'da bir yer adı

d. +gä 22

Dävân Mekan ismi

d. 577

Färğânä Fergana şehri

f. 577

Färhâd erkek ismi

f. 580, 580

fräntsuz Fransız

f. +çä 447, 500

Gülsum bayan ismi

g. 16, 16, 17, 25, 42, 50, 61, 62, 76, 76, 77, 80

g. +ni 27

Hindistân Hindistan ülkesi

h. +gä 364

İlhâm erkek ismi

i. 309, 311

i. +baxş 174

İläyim Allahım

i. 420

İsmät Häydäräv erkek ismi

h. 379, 407, 410, 412, 416, 421, 425,

428, 433, 435, 438, 439, 441, 445, 453,

459, 459, 462, 468, 473, 488, 489, 528,

535, 536, 537, 537

h. +dän 460

h. +ni 573

h. +ning 447, 449, 455

i. 379, 381, 382, 384, 386, 389, 391,

394, 407, 410, 412, 416, 421, 425, 428,

433, 435, 438, 439, 441, 445, 447, 449,

453, 455, 459, 459, 460, 462, 468, 473,

488, 489, 528, 535, 536, 537, 537, 573

Qâhirä Kahire şehri

q. +gä 355, 356

k. +gä 364

Qâsim erkek ismi

q. 4, 5, 7, 11, 11, 30, 30, 35, 45

Kämälävä mahalle ismi.

k. +ni 309

k. +ning 297

Kökçä mahalle ismi

k. +dä 391

Köktâş kasaba ismi

k. +gä 97, 101, 126, 136

Meksikä Meksika ülkesi

m. +gä 459

Moskviç is. araba markası

m. 137, 578

m. +i 83

Mâskvä Moskova şehri

m. 578

Misr Mısır ülkesi

m. +dä 357

m. +ni 364

Mominâv öz. is Mominov

m. 309

musulmân sf. müslüman

m. 355

Mühiddin erkek ismi

m. 578, 582

nâk . meyveli ağaç ismi

n. 577

Nämängän Nemengan şehri

n. 577

n. +lik 459, 578

Nävai Nevai şehri

n. +ydänmi 91

Nurek Nurek şehri

n. +dän 39

Paroşog is. deterjan

p. +ini 181

Polät erkek ismi

p. 262, 264, 265, 267, 269, 274, 275,

278, 281, 284, 288, 292, 293, 296, 296,

297, 299, 300, 301, 303, 308, 308, 309,

311, 313, 315, 317, 321, 326, 333, 337,

340, 343, 347, 348, 349, 349, 351, 351,

351, 352, 353, 355, 356, 360, 366, 368,

376, 378, 379, 388, 390, 392, 396, 399,

399, 399, 401, 404, 405, 410, 414, 417,

419, 422, 427, 430, 437, 444, 446, 449,

455, 457, 459, 459, 459, 466, 466, 467,

474, 476, 481, 485, 486, 487, 491, 494,

499, 500, 501, 502, 503, 510, 511, 513,

513, 516, 520, 522, 525, 526, 530, 532,

534, 535, 535, 535, 535, 537, 543, 544,

545, 549, 551, 552, 554, 558, 564, 565, 566, 572, 578, 578	s. +dä 12, 13, 14, 15, 15, 17, 18, 18, 34
p. +cân 304, 515, 582	s. +dän 29
p. +cânde 582	s. +gä 25, 30, 34, 45, 56, 67
p. +cânning 336, 582	s. +ni 27, 72
p. +dän 327	şormağız is. yemek ismi
p. +gä 328, 346, 395, 471, 583	ş. 468
p. +lärning 298	Tāhir erkek ismi
p. +män 573	t. 580
p. +ni 402, 447	tālqān is. Özbekisatan' da meşhur bir yemek adı
p. +ning 294, 299, 301, 350, 350, 359, 363, 382, 394, 399, 442, 471, 527, 547, 563	t. - 226
Pungān kasaba ismi	Tāškent Özbekistanın başkenti
p. +dä 577	t. 292
respublikā is. Cumhuriyet	t. +dä 582
r. 379, 423, 459, 464	t. +dän 9
Rāhbār xān bayan ismi.	t. +gä 25, 102
r. 546, 553	t. +li 379
Rāziyev erkek ismi	t. +lik 447
r. 262	tānāvār özbek halk dans oyunu
Sāmāsvāl araba ismi	t. 477
s. 101	Tāyātā tayota arabası
s. +gä 87	t. +ning 537
Sāmār qand Samarkand şehri	Torāyevič erkek ismi
s. 299	t. 157, 190, 194, 210
s. +dägi 16	t. +niki 189
Sānābār bayan ismi	t. +ning 193
s. 320, 327, 374, 426, 431, 555, 562, 566	uyğur is. Uygur dili
Sävdāgār Kasaba adı	u. +çä 447
s. 447	Vāhābcān Erkek ismi
Som Özbekistan para birimi	v. 1, 2, 9, 10, 11, 11, 12, 13, 15, 16, 17,
s. 483	22, 23, 24, 30, 30, 31, 37, 42, 42, 44, 50, 51, 53, 56, 57, 57, 57, 57, 59, 64, 66, 68, 74, 76, 77, 77, 79, 81, 83, 83, 83, 86, 87, 94, 94, 101,
s. +lik 296, 296, 480, 483, 483	
Sumbulsāy Kasaba ismi	
s. 13, 14, 43, 49	

102, 102, 102, 107, 111, 114, 117,
119, 122, 123, 123, 125, 128, 129,
135, 138, 140, 141, 143, 145,
147107,
111, 111, 124, 132
v. +ga 85
v. +gä 68, 102, 102
v. +ning 83
v. +ni 19, 111, 134
v. +ning 16, 20, 20, 85, 101, 106, 107,

Vähâbâvâ bayan ismi

v. +ni 52

Xânimâbâd yer ismi

x. 97
x. +dan 98
x. +dän 100

Xıtây Çin ülkesi

x. +ça 447

Xudâ Allah

x. 39, 196, 358, 553, 555, 557, 562
x. +gä 500, 550
x. +ni 277
x. +si 29

KAYNAKLAR

- Abdurrahmanov, G. A. , Hojiev, A. P. , *Özbek Dili Grammatikası*, Fen Nşr. , Taşkent, 1975
- Abdüssemetov, H. , *Abdulla Kahhar, Hayati ve İcadi Hakide Oçerk*, Özedebiyneşr. , Taşkent, 1957.
- Abdüssemetov, H. , *Semedov M. Yaşın*, Taşkent Bediiy Edebiyat Neşr. , Taşkent, 1964.
- Atamirzayeva, Oğulhan, *Şair İcadında Dostluk ve Vatanseverlik Teraneleri, Polken Şair*, Taşkent, 1976
- Aylisli, A. , *Madino Amma Ertakları*, Kıssalar, Taşkent, 1979
- Azimov, S. , *Hamid Alimcan Edebiyatı*, Özedebiyneşr. , Taşkent, 1964.
- Betül Hakyemez, *1928-1937 Dönemi Kırım Tatar Edebiyatından Seçme Hikayeler (Emce, Küz Kecesinde, Yolculukta, Nefise) Giriş-İnceleme-Metin-Aktarma-Dizin*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Cabbarov, İsa, *Özbek Halk Etnografyası*, Taşkent, 1994
- Cirmunskiy, B. M. , *Türk Kahramanlık Eposu*, Moskova, 1974
- Cirmunskiy, V. M. , *Eposun Umumi Nazari Problemleri Esasında Özbek Halk Destancılığını Öğreniş Hakkında*, Özbek Dili ve Edebiyatı Meselesi, Taşkent, 1959.
- Cöreyev, M. , *Halk Masallarında Sihirli Rakamlar*, Taşkent Fen, 1991.
- Cumanazarov, Umurzak, *Tarihi Destan ve Tarihi Koşuk Münasebetine Dair*, Özbek Dili ve Edebiyatı, Taşkent, 1988
- Cuman Bülbüloğlu, E. , *Bülbül Teraneleri*, Taşkent, 1971.
- Elekberov, Sefer, *Folklorda Estetik ve Ehlaki Fikirler*, Taşkent, 1977
- Erdal Şahin, *Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri ve İşlevleri*, MÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul 2003.
- Erdal Şahin, *Hakas Destanı Altın Çüs (Giriş-Metin-Aktarma-Dizin)* , Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2007.
- Erdal Şahin, *Yurt Konulu Tatar Cırları (Giriş-Metin-Aktarma-Dizin)* , Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- Erdal Şahin, “Söz Dizimi”, *Türk Dili Kitabı*, Edt. Prof. Dr. Güliden Sağol Yüksekaya, Duyap Yayınları, İstanbul 2006, 133-154. , Taşkent, 1969.
- Ertuğrul Yaman, Nizamiddin Mahmud, *Özbek Türkçesi –Türkiye Türkçesi; Türkiye Türkçesi –Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu* TDK Yayınları/695, Ank –1998
- Fıtrat, Abdurrauf, *Aruz Hakkında*, Taşkent, 1936.

- Fıtrat, Abdurrauf, *Edebiyat Kaideleri*, Taşkent, 1926.
- Fıtrat, Abdurrauf, *Özbek Edebiyatı Numuneleri*, Taşkent, 1928.
- Fono Açıköğretim Kurumu, Kendi Kendine, Pratik, Karşılaştırmalı, Özbek Türkçesi Konuşma Kılavuzu, İstanbul –1998
- Fuat Bozkurt, *Türklerin Dili*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ank –1999.
- Gazibayev, T. , *Fazıl Yoldaşoğlu* , Taşkent, 1968.
- Gorkogo, A. M. , *Hurluka ve Hemra – Sayat ve Hemra*, Akademiya Nauk SSSR, Moskova, 1971
- <http://www.milliulku.com>
- Hacimetov, *Cengaver Yıllar Poeziyasi*, Özbekistan SSR Fen Neşr. , Taşkent, 1968.
- Halmuradoğlu, Abdumurat, *İlahi Tulparlar*, Gülistan, Taşkent, 1966
- Hamidiya, H. , *Edebiyatşınaslık Terimler Lügati*, Taşkent, 1967
- İmamhücaev, S. , *İfadeli Öküş Esasları*, Taşkent, 1978
- İmamov, Kamil, *Masal ve Destanlarda İdeal Kahraman Telkini Meselesine Dair*, Polken Şair, Taşkent, 1976
- İşayev, Ahmet, *Halk Destanları Leksikasına Ait Gözlemler*, Özbek Dili ve Edebiyatı, Taşkent, 1970
- Jirmunskiy, V. M. , Zarifov, H. T. , *Özbek Halkının Destanları*, Moskova, 1947 J. C. Dewey, SSCB' nin Türk Halkları, Dünyada Türkler, s. 224
- Johannes Benzing, *Özbek ve Yeni Uygur Edebiyatı*, Philologiae Turcicae Fundamenta, II. , Wiesbaden. 1964.
- Kadiri, Abdulla, *Abid Ketmen* (Povest) , Özedebineşr. , Taşkent, 1960.
- Kadiri, Abdulla, *Mehrebden Çeyan* (Roman) , Gafur Gulam Edebiyat ve Sanat Neşr. , Taşkent, 1974.
- Kadiri, Abdulla, *Ötgen Künler* (Roman) , Gafur Gulam Edebiyat ve Sanat Neşr. , Taşkent, 1974.
- Kayumov, Eziz, *Kokan Edebiy Muhiti*, Özbekistan SSR EA Neşr. , Taşkent, 1961
- Kayumov, L. , *Asr ve Nesr*, Gafur Gulam Neşr. , Taşkent, 1975.
- Kayumov, L. , *Şaire Zülfiya, Hayati ve İcadi Hakide Oçerk*, Taşkent Bediiy Edebiyat Neşr. , Taşkent, 1965.
- Kettebekov, Ethem (Komisyon) , *Özbek Sovyet Edebiyatı Tarihi*, Okıtuvçı Neşr. , Taşkent, 1990
- Kidayş Pokrovskaya, N. V. , *Özbek Kahramanlık Halk Destanları*, Moskova, 1972

Korojev, T. , *Edebiye Tehellüsler Hakkında*, Okutuvçi Nşr. , Taşkent, 1968

Madeyev, Amanulla, *Harezmi Destanları ve Onların Kendine Has Hususiyetleri*, Taşkent, 1972

Magrufova, Z. M. , *Özbek Tilining İzahli Lügati*, Rus dili Nşr. , Moskova, 1981

Mallayev, N. M. , *Özbek Edebiyatı Tarihi*, Okutuvçi Neşr. , Taşkent, 1965.

Memecanov, S. , *Uluğ Vatan Uruşı Devride Özbek Edebiyatı*, Özbekistan SSR Fen Neşr. , Taşkent, 1975.

Memecanov, S. , *Uyğun, Özbek*. KP Merkeziy Komitetining Neşriyatı, Taşkent, 1965.

Mirvaliyev, S. , *Özbek Romanı*, Özbekistan SSR Fen Neşr. , Taşkent, 1969.

Mirzayev , Töre, *Özbek Halk Destancılık İcadına Yazma Edebiyatın Tesiri*, Özbek Dili ve Edebiyatı Taşkent, 1970

Mirzayev, T. M. , *Halk Bahşılarının Epik Repertuarı*, Taşkent, 1979

Mirzayev, T. , Razzakov, H. , . Sabirov, A, İmamov, K. , *Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadı*, Taşkent, 1980

Mollaev, N. M. , *Özbek Edebiyatı Tarihi*, Taşkent, 1976

Muhtar, Askad, *Deryalar Tuteşgen Cayde* (Povest) , Özedebineşr. , Taşkent, 1951

Muradoviç, M. N. , *Nevai İcadıyatının Halkçıl Negizi*, Taşkent, 1980

Musine, G. , *Zülfıyaning İcadıy Yoli*, Özedebiyneşr. , Taşkent, 1961.

Nusratulla Ataullaoglı Cumahoca, *XVII –XIX. Asır Hive Edebi Muhiti Agahi*. Eserler. 4 cilt Taşkent, 1971 –1980

Nebiyev, A. , *Azerbaycan Özbek Folklor Alakaları*, , Bakü, 1978

Özbek Devlet Üniversitesi Eserleri, Semerkand, 1959

Özbek Şe'riyeti Antologiyası, Özbekistan SSR Devlet Bediyy Neşr. , Taşkent, 1962.

Prof. Dr. Emine Gürsoy-Naskali, Prof. Dr. Viktor Butanayev, Dr. Erdal Şahin, Dr. Almagül İsina, Liaisan Şahin, Dr. Aylin Koç, *Hakasça-Türkçe Sözlük* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

Rahimov, N. S. , *Ayniy*, Özbekistan SSR Fen Neşr. , Taşkent, 1970.

Rahmanov, M. , *Hamza Hakimzade Niyaziy ve Özbek Sovet Teatri*, Özedebiyneş. , Taşkent, 1959.

R. Rahmeti Arat; Ahmet Temir, Türk Şivelerinin Tasnifi maddesi, *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. , Ankara, 1992.

Raşidov, Şeref, *Şe'rler*, Özedebineşr. , Taşkent, 1945.

Reşetov, V. V. , Şaebdurahmanodv, Ş. , *Özbek Dialektologiyası*, Taşkent, 1978.

Reşidov, Şeref, *Galibler* (Roman) , G. Gulam Namidegiy Edb. ve sanat Nerşr. , Taşkent, 1973.

- Reşidov, Şeref, *Keşmir Kaşığı*, Kısse, Özdevneşr. , Taşkent, 1957.
- Reşidov, Şeref, *Kudretli Tolkın* (Roman) , Özedebyneşr. , Taşkent, 1964.
- Reşidov, Şeref, *Borandan Küçli* (Roman) , Özedebyneşr. , Taşkent, 1958.
- Rıdvan Öztürk, *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil*, TDK Yayınları/680, Ank –1997
- Rozimbayev, Saferbay, *İslam Şair ve Onun Halk Poeziyaside Tutgen Orni*, Tetkik ve Takriz, Taşkent, 1979
- Sabirov, Ahuncan, *Destanlarda Halk Estetik İdealinin Aksedişi*, Polken Şair, Taşkent, 1976
- Saidov, M. , *Halk Seven Destancı*, Taşkent, 1973
- Saidov, Muhammednadir, *Halk Destanında Dramatizm*, Özbek Dili ve Edebiyatı, Taşkent, 1960
- Saidov, Muhammednadir, *Özbek Halk Destancılığında Bedii Maharet*, Taşkent, 1969
- Saidov, Muhammednadir, *Özbek Halk Destanlarında Vezin Meselesi, Özbek Dili ve Edebiyatı Meseleleri*, Taşkent, 1960
- Saidov, Muhammednadir, Umarov, Subhankul, *Baş Kahraman Telkini Meselesi*, Polken Şair, Taşkent, 1976
- Sancar, Sadık, *Özbek Sovet Edebiyatı Tarihi*, Okutuvçı Neşr. , Taşkent, 1976
- Sarımsakov, B. İ. , *Özbek Merasim Folkloru*, Taşkent, 1986
- Sultanov, İ. , *20'li Yıllardagi Özbek Sovyet Edebiyatining İcadıy Metodi Meselesine Dair*, Eserler II. C. , Gafur Gulam Neşr. , Taşkent, 1972.
- Sultanova, M. , *Abdulla Kahhar Üslubi*, Özbekistan SSR Fen Neşr. , Taşkent, 1967.
- Şamiratoğlu, Muhammedkul, *Şeybani Han Destanı*, Semerkant, 1928
- Tağayev, O. , *Askad Muhtar (Edebiy Portret)* , Taşkent Bediiy Edebiyat Neşr. , Taşkent, 1966.
- Timur Kocaoğlu, “Çağdaş Özbek Edebiyatı”, *Türk Dünyası El Kitabı*, 3. Cilt
- Vahidov, Erkin, *Küy Evcide Üzilmesin Tar*, Gafur Gulam Neş. , Taşkent, 1991.
- Valigyajev, B. , *Özbekistan Epik Poeziyası Tarihinden*, Özbekistan SSR Fen Neşr. , Taşkent, 1974
- Volkan Coşkun, *Özbek Türkçesi Grameri*, TDK/752, Ank –2000
- Yakubov, H. , *Aybek, Tenkidiy-Biografik Oçerk*, Özedebyneşr. , Taşkent, 1959.
- Yakubov, H. , *Gafur Gulam (Hayati ve İcadı)* , Özedebyneşr. , Taşkent, 1959.
- Yusuf Berdak, Mehmet Mahir Tulum, *Özbekistan Türkçesi –Türkiye Türkçesi; Türkiye Türkçesi –Özbekistan Türkçesi Sözlük*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İst –1994
- Zakirov, M. , *Şeyhzade (Edebiy-Tenkidiy Oçerk)* , G. Gulam Namidegi Bediiy Edebiyat Neşr. , Taşkent, 1969.

Zarifov , H. , *Özbek Halk İcadı Boyunca Tetkikatlar, Polken Şair*, Taşkent, 1973

Zarifov, H. , *Özbek Halk İcadı Boyunca Tetkikatlar, Fazıl Şair*, Taşkent, 1973

Zarifov, H. , *Özbek Sovyet Folklorculuğu Tarihinden, Özbek Sovyet Folkloru Meselesi*, Taşkent, 1970

Zarifov, H. , *Yüksek Halk Sanatkarı Ergeş Şair ve Onun Destancılıktaki Yeri*, Taşkent, 1971

Zarifov, Hadi, *Cengaver At Tipinin Kadimi Esaslarına Dair*, Polken Şair, Taşkent, 1976

Zarifov, Hadi, *Özbek Folkloru*, Taşkent, 1939

Саид АҲМАД

СУМЕЪУЛ

(«Сурхон ҳикоялари»дан)

Ваҳобжон Деновга бемаҳал келганидан у ёқ-бу ёққа телефон қилиб, ҳеч кимни тополмади. Охири ўйлаб-ўйлаб колхоз меҳмонхонасида тунаб қолишни маъқул топди. Меҳмонхона қоровули чопонини бошига ёпиб ухлаб ётган экан, унинг илтимосига дўнғиллаб-дўнғиллаб зўрга кўнди.

Ваҳобжон ишлаган пайтларда бунақа боғ йўқ эди. Меҳмонхона ҳам кейин қурилибди. Қоровул уни айлап-ма талта зинадан бошлаб чиқиб чироқни ёкканда, икковлари бир-бирларига тикилиб қолишди.

— Кўзимга иссиқ кўринасан, ука. Қаерда кўрганман?...

— Мен сизни танияпман. Қосим ака эмасмисиз? Бундан йигирма олти йил олдин кўр ичагингизни кесиб ташлаган эдим.

Қосим аканинг кўзлари чақнаб кетди.

— Анавуни қаранг-а, анавуни қаранг-а. Вой, жонингдан...

Қосим ака унинг қўлидаги чамадонини олиб, қаерга қўйишини билмай, хобани бир айланиб чиқди. Охири стол устига қўйиб, унга қаради. Кейин чамадонни яна олиб, ушлаб турганича, гацира бошлади:

— Тирик одам ахир бир кун бир-бирини кўрар экан. Тан-жонингиз соғми? Муни қаранг-а. Ҳозир, ҳозир.

У гапини тугатмай, йигитлардек чаққонлик билан зинадан тушиб кетди. Сал ўтмай дастдан тўқ-тўқ ўтин ёрган товуш эшитилди. Ваҳобжон деразани очиб юборди. Кеч куз бўлишига қарамай, кўклам ҳавоси уйга ёпирилди. Тошкентдан чиқаётганда изғирин жонини ачитар, аллақачон яланғоч бўлиб қолган новдаларни буйдалар эди.

Хурмозор орқасидан ярим палла тарвуздек қип қизил
ой кўтарила бошлади. Ваҳобжон папирос кулини таш-
лаш учун кулдон қидириб у ёқ-бу ёққа аланглаган эди,
буфет устида турган кулранг нарсага кўзи тушди. Бе-
ихтиёр яқин бориб қаради. Қаради-ю, бадани ғалати сес-
канди. Бу дур боғлаган сумбул бутоғи эди. Қўлига олди.
Панжадек бутоқлар усти новвот дуридек қалинлашиб
кетган, соч толасидек сумбул новдаси фақат дурнинг
синган жойидан аранг кўриниб турарди.

У сумбулни қўлига олиб, чироқ тагига келди. Қўллари
беихтиёр титрарди. Шу пайт Қосим ака патнисда хурмо,
анор, олма олиб чиқди. Ваҳобжон унга йўл бераман деб,
қўлидан сумбул дурини тушириб юборди. Сумбул полга
тушиб, жаранглаб синди. Ваҳобжон афсусланиб бўлакла-
рини териб олар экан, Қосим акага гуноҳкорона қаради.

— Ҳечқиси йўқ. Сероб нарса. Хурмони эрмак қилиб
туринг, ҳозир чой дамлаб чиқаман.

Ваҳобжон сумбул синиқларига тикилиб, ўйлаб кетди.
У бу сумбулларнинг қаерда битишини билади. Сумбул-
сойда хаёл суриб ўтирган кунларини эслади.

Ваҳобжон урушдан олдин медицина техникумини
тугатиб, Сумбулсойга юборилган эди. Сумбулсой тоғ
оралиғидаги қишлоқ. Пасти баланд тепаликлар, арча ва
қарағайларга бурканган ёнбағирлар, кўз ёнидек тиниқ
булоқлар, майда барг азамат толлар қўйнида мудраган
сўлим қишлоқ.

Қишлоқнинг қоқ белидан кесиб ўтган сойдан кечи-
б адирага кўтарилса, бутун қишлоқ кафтда тургандек кў-
ринади. Адирнинг орқасида эса тик жарлик. Бу жарлик-
да фақат қушларнинг чирқиллаши-ю, шамолнинг гувил-
лаши эшитилади, холос. Жарлик тубида мажнунтоллар
қўйнига яширинган Сумбулсой бор. Қишлоқ йигитлари
ёзнинг жазирама кунлари адир ошиб шу жарга тушиша-
ди. Худди новвотдан ясалган қасрдек, Сумбулсойда бир
текис шувиллаган томчиларга қулоқ солиб, соатлаб ўй
суриб қолишади. Унгулардан осилган соч толасидек
қора сумбул новдаларидан шудринг томади. Йиллар ўтиб
бу шудринглар тошга айланади. Сумбул толалари йў-
ғонлашиб, баъзан ток зангидек дурга айланади.

Ваҳобжон ҳам Сумбулсойда соатлаб қолиб кетарди.
Шу ерда сумбул толаларидан тўкилаётган томчиларнинг
қўлсоат чиқиллашига ўхшаш товушига қулоқ солиб,
кўнглига ўт солган қизнинг келишини кутарди. Тоғлик-

лар одати ёмон. Қиз боланинг йигит билан хилватда турганини кўришса, катта жанжал чиқади. Шунга қарамай, қиз келарди. Адирлардан ошиб, тошлар панасида биқиниб, Сумбулсойга етиб келарди.

Гулсум қишлоқнинг ўқимишли қизи эди. У ота-онасининг қаршилигига қарамай, Самарқанддаги медреселар курсини битириб келган. Амбулаторияда Ваҳобжоннинг кўлида ишларди. У пайтларда қишлоқ аёллари эркак докторга кўринмасдилар. Ваҳобжон учун Гулсум ниҳоятда зарур эди.

Ваҳобжон билан Гулсум Сумбулсойда жуда кўп учрашарди. Ишқ-муҳаббат ўртаган юракларини бир-бирларига тикилиб овуттишарди. Аммо кичкинагина қишлоқда бундай сирнинг узоқ сақланиб қолиши мумкин эмас эди.

Кимдир уларнинг Сумбулсойда учрашишларини пайқаб қолган. Ана шундай учрашишларнинг бирида тўртбеш йигит уларнинг йўлини пойлаб, Сумбулсойда тутиб олишади.

Қизни қўйиб юборишадими, Ваҳобжонни қишлоққа олиб тушишади. Бетига қора суртиб, эшакка тескари миндирганча қишлоқдан чиқариб юборишади.

Чўлда кўли боғлиқ, эшакка тескари минган Ваҳобжоннинг кўлини чўпон чол ечиб юборади, унга раҳми келиб, отида Денов йўлигача чиқариб қўяди. Чўпон чолнинг гаплари ҳали ҳам Ваҳобжоннинг қулоғида:

— Одатимиз қурсин, болам. Келгиндига қиз бермаймиз. Қизимизга сал мундороқ қараганини аямаймиз.

Ушанда Ваҳобжон Деновга тонготар пайтида кириб келганди. Одамларнинг кўзлари бесараңжом. Ҳамма ташвишда. Уруш бошланибди. Урушга кетгани маъқул.

Ваҳобжон тўппа-тўғри Ҳарбий комиссариатга учрашдию, эртасигаёқ армияга жўнаб кетди.

Қирқ йил қирғин бўлса, ажали етган ўлади, дейдилар. Ваҳобжон фронтда тўрт йил кезди. Қанча ярадорларни жанг майдонидан судраб олиб чиқди. Қанча беҳол жангчиларга қон қўйди. Бадаллари ўқдан илм-тешик бўлиб кетди.

Уруш тугаши билан туғилиб ўсган Чинозга қайтиб келди. Дунё кезган одам бир жойда туролмас экан. Тошкентга келди. Институтга кириб яна ўқишга шўнғиб кетди. У фронтда пайтларида икки-уч марта Сумбулсойга хат ёзиб, жавоб кутди. Аммо Гулсум ўрнига имзосиз жавоб келарди.

«...Башаранг қоракуя соғинган бўлса кела қол...»

Ана шундан кейин у хат ёзишни тўхтатди. Гулсумни ҳам, Сумбулсойни ҳам унутди.

Шу топда у дур бойлаган сумбул синиқларини ушлаб туриб, ўша воқеаларни бир-бир эслади. Қўнгли ҳам қувонч, ҳам алам билан ўртанди. Қосим ака елкада сочиқ, қўлида чойник билан чиққанда у ана шундай ўйлар билан банд эди.

— Оббо, дўхтир укае, мўни қаранг-а, кўришарканмиз-а. Тинч-омонмисиз? Эсингиздами, Сумбулсойдан қайтганингизда, бизникида тунаган эдингиз, ўзим армияга кузатиб қўйган эдим.

Қосим ака асли деновлик бўлиб, ўтин кесиш учун Сумбулсойга атайин борарди. Бир кун ёнғоқзорда саржин кесаётганда қорини чангаллаб ётиб қолади. Икки йигит замбилда уни амбулаторияга олиб келишади. Ваҳобжон қараса, кўричаги тутиб қолган экан. У умрида операция қилмаган. Аммо уни дарров операция қилмаса, нобуд бўлиши аниқ эди. Ваҳобжон таваккал қилиб операция қилади. Қосим ака омон қолади.

Ваҳобжон қишлоқдан қувилганда, Деновга келиб, шу кишининг уйида тунаган эди. Мана, бемаҳалда у билан яна учрашиб қолди.

— Сиздан ўла-ўлгунча қарздорман. Қўлингиз енгил экан. Мутлақо тузалиб кетдим. Урушга ҳам бориб келдим. Икки орден, уч медаль олдим. Хўш, энди сўраб қўй: биз томонларга сизни қайси шамоъ учирди?

— Қизим шу ерда. Икки ой бўлди ишга келганига, Душанбадан қайта туриб қизимни кўриб ўтай, дедим.

— Шунақами? Қани, чойга қаранг. Сиз бор-пайтларингизда бунақа хурмолар йўқ эди, шекилли. Ҳозир ҳаммаёқ хурмозор, лимонзор бўлиб кетган. Ҳали Сумбулсойга йўлингиз тушмагандир? Ҳа, ажаб замонлар эди, Сумбулсойда ҳам ўзгаришлар катта.

Телефон жиринглади. Қосим ака трубкани олиб, «йўқ» деб жавоб берди-ю, яна жойига олиб қўйди.

— Раисни сўрашди. Раис Ойбаракка кетган.

Ваҳобжон бир бурда нон ушатиб, икки-уч пиёда чой ичди-да, яна ўрнидан туриб, ташқарига қаради. Ойдинда арчаларнинг учи балиқ скелетидек таралиб кўринади. Семон ариқда сув шалдираб оқади. Қайдадир саъва сайрайди. Осмон фалакда чирогини милтиратиб самолёт кетяпти. Унинг овози эшитилмайди.

Шу пайт электр лампаси секин-секин хиралашиб, қизил ипдек бўлиб қолди. Сал ўтмай у ҳам сўнди.

— Шунақа, движок ўн иккигача ишлайди. Худо хоҳласа, бирон ҳафтадан кейин катта симга улаймиз. Ушан да кеча-ю, кундуз ёнадиган бўлади. Сим Нурекдан кел- япти. Лампа ёқиб берайми?

— Йўқ, овора бўлманг. Ётаман. Йўлда уринибман шекилли.

Қосим ака қоронғида тимирскиланиб каравотга жой қилиб берди-да, гугурт чақиб, зинадан тушиб кетди.

Ваҳобжон ўрнига ётиб, анча вақтгача кўз юммай, ўй сурди. Бу жойларда кечган кунларининг ҳаммасини эс- лади. Қўзига Гулсум кўриниб кетди. Энди у ёшлгининг унутиб бўлмас бир парчаси бўлиб кўринарди. Ваҳобжон ўйлаб-ўйлаб, охири ухлаб қолди.

Қизи хат ёзганда, Деновдан қаерга юборишлари хали номаълум, деган эди. Эрталаб у шу ернинг ўзидан район соғлиқни сақлаш бўлимига телефон қилди. Қизини суриштирди. Унга: Зарофатнинг Сумбулсой амбулато- риясига ишга юборилганини айтишди.

Ажаб, ўзи ишлаган амбулаторияга энди қизи кетиб- ти. Ваҳобжон иккиланиб ўтирмай ўша ёққа боришга қарор қилди.

Қосим ака билан хайр-хўшлашиб гузарга чиқди. Қитоб савдоси машинаси Сумбулсойга кетаётган экан, шофёрдан илтимос қилган эди, рози бўлди.

Энди у бир вақтлар эшакка тескари миниб қочган йўлларида кетяпти. Йўл-йўлакай шофёрни ҳайрон қол- дириб, гоҳ кулади, гоҳ қошлари чимирилиб, жиддий бўлиб қолади.

Сел олиб кетган жойлар, тоғдан думалаб тошган харсанглар бўлмаса, йўл яхши бўлиб кетибди. Онда- сонда янги иморатлар учраб қолади. Олисда эса, қиш- лоқни бағрига олган, асрий қоялар садаф девор бўлиб турибди.

Машина айланима, пасти баланд йўллардан ўтиб, тоғ орасига қараб ўрмалади.

Сумбулсой ҳамон ўшандек. Ўша гердайган қоялар, ўша шарқироқ телба сувлар. Ёнбағирларда ўсган асрий арчалар орасида илашиб қолган бурутлар сокин судра- лади. Кираверишдаги тепа ортида Қизқўрғон кўкка ин- тилган. Қизқўрғоннинг учини бурут ўраган. Унинг қиз- гимтир танасида ўсган гиёҳлар ерга қараб осылган.

Ваҳобжон таниш манзараларга маҳлиё бўлиб борар- кан, худди йигитлик чоғи қайтиб келганпек энтикарди.

Гўё ҳозир Гулсум жамалак сочларини силкитиб чониб кетаётгандек...

— У шундай хаёллар билан амбулаторияга етганини билмай қолди. Эшик олдида бир дам тўхтаб, у ёқ-бу ёққа қаради. Унинг худди ёнтинасидан тўлагина бир хотин гурсиллаб ўтди. Зина олдида келиб, туфлисининг чангини қоқиб кириб кетаётган эди, Ваҳобжон гап қотди:

(— Зарофат Ваҳобовани чақириб юбормайсизми?)

Хотиннинг иши тигизроқ экан шекилли, жавоб ўрвига бош ирғаб кириб кетди. Сал ўтмай оқ халат кийган Зарофат чиқди. Дадасининг кутмаганда келишига ҳайрон бўлиб, қошларини кериб қараб турди-ю, бирдан унинг бағрига отилди. Ота-бола шу куйи анча туришгандан кейин, Зарофат уни ичкарига ундади. Ваҳобжон кўнмади.

— Ишингни қилавер, болам. Мен қишлоқни бирон соат айланиб келаман. Кечқурун яна қайтиб кетаман. Йўл устида кўриб ўтай дедим.

У, қизи ҳарчанд қилса ҳам, кўнмай, айлангани кетди. Ваҳобжон Сумбулсойга боришни аҳд қилган эди. Уша тарафга йўл олди.

Адир ўртасидан икки арава сиғадиган йўл очишибди. Йўл тепасида ҳар жой-ҳар жойдан нов кесиб ўтган. Новнинг ёриғидан йўлга сув томиб турибди. Арава изларидан пастга қараб сув силжияпти. Ваҳобжон юқорига интилди. Тепага чиқиб қишлоққа яна бир марта қаради. Бутун қишлоқнинг ярмига тоғ сояси тушган. Қишлоқнинг ярмида кечаси-ю, ярмида кундузига ўхшайди. Ваҳобжон суқланиб бир дам қараб турди-да, кейин адирнинг ортига қараб кетди. Жар ёқасига келди. Пастликдан мажнунтоллар кўринди. У шитоб билан ўша ёққа қараб туша бошлади. Бир гала қуш чағ-чағ қилиб кўтарилди. Ваҳобжон зум ўтмай жарнинг тубига етди. Мажнунтолларнинг танаси янада йўғонлашиб кетибди. Ерда судралган новдаларни кўтариб Ваҳобжон ичкарига кирди. Ғор ичи жимжит. Тепадан тушиб турган бўйрадек офтоб нури дурдан ясалган деворларни ғалати ёритган. Тарновлар бўйнига осилган сумалакдек дурлар учидан сув томчилайди. Томчилар дурга сачраганда, пашша қаноти теккан танбур симидек нозик товуш чиқаради. Катта харсанг тошлар устидан ёпирилиб учи сувга тегиб турган хўл сумбул толалари худди бош юв-

моқчи бўлиб жомга энганган хотинларнинг сочига ўхшайди.

Девор тошлари дур боғлаган бу гор худди каттакон новвот қозонига ўхшарди. Ҳар бир дур бойлаган сумбул толасидан майда, кўзга кўринмас томчилар сачрайди. Нафас олмай қулоқ тутган киши муттасил шовиллаган товуш эшитади. Гўё олисда шивалаб ёмғир ёғаётгандек.

Ваҳобжон харсангга ўтирди. Сувнинг шовиллашига қулоқ солди.

У эртақлар оламига кириб қолгандек, ҳар бир товушдан, ҳар бир томчининг чақнашидан, сачраганда жаранглашедан ҳозир қандайдир мўъжиза юз беради деб кутарди.

У Гулсум муҳаббатини жу жойда, шу афсонавор товушлар орасида туйган эди. Қани у? Бормикан? Бор бўлса, ҳали ҳам ўшандаймикан?

Орадан йигирма олти йил ўтиб, Гулсум ҳамон ўшандай қизалоқ бўлиб тургандек туюларди унга.

Йигит-қизларнинг қийқириғи унинг хушини ўзига келтирди. Бош кўтариб, толнинг рўдапо новдалари орасидан тепага қаради. Ун чоқли қиз-йигит шу тарафга қараб югуришарди.

Ваҳобжон қемирламай ўтираверди. Бири фотоаппарат, бири напирос қутисидек радиоприёмник билан горга кириб келишди. Гор ичи шовқин-сурон бўлиб кетди.

Радиодан таралган қўшиқ дур деворларда акс-садо бериб, чиқиб кетолмай айланарди. Йигитлар тепага тирмашиб чиқиб, галати дур ҳайкалчаарни синдириб тушишарди. Дурлар ҳар синганда жаранглаб кетарди.

Ваҳобжон уларнинг ўйин-қулгисига ҳалал бермаслик учун гор ичидан чиқди. У энди ариқчадан қатлаёгганда қорачагина қиз келиб унинг қўлидан тутди.

— Сумбулсойга келиб қуруқ кетяпсизми? Мана буни олинг.

У Ваҳобжонга худди оёқларини кериб турган кийикка ўхшаш дурин берди. Ваҳобжон унга раҳмат айтиб, тепага интилди. Унинг бир қўлида бир сиқим қоп-қора сумбул, бир қўлида дур қоплаган сумбул бутоғи. Авайлаб, синдириб қўймаслик учун, эҳтиёт қилиб тепага чиқиб олди.

Зарофат эшик олдида уни кутиб турарди.

— Қаёқда эдингиз? Анчадан бери кутаман.

— Қизим, сенга сумбул олиб келдим.

Зарофат бу ёққа яқинда келганидан Сумбулсойни

хали кўрмаган эди. Шошиб дадасининг қўлидан сумбулни олди.

— Сочга ўхшар экан. Юринг. Бирпас дам олинг.

Ваҳобжон чарчаган эди. Қизига эргашиб яна сойнинг нариги тарафига ўтди. Бир тавақали эшикдан ҳатлаб кенг ҳовлига киришди. Бир кампир ўчоқ олдида нимадир қияпти. Уйга киришди. Шифти тоқили уй деворлари оқланган, тоқчаларда ҳар хил китоблар.

— Бош врачимизнинг уйи. Яхши одамлар. Мана шу хонани менга бўшатиб беришган.

Боя амбулатория эшиги олдида учраган хотин кирди. Ҳали Ваҳобжон унинг юзини кўрмаган эди. Энди кўрди. Бу ўша. Ўша Гулсум. Икковлари бир-бирларига тикилишганича қимирламай қолишди. Гулсум, охири кўзини олиб қочди-да, титроқ товуш билан эшитилар-эшитилмас саломлашди.

Гулсум чиқиб кетди. Шундан кейин Ваҳобжон кетар чоғида ҳам кўринмади. Ваҳобжон йўлга чиққанда ҳам, Деновга етиб келганда ҳам унинг оппоқ, сочларини, ажин қоплаган юзларини, айниқса, иягидаги тиртиқни кўз олдида нари кеткизолмади.

— Қариб қопти. Бемаҳал қарипти. Кўзлари ҳамон ўшандай.

Орадан ўн беш кунлар чамаси вақт ўтиб, Ваҳобжон қизидан хат олди.

«Дада, бош врачимиз ўша куни сиз билан хайрлашолмай қолгани учун афв этишингизни сўради. Ўша куни бир беморни кўриш учун тоққа жадал кетиб қолган экан. Ўзи жуда яхши, меҳрибон хотин. Бошидан жуда кўп савдолар ўтган, дейишади. Қирқ биринчи йилда эри отилган эмиш. Нима сабабдандир у Гулсум аяни пичоқлаган экан. Боласи йўқ. Айниқса, сиз келиб кетгандан кейин менга жуда меҳрибон бўлиб қолди. Рўпарамга ўтириб кўзимга тикилади. Кеча яна шундай қилди. Кўзимга узоқ тикилиб турди-да, йиғлаб, бағрига босди...»

Ваҳобжон хатни ўқиб, оғир ух тортди. Бўғзидан нафас эмас, олов отилиб чиққандек бўлди.

ТОҒ АФСОНАСИ

Машина хўп яхши нарсая, унинг ҳам ўзига яраша нағмалари бор-да! Машина олган одамларнинг хотинлари ҳазил аралаш, бу машина эмас, кундошим дейи-

шар экан. Сабаби, эр ишдан келибоқ овқатга ҳам қарамай, машинасининг тагига кириб кетганича ярим кечада мойга қоришиб чиқар, азонлаб яна машинага уннаб кетаркан.

Ваҳобжон райводхозда техник. Унинг ҳам ўзига яраша кўримсизгина «Москвич»и бор. Ўзи ҳайдайди. Эски машина минган одам яхши шофёр ҳисобланади. Ҳадеб бузилаверганидан кейин у ёғини ковлайди, бу ёғини ковлайди, хуллас, ичида нимаси бўлса, барини билиб олади. Яхшиямки, Ваҳобжон ҳали уйланмаган. Уйланганда, албатта, хотини чидамасди, ё мени дейсан, ё машинани дейсан деб туриб оларди. Рост-да, у бўш қолди дегунча машинани ковлайди. Уни гуриллатавериб қўши-қўшниларнинг жонига тегди. Қўшнилар, шу Ваҳобжон уйлана қолсайди, ўзидан тинчиб кетармиди, дейишади. Аммо Ваҳобжоннинг хали-вери уйланадиган нияти йўққа ўхшайди. Ўзи мундоқ биронтасини топмайди, қариндош-уруғлар топганини ёқтирмайди. Кампир ойиси нолиб қолса, қазилга олади-да, яна машина тагига кириб кетади. Охири жонидан безор бўлган қўшнилар кампирга чиқиб ялинишди:

— Ўғлингиз машинани кечаси гаражга обориб қўйсин. Ухлатмаётибди.

Райводхознинг гаражи йўқ, қаёқда қолдиради. Ундан ташқари, ўзингизга маълум, Ваҳобжонга кечалари ҳам, у ёқни сув уряб кетди, бу ёққа сув керак, деб раислар телефон қилиб туришади. Шофёр олайлик дейишса қайси шофёр бунақа шалоқ машинага — бунақа безовта ишга кўнади. Битта-яримта янглишиб келиб қолган шофёрлар ҳам икки кунга чидамай ташлаб қочишади. Хуллас, бу ишга Ваҳобжоннинг ўзидан бошқаси тўғри келмайди.

Мана шу Ваҳобжон баҳор тошқинида сув олиб кетиб, ҳалигача тузатилмаган канал тўғонини тузаттиришга бир ҳафтадан бери овора эди. Шу пайтгача раислар шох бостириб, бу ёғига шағал тўктириб эплаб келишаётган эди. Шу алфозда пахта суғориб бўладими, ким қанча сув олаётганини билиб бўлмаса! Раислар бай-байлаб водхоз масаласини бюрога қўйиб қолишди-ку. Ана, водхоз бошлиғининг типирчилаб қолишини кўринг. Икки кунда цемент ҳам топилди, бульдозер ҳам, бетон плита-лар ҳам топилди. Кечасию кундузи иш. Колхозлар одам ҳам топиб беришди. Доротдел йўлга «ўтилмасин!» деган белги қўйиб, машина ва автобусларни вақтинча бошқа йўлдан қатнайётган қилиб қўйди.

Соч-соқоли ўсиб кетган Ваҳобжон, прожектор ёнида турган мовтёр болага бақиради, шағал тўкаётган самосвалга чироқни тўғрила, кабелни торт, сув тегмасин, деб қичқиради. Орқасига тисарилиб шағалли машинага йўл кўрсатади. Иш қизигандан қизиб кетган. Ёз кечалари шунақа ишлашлик бўлади. Айниқса, бу томонларнинг оқшомига ҳеч нарса тенг келолмайди. Дарё шовиллайди, тоғ орқасидан осмонга сут пуркагандек бўлиб аввал ой шуъласи кўринади, кейин ўзи салмоқлаб осмонга кўтарилади-да, тоғ чўққисига айри миниб туриб қолади. Бирам чйройли, бирам ёқимли шамол эсади. Саратон дазмолдек қиздирган тошларни шу шабада пуфлаб совутади. Ўт ўланларни силкитади. Жўжаси ҳали учирма бўлмаган она ўрдакларнинг аллага ўхшаш ғалати гаққиллашини узоқлардан олиб келади. Каналнинг бетўсиқ-бетўлқин суви ойдинда худди поёни йўқ, яхлит ойнадек ялтирайди. Қулоқ бошида сув очаётган миробларнинг товуши эшитилиб қолади. Айниқса, биттаси эзиб-эзиб ашула айтади. Кечаси олисдан келган қўшиқ ғалати бўларман. Одамнинг томир-томирига кириб кетаман дейди. Бетончи бола ҳам қўшиққа ишқивоз экан. Овози бирам дўриллаган. Қўшиқ сўзларини пойма-пой қилиб хониш қилиб қолади. Қурувчилар атайин уни майна қилиб «яна бўлсин», «дўст», деб қўйишади. Йигит ҳам уларнинг «илтимоси»ни ерда қолдирмай ашулага ашулани улаб кетади.

Тошга ёмғир қор қилурми
Муттасил ёққан билан ...

— Дўст, бу Навоийданми?

— Йўғ-е, Машрабникидир.

Қийқириқ кулги.

Шу зайлда кулги билан, қўшиқ билан иш давом этади. Ваҳобжон у ёқдан-бу ёққа зир югуриб, ишни жадаллатади. Каттакон бак олдида чой дамланган тунука чойнакни чўққа қўйиб ўтирган чолнинг ёнига тушиб кетаётган эди, узоқдан машина чироғини кўриб тўхтади. Машина «ўтилмасин!» белгиси қўйилган муюлишдан ўтиб, тўппа-тўғри келаверди. Ваҳобжон ижрокомдан биров келаётган бўлса керак, деб ўйлади. Тикилиб қараса, тангадек зангори чироғи бор. Нечук такси машинаси бу томонларга ўтди экан, деб йўлга чиқди-да, қўлини кўтариб тўхтатди.

— Мумкин эмас, белгини кўрмадингизми, қайтинг! Шофёр кабинадан бош чиқариб, қўлини кўксига қўйиб, улар айтгандек бўлди.

— Кўктўшга кетаётган бўлсанглар, Хонимобод томондан айланиб ўтасизлар.

Хонимободдан айланиб ўтиш учун ортиқча ўн тўққиз километр йўл юриш керак. Ҳар қандай одамга ҳам таксида бориш жабр бўлади.

Шофёр кабинадан тушди. Икки қўлини белига қўйиб, у ёқ-бу ёққа қаради-да, ўтиб кетишнинг сира йложи йўқлигини билгандан кейин поилож орқа эшикни очиб, ичкарига қараб елкасини қисди.

— Йложи йўқ, опажон. Бу ёри кўп қолмади. Пиёда йигирма минутда етасиз. Хонимободдан борсангиз қимматга тушади. Майли десангиз, яна ўзингиз биласиз. Менга барибир.

Машинадан чамадон кўтарган бир аёл тушди. Ваҳобжон қоронғида унинг юзини аниқ кўролмади. Аёл шофёр билан анча вақтгача ниманидир гаплашиб туриб қолди. Кейин машина орқасига қайтди. Аёл битта-битта босиб Ваҳобжоннинг олдига келди. Кўктўшга қайси томондан боришни сўради. Тавба, овози таниш. Қаерда эшитган бу товушни? Шу пайт шағал тўкиб бўлган самосвал кескин бурилган эди, унинг ўткир чироғида аёлнинг башараси бир дам ёришиб кетди.

Сочлари бошига чамбарак қилинган, лабларига билинар-билинимас қизил суртилган, йигирма-йигирма икки ёшлардаги келишган қиз. Ваҳобжон уни таниди. Бу қизни у бир марта, атиги бир марта кўрган. У билан ёнма-ён ўтириб чой ичган. Шу қизнинг ўзи унга чой қўйиб берган. Аммо Ваҳобжон, тўғрисишни айтганда, у қўйиб берган чойни қийналиб ичган, негаки, бу қизнинг бир қўлида одамнинг калла суяги бор эди. Ваҳобжон ўтган йилнинг августида сиртқи институтга имтиҳон топширгани Тошкентга тушган эди. Консультация ўтказадиган ўқитувчининг тоби қочиб қолиб, институтга келолмай қолибди. Декан, Ваҳобжонга ўқитувчининг уйига боришни маслаҳат берган эди. Борди. У Чилонзордаги катта кўча бетидаги уйнинг икинчи қаватида яшаркан. Кириб гаплашди. Билмаганларини сўраб олди. Ўқитувчи Ваҳобжонга имтиҳонга кирсангиз бўлади, деб маслаҳат берди. У хурсанд бўлиб чиқса, машинасининг бир гилдираги шалпайиб ётибди, камеранинг золотнигини биров бураб олиб қўйибди. Асфальт йўлкада «босдимми»

ўйнаётган қизчалар унга қараб туришарди. Уларнинг бири яқин келиб шивирлади:

— Акбар миннарсангизни бураб олиб қўйди.

— Қанақа Акбар?

— Ху анови уйда туради. Ҳозир қочиб чиқиб кетди. Инобат опамларнинг укалари-да.

Ваҳобжоннинг жуда жаҳли чиқиб кетди. Бу қандай гап! Запас гилдирак бўлганда ҳам бошқа гап эди.

Ваҳобжон бояги қиз кўрсатган уй эшигининг тугмасини босди. Жавоб бўлмади. Яна қўнғироқ тугмасини босган эди, аёл кишининг: «Ҳой Акбар, эшикни оч, биров келди», деган товуши эшитилди. Ҳадеганда эшик очилар **вермади**. Анчадан кейин шиппак товуши **яқинлашди-да**, эшик қарсиллаб очилди. Ваҳобжоннинг қаршисига одамнинг калла суягини ушлаган қўхлик бир қиз турарди. Ваҳобжоннинг юраги орқасига тортиб кетди. Қиз қошларини кериб, кимда ишингиз бор эди, дегандек ҳайрон бўлиб турибди.

— Акбарда ишим бор эди. Чақириб берсангиз.

Қиз эрмак қилаётгандек орқасига қараб қичқирди:

— Ҳой, Акбар, ўртоғинг келдилар, бу ёққа чиқ.

Ичкаридан трусичан, олти ёшлардаги бир бола бурнини тортиб чиқди. У Ваҳобжонни кўриши билан тўхтади. Кейин Ваҳобжоннинг ўртоғи бирдан орқасига тирақайлаб қочиб қолди. Қиз нима гаплигига тушуна олмай, ҳайрон. Ваҳобжон бўлган гапни айтиб берди. Қиз ҳижолат бўлиб, ундан узр сўради-да, ҳозир ўша буюмни олиб бераман, деб орқасига бурилди. Кейин тўхтаб, қўлидаги калла суягини Ваҳобжоннинг қўлига тутқазди.

— Ҳозир, ҳозир олиб бераман.

Акбар ваннахонанинг ичидан беркитиб олган экан. Қиз ялинди.

Охири Акбар эшикни очди. Ваҳобжон қараса, у ваннага сув тўлдириб, минг ямоқ бўлиб кетган автокамерага насос билан ел бераётган экан.

— Бу ўлгургга чўмилишга керак-да. Сузишга ўрнаётганмиш. Қани, бер, ким ўргатди сенга бировнинг нарсасини олишни?!

— Магазинда йўқ-да, бўлмаса олармидим,— деди Акбар бурнини тортиб.

Шундай деди-ю, ваннадаги илма-тешик камера оғзидан золотникни чиқазиб берди. Ваҳобжон қизга раҳмат айтиб ташқарига чиқди. Уст кийимини ечиб, машинага

домкрат қўйиб, гилдиракни кўтарди, уни чиқариб олиб, бошқатдан ел бера бошлади. То у ишини битказгунча қора терга тушиб кетди. Анча кеч ҳам бўлиб қолган эди. Унинг қийналаётганини балкондан кўриб турган қиз:

— Кириб ювиниб олинг,—деди.

Ваҳобжон бир сўз демай қайтиб кирди. Қиз елкасида сочиқ, қўлида совун билан уни кутиб турарди.

У юзига совунни суртаётганида ҳам, оппоқ, крахмалланган сочиққа артинаётганда ҳам бир ўй калласидан кетмасди. «Қандай чиройли қиз-а, аммо қўлидаги одамнинг калла суяги нимаси».

— Чой дамлаб қўйдим, ичиб ола қолинг, қорнингиз ҳам очгандир.

Ваҳобжон узр айтса ҳам, қиз қўймади. Чой қўйиб узатди. Бола бечора ичишини ҳам, ичмасини ҳам билмай ҳайрон эди. Ичди-ю, яна бояги каллани эслади. Охири у қизга раҳмат айтиб кетар экан, Акбарга золотник келтириб беришга ваъда қилди.

Ана шу воқеадан кейин Ваҳобжон қизни учратмади. Уйига, Акбарга ваъда қилган нарсани олиб борганда қиз йўқ экан. Мана, орадан бир йил ўтди. У ўша қизни эслаганида ниҳоятда кўҳлик бир қизнинг юзи, кўзи, келишган гавдаси кўз олдига келарди-да, зум ўтмай, бу гўзаллик ўрнини тиржайган калла суяги эгаллаб оларди. Шунинг учун ҳам Ваҳобжон уни эсламасликка тиришарди.

Мана бугун дарё шовуллаган, шағаллар қалдираган тоғ ошқомида иккови яна бақамти келиб ўтиришибди. Қиз уни танимаган бўлса керак. Негаки, Ваҳобжоннинг соч-соқоли ўсиб кетган, кийимлари чанг, тупроқ эди.

Уларнинг ҳар иккови бир-бирларига қараб анча туриб қолишгандан кейин Ваҳобжон гап бошлади.

— Кўктошга кетяпман денг. У ерда қариндошларингиз борми?

— Йўқ,—деди қиз.—Ишга шу ёққа тайин қилишди. Райздрав ихтиёрига...

Қизнинг овози бирам ёқимли, бирам жарангли. Ваҳобжон сесканиб кетди. Демак, бу қиз районга доктор бўлиб келяпти. У докторликни битирган. Одамнинг калла суягини бекорга кўтариб юрмаган экан у...

— Мени танияпсизми?—деди Ваҳобжон.

— Йўғ-а,—деди қиз елкасини қисиб.

— Уйингизга борганман. Акбарнинг кетидан ваннага кирганим...

Ваҳобжоннинг гапи оғзида қолди.

— А-а-а, ўша сизмидингиз, буни қаранг-а, танимаман. Уйимизга яна бир келган экансиз. Йўқлигимни қаранг-а.

Бульдозерчи Ваҳобжонни чақириб қолди. У қизга: «Ҳозир келаман», деб чопганича кетди.

Алламаҳал бўлиб қолган эди. Ваҳобжон прорабга топириқларни бериб, қизнинг олдига қайтди.

— Қани, меҳмон, кетдик. Қўктошга ўзим обориб қўяман.

Қиз қаршилик кўрсатмай «Москвич» эшигини очди. Йўлга тушишди. Ой худди машина билан ёнма-ён кетаётганга ўхшайди. Соядек бўлиб кўринаётган тоғ тизмалари бирам ажойиб, бирам ажойиб.

Ваҳобжон руль бошқариб бораркан, ўй ўйларди.

«Қани энди шу қизга уйлансам, менга тегармикин? Тегмас, балки севгани бордир».

Машина мотори бир-икки йўталиб ўчди. Ваҳобжон шошиб тушиб копотни очди. Вентиляция тасмаси узилиб кетибди. Запаси йўқ. Энди нима бўлади? Шу ерда тунаб қолишдан бошқа илж йўқ! Уларнинг иккови ҳам хафсалалари пир бўлиб тошга ўтиришди.

— Қизиқ бўлди-ку!—деди Ваҳобжон ҳижолат чекиб. Қиз индамади. У азамат тоғ тизмаларига, қояга жига бўлиб қўниб турган балдоқдек ойга жимгина қараб ўтирарди.

— Биласизми, мен ҳеч тоққа чиқмаганман. Буни қаранг, кечаси, айниқса, ойдада жуда ғалати бўларкан. Бирам яхшики.

Қизнинг товушидан совуққотганлиги шундоққина билиниб турарди. Ваҳобжон машинани очиб, олд суянчигини тушириб кетидагисига ёндаштириб қўйди.

— Сиз кириб бир оз мизғиб олинг.

Қиз аввалига кўнмай турди. Кейин совуқдан титраб ичкарига кириб кетди. Ваҳобжон радиони секинлаб бураб қўйди.

Тоғ унгурида ёқимли куй оқар, кичкинагина, кўримсиз машина ичида эса хусни бир дунё бўлиб бир қиз ухларди.

Ваҳобжон унинг атрофида папирос чекиб айланиб юрди.

ЧОДИРХАЕЛ

Бу ерда ҳамиша шовуллаб тупроқ тўкилиб туради. Тепалик ўйилган жойда тикка девордан, белкурагу кетмондан, шўр босган елкалардан, чўкич зарбидан, кажава замбиллардан шитирлаб тўкиларди. Бу шовуллаш ўн беш-йигирма йил наридан келаётгандай, бўғиқ, доим бир маромда аллалаб эшитилади.

Тепалик ўйилиб, қўрадай катта ковак ҳосил бўлган, ичи нимқоронғи, ҳурмат тахтасининг тепасида ёниб турган иккитагина лампочка билан сал ёришиб турибди. Бу ерда иш табиатнинг инжиқликларига қарамай, қору қиров, селу жалада ҳам, совуқда ҳам, иссиқда ҳам тинмай давом этади, тупроқ тўкиладиган жаргача сўқма йўл яхши шиббаланган, ўша ердан тепаликнинг қовжироқ шумғияю шилви, бужғун чўкиртаклари чирмашиб ётган сирти бемалол кўринади.

Ишлаётганларининг бири энг ичкарида, орқа девордан тупроқни метин билан ўйиб бериб турибди. У ўрта бўйли, қорачадан келган бақувват одам, ҳар зарбидан роса ярим замбил тупроқ тўкилади, кўзлари тим-қоралигидан ғира-ширада ҳам йилтиллаб кўринади. Иккинчиси тупроқни бел билан замбил кажавасига ташлаб турибди. Ёруғлик орқадан тушгани учун, миёнагина тикмачоқ гавдаси чодирхаёлнинг қўғирчоқ соясидок липиллаб кўринади, яқинига борган одам қорачўғларида ишга астойдил ихлосни ўқтин пайқайди.

Улар ўзи етти киши, Иккитаси, яъни учинчи ва тўртинчиси — замбилда. Булар ака-ука бўлса керакми, бир-бирига жуда ўхшаш: қорачадан келган юзлари ҳам, пишқ-пухта жуссалари ҳам — қуйиб-қўйгандай. Бир-бирларини кўз қарашларидан тушунишади: қорачўғ йилт этдими — «кўтар!» дегани, билинар-билинемас им қоқдими — «ағдар!» дегани. Тупроқ тўкиладиган жойга мокидай қатнаб, сўқма йўлни шулар шиббалаган.

Бешинчиси ёруғроқда, кираверишдаги эски ёзув столи ёнида... ҳа, дарвоқе, тўхтаг-чи, яхшиси — бунисини олтинчи дейлик. Чунки у...

Бешинчиси эса кетмонда. У бошқалардан шу билан ҳам ажралиб туради, ўйилган ёрнинг ерини қириб текислайди, тупроқдан, думалаган тошу кесаклардан тозалайди. Ўзи кексароқ бўлса ҳам, ҳали бақувват, гирдиғум гавдасига чоғ кетмон ўбдон ярашиб турибди.

Энди олтинчисига келайлик. У, айтганимиздай, эски ёзув столи ёнида (стол устида чанг-губор қўнган телефон ашпарати ҳам бор) тахтадай қотиб туради. Кўзи қандайлиги маълум эмас, чунки у кўзойнак тақади. Қорача юзида одамга лон этиб кўринадиган нарса шу — кўзойнак. Лекин у бошқалардан бу билангина фарқ қилмайди. Фарқи яна шундаки, аввало, ҳали айтганимиздай, стол ёнида қотиб туради, шунга боғлаб қўйилгандай. Сўнгра — ишламайди. Бир замонлар, ёшлигида, мана бу «Хурмат тахтаси»ни ташкил этиб уни ҳамма кўзларнинг суратлари билан, ёрнинг пештоқини эса шиор билан безаб қўйган. Эндиликда шуларнинг таъсирини кузатиб, қимир этмай миясини ишлатиб турибди.

Еттинчи киши, қўлида кетмони билан, кейинроқ етиб келди. Унинг бўйи паст ҳам эмас, баланд ҳам эмас. Ўзи кетмон билан қучоқлашиб туғилгандай, юмалоқ. Тепаликнинг орқа томонидан чиқиб келиб, пастга юмалаб тушгандай бирдан пайдо бўлди.

— Ҳа, шу ерни ковлаш керак эканми?—деб сўради келасолиб: — Нега ковлаш керак экан?

— Ҳоким Тўраевич айтганлар! — деди Иккинчи.

— Ҳа ундай бўлса... — деб кафтига туфлади-да, бари-ни белига қистириб, ишга тушди. Энди унга шу ерни ковлаш керак эканлиги ҳам, нега ковлаш кераклиги ҳам аён эди. Офтобда қорайган пешонасига шаррос тер қалқди.

Лекин унда яна савол тугилди. У бошқалардан мана шу ўринсиз саволлари билан ажралиб турарди.

— Ана у киши нимага ишламапти?—деди у ёзув столи ёнида тахтадай қотиб турган Олтинчига ишора қилиб. Унинг бу қадар серсаволлигига ҳам ҳайрон бўлиб, ҳам гаши келиб турган Биринчи ишдан бош кўтармай тўнғиллади:

— Тепадаги шиорни ўқимадингми?

— Ўқиш керакми?—деб сўради Еттинчи.

— Яна савол беради-я. Мунча саволи кўп экан?

Кейин шиорни ўқиди: «Қўшимча мажбуриятни муддатидан олдин бажарамиз!»

Унинг овозини эшитгач, қизил алвондаги безаклар бирдан жонланиб кетгандай, ҳамма анқайиб тепага қаради.

— Ана энди тушундингми?—деди Биринчи Еттинчига. Кейин қотиб турган Олтинчига ишора қилди:—У ана шуни ғоявий жиҳатдан таъминлайди.

Афтидан, Биринчи кўп нарсани билар, шиорни ҳам ўқиган экан шекиллию, камтар экан-да. Тарбия кўрган одам камтар бўлиши керак. Катта одамлар бор, кичкина одамлар бор. Кичкина, камтар одам ҳаргиз ўз хаёлларига изн беравермаслиги керак. Ҳадеб савол ҳам бераверма, деди ўзига ўзи Еттинчи.

Шу билан гап-сўз тиниб қолди, астойдил меҳнат қилишга шарт-шароит туғилди.

...Тупроқ шовуллайди. Бетиним, бир маромда, ҳамма жойда тупроқ шовуллайди. Телефонли стол ёнида турган Олтинчининг хаёлига «Меҳнат поэзияси!» деган таниш сўз бирикмаси келади, қорача юзлари ёришади.

Шундай жимликда ғайри-табиий бир шитирлаш эшитилди. Икки марта эшитилди. Савол беравериш нақадар ноқулай бўлса ҳам, Еттинчи ўзини тиёлмади:

— Бу, дейман, жуда ичкарига ўйиб кириб кетдик-ку, тепамиз ўпирилиб босиб қолмасмикин?

— **Босмайди.** Босмайди дейишган,—деди Учинчи билан Тўртинчи баробарига бўш замбилни ерга қўйиб.

— Ҳа ундай бўлса...—дея, хотиржам бўлиб, кажавага тупроқ ташлай бошлади Еттинчи. Тепаликнинг босиб қолмаслигига энди ишончи комил эди, қорача манглайдан меҳнат терини сидириб ташлади.

Лекин бир пасдан кейин ҳалиги шитирлаш яна эшитилди. Илҳомбахш меҳнат жараёнида бунга ким ҳам эътибор берарди. Хиёл ўтиб, кираверишда тепадан топ этиб иккита кесак тушди. Кесаклар ушалиб, сочилиб кетди. Топ этган товушга қайрилиб қарашган ҳам эдики, худди ўша жойда тепадан гуп этиб лўмбаздай тупроқ ўпирилиб тушди. Чанг тўзғиб, ташқари кўринмай қолди, яна алланималар гурсиллади. Зимистондай қоронғида чангдан нафаси қайтган одамлар жон ҳолатда аввал уёқ-буёққа югуришиб, кейин гурсиллашу шовуллашлардан қулоқлари ҳам битгач, бир-бирларидан нажот истагандай қўл ушлашиб ўрталикда ғуж бўлиб қолдилар. Даҳшатли гурса-гурслар тинганда ҳам, қулоқларига ишонмай, бир-

бирларини қўйиб юборишдан қўрққандек, тирик жон тафтидан умид узолмасдан шу ҳолатда узоқ туриб қолдилар. Ҳеч нарса эшитилмас, ҳеч нарса кўринмас, у дунёдами — бу дунёдами эканликларини билолмагандай гарангсиб, қимир этгани журъат тополмай туравердилар.

Анчадан кейингина қуюқ тўзон аста босилиб, аввал ён деворда «Ҳурмат тахтаси» тепасидаги икки чироғ хирагина бўлиб кўринди. Одамлар ўз нафасларини эшитиб, бир-бирларининг чангга беланган афти-ангорларини кўрдилар. Ҳаммага гўё қайтадан жон кирди, тирик эканликларига қувондилар, кўзлари ҳам аста-секин қоронғига ўрганиб ўраб олган қора деворларни илғай бошладилар. Чор атроф кўру гумгурс эди. Югура бориб деворларни бир-бир ушлаб, итариб, тепиб кўрдилар. Илгари очиқ турган томон ҳам бутунлай босиб қолган, улар тириклай кўмилган эдилар.

— Э... энди... нима қиламиз? — деди Еттинчи.

Бу — чексиз жимликда қора деворлардан титроқ аксадо берган биринчи журъатли товуш эди. У ҳам бўлса-савол. Шу ҳолатда ҳам савол беради. Еттинчи ўзи бирон жўяли фикр таклиф қилолмайди-ю, савол ташлагани ташлаган.

Аммо шу биринчи садо ҳаммани ҳушига келтирди: қимирлаб қолдилар, кимдир уст-бошини қоқди, кимдир сал ўзига келиб замбилғалтакка ўтирди, яна кимдир оғзидаги лойни туфлаб ташлади...

Нима қилардик... Ҳеч ким топшириқни бекор қилгани йўқ, ҳар қандай об-ҳаво... тоес ҳар қандай шароитда...

— Ўзи қайси томонни қазиётувдик?—деди бу ваҳимали зимзиёда боши айланиб қолган Иккинчи.

— Мана бу томонни...—Бешинчи қоқила-сурила орқа девор томонга юрди.—Мана бу ёқ очиқ эди. Мана бу «Ҳурмат тахтаси»—ён девор, демакки...—У гапидан тўхтаб қолди. «Ҳурмат тахтаси» ёнида Олтинчи ишга тушган эди. У «Ҳурмат тахтаси»ни махсус латта билан артиб, унга Еттинчининг ҳам суратини осиб улгурибди. Ўзи тахтада ҳамма бор, фақат битта жой бўш қолган эди. Энди қарабсизки, тахта очилиб кетибди, худди шундан сиқилиб турган эканми... Чиройли! Чироғлар ҳам шунинг тепасида. Ғорни ёритиб турган чироғларми, илғорларми—Олтинчининг юзида мана шу завқли ва ҳайратомуз хитоб порлар эди. У омманинг кайфиятини ажойиб тезкорлик билан пайқайди. Тупроқ тагида қолган шиорни ҳам ян-

гиттан ёзиб олиши керак. Стол тортмасидан тиш паропогини олиб, ишга тушди.

— Тупроқ ташийдиган йўл бекилиб қолибдику...—деб баробар гап бошлашди Учинчи ва Тўртинчи! Лекин Олтинчи ишни гоёвий жиҳатдан таъминлаш учун жон чекаётган оғир шароитда ортиқча объектив ваҳҳу қасонга ким қулоқ соларди. Ака-укалар тарбия кўрган одамларга хос одоб билан, жим бўлишди. Аммо саволинг бошингдан қолгур Еттинчининг исёнқорлигини тийиб бўладими! У савол берса бўлгани, кимга савол беряпти — ўзигами, бировгами, жавоб оладими — йўқми, бу билан иши йўқ, ичини бўшатиб олади шекилли-да. Яна сўради:

— Ахир, аввал бу қора гўрдан қандай чиқиб қутулишни ўйлаймизми?

— Буни ўйлайдиганлар бор, акаси,— деди барини белига қистириб, кетмонни қўлига олган Бешинчи. Ҳозир унинг иши кўп — ҳамма жойда шифтдан тушган кесаклар сочилиб ётибди.— Тепада сендан катта одамлар ўтиришибди. Ўйлашади.

— Сизнинг гапингиз ҳам гап,— деди Еттинчи,— биз кичкина одамлармиз.

Энди ҳамма ўз ишига киришган эди ҳамки, столдаги телефон чанг-ғуборни тўзғитиб жиринглаб қолди. Яқинроқда турган Олтинчи трубкани олди.

— Аҳвол қалай?— деган овоз эшитилди.

— Аҳвол ёмон эмас...

Трубкадан келаётган овоз, шубҳасиз, Ҳоким Тўраевичники эди. Ҳамма жим бўлди. Бироқ телефон симлари шикаст еган эканми, қанча нафас ютиб қулоқ олишмасин, барибир уёғини яхши эшитишолмади. Лекин Олтинчи топшириқни яхши уққан эди, оммага етказди.

— Ҳоким Тўраевич, аввало, қора кўзларга менинг саломимни етказинг, дедилар.

— Ана, айтмадимми, ўйлайдиган катталаримиз бор, акаси,— деди Бешинчи киприқларини қўлқопи билан артиб.

— Ҳа, ўйлашяпти, — давом этди Олтинчи. — Фордаларни қутқозишни ўйладик, дедилар. Аммо биз ташқаридан қазийлик десак бу хавфли экан, тепаликнинг бирор жойи бутунлай босиб қолиши бор. Шунинг учун топшириқ бундай: ўзларингиз шароитга қараб эҳтиёт билан мустақил ҳаракат қилинглар, дедилар.

Топшириқни олгандан кейин ҳамма эркин, чуқур сўлаш олиб, хотиржам бўлди. Худди қора ер қаърининг

зим-зиё тутқинлигидан бир мўъжиза билан қутулиб, бирдан ёруғликка чиққандай, яйраб ўтириб қолдилар. Ҳоким Тўраевичнинг овозидан эриброқ ўтирган Биринчи Еттинчига қаради:

— Ҳаммамиз учун ҳурматли Ҳоким Тўраевич доно одам-да, топганини қаранг: «Қора кўзлар!» Муомала деб бунни айтади. Қаранг, ҳеч кимни бошқалардан ажратиб ҳам атамайди, ҳеч кимни хафа ҳам қилмайди. Ҳаммага ёқимли — «қора кўзлар»! Шу кенглиги оммага маъқул-да каттаамизнинг

— Зўр, зўр. Гапга жуббо кийдирадилар.

— Ҳа-да. Чунончи, маана сени отинг билан айтиб, алоҳида атаса, сен ҳовлиқиб, бир қарич ўсиб, яна, худо сақласин, очилиб кетиб, ҳамма ёқни саволга тўлдириб ташлармидинг! Шундай эмасми?

— Шундай.

— «Қора кўзлар» деганда эса ҳамма бир қолипдан чиққандай баббаравар. Ҳеч ким ҳовлиқмайди ҳам, камситилмайди ҳам.

— Ҳа.

Еттинчи «ҳа» деди-ю, лекин яна саволпарастлиги тутиб, ўрнидан туриб кетди.

— Ҳай, биродарлар, айтганча, бу мустақил ҳаракат ҳаракат қилинглр, дегани қанақа бўлади?

— Ўзларинг билиб йўлини топинглр деганидир-да.

— Ўзимиз қаёқдан биламиз, кўрсатма бўлмади-ку?

Еттинчининг «саволчи»лигига ўрганиб, бунга парво қилмай қўйган одамлар бу сафар хушёр тортишди. Чиндан ҳам, ўз билгича иш қилиш мумкин эканми, униси қанақа бўлади?

— Телефон қилиш керак, айтишсин! — деди Иккинчи.

— Телефон қилиб бўлар эканми. Телефон бир томонлама-ку.

— Қандай «бир томонлама»? — деди Еттинчи.

— У томондан гапириб бўлади, бу томондан — йўқ. Уқдингми?

— Қандай? — деди. Сира тинчимади бу «саволчи». Гўё фақат у ҳамма нарсани билиши керак. Дарров бида қолиши керак. Биринчи унга яна тушунтириб қўйишга мажбур бўлди:

— Менга қара, телефон икки томонлама ишласа, тартиб бўладими! Сен телефон қилсанг, мен телефон қилсам... сен билан менга ўхшаганлар нечта? Ҳоким Тўраевич бўлса...

«Нима қиламиз бўлмаса?»—бу савол ҳамманинг ҳам кўнглида бор эди. Бу «саволпараст» подани булғатди шекилли-да. Биринчи марта бундай безовта бўлишлари. Рухий безовталиқ ёмон экан, ҳаловат қочди. Бу қийноқдан кўра, тепаликни ўша кўрсатилган жойдан қазийверган осонроқ эди. Кавлайверилса бир жойдан чиқиларди-ку ахир.

— Биз янги кўрсатма олдик, демакки, эскиси бекор бўлди. Янги кўрсатма шундан иборатки, мустақил ҳаракат қилиш керак,—деди Олтинчи қоғозига қараб қироат билан.—Бу аввалгисидан мушкулроқ албатта. Аммо шундай бўлиши қонуний. Чунки топшириқлар тобора оғирлашиб бормаса олға қараб силжиш бўлмайди.

— Бир жойдан қовлаб, тешиб чиқиши керак. Ҳаво кирсин, йўл очилсин.

— Ундай кўрсатма бўлган эмас...

— Қайси томонни қовлаймиз?

— Ҳа мана, ўпирилиб тушган томонни. Йўл ўша ёқда.

— У томонни қовлашга ким кўрсатма беради?

— Бўлмаса бир бошлиқ сайлаймиз. Ўша нима деса—шу.

— Йўғе...—деди Биринчи қўрқиб.—Тепада бошлигимиз туриб, яна бировни сайлаш уни тан олмасликка ўхшаб кетмайдими?

— Кичкина... Кичкинагина бир бошлиқча сайлаймиз-да. Бизга бўлаверади.

— Кимни?

— Мана, сизни масалан,—дейишди ака-укалар.

Биринчининг мўйи тикка бўлиб, сапчиб тушди.

— Мени?... Сени ким тайинлади, деса... Йўқ, тарбия кўрган одаммиз ўзбошимчалик бўлади. Аввало юқоридан менга ишонч билдирилиши...—у бир томонлама телефонга мунғайиб қараб қўйди.

— Йўқ, биродарлар,—деди Иккинчи,—сайлови нима-си. Ҳар ким ўзига бошлиқ сайлаб олаверса... Топшириқнинг ҳар бир сўзини диққат билан эшитдинглар: «Эҳтиёт билан» деган жойи бор. Бу доволик билан айтилган. Эҳтиёт бўлинмаса, мустақилликнинг мана шундай хавфли томонлари бор.

— Жуда мушкул нарса экан-да...—деди Бешинчи кетмонини суяб ўтираркан. Кейин у бўхчасидан нон, майиз, талқон олиб, қийиқчасини ерга ёзди. Бунга кўриб бошқалар ҳам очиққанини сизди чоғи, бири белбоғдан,

бири тұрхалтадан у бу олиб ұртаға тұқди. Тортишувлардан чарчаганликлари ҳам энди билинди. Шунча тепаликни ұйиб, шунча тупроқ ташиб мунчалик чарчамаган эдилар. Чиндан ҳам мушкул экан...

У-бу тамадди қилгандан кейин, аъзойи бадалари бўшашиб, уйқу тортиб турса ҳам, хотиржам бўлолмас, беҳаловат эдилар.

Озиқ-овқатнинг ҳидини олдим, пойгак томонга каламуш югуриб ўтди.

— Хув, падаринга лаънат!—деди иштаҳаси қочиб, кўнгли бетинч бўлиб ўтирган Еттинчи. Энди унинг саволи ҳам қолмаган эди. Тўғрироғи — бир-бирига мингашган чигал-чирмов саволлар уни енгган, дармониини қуритган эди. У ҳам энди лоқайд бўлиб қолди, кўпга келган тўй бошқаларга нима бўлса, унга ҳам шу-да.

— Тўхта, тўхта!—деди Иккинчи шу маҳал ҳовлиқиб. Ака-ука Учинчи-Тўртинчиларнинг «дастурхон» қилиб ёйган кўк қоғозини тортиб олди. Ундаги пиёла юмалаб, икки ҳовуч жийда, турнак, яна алланималар сочилиб кетди. Ака-укаларнинг оғзи очилиб қолди. Иккинчи қўлидаги кўк қоғозга тикилган эди. Қоғоз ёйжимланиб, йиртилиб кетган, чети хўл, бир бурчаги бутунлай йўқ.

— Менга қаранглар! Мана бу... Ахир бу...

Ҳамма унга қараб эгташди. Иккинчи гира-шира қоғоздаги катта ҳарфларни ҳижжалаб ўқишга ҳаракат қиларди.

— Инс... Инс...

— Инси-жинс!? Вой-дод!

— Ўзингни бос, хурсандчилик-ку қайтага... «Инс... инстр... «Бўғи сал йиртилибди, аттап», — деди. Иккинчи қоғознинг йиртилган, букланган жойини бармоғи билан текислаб, ўқиди:—«Инстр—укукция» Инструкция!

— А? — деди ака-ука баробарига,

Ҳамма олдидаги таомини унутган эди.

— Инструкция?

— Ҳа-да. Мана! Инструкция топилди, биродарлар!—деди Иккинчи атрофида чарақлаган қора кўзларга тикилиб. Ўзи ҳам хазина тонгандай, ўлимга маҳкум этилган дўстларининг нажотқоридай бахтиёр эди, очилиб кетди:—Маданий жамиятда янаимиз, азизлар. Бундай жамиятда инсон ҳеч қандай вазиятда ҳам йўл-йўриқсиз қолмайди!

Инструкция — бамисоли мушкул кушод. Толиққан вужудларга ҳаловат қайтиб келди. Овқат, чарчоқ, руҳий хотиржамлик, бу омад ҳаммани элитди. Кечадан бери ух-

ламаган одамлар ғам-ташвишдан ариб, оёқларини бемалол узатдилар, аъзойи баданлари роҳатдан ҳалимдай бўшашиб уйқуга толдилар. Энди мириқиб ором олса ҳам бўлади, ҳа-ҳа, яхшилаб ҳордиқ чиқариш керак, эртага аниқ, тайинли ишлар турибди... Қаёқдадир каламуш шитиллаяш-ти. Шитирласа шитирлайверсин...

Эртасига новуштадан кейин ҳамма бел боғлаб енг шим-риб бўлганида Иккинчи чироғ тагига бориб «Инструкция» ни ўқий бошлади.

Ҳамма тиловат сомедек жим ўтирарди.

— «Инструкция» — деб ўқиди Иккинчи, — «Бирламчи модда. Массани...»

— Массани?

— Ҳа, оммани дегани. «Массани ҳарорат сельция бўйича — 5° дан паст бўлмаган салқин жойда сақлан керак».

— Ҳа салқин жойда.

— «Иккиламчи...» буниси йиртилибди. «Тўртламчи модда. Ўйлаб бўлгандан кейин... қўлларни албатта, ювиб ташлаш керак»

— Ювдик, ювдик!

— Тўхтанглар! — деди ака-укалардан бири, Тўртинчи. — Тўхтанглар, биродарлар... бу... «ўйлаб» эмас, «ўйнаб», «ўйнаб бўлгандан кейин» яъни, Кичкина ўғлим қўғирчоқ-одам ясайман деб хархаша қилаверганидан, пластелин олиб бериб эдим, бу ўшанинг қоғози... Нон ўраб келган эканман, биродарлар!

Юзларидаги шуъла ўчди. Бекорга хурсанд бўлишган экан. «Алданиб қолгон ёмон», деб бекорга айтмайди ашу-лачи. Кечаги ташвишли, сўлгин ҳолат яна қайтиб келди. Ҳатто Еттинчи ҳам бирон савол тополмади. Иккинчи «Инструкция» ни жаҳл билан ташлаб юборган экан. Бе-шинчи уни аста олиб, авайлаб тахлади-да, ички чўнтагига солиб қўйди. Нима бўлса ҳам инструкция ахир. Ҳурмат қилиши керак тарбия кўрган одам...

Жимжитлик эзабошлади. Яланг ерга кечагидай гуж бўлиб ўтириб қолишган эди. Қаердадир яна каламуш ши-тирлагани эшитилди. Ҳар замонда столдаги телефонга қа-раб қўйишади — кўрсатма бўлиб қолар деган илинж, сира ўлмайдиган умид бор-да...

Жимлик қулоқларда зингиллаб, сабр-бардошни эгов-лайди. Шу ерда димиқиб ўлиб кетасизлар деса ҳам... ишқилиб, бирон бир кўрсатмача бўлса... Тавба-астафирул-

ло, шундай ўйга келганлар ҳам бўлди-да. Ахир одамни ҳам ўз-ўзига қўйиб берадими!

Бир пайт бир чинқирикдан сукут дарз кетди.

— Анун қаранглар!

Мизғиб ўтирганларнинг қути ўчди. Чинқирган ака-укаларнинг бири — Учинчи эди. Унинг алоҳида овозини энди эшитишди, овози ўткир экан. Ҳамма у кўрсатган пойгак томонга қаради, ўша ердан кичкинагина бир нуқта ёруғлик қоронғи горни тешиб кирган эди. Ингичка шўъла, бир чимдимгина нур ичкари томондаги кўр деворга ўқдай қадалиб турибди.

— Ёруғлик! Ёруғлик! — деб қичқиришди.

— Каламуш тешибди! Каламуш!

Биринчи шу нафис нур тасмасидан сеҳрлангандай, аста ўша томон юриб, девор ёнида тўхтади. Ўйлаб туриб, этиги билан бир тепган эди, икки замбил тупроқ ўпирилиб, шовуллаб тушди-да, одам бўйи тешик очилиб кетди. Кун кириб келгандай бўлди горга.

Жўра-жамоат шовқин-сурон билан ўша томон ошиқди. Биринчи ташқарига қаради:

— Оғизларингдан гуллаб қўймаларинг, каламуш йўл кўрсатди деб! Каттамининг ори келиб, бизни нотўғри тушуниб ўтирмасин!...

МУЪЖИЗА

(Ҳикоя)

Бокс бўйича жаҳон чемпиони Пўлат Рўзиев навбатдаги учрашувдан ҳаргалгидек қувноқ қайтди. Кузатиб келган икки машина ишқибозлари, қанча вўрламасин, уйга киришмади.

— Тураверсин, биратўла тўйда очамиз!—деди кимдир ҳазил қилиб.

Пўлат улар катта кўчага чиққунларича орқаларидан қараб турди, кейин эшик қўнғироғини босди.

Қўнғироқ чалиниши билан дарвоза олдига югуриб келадиган, эгасини таниб жилпанглайдиган кичкина лайча итлари бу гал келмади. Пўлат бир-икки чақирди:

— Барлос! Барлос!

Ит овоз бермади. Пўлат ҳайрон бўлиб, дарвоза тагига қаради, шунда эшик очқлигини кўрди.

Ичкарига кирганида, итлари ўзининг катта сим катаги ичидан қулоқларини диккайтириб унга қараб турганини кўрди. Айвон зинасидан эса адаси ҳассасига таяниб оҳиста тушиб келарди.

«Итни нега қамаб қўйишди?» — хаёлидан ўтказди Пўлат.

— Ада, тушманг! Эшик очиқ экан! — қичқирди у ва югуриб бориб адасининг қўлтигидан олди.

— Қалай, яхши ўтдими учрашув? — сўради айвонга кўтарилар экан адаси.

— Жуда! Одам кўп бўлди. Зал тўлиб кетди. Ректорнинг ўзи олиб борди учрашувни.

— Ҳа, яхши. Ойинг мошкичири қилиб кетган. Ўрсалиқ турибди қозонда.

— Овқат емайман,—жавоб қилди Пўлат уни кўрпачага ўтқизар экан.—Ректор қўймай бир пиёла чойга таклиф қилди. Бир пиёла чой зиёфатга айланиб кетди.

Пўлат ичкарига, ўз хонасига кириб, ечинди, ювиниб,

уй кийимларини кийди ва адаси ёнига чиқди. Шунда у телевизордан кўз узмай ўтирадиган одам, бу гал қўймаганини пайқади.

— Тузукмисиз, ада?—сўради ташвишланиб.

— Яхшиман, — фотиҳага қўларини ёзди адаси, — Қапи, омин! Умринг узоқ, мартабанг баланд бўлсин. Хар қандай бало-қазодан худони ўзи асрасин. Облоху акбар!

Пўлат қўлларини юзига суртиб, сўради:

— Ойим қанилар?

— Ойинг касалхонага кетди...—адаси яна нимадир демоқчи бўлди-ю, айтишга қийналиб йўталди.

— Нега?—сўрашга мажбур бўлди Пўлат сабри чидмай. У бир нарса юз берганини итинг қамаб қўйилганидан сезган эди. Келди-кетди кўпайса уни қамаб қўйишарди. Нима бўлдийкин? Сўнгги йилларда уни хавотирга соладиган нарса адасининг юрак касали эди. Лекин... Лекин адаси рўпарасида ўтирибди. «Ким касалхонага тушди?»

— Нега касалхонага кетдилар?

— Ойдин... Ойдинхонни уйларининг олдида машина уриб кетибди.

— Нима?!—Пўлат ўрнидан туриб кетди.

— Безовта бўлма, — юпатган бўлди адаси. — Қаттиқ урмабди. Оёғи, бели озгина лат ебди.

— Қачон?

— Пешинда.

Пўлат ичкарига кириб, бир зумда кийиниб чиқди.

— Қайси касалхонада?

— Эски ТошМИда. Ойингни кутмайсанми? — сўради адаси.—Балки бирон нарса олиб бориш керак бўлар?

— Борай-чи!

Пўлат шошиб уйдан чиқди. Машиналари йўқлигига шунда ачинди. Бўлганида уч юз метрча юриб катта кўчага чиқмас, қўл кўтариб ҳеч кимга ялинмасди. Машиналари бор эди. «Волга». Олишганига ўн йил бўлса ҳам кам минилган, яхши сақланган эди. Кузда Венадан, чемпионатдан қайтганида катталар ўзлари янги «Волга» таклиф қилишди. Адаси ҳам, ўзи ҳам таклифга ишониб, кўпдан бери ҳиқиллаб юрган бензинчи тоғаваччаларига сотиб юборишди. Янги машина ана келади, мана келади билан ярим йил ўтди. Шу вақт ичида нарх-наво Тошкент ҳавосидек ўзгариб кетди. Бир ойча бурун хабар қилишди «янги «Волга»лар келди» деб. Базадан ота-бола хомуш

қайтишди. Уйга келганда эса ўзларини тутолмай роса кулишди. Эски «Волга»ларининг пулига мотоцикл ҳам энди олиб бўлмасди. Тоғаватчалари уларнинг қандай аҳволга тушиб қолганларини яхши билса керак, илгариги ойда бир кўриниб қўйишини тарк қилиб, мутлақо келмай кетди.

Узоқдан учиб келаётган қизил «Жигули» рўпарасида чийиллаб тўхтади. Пўлат шошиб ўтирди-да, адресни айтди.

— Ия, мен бошқа томонга кетаётувдим-ку!—деди шофёр, ола-була «Адидас» спорт-костюмини кийиб олган ынгичка мўйловли йигит. Аммо Пўлатнинг авзойини кўриб ўзгарди.

— Майли, шошиб турганга ўхшайсиз...

Пўлат ТошМИнинг темир панжарали дарвозаси олди-да тушиб, битта минг сўмлик пулни узатди. Шофёр йигит оғзи тўла тилла тишларини ярқиратиб илжайди ва учта бармоғини кўрсатди. Пўлат ичидан тутоқиб кетди, аммо даров ўзини босиб олди, ҳечнарсга демай, яна иккита минг сўмлик қоғозни чиқариб узатди-да, беморлар қабулхонасига югурди.

Еш врач Ойдин Камоловнинг қачон келтиришганини, қаерда ётганини айтиб, ўзи етаклаб кетди. Афтидан уни таниди шекилли, отини айтиб, бирмунча юпатган бўлди. Аммо Пўлат унинг гапларини эшитмасди. Хаёли, фикризкри Ойдинда, тўсатдан бошларига тушган фалокатда эди. Қандай қилиб у машинага дуч келди экан? Маст-масмикан ҳайдовчи? Ё ҳамма нарсанинг худоси пул ҳисоблайдиган бойваччамикан? Ёки Ойдиннинг ўзи парижонхоллик қилдимикан? Нима бўлса ҳам омон бўлсин, тузалиб кетсин!

Ойдин билан улар «Пахтакор» стадионининг орқасидаги «Эгарчи» маҳалла аталмиш илон изи, тор кўчаларда оёқяланг тупроқ босиб қатта бўлишган эди. Пўлатларнинг кўчалари ҳали ҳам турибди. Аммо ундан на одам ўтади, на машина. Эгалари кўчиб кетган, томлари, эшиги, ромлари бузиб олинган уйларнинг деворлари нураб ётибди.

Ойдин адаси, ойиси билан Самарқанд дарвозанинг бошидаги «дом»лардан бирида туради ҳозир. Пўлатнинг адаси эса уйлари бузиладиган хабар чиқиши билан ер олиб иморат кўтаришга тушиб кетган эди. Яхши ҳам шундай қилган экан, мана чол-кампир ўзлари ҳам, ўғиллари Пўлат ҳам уй-жойлик. Беш хона, олди равон уй иккита оилага бемалол етади.

90 (51)
Пўлат Университетга киролмай физкультура институ-
тига жойлашганда, Ойдинни кўздан йўқотди. Аммо йил
ўтмай, Ойдин ўзи уни топти. Ўтган йили чемпионатга
кетишидан олдин уларни унаштириб қўйишди. Чемпио-
нат кейин Ойдиннинг битирув имтиҳонлари, диплом
иши сабаб бўлиб тўй сурилди. Ўтган ҳафта эса қарин-
дош-уруғ, маҳалла катталари йиғилишиб байрамнинг
учинчи кунини, тўртинчи сентябрга тўй қилишга узил-кесил
келинишди. Қуда томондагилар, Ойдиннинг ўзи ҳам
шунга рози бўлди. Унинг кайфи чоғ эди. Ўтган кунини
учрашганларида аспирантура масаласи ҳал бўлганини,
факультетда кичик ўқитувчи қилиб тайинлашганларини
хурсанд бўлиб айтиб берган эди. Уларнинг учрашиб ту-
ришларини, айниқса унаштириб қўйилганларидан кейин,
иккала томон ҳам гап-сўз қилмай қабул қилишди. Хуфя
юришдан, очиқ, ота-оналарининг кўз олдида жавобгарлик,
мажбурият ҳис қилиб юриш ҳаммаларига маъқул эди.
Кўз олдиларида катта бўлган қизни келин қилишаётган-
нидан Пўлатнинг адаси, ойиси ниҳоятда хурсанд эдилар.
Ойдин эски маҳалладаги одати бўйича Пўлат йўқ пайт-
лари келиб, уиларни йиғиштирар, ҳатто ҳовлини сўпуриб-
сидириб ҳам кетарди... Яқиндагина бурни оқиб юрган
қўшни боланинг жаҳонга донғи кетиб, унга куёв бўла-
ётганидан Ойдиннинг онаси Раҳбар опа ҳам, онаси Қун-
дузхонлар ҳам бошлари осмонда эди. Нима бўлди? Қаер-
дан чиқиб қолди бу фалокат?

Жарроҳлик бўлимига етишганда ёш врач югуриб ич-
карига кириб кетди.

Бинонинг олдидаги сердарахт боғчада кўзларини ар-
таётган Қундузхон кўришди. Пўлат тўғри унинг олдида
борди.

— Пўлатжон! Бу қандай кўргулик бўлди?!

Қундузхон яна қип-қизил кўзларини артиб, у билан
кўришди.

— Аҳволи қалай?

— Ўзини билмай ётибди. Бўлим бошлиғининг ўзи
операция қилди. Ана! Ўзлари келаяптилар!...

Пўлат бино томонга қаради. Ёш врач елкадор, баланд
бўйли, худди ўзи каби оқ халат қийган одам билан улар
қаршисига келаятган эди. Пўлат юраги гупиллаб уриб,
шу томонга юрди.

— Пўлат ака, танишинг, — деди ёш врач. — Профессор
Мўминов Илҳом Азизович. Камоловани ўзлари операция
қилдилар!

Профессор йирик, оғир қўлини узатди.

— Саломалайкум, Илҳом ака,— Пўлат унинг қўлини маҳкам қисди. — Қалай аҳволи? Нима бўлибди ўзи?

— Иккита қовурғаси синган. Умуртқа суяги икки жойдан, бўйнидан, белидан дарз кетган, балки синган ҳамдир, ҳозир бир нарса дейиш қийин. Яна чап оёғи тўпигидан синган. Машина чап томондан келиб урган бўлиши керак,— Профессорнинг овози ҳам гавдаси каби йўғон эди.— Гипсга солиб қўйдик. Тўрт жойдан. Албатта, буларни енгил жароҳат деб бўлмайди. Аммо оёққа туриб, ҳеч нарса кўрмагандек бўлиб кетади. Ҳозир наркотикинг таъсирида ухлаб ётибди. Истасангиз уйғонганда олдида киришингиз мумкин.

— Раҳмат,— деди оҳиста руҳи тушиб Пўлат. У бунчалик деб ўйламаган эди.

— Эзилманг бунча, ўртоқ чемпион! — қўлини унинг елкасига ташлаб жилмайди профессор.— Отдек бўлиб кетадилар. Тўйга чақиришни унутманг! Кечирасиз!...

У кетди. Ёш врач ҳам хайрлаша бошлади. Пўлат миннатдорчилик билдирди.

— Ёрдимим керак бўлса, тортинманг, доим тайёрман, — ёш врач шимининг чўнтагидан қўлда қора сиёҳда донадона қилиб ёзилган исми, фамилияси, адреси ва телефони ёзилган қалин адрес қоғоз чиқариб узатди. Ўзи ёзган бўлса керак. — Ҳар эҳтимолга қарши.

Пўлат маҳкам унинг қўлини қисди.

— Ойимларнинг ҳам мазалари йўқ,— деди ёлғиз қолишганда Қундузхон.

— Нима қилди?

— Боя шу ерда хушларидан кетиб қолдилар. Уйга жўнатдик. Қудаойим...— Қундузхон шундай деб, бирдан тўхтаб қолди. Бугунги фожеадан сўнг, «қудаойим» дейиш ўринли бўлармикан? Юрагининг бир четида шундай таҳлика ўзи сезмаган ҳолда пайдо бўлган эди. Шу ўй билан ўзи гапини тузатди.— Ойингиз... Санобар опам бирга кетдилар.

— Ойдиннинг уйғонишига ҳали бор. Юринг, телефон қиламиз,— ҳеч нарса сезмай таклиф қилди Пўлат.

Қундузхон ТошМИ дарвозаси томон юришар экан, йўл-йўлакай Ойдин билан нима бўлганини гапириб берди. Трамвайдан тушиб, кўчани кесиб ўтаётган экан. Машиналарга йўл берк бўлса ҳам трамвайнинг олдидан бир енгил машина визиллаб чиқиб қолибди. Ойдин қочиб улгуролмабди. Машина зарб билан уриб, тўхтатмай ке-

тиб қолибди. Мошранг «Жигули» экан. Ойдин йиқилибди-ю, кўнгли кетиб қолибди. Ҳеч ким уни танимабди. Таниганда, уйи шу бекатнинг рўпарасидалигини биларди. Хабар берарди. «Тез ёрдан» келгунча тахминан ярим соат ўзини билмай, оғзидан қон кетиб ётибди. «Тез ёрдам» келиб, ТошМИга олиб боргандагина унинг кимлигини билишибди. Телефон қилишлари билан ҳаммалари касалхонага югуришибди. Яхши ҳам Қундузхоннинг эри уйда экан. Машинасида олиб борибди. Келишганда операция энди бошланган экан.

— Урган ким экан?

— Ҳеч ким билмайди. Биронта янги чиққан бойваччалардан бўлса керак-да, — деди энсаси қотиб Қундузхон. — Бўлмаса рухсат йўқ кўчага кирадими?! Одам уради-ю, тўхтамайдими?! Оддий шофёр бўлганда тўхтарди, тушиб ёрдам берарди. Топгани тешиб чиқсин ер юткурнинг! Умри қамоқда ўтсин!

Пўлат индамади. Дилида унга қўшилди. Одамгарчиликни йўқотган, ўзи ярадор қилган одамга ёрдам қўлини чўзмаган бир маҳлуққа бу қарғишлар оз эди. Лекин қанча қарғашмасин, сўкишмасин, фойдаси йўқ. Фалокат юз бериб бўлди.

Дарвозанинг ёнида иккита телефон-автоматлардан хайтовур биттаси ишлайдиган чиқиб қолди. Қундузхон узоқ гаплашмади. Ойиси тузукмиш. Лекин йиғидан ўзини тиёлмай ўтирганмиш. Санобар опа ўша ерда эканлар. «Гапингиз борми?»—сўради Қундузхон Пўлатдан. У қўлини силтади. Қундузхон эри билан гаплашди чоғи, дарров келишини буюрди.

— Овқат қилиб келай, — деди трубкани олиб Пўлатга. — Ойдин ейолмаса ҳам врачлар, ҳамширалари ер. Яхшироқ қарашади.

Орадан беш соатча ўтганда навбатчи врач уларни Ойдиннинг слдига таклиф қилди. Ойдин махсус кароватда ётарди. Бошидан белигача у қолипга солинган, чап оёғи тахтакач устига осиб қўйилган эди.

— Ойдинхон!—деди секин навбатчи врач.

Ойдиннинг битта қора чизикдек бўлиб турган узун киприклари ёйилиб, кўзлари оҳиста очилди. Бир-бирига ёпишиб турган қонсиз лаблари қалтираб кетди. Афтидан у бир нарса деди, аммо овози чиқмади, лаблари очилмади.

Қундузхон ўзини тутолмай ҳўнграб юборди-да, эшикка отилди.

Пўлат кароватга яқинлашди.

— Хафа бўлманг, Ойдин. Шу кўргулик бор экан. Профессор операция яхши ўтди, яқин орада отдек бўлиб кетадилар, деди. Эшитяпсизми, Ойдин?

Ойдин секин кўзларини юмди ва бошқа очолмади. Оппоқ пешонасида тер томчилари кўринди.

— Чарчадилар,—деди навбатчи врач Пўлатжоннинг тирсагидан олиб.—Дам олсинлар энди.

— Мен шу ердан, доим ёнингизда бўлман,—деди Пўлат ва ўз-ўзидан кўзларига ёш қуйилиб кетди.

— Қанча ётадилар қолипда?—сўради эшикка чиқишганда навбатчи врачдан.

— Камида икки ой. Профессор нима дедилар, билмайман. Аҳволари огир. Аммо омон бўлишларига шубҳа йўқ.

— Раҳмат,—Пўлат кўзларини артди.

— Ҳавотир олманг! Нима лозим бўлса, қиламиз.

Навбатчи врач хайрлашиб, палатага кириб кетди.

Уша куни Пўлат ярим кечада уйга қайтди. Эртасига ҳам, индинига ҳам. Умуман, шу кундан бошлаб унинг ҳаёти, фикри-зикри Ойдин ётган касалхонага боғланиб қолди. Бир кун келмаса, бир кун шинга тикилиб ётган Ойдинни кўрмаса, кўнгли жойига тушмайдиган бўлиб кетди. Навбатчи врач ваъда қилганидек, профессор ҳам, бошқа шифокорлар ҳам, ҳамма, ҳамма нима лозим бўлса ақллари, тажрибалари етганича, шунини қилишди. Икки ой ўтиб, Ойдин бошини қимирлатадиган, ҳатто оз бўлса ҳам кўтарадиган бўлди. Аммо жойидан қимирлай олмади. Профессор овутди:

— Бирданмас-да, қизим! Секин-секин! Оз-оз!

Пўлатга ҳам шу гапни айтди.

Нима бўлмасин Пўлат анча хурсанд эди, энг муҳими, шифокорларнинг гапларига қаттиқ ишонарди. Профессор, палата врач икки ойда анча тузук бўлиб кетади, дейишди. Айтганлари ҳарҳолда бўлди, бўйнидаги қолип олинди. Бошини кўтаради, қўллари ишлайди. Оёқлари ҳам, бели ҳам, тузалиб кетади. Яна бир ой. Боринг, икки ой ўтсин!

Пўлат шундай деб, ўзига ҳам, уйдагиларга, Ойдинга ҳам даъда берди. Ойдин баъзи-баъзида кўзлари чарақлаб, лабларида табассум билан кутиб оладиган бўлиб қолди. Бу албатта, яхшиликка эди. Демак, туриб кетишига ишонади.

Пўлат вақтинча спорт қўмитасининг боксчилар сек-

циясидаги иш^{ни}ни ташлади. Идора^{чи}лик, ҳар куни иш борми, йўқми, бориб ўтириш керак кечгача. Уёқ-буёққа борадиган бўлса, секция бошлиғига айтиб кетиши керак. Яккаю-ягона жаҳон чемпиони бўлса ҳам қўмита раисидан тортиб оддий аппарат ходимигача унга ҳурмат билан қарашса ҳам, ўрнатилган интизомни бузгиси келмади, аммо бу интизомга, айниқса, Ойдин касалхонага тушиб қолганидан кейин кўниқолмади. Шунинг учун ариза ёзиб, бўшади. Институтда эса ҳарҳолда эркин эди. Кейин устозлари, бирга ўқиган ўртоқлари шу ерда эди. Улар ҳеч нарсада уни чегаралашмасди. Шундай донгдор одамнинг институтда ишлаши институт обрўси эди. Буни улар очиқ-ойдин айтишди. У нима^{ни} лозим топса, шуни қилиши мумкин эди. Фақат баъзи-баъзида маслаҳатларини аямаса, ойда бир-икки талабалар, ўқитувчилар билан учрашиб турса бўлди эди. Пўлат улардан жуда миннатдор бўлди. Ҳар куни эрталаб касалхонага келар, бир соат-ярим соат шу ерда бўлиб, нима кераклигини билиб оларди. Чунки Ойдиннинг онасига кунда икки маҳал қатнаш оғирлик қиларди, Қундузхон билан эри ишлик одамлар, фақат кечқурун ва дам олиш кунларигина келишлари мумкин эди.

Ойдин баъзи кунлари, кўпроқ профессор кириб уни кўриб кетган кунлари, очилиб, Пўлатнинг шу ердалигидан хурсанд бўлиб узоқ гаплашар, уни ҳатто кетгизгиси келмасди. Шундай кунларнинг бирида у Пўлатнинг синган, кейин битиб кетган қийшиқ панжаларини силаб, деди:

— Пўлат ака...—у унашилгунларича уни Пўлат дерди, улар тенг эдилар. Кимдир маслаҳат берди шекилли, ё ўзи лозим топдим, ака дейдиган ва сизлайдиган бўлди. Пўлат ҳам уни сизлашга ўтди.

— Пўлат ака... Кўп келаяпсиз. Раҳмат. Мен буни ҳеч унутмайман. Фақат илтимос, мени деб ишингиздан қолманг.

— Қолаётганим йўқ, ҳаммаси жойида!—уни тинчитган бўлди Пўлат.

Аммо Ойдин қулоқ солмади.

— Гапимни эшитинг, Пўлат ака. Сезаяпман, тез оёққа туриб кетаман. Лекин илтимос, ишингиздан қолманг, Қўмитадан кетибсиз. Майли, бу ихтиёрингиз. Қоҳирага боришингиз керак эди. Ҳамма мусулмон мамлакатлари қатнашар экан. Сизга махсус таклиф келган

экан. Нега бормадингиз? Наҳотки аҳволим шунчалик чатоқ бўлса?

— Ундай деманг, — Пўлат унинг пешонасига қўлини қўйиб, жилмайди. — Аҳволингиз яхши. Кундан-кунга яхши бўлиб кетаяпсиз. Қоҳирага... ўзимнинг бургим келмади. Мусобақага қатнашмаганимдан кейин боришим шарт эмас.

— Кўриб келардингиз... Мисрда бўлмагансиз-ку? Ё бўлганмисиз?

— Бўлмаганман. Бирга борамиз. Худо хоҳласа бориб пирамидаларни тамошо қиламиз. Порт-Саид, Александрияларга борамиз. Сфинкс борку... ўшанинг остида спектакллар кўрамиз...

— Раҳмат. Айтганингиз келсин, — Ойдин Пўлатнинг пешонаси устидаги қўлига қўлини қўйди. — Лекин барибир боришингиз керак эди. Агар мени яхши кўрсангиз, иккинчи бундай қилмайсиз. Хўпми?

— Хўп, — яна жилмайди Пўлат ва қайлигининг қалин қора қошларига, йирик кўзлари, узун, қайрилма киприкларига меҳр билан тикилди.

— Тузалиб кетаман-а? — Унинг узоқ тикилиб қолганини ўзича тушуниб сўради Ойдин.

— Албатта! Оз қолди. Сабр қилинг.

Ойдин ўзини тутолмай йиғлаб юборди, муздек ориқ қўллари билан Пўлатнинг бўйнидан қучоқлаб, пешонасидан ўтди.

— Тузалиб кетаман. Сиз айтгандек бўлсин, бирга борамиз Қоҳирага. Бутун Мисрни айланиб чиқамиз. Кейин Ҳиндистонга борамиз. Аграни кўрамиз. Кундузи шаҳарни айланамиз. Кечқурун, Тож-Маҳални томоша қиламиз. Тож-Маҳал жуда бошқача кўринармиш!... Худди денгизда сузиб кетаётган кемага ўхшармиш.

— Бўпти! Бўпти, Ойдин. Бўпти, жоним! Йиғламанг фақат!

Пўлат унинг қалин сочларини, қошларини силади.

— Йиғламайман, — ваъда берди Ойдин. — Энди сира, сира йиғламайман!...

Пўлат хурсанд бўлиб уйига қайтди. Қаердан келаётганини адаси билса ҳам, овқат маҳали сўради:

— Қасалхонага бордингми?

— Ҳа.

— Қалай?

— Яхши. Жуда яхши. Яқин-орада туриб кетади.

— Иншолло, айтганинг келсин!...

Шундай-дер экан, адаси-ер остидан чой қуяётган хотинига қаради. Санобар опа ҳеч нарса демади.

Уша йили куз эрта келди. Октябрнинг ўрталарида бирдан қора совуқ тушиб, қор учқунлади. Совуқнинг тафти бир ҳафтадан зиёд тарқамади. Очиқ жойлардаги узум, анор, хурмо қорайиб тўжилди.

Пўлат ўртоқларидан бирининг машинасида Олой бозорига бориб яхши мевалардан оз-озгина олди, устига иккита иссиқ патир қўйиб турганда, кимдир тирсагидан ушлади.

— Ҳа, ҳа?! Нима ҳаракат?

Пўлат бошини кўтарди. Олдида кенг жигарранг чарм камзул, худди шундай рангда қундуз телпак кийган савлатли бир йигит унга оғзи тўла тилла тишларини кўрсатиб кулиб турарди.

Пўлат таниди. Уч йил бурун республика чемпионатида очколар бўйича иккинчи ўринни олган боксчи тошкентли Исмат Ҳайдаров деган йигит эди у. Кейин, Олмаотада чорак финалда қолиб кетди. Шундан бери уни кўрмаган эди.

— Саломалайкум!

— Кўришганимиздан хурсандман, — деди Исмат. — Чемпионлик билан табриклайман. Бунақаси бўлганмас! Қойилман! Бошингга ташвиш тушди, деб эшитдим. Тинчликми?

Исмат қўймай Пўлатнинг қўлидаги пакетни кўтариб олди.

— Тинчлик. Ҳозир анча тузук. Олдига кетаяпман ҳозир.

— Омон бўл! — мақтади уни Исмат ва ёнига ўгирилиб кимгадир имо қилиб қўйди.

Улар машинагача бирга келишди.

— Сеникими? — сўради Исмат эски «Жигули»ни кўриб.

— Йўқ. Менда ҳозир машина йўқ. Эгаси рулда ўтирибди. Ўртоғим. Таниш, физкультура институти ўқитувчиси.

Пўлат шундай деб, машинадан чиқаётган ўртоғини кўрсатди.

Исмат у билан истар-истамас кўришди. Иккита нота ниш йигит иккита тарвуз билан иккита қовун кўтариб келиб, машина юкдонига солишди.

— Нима қилаяпсизлар? — Ҳайрон бўлиб сўради Пўлат.

— Хотиржам бўл, — уни тинчитди Исмат. — Кўп ўрни-

да кўр. Сени кўрганимдан хурсандман. Уйинг эски жой-
дами? Кўкчада? Бораман. Бир ўтиришамиз.

— Кел, кел, — таклиф қилди Пўлат. — Мен ҳам
хурсандман. Хизмат қаерда?

— Борганда айтиб бераман. Ишим яхши. Хўп, соғ
бўл.

Исмат Пўлатнинг елкаларидан кучоқлаб хайрлашди.
Ўртоғига қўлининг учини узатиб, бошини билинар-би-
линмас эгиб қўйди.

— Бойвачча бўлиб кетибди-ку! — деди Пўлатга ўрто-
ғи йўлга тушишганда.

— Шунақага ўхшайди, — қўшилди унинг гапига Пўлат.
— Бўлсин! Ўзига тўқ одам қанча кўп бўлса, шунча
яхши.

— Албатта, албатта... Фақат уйдан нефт ё тилла
чиққан одамга ўхшайди. Осмонда, майли, қандини ур-
син!...

Пўлат кулиб қўйди. Мусобақаларга қатнашмай қўй-
гандан бери, бунинг устига спорт кўмитасидан кетгани-
дан кейин унинг даромади сезиларли даражада камай-
ган эди. Чемпионликка олган мукофоти тугаб бўлган,
ақлли одамларнинг маслаҳати ва тўй муносабати билан
ярмини ўз вақтида керакли уй-жиҳозлари, кийим-кечагу,
дон-дунга сарф қилинган, қолгани ўз қадрини йўқотиб,
адасининг омонат китобчасида ётарди. Ота-онаси, хўш-
ёр одамлар, унинг қисилиб қолганини сезишиб, уй ҳа-
ражатларини қирқибди, худди студентлик йилларидек
унга чўнтак пули чиқаришди. «Чўнтак пули»га зарурат
борлигини у Қундузхон пай, суякни қотирадиган бир
ноёб дори қидириб қолганида жуда аниқ ҳис қилди.
Профессор Ойдинга шу доридан укол қилишни мас-
лаҳат берибди. Пўлатнинг бир таниши дорини олиб бир
қўшлоқдан топиб келди ва уялиқираб қўлдан олганини,
йигирма минг берганини айтди. Пўлат юз минг деса
ҳам оларди. Индамай берди. «Қаерда ишлаётган экан?» —
қизиқиб хаёлидан ўтказди бойвачча танишини Пўлат.

— Қовун-тарвузни нима қиласан? — сўради ўртоғи
ТошМИга етиб боришганида.

— Олиб кетавер, — таклиф қилди Пўлат. — Кафедра-
дагиларга сўйиб берарсан.

Ўша куни Ойдинни кўраолмади. Палатага ичкаридан
ҳамшира қиз чиқиб қолди. Пўлатни кўриб у бошини
сарак-сарак қилди.

— Ҳаво айнитганими, кечаси билан мижжа қоқмай

— Ойди қалай?—сўради адаси.

— Ёмонмас. Просеффор оғриқ сезаётгани яхшиликка дебди,—хаёли бўлиниб жавоб қилди Пўлат.

— Илойим яхши бўлсин.

— Ха... Анча жавр бўпти сизларга,—гапга қўшилди Исмат Ҳайдаров.—Келиб-келиб машина уни урадими-а? Пўлат бирпас бошини эгиб ўтирди, кейин унга қараб, эътироз билдирмайдиган қилиб гапирди:

— Республика беш хирург қараяпти. Аҳволи яхши. Яқинда юриб кетади.

— Унда яхши. Жуда яхши.

Исма Ҳайдаров ўзини унинг гапидаги зардани сезмаганга солди.

Санобар опа ҳаргалгидек гуручи якка-якка бўлиб ялтираб турган палов қилиб олиб келди.

Пўлат емади, чимчилаб ўтирди.

Дастурхонга фотиҳа ўқилгач, Исма Ҳайдаров ўрнидан турди.

— Қани кетдик!

Ота-онаси аралашмаганда, Пўлат бормас эди.

— Бор, ёзилиб келасан, болам,—деди Санобар опа.

— Шундай ўртоғинг бор экан, гапини ерда қолдирма, — қўшимча қилди адаси.

Деразалари остида турган. енгил машина ҳали бўёқ хиди тарқамаган янги «Жигули» эди. Исма Ҳайдаров эпчиллик билан рулга ўтириб, ўнг томондаги эшикни очди.

— Ўтир, дўстим!

Ярим соат чамаси шаҳар айланиб, Олой бозорининг орқасидаги сердарахт, камқатнов кўчалардан бирига кириб боришди. Карнизида иккита фонар ёниб турган узун иморат олдида Исма Ҳайдаров машинасини тўхтатиб, ўртоғига қаради.

— Келдик.

Пўлат машинадан тушиб, атрофига қаради. Кўчанинг икки бети турли маркадаги чет эл машиналарига тўлиб кетган эди.

Исма Ҳайдаров машинасини ёпмади, югуриб келган бир йигит унинг ўрнига ўтирди-да қаёққадир ҳайдаб кетди.

— «Бойчечак» деган клуб бу,—баланд, ўймакор ёғоч дарвозанинг қўнғироғини босар экан, тушунтирди Исма Ҳайдаров.—Кўрасан, манимча сангаям маъқул бўлади. Кейин бу ерда тоғанингни ҳечқаёқда тополмайсан.

Дарвоза эшиги қия очилди. Кимдир мўралади.

— Манман, — овоз берди Исмат Ҳайдаров.

Эшик кенг очилганда Пўлатнинг димоғига турли овқатлар ҳиди урилди.

— Биз орқадан кирдик. Хўжайинга айтиб қўяй.

Пўлат ҳовлида ёлғиз ўзи қолди. Кенг, чорси ҳовли, тўрдаги катта, олди пешайвонли уйга разм солар экан, бирвақтлар хусусий уй бўлганлигини тушунди. Балки, ҳозир ҳам шундайдир, ким билади? Аммо клуб одатда бир одамга қарашли бўлмайди, кўпчиликники, ё бўлмаса давлатники бўлади. «Бойчечак»... Қизиқ, бу клуб кимга қарар экан? Кейин нега «Бойчечак»?.. Бундай ном болалар ташкилотларига бериларди, кўпроқ. Бу ҳам болалар клубимикан?

— Зерикмадингми? — олдида Исмат Ҳайдаров пайдо бўлди ва жавоб кутмасдан бино ичига бошлади.

Ярим соат ўтар-ўтмас Пўлат ундан бу дид билан қурилган уйда совет йиллари нима бўлганини, ҳозир нима жойлашганини билиб олди.

Ўттизинчи йилларда уй эгаси йирик тошкентлик савдогар қамалиб, мол-мулки мусодара қилинади. Бола-чақа ҳарёққа тарқаб кетади. Уйга ижроқўм киради. Урушдан кейин ижроқўм янги бинога кўчиб уйни почтага беради. Почта эплолмай, икки йил бурун сотади. Сотиб олганлар «Саломатлик — туман бойлик» жамиятининг фирмасини ташкил этишади. Болаларга турли спорт, физкультура тўғараклари очишади. Ўтган йил филиал мустақил «Бойчечак» клубига айланади. Клуб кундузи болаларга хизмат қилар экан. Қоронғи тушиши билан миллий таомлар, айниқса, уйғурча-хитойча овқатлар ресторани сифатида ишлар экан. Машҳур хонанда, созандалар келиб концерт беришар экан. Клуб хўжайинлари подвални ремонт қилиб, яхши залга айлантиришибди. Залда французча, миллий кураш, шахмат-шашка, бокс мусобақалари ўтказилар экан. Исмат Ҳайдаровнинг бугун шошиб Пўлатни олиб келгани — иккита машҳур боксчи нокаутга ўйнар экан.

— Биттасини танийсан, ўзимизнинг йигитлардан, — деди у. Иккинчиси меҳмон. Ютган юз минг, ютқизган етмиш минг олади. Шунчадан тренерлари ҳам олишади. Қойилми? Фақат бир кунига! Эртага тушса, яна шунча олади.

Пўлат ҳайрон бўлиб шунча пулни клуб қаердан ола-

ди деб сўрамоқчи эди, Исмат Ҳайдаровнинг ўзи айтиб берди:

— Кириш ҳар бир одамга йигирма минг. Овқат, ичимлик ҳисобмас. Улар алоҳида. Ҳар куни камида юз эллик, икки юз одам йиғилади. Ҳисоблайвер шундан!...

— Сен нима қиласан?

— Ўйинчиларни, машшоқларнинг чиқишини ман ташкил қиламан. Одамларим бор. Заказ берсам бўлди, олиб келаверишади. Ҳали ҳеч ким йўқ дегани йўқ. Халқ артистлари ҳам ғиқ этмай келишади. Э, дўстим, шунча пул кўчада ётибдими? Кейин текин овқат. Бир сикх кабоб бозорда палон пул. Бўтта тўйгунингча ейсан текинга.

Исмаи Ҳайдаров буларнинг ҳаммасини оғзи тўлиб гапириб берди.

— Ҳўжайин келганингдан хурсанд. Шўтта ишласин девотти. Клубгаям яхши-да. Жаҳон чемпиони ишлавотти деган гап клубни кўтариб юборади. Обрўсиниям, баҳосиниям...

Пўлат клубдан кечаси иккиларда қайтди. Исмаи Ҳайдаровнинг ўзи олиб келиб қўйди, хайрлашаётиб қалин конверт узатди.

— Икки юз минг. Мукофот бу. Эртадан маошга ўтасан.

— Ҳўп деганим йўқ-ку, ҳали?—сўради Пўлат.

— Жиннилик қилма. Бунақа ишни топишинг қийин.

Пўлат ишдамади. Аммо конвертни олди. Ойдиннинг касалхонадалиги масалани ҳал қилган эди. Бундан ташқари клубда қиладиган иши — кундузги машғулотларга икки соатдан вақт ажратиб келиб кетса бўлди экан. Кеч-қурун йигитларнинг чиқишларини кўриш, кузатиш шарт эмас экан. Подвалдаги зал бирпасда арқон тутилиб рингга айлантирилганда Исмаи Ҳайдаров шундай деди. Ниҳоят, боксчилар чиқишди. Баравар, ёнма-ён юриб келишди. Биттасини Исмаи Ҳайдаров айтганидек, таниди. Институтнинг учинчи курсидан кетиб қолган наманганлик жиккак, қорачадан келган йигит эди. Исминини эслолмади. У республика, кейин Ўрта Осиё чемпионатларида қатнашган, ҳатто мукофотли ўринларни ҳам эгаллаган эди. Тренери, кейин институт ректори билан уришиб қолиб, институтни ҳам ташлаган, мусобақаларга ҳам қатнашмай кетиб қолган эди. Пўлат уришиб қолиш сабабини ҳам эслади. Унга Мексикага юборишни ваъда қилиб, охири команда жўнаётганда ўрнига ректорнинг

жиянини рўйхатга қўйишган эди. Ўшандан бери бу истеъдодли йигитни Пўлат кўрмаган эди.

— Нима иш қилади у? Оти нима эди?—сўради Исмат Ҳайдаровдан.

— Икром. Икром Алиев. Клуб очилганидан бери бизда. Клуб чемпиони десан бўлади. Ҳали енгилгани йўқ. Фақат мендан чўчийди.

Исма²⁴т Ҳайдаров тилла тишларини очиб кулди.

— Иккинчи йигит ким?

— Бокудан. Ўзларида республика ғолиби. Тез қайтиши керак экан. Эртага²⁵ям чиқади шунинг учун. Қоплонни ўзи!

Ўртага судья чиқиб боксчиларни таништирди. Мукофотлари, чемпионатлардаги ўйинларини айтиб берди.

Еб, ич²⁶иб ўтириб бокс томоша қилишни Пўлат биринчи марта кўриши эди. Шунинг учун судьянинг баъзи гапларини яхши эшитмади. Юқорида ресторанда ўтирганларнинг деярли ҳаммаси подвалга тушишган, залнинг гир атрофига бир қатор қилиб қўйилган столлар орқасидаги креслолардан жой олишган эди. Пўлат аёллар ҳам борлигини кўрди. Яна шишаларнинг очилиши, рюмкаларнинг жаранглаши қулоққа чалиниб, унинг диққатини бўлди. Аммо кўп ўтмай кўникди. Жанг шиддат билан бошланди. Меҳмон чиндан ҳам қоплондек сакраб, рақибини бутун ринг бўйлаб айлантириб чиқди. Икром кучини аяб, оҳиста-оҳиста ҳужумни қайтариб, ўзини эҳтиёт қилиб олишди. Томошабинларнинг тиж-гижлаганига эътибор бермади. Учинчи раунд бошланганда, меҳмонни тер боса бошлади.

— Чегара қанча? — сўради Пўлат.

Шўрмағиз чайнаб ўтирган Исма²⁷т Ҳайдаров кулиб кўйди.

— Чегара йўқ. Марра тўлиқ нокаут. Бўлмаса одамларга қизиги йўқ. Келинмайди.

Еттинчи раундда ҳамон чекиниб-чекиниб олишаётган Икром йўлбарсдек ўкириб юборди. Меҳмон икки букилиб йиқилди. Раҳбари тўққизгача санаб, Икромнинг кўлини кўтарди.

Жанг Пўлатга ёқмади. Аввало иккала боксчи ҳеч қандай қонун-қоидага риоя қилмади. Бу оддий, қўпол муштлашиш эди. Кейин Икром тутган йўлни у кўрқоқлар йўли ҳисобларди. Бундай боксчилар кўпроқ очко билан ютадилар. Меҳмон ҳақиқий боксчи эди. Аммо

Пўлатнинг назарида у шошди, эҳтиётсизлик қилди. Бўл-маса галаба қилиши мумкин эди.

Қалта, тор кўйлак кийган қиз катта мис барқаш кўтариб, ўтирганларни айланиб чиқди. Бирпасда барқаш пулга тўлди.

— Бу боксёрларнинг ўзига. Иккалови бўлиб олади,— тушунтирди Исмаи Хайдаров.

Пўлат кетмоқчи бўлиб ўрнидан турган эди, ўртоғи қўймади.

— Концертни кўр. Кейин ўзим олиб бориб қўяман.

Пўлат ноилуж ўтирди.

Ринг олиниб, ўртага уч-тўртта стул қўйилди. Телевизор, радиода кўп чиқиб турадиган хонанда созандалар билан пайдо бўлди. Иккита ашула қилиб кириб кетди. Созандалар қолишди. Ёижжакчи «Тановар»ни бошлади. Зал жимжит бўлиб қолди. Ўртага паранжита ўралган раққоса чиқди. У паранжи ичида бир-икки дақиқа ўйин қилиб чўккалади ва музика оҳангида оҳиста тебраниб, паранжини ечди. Аввал узун, қора сочлари кўзга ташланди, кейин оппоқ, юпқа кўйлаги кўринди. Уни кўйлак дейиш қийин эди, нозик ипак, иплардан тўқилган парда, тўғрироғи танпарда деса бўларди.

Раққоса ариқ лабида ноз билан ювинган қизни тасвирлаб, ўрнидан турди.

— Вой-дод! Ўзим айланай Иқбол!—ичқириб юборди кимдир.

Раққоса ўйнаб туриб созандалар ёнига борди-да, қийиқта олди, ўйнаб туриб белини боғлади. Юпқа кўйлаги баданига ёпишиб йўқ бўлиб кетди. Кимдир ўзини тутолмай ўртага тушди. Бир-икки ўйин қилиб соат чўнтагидан минг сўмлик битта қоғоз пулни олди-да, раққосага кўрсатди. Раққоса тебраниб қўлини узатган эди, бермади, оғзига тутқазиб орқасига тисарилди. Раққоса аразлаган бўлиб бурилиб кетди. Бир айланиб йигитнинг олдига келди. Йигит сигарет тутатиб, қўлидаги пулни силкитиб турарди.

«Наҳотки тишласа?» — хаёлидан ўтказди Пўлат. Унинг раққосага негадир раҳми келиб кетди.

Раққоса йигит атрофида яна бир айланди-да, тиззаларини эгиб, бир қўли билан унинг пул ушлаган қўлини ушлади ва оҳиста бошини сарак-сарак қилиб лаблари билан пулни тишлади. Шунда йигит унинг бошини эгиб ўпди. Залда қарсак кўтарилди.

Йигит кетиши билан ўртага семиз бир одам тушди.

Унинг қорни ўзига иккита келарди. У раққосага қараб, жилмайди-да, семиз, калта қўлларини кўтариб ўйнай бошлади. Бесўнақай жуссасига қарамай, у жуда эпчил, музыка оҳангига мос ҳаракат қиларди. Бирдан унинг қўлларида иккита беш минг сўмлик пул пайдо бўлди. У қоғозларни шилдиратиб, раққосанинг боши устида айлантирди, кейин қўлларини туширди. Афтидан у чарчаган эди. Раққоса унинг олдида тиззаларига чўкди ва онасини эммоқчи бўлган бузоқдек қорни тагига кириб кетди. Ўрнидан турганида иккала қоғоз пул оғзида ҳилпираб турарди. Яна қарсақлар чалинди. Ғижимланган беш юз сўм, минг сўмлик пуллар раққосанинг бошига, оёқлари остига отила бошлади.

— Дод! — завқ билан қичқирди семиз одам ва лапанглаб ўртадан чиқабошлади.

Пўлат боя ҳам қичқирган у эканлигини билди. Ўйин тугади. Раққоса эгилиб таъзим қилди-да, оёқлари остида ётган ғижим пулларни йиғиштира бошлади.

Пўлат уялиб кетди. Лекин нима қилаоларди? Яшаш керак. Аммо яшаш осон эмас. Раққосанинг бошича чораси йўқ. Ажаб эмас, йиллар ўтиб у бу кунларини унутиб юборар. Созандалардан биттаси у қаддини рўстлаганда, устига паранжисини ташлади. Ўртада яна хонанда пайдо бўлди.

— Кетдик, — ўрнидан турди Пўлат.

Бу гал Исмаи Хайдаров қаршилик билдирмади.

Йўлда ҳечнарсадан-ҳеч нарса йўқ, ким билади балки ўзини яқин олганиданми, ё ачинганиданми, Исмаи Хайдаров бир қариндоши ҳақида гапирди. Иккита ўғли бор экан. Каттаси энди ўнга кирибди. Шу одамнинг хотини ётиб қолибди. Йил ўтгандан кейин қариндош-уруғлари уни янгидан уйлантириб қўйишибди. Эркак одам меҳмонизломни, кийим-кечаги бор, яна иссиқ-совуғи... Кўрпа-ёстиқ қилиб олган хотин хотинлик қила олармиди.

Сўрашганда, буни қара, уям йўқ демабди. Ўзлари билдилар, нима десалар, шу, дебди. Хўп феъли кенг, одамгўй аёлларимиз бор-а?

Пўлат унинг нима учун бу гапни қилганини тушунди, лекин жавоб бермади.

У дарвоза эшигини очиб ҳовлига кирганда, адасининг ҳали ётмаганини кўрди.

— Негадир хавотир олдим, — деди ўғлининг саволини кутмай у, — ғойибдан пайдо бўлиб қолган бойвачча ўртоғинг унча ёқмади менга.

Пўлат кулиб қўйди. Аммо ўзи ҳам шу фикрдалигини айтмади. Ғойибдан пайдо бўлган бойвачча таниш ғойибдан даромадли иш таклиф қилди. Шундай иш унга ҳозир жуда керак эди. Шунинг учун жавоб қилмай, семиз конвертни адасининг олдига қўйди.

— Нима?—ҳайрон бўлиб сўради адаси.

— Ишга кириб келаяпман. Бу кириш ҳаққи экан.

— Яхши, — адаси конвертни кафтига олиб кўрди, — Яхши, лекин, ўғлим, текин пулнинг баракаси бўлмайди.

— Қани, ишлаб кўрай-чи...

Пўлат Ойдин тузалиб кетса, ўз ишимни қиламан, ҳозир шу керак, демоқчи бўлди-ю, ҳожат сезмади. Адаси афтидан уни тушунган эди.

Эртасига Эски шаҳарда яхши бозор қилиб Ойдинларнинг уйига борди. Раҳбар опа уни дуо қилди. Ойдин унинг кайфияти чоғлигини сезиб анча руҳи кўтарилди. Пўлат кетганидан сўнг у олиб келган французча духини димоғига тутиб йиғлади, тезроқ шифо беришни тилаб, худога ёлворди. Аммо яна икки ой ўтди, қиш кириб яримлади, оёқлари, белида ҳеч қандай ўзгариш юз бермади. Гўё текис тахта кароват унинг оёқлари, бели бўлиб кетган эди. Қанча тегмасин, қаттиқ-қаттиқ чимчилаб кўрмасин, оёқларида ҳам, белида ҳам жон йўқ эди.

Пўлат кун ўтган сари Ойдиннинг нигоҳида синиқлик кучайиб бораётганини кўриб, кўпроқ олдида ўтирадиган бўлди. Ойдин буни ўзича тушунди ва ниҳояти бир купи ёрилди:

— Пўлат ака, ярим йилдан бери мен билан оворасиз. Қанча ўйинлардан, мусобақалардан қолиб кетдингиз. Мен тузалмайдиганга ўхшайман. Қўйинг энди. Мени деб ҳаётингизни бузманг. Уйланинг. Бола-чақа қилинг.

— Отинойилардек тацираяпсиз-а?—ичини ит тимда-лаб кетган бўлса ҳам ҳазил қилди Пўлат. — Уйланаман, майли. Сиздақа қиз учрасин. Ҳали учрагани йўқ.

Ойдин жилмайди. Тақдир уни шундай йигитга дуч келтирганидан, ҳозир у рўпарасида ўзининг йирик меҳр тўла кўзларини унга тикиб ўтирганидан хурсанд эди. Кошқийди, туриб кетса! Увдан бахтли одам бўлмасди дунёда. Дилида унинг жавобидан мамнун бўлган бўлса ҳам эътироз билдирди:

— Яхши қизлар кўп. Кетингиздан юрганларнинг ўзи сон мингта.

— Хабар келиб турадимиз?

— Ҳар бир қадамингиз ҳисобда.

— Унда уйланишим аниқ экан. Айтинг одамларингизга, ўзлари топиб беришсин. Фақат оти ҳам Ойдин бўлсин. Келишдикми?

— Келишдик.

Ойдин унинг қўлларини ҳовучига олди, гадир-ғудур бармоқларини битта-битта силай бошлади. Пўлат анча ўтирди олдида. Тунги дорилар билан шприц кўтариб ҳамшира киргандатина хайрлашиб ўрнидан турди.

Йўқ, унга Ойдиндан бошқа ҳеч ким керак эмас. У ўз ҳаётини бошқа қиз билан тасаввур қилолмайди. Ойдин унга ачинапти, ҳазилнинг таги зил, у унинг уйланишини астойдил истаяпти. Уни яхши кўради. Яхши кўрмаса бундай демасди. Пўлат ҳам уни яхши кўради. Айниқса, фожеадан сўнг Ойдинга боғланиб қолди. Раҳмдилликми бу, муҳаббатми, билмасди. Буни фарқи ҳам йўқ эди. У албатта, кутади. Ойдиннинг соғайиб кетишига ишонади. Наҳотки шундай қиз туриб кетмаса?! Аммо эртасига касалхонага келганида профессорнинг ўзи уни чақирди.

— Биз консилиум қилдик, — деди у ўтиришга таклиф қилар экан, — Ойдинхонга жавоб бермоқчимиз. Билганимизни, имкониятимизда борини қилдик. Буёғига биз ожизмиз. Яшайди, узоқ умр кўради. Аммо юрмайди. Ажаб эмас туриб кетса. Ҳозир бир нарсa дейиш қийин.

Бу гапларни Пўлат бутун вужуди муз бўлиб эшитди. Анча вақт икковлари нима дейишларини билмай ўтиришди. Охири Пўлат ўзини тутиб олиб сўради.

— Ўзи биладимми?

— Ҳа. Боя айтдик. Лекин қараб туришимизни, умидни узмасликни ҳам айтдик. Баъзан ирода, умид доридармондан кучли. Сиз ҳам умидвор бўлинг, Пўлатжон!...

Пўлат унинг сўнгги гапларини эшитмай, кабинетдан чиқди. Нима қилиш керак? Биринчи галда Ойдинни кўриши, уни юпатиши керак!

У шу ният билан палатага отилиб кирди.

— Эшитдингизми? — унинг авзойини кўриб сўради Ойдин. — Эртага олиб кетишади уйга. Биласизми, яхши бўлди. Уйни жуда соғинган эдим... Ўтиринг.

У ёнидаги стулга ишора қилди. Пўлат ўтиргач, жилмайди.

— Кеча гапимизга фаришталар омин деган экан. Энди шундай қилишингиз керак. Мен сиздан розиман. Тақдир экан, йўлимиз бўлинди. Ўзингизга қаранг энди. Мен сизга бахт келтирмадим. Энди буёғига бахтли бўлинг... Сизга тўсиқ бўлишни истамайман!

— Нималар деяпсиз, Ойдин!—Пўлат жаҳл билан ўрнидан туриб кетди.—Тузалиб кетасиз! Менга сиздан бошқа ҳеч ким керак эмас!

— Раҳмат! Шу гапигиз билан мен бахтлиман. Лекин буёғига энди мени, ногирон одамнинг гапини эшитинг. Мени қўйинг. Ўзингизни ўйланг! Шундай қилмасангиз, рози бўлмайман. Энди кетинг. Илтимос. Илтимос...

Ойдин бошини бир кўтариб орқага ташлади-да, қўллари билан юзини беркитди.

Пўлат бундай бўлишини кутмаган эди. Нима қилишини билмай, беихтиёр эшик томонга юрди. Ҳовлига чиқиб, ўзи сезмаган ҳолда кўзига ёш олди. Ойдин билан муносабатларининг бундай тугашини у хаёлига ҳам келтирмаган, врачларнинг, айниқса савлатли профессорнинг тапларига қаттиқ ишонган, уч-тўрт ой деганда Ойдин мутлақо тузалиб кетади деб ўйлаган эди. Бечора қиз! Профессорнинг гапини қандай эшитди экан? Тагин ҳам фил экан. Шунча азоб, ташвиш, умрбод шинга қараб ётишдек келажак бошида турса ҳам уни ўйлапти.

Пўлат сердарахт, қорлари ҳали эрмаган ола-була ҳовлининг четида турган зах скамейкага бориб ўтирди. У ўзини йўқотиб қўйган эди. Буёғига энди нима қилиш, қандай яшаш керак? Бир нарса ҳарҳолда унга аниқ эди. Нима бўлмасин, яна қандай кутилмаган кулфатлар бошига тушмасин, у Ойдиндан воз кечмайди. Бу қарорга у қачон келди? Фожеадан, Ойдин касалхонага тушмасидан олдинми, ё тушганидан кейин раҳми келибми? Бу саволга жавоб йўқ эди. Билмасди бу қарорга келганини. Кейин аҳамияти йўқ эди. Энг муҳими, Ойдинсиз ҳаётнинг унга қизиғи йўқ, Ойдин уни ҳайдамади, дард уни ҳайдаяпти... Ким билади, балки чораси бордир? Ўзга шаҳарларда, ўзга мамлакатларда бундай касалликларга шифо балки топишгандир?

Олисдан Қундузхон кўринди. Пўлатнинг бу ерда ўтириши энди бефойда эди.

Дарвозага етай деганда олдидан Исмат Ҳайдаров чиқди.

— Шу ердалигингни билиб келавердим!

— Тинчликми? — ҳайрон бўлди Пўлат.

— Тинчлик. Хўжайинни бир жойга олиб бориб келамиз.

— Мен ҳамми?—тушунмади уни Пўлат.

— Ҳа. Иккаламиз. Хўжайиннинг жони ҳаммамизга қиммат.

132/3 Пўлат энди англади. Ундан соқчи сифатида ҳам фойдаланишмоқчи. Янги чиққан бойлар бир тийинни бекорга сарф қилмайди. Унинг чемпионлик обрўидан бу ишда ҳам, соқчиликда ҳам фойдаланишмоқчи. Зардаси тутиб кетиб қолмоқчи бўлди, аммо ўзини босди. Клубда ишлаётганига атиги икки ой бўлди. Ишлаётганини фақат ҳар ўн кунда олаётган пулда сездди. Дастлабки кунлари ҳатто уялиб ҳам юрди. Адасининг гапини хаёлидан кўтариб ташлаёлмади. Текин пулнинг баракаси бўлмайди деганди у. Зарарини Пўлат сезгани йўқ, фойдасини бўлса ҳар кун, ҳар қадамида кўриб турди. Бозорга тушганида ўзини чеклагани йўқ, нима кўзига яхши кўринса, олди. Битта ўзининг уйига эмас, Ойдинларникига ҳам олиб борди, касалхонага қатновларининг кети узилгани йўқ. Шунинг учун ҳозирча чидаш керак. Бир кун кечга хизмат қилса қилибди-да! Тагин ҳали хизмат қандайлиги ҳам маълум эмас. Кундуз кунларидагидек бўлса, хизмат эмас, пашша қўриш. Ўн битта йигит билан Исмат Ҳайдаров бошлиқ, иккита тренер шуғулланади. Уларни Пўлат илгари, қандайдир мусобақаларда кўрган аммо танишлиги йўқ. Машғулотларни улар олиб боришади. Пўлат фақат кузатади, лозим топганидагина аралашиб, маслаҳат беради. Унинг омади келганиданми, ё йигитларнинг ўзлари кучли бўлганлариданми, икки ой ичида тўрт марта жанг бўлди. Ҳаммасида клуб йигитлари ғолиб чиқишди. Улар қатори Пўлат ҳам мукофот олди.

— Еқмади-а? — Исмат Ҳайдаров илжайди. — На илож? Емоқнинг қусмоғи бор. Яхши олаёимиз. Озгина хўжайиннинг кўнглини олсак олибмиз-да! Жаҳон чемпиони юрибди орқамда, деган гап керак экан бугун. Қизлариникига кетаяптилар. Қуда чақирик. Зўр зиёфат бўлади.

133/34 Пўлат ярим кечада уйга қайтди. Яна Исмат Ҳайдаров олиб келиб қўйди. Соқчи сифатида унинг ҳечқандай хизмати бўлмади. Ҳечким уни суриштирмади. Ичкаридан, хўжайиннинг қизи тушган ҳашаматли уйдан турли овқатларнинг ҳиди келиб турса ҳам ҳечким уларга бир пиёла чой олиб чиққани йўқ. Учта «Таёта»нинг шофери, у, Исмат Ҳайдаров ҳеч кимнинг эсига келишгани йўқ.

Шундай муносабат бўлганидан бир ҳисобда у қувонди. Тили қисик бўлмайди, истаган пайтда тортинмасдан бўшаб кетади. Бўшаб кетишига эса унинг ишончи комил эди. Бундай даромадни кўрмаган бўлса ҳам, турмушида

муҳтожлик сезмаса ҳам дилининг бир четида ўзидан, қилаётган ишидан норизо эди.

Эшикни қулфлаб, ҳовлига ўгирилганда, адаси билан онасининг уйгоқ ўтиришганини кўрди. Хаёли дарҳол Ойдинга кетди. У билан бир нарса бўлгандек туюлди. Айвонга кўтарилиши билан сўради:

— Тинчликми?

— Тинчлик. Хавотир бўлма. Эр-хотин гаплашиб ўтирибмиз,—деди адаси.

— Жуда қорним оч, ойи! Нимангиз бор?

Пўлат тинчиб ичкарига кириб кетди. Онаси ўчоқбошига бориб овқат олиб келгунча ювиниб, уй кийимларини кийиб чиқди.

Эр-хотин ўғлининг иштаҳа билан овқатланишига ҳавас, гурур билан қараб ўтиришди. Пўлат апил-тапил овқатланиб, ўзи қўлини фотиҳага ёзди. Онаси шошиб бир нарсалар шивирлаши билан юзига тортди. Ўрнидан турмоқчи бўлганида, адаси тўхтатди.

— Пўлат...—у хотинига қараб қўйиб, бошини эгди.

— Кундузи Раҳбархон... Ойдиннинг онаси келган эди...

— Хўш?—Пўлатнинг юрати орқасига тортиб бўшашди.

— Ойдин билан фотиҳаларингни бекор қилиб кетди

— Нега?—ҳайрон бўлди Пўлат.

— Яширадиган жойи йўқ, энди, ўғлим,—салмоқлаб гапирди адаси.—Ойдинхон... Ойдинхонни уйга олиб келишибди. Бечора қиз... Кўрпа-ёстикқа боғланиб қолди энди. Турмуш қуриб, бола-чақа қилиши қийин. Ноумид шайтон, ўғлим. Ажаб эмас, бир кунмас-бир кун ўрнидан туриб кетса!... Лекин бу кун қачон келади, худога аён, бандаси билмайди. Шуларни ўйлаб сенинг йўлингни очиб қўйишди. Бу гапдан Ойдиннинг ўзи ҳам хабардор экан. Ким билсин, балки ўзи бошлагандир?...

Пўлат Ойдиннинг гапларини эслади. Албатта, гапни Ойдиннинг ўзи бошлаган.

— Сизлар нима дединглар?—Пўлат ойиси, дадасига бир-бир қараб чиқди.

— Ўғлим!.. Бу тўғри фикрга қўшилмай иложимиз йўқ. Розимиз. Фақат ич-ичимиздан ачиниб, эзилиб ўтирибмиз. Ойдин яхши келин, Раҳбархон яхши қуда бўларди. Лекин нима дердик? Худо шифосини берсин. Тузалиб кетса, Ойдиндек қиз уйда ўтириб қолмайди. Бахтини топиб кетади.

— Нега мени кутмадинглар? — сўради зарда билан Пўлат ўзини тутолмай.

— Ойдин узил-кесил гап қилибди,—шу пайтгача дастурхоннинг бир четини гижимлаб ўтирган Санобар она ўғлига қараб бошини кўтарди.—Рози бўлмасдан иложимиз йўқ эди. Ўғлим, аданг айтганларидек бечорага худо умр берсин, шифо топиб кетсин. Унга ҳозир бундан бошқа ҳеч нарса керакмас, юрагига ҳам сиғмайди. Бизларнинг ҳам умидларимиз бор. Биттаю-битта ўғлимиз оила қурса, тўй қилсак,невара кўрсак, деймиз.

Яна адаси гапга қўшилди.

(35) — Ҳаммамиз ўғлим, бу дунёда меҳмонмиз. Кўриб турибсан, менинг ҳам аҳволим кўнгилдатидек эмас. Худо билади, пешонага нима ёзилган. Кўзим очиқлигида сендан тинчисам, дейман. Лекин билиб қўй, ойингга ҳам менга ҳам розилик бериш осон бўлгани йўқ.

Аллақаерда хўроз қичқирди. Алламаҳал бўлган эди. Шунинг баҳона қилиб, Пўлат ўрнидан турди. Хонасига кириб ечинмай ўрнига чўзилди. Аммо тонг отгунча миш-миш қоққани йўқ.

Димоғини тандирдан янги узилган нон ҳиди қитиқлаб ўрнидан турди. Ухламай чиққанини сезмади, кечаси билан кўкрагини босиб турган оғир хаёллар, ота-онасининг гаплари бирдан қаёққадир йўқолди. Кўз олдида Ойдин пайдо бўлди. У онаси ёпган, буғи буралиб, хамиртуруш, аччиқ пиёз ҳиди анқиб турган бир сават нон кўтариб уни олдида турарди. У беихтиёр қўлини узатди, эшик томон юрди. Тасаввури тарқалди. Аммо барибир у хурсанд эди. Нон ҳиди нияти, режаларини ойдинлаштирди.

Нонушта пайти иссиқ, пиёзли нондан ушатиб оғзига солар экан:

— Қачон улгурдингиз?—сўради онасига меҳр билан боқиб.

— Кечқурун ошириб қўювдим хамирини,—пондек қизарган юзларини артиб жилмайди Санобар она.—Худо хоҳласа, келин туширганимдан кейин ҳар куни тандир ёқаман.

Пўлатнинг бояги тасаввури яна кўз олдидан ўтди. Ойдин бир сават нон билан айвонга кўтарилди. Мана, у саватни хонтахта бурчагига қўйиб, нонларни олаяпти. Нон иссиқ, саватдан олиб қўйгунича қўллари куйиб кетай деяпти. Лекин касаллигини унутолмай лабларини тишлаб битта-битта олаяпти.

Пўлат ёрдам бермоқчи бўлиб қўлини узатди. Қўли

янги кулча ушлаб турган онасининг қўлига тетди. Тасавури яна тарқаб кетди. Ойдин йўқ эди. Дастурхон атрофида ойиси, адаси, ўзи ўтиришарди.

— Ойи!—Пўлат ютинди, жойида бир қўзғолиб олди.—Албатта, келин туширасиз. Мен уйланаман. Фақат Ойдинга уйланаман. У тузалиб кетади. Уни ҳозирги аҳволида қолдириб, бошқага уйланомайман. Гапим шу.

Адаси пиёлани кўтарганича қотиб қолди. Санобар опа ҳам нима дейишини билмай чайнала бошлади. Пўлат сув сепгандек шошиб қўлларини юзига суртди-да, ўрнидан турди.

Кўчага чиқиб, аввал институтга борди. Ректор ўзида экан, кирди.

— Институт қошида майда болалар учун бокс мактаби очсак, нима дейсиз?—деди дабдурустан.

— Жуда яхши бўлади! Қачондан?

— Бугундан.

Ректор ўрнидан туриб унга қўлини узатди.

Пўлат кафедрага кириб клубнинг телефонини тера-бошлади.

— Исмат Ҳайдаровни мумкинми? Ўзингмисан? Салом, оғайни. Ҳа, Пўлатман. Йўқ, бормаيمان. Мутлақо бормаيمان. Соқчилик, муштлашиш қўлимдан келмас экан. Боксимга қайтдим. Мактаб очаянман институт қошида. Ҳоҳласанг кел, истеъдодли боксчи эдинг. Майли. Ихтиёр ўзингда. Истаган пайтинг кел. Эшик очик. Йўқ. Қайтмайман. Ҳамма шарсани пул билан ўлчаб бўлмайди. Хайр.

Трубкани қўйиб, секретар аёлга мурожаат қилди:

— Бир соатга эски ТошМИга бориб келаман. Хўпми?

Аёл бошини қимирлатди. Нега ТошМИга боришини у яхши биларди.

Давон орқали Фарғона водийсига бораётганимда албатта Пунганда тўхтаيمان. Шу ерда, Наманган йўлига бурилишда жажжигина чойхона бор. Бирпас оёқ-қўлларимнинг чигалини ёзиб, аччиқ кўк чой ичиб, дам оламан. Чойхоначи мен тенгги, олтимишларга борган деҳқон одам. Собик агроном. Чойхона қариликни тан олганидан берц, тўғрироғи раҳбарлари тан олдиришгандан бери қилаётган эрмаги. Чойхонанинг орқаси боғ. Анжир, шафтоли, нок экиб қўйибди. Ким кирса, шулардан албатта, олдига қўя-

ди. Райҳон, атиргулларни ҳиди димоғни қитиғлаб туради. Бу гал ҳам машинамни кўринадиган жойга қўйиб, чойхонага кирдим.

Бўш тақсимча билан чойнак кўтарган Обиджон ака очиқ дераза олдида катта йўлга тикилиб турарди. Беихтиёр шу томонга қарадим. Чойхонадан катта йўлга тушаверишда қўлига термос кўтариб олган йигит узун атлас куйлак кийган қизни тирсагидан ушлаб борарди. Улар оҳиста-оҳиста юриб, янги «Москвич» ёнида тўхташди. Йигит қизни қўйиб юбориб, машина эшигини очди. Қиз орқа ўриндиққа ўтиргач, йигит эшикни оҳиста ёпди. Кейин машинани айланиб ўтиб, рулга ўтирди. Уларни танидим, аммо кўришишга улгурмадим. Машина юриб кетди. Йигит Пўлат, қиз Ойдин эди. Бироз бўлса ҳам Ойдин тузалганини, Пўлат уни Москва, Киевдаги таниқли жарроҳларга олиб борганини, бир йилдан бери эса наманганлик Муҳиддин табибга қатнашаётганини эшитган эдим. Аммо Ойдинни оёққа тургани, юрадиган бўлгани менинг учун мўъжиза эди.

— Уларни танийсизми?—сўрадим Обиджон акадан.

— Иккалови икки фаришта!—деди у. — Бири Тоҳир, бири Зухра, Бири Ширин, бири Фарҳод.. Фарҳод-Ширинлар чўпчак дейишади. Ёлғон! Мана, улар чўпчак.

У қўлини узатиб машина кетган томонни кўрсатди, кейин шақиллаб қайнаб турган самовар ёнига бориб, чой дамлади. Гулдор патнисга битта ёпган нон, бир бош узум, бир сиқим қанд солиб олдимга келди.

— Астойдил йиғласа сўқир кўздан ҳам ёш чиқар экан,—Обиджон ака чой қуйиб узатди.—Пўлатжон фақат боксда чемпион эмас, меҳр-оқибатда ҳам чемпион экан. Муҳиддин табиб бечора қизни оёққа турғазгани мўъжиза, тўғри. Аммо-лекин шу қизга Пўлатжоннинг дуч келгани иккинчи мўъжиза. Унинг астойдил ҳаракати, садоқати билан Ойдин юриб кетди. Ҳамма нарсалар пулга чақилладиган даврда Пўлатжондек йигитларнинг борлиги яна бир мўъжиза. Тошкентда мактаб очибди. Ҳукумат қулиниг ўргулсин бир бино берибди. Бу мактабни битирганлардан чемпионлар чиқадими, йўқми, билмадим. Чиқар. Аммо яхши одамлар албатта, чиқади! Нима дедингиз?

Унга қўшилдим. Пўлатга ўхшаган садоқатли, вафодор йигитлар фақат қизларнинг эмас, бутун эл, юртнинг бахти. Улар бор, яшаса, эртаги кунга умид, ишонч билан қараса бўлади...

ÖZGEÇMİŞ

1979’da İstanbul’un Üsküdar ilçesinde dünyaya geldim. Babamın memur olması münasebetiyle ilköğretimimi ve orta öğretimimi çeşitli yerlerde yaparak Siirt Lisesinden mezun oldum. 1997’de İnönü Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliğini kazanarak 2001’de mezun oldum. Daha sonraları ilk görev yerim olan Kayseri’ye atandım. 2004’te İstanbul’a geldim. 2005 yılında Marmara Üniversitesi’nde Yüksek lisansa başlayarak bu eğitimimi 2008 yılında bitirdim. Evliyim. Eşim Marmara Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği son sınıf öğrencisi olarak eğitime devam etmektedir. Bursalıyım. Ailem şuan Bursa’da ikâmet etmekte. Daha önce akademik anlamda olmasa bile “Gözlerinde Buldum Şehrimin Anlamını” isimli bir şiir kitabım çıkmıştır.